

วารสาร JLMD

การจัดการและพัฒนาท้องถิ่น

มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2568)
Vol.5 No.1 (January - June 2025)

JOURNAL OF
LOCAL MANAGEMENT AND DEVELOPMENT
PIBULSONGKRAM RAJABHAT UNIVERSITY

ISSN: 3027-7612 (Online)

วารสารการจัดการและพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

JOURNAL OF LOCAL MANAGEMENT AND DEVELOPMENT

PIBULSONGKRAM RAJABHAT UNIVERSITY

ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 เดือนมกราคม – มิถุนายน 2568 Vol.4 No.2 January – June 2025

ISSN: 3027-7612 (Online)

วัตถุประสงค์

เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้อาจารย์ นักวิชาการ นักศึกษา และผู้สนใจทั่วไป ทั้งภายในมหาวิทยาลัยและหน่วยงานจากภายนอก ได้มีโอกาสเผยแพร่ผลงานทางวิชาการและผลงานวิจัย รวมทั้งได้แลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็นทางวิชาการ และการวิจัย ครอบคลุมเนื้อหาเกี่ยวกับมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการศึกษาในสาขาดังกล่าวต่อไป

เจ้าของ คณะสังคมศาสตร์และการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

จัดทำโดย คณะสังคมศาสตร์และการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม
156 หมู่ 5 ตำบลพลายชุมพล อำเภอเมืองพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก 65000
โทร. 0-5526-7000-2 ต่อ 2210
โทรสาร. 0-5526-7091

ที่ปรึกษาวารสาร

อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

คณบดีคณะสังคมศาสตร์และการพัฒนาท้องถิ่น

รองคณบดีฝ่ายกิจการนักศึกษาและศิลปวัฒนธรรม คณะสังคมศาสตร์และการพัฒนาท้องถิ่น

บรรณาธิการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุเทพ คำเมฆ

มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

กองบรรณาธิการ

ศาสตราจารย์ ดร.โกวิทย์ พวงงาม

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ศาสตราจารย์ ดร.บุญทัน ดอกไธสง

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

รองศาสตราจารย์ ดร.พรอัมรินทร์ พรหมเกิด

มหาวิทยาลัยขอนแก่น

รองศาสตราจารย์ ดร.โยธิน แสงวงศ์

มหาวิทยาลัยมหิดล

รองศาสตราจารย์ ดร.เฉลิมพล แจ่มจันทร์

มหาวิทยาลัยมหิดล

รองศาสตราจารย์ ดร.อุทัย เลาหิเชียร	มหาวิทยาลัยรามคำแหง
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปริยานุช พรหมภาสิต	มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร
รองศาสตราจารย์วสันต์ ปวนปิ่นวงศ์	มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม
ผู้ช่วยศาสตราจารย์นฤมล พุ่มเมือง	มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ภูวเดช วงศ์เคี่ยม	มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม
ผู้ช่วยศาสตราจารย์อเนก สุขดี	มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม
อาจารย์ ดร.นนทชา ชัยทวิชานันท์	มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม
อาจารย์ ดร. อรรถพล วงศ์ชัย	มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม
อาจารย์ธีรวุฒิ ทองทับ	มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

ผู้ช่วยบรรณาธิการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์กฤติมา อินทะกุล	มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ยุวดี พ่วงรอด	มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม
อาจารย์รสสุคนธ์ ประดิษฐ์	มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

คณะกรรมการฝ่ายประสานงานและจัดทำวารสาร

นางสาวชนิดาภรณ์ จะประสงค์	เจ้าหน้าที่บริหารงานทั่วไปปฏิบัติการ
นางสาวพรภินันท์ บัวทับ	เจ้าหน้าที่บริหารงานทั่วไปปฏิบัติการ

รูปแบบบทความที่ตีพิมพ์

บทความวิชาการ (Academic articles) และบทความวิจัย (Research articles)

การเผยแพร่ ปีละ 2 ฉบับ (ราย 6 เดือน)

ฉบับที่ 1 เดือนมกราคม – มิถุนายน

ฉบับที่ 2 เดือนกรกฎาคม – ธันวาคม

การส่งบทความ

ผ่านระบบออนไลน์ได้ที่ https://so06.tci-thaijo.org/index.php/jclmd_psrui/index

เงื่อนไขการตีพิมพ์

ทุกบทความที่ตีพิมพ์ต้องผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิภายในและภายนอกมหาวิทยาลัยอย่างน้อย 3 คน ในลักษณะผู้แต่งไม่ทราบชื่อผู้ประเมินบทความ และผู้ประเมินไม่ทราบชื่อผู้แต่ง (Double blind peer review)

บทบรรณาธิการ

คณะสังคมศาสตร์และการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม ได้ดำเนินการจัดทำวารสารการจัดการและพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริม และสนับสนุนให้อาจารย์ นักวิชาการ นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา และผู้สนใจทั่วไป ได้มีโอกาสเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ และผลงานวิจัย รวมทั้งได้แลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็นทางวิชาการ และการวิจัย ครอบคลุมเนื้อหาเกี่ยวกับมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ รัฐศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา นิติศาสตร์ สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ เป็นต้น อันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการศึกษาในสาขาดังกล่าวต่อไป

กองบรรณาธิการวารสารการจัดการและพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม มีความมุ่งมั่นที่จะพัฒนาวารสารให้มีคุณภาพสูงขึ้น และขอเชิญชวนคณาจารย์ นักวิจัย นักวิชาการ และนักศึกษาเสนอบทความเข้ารับการพิจารณาลั่นกรองตีพิมพ์เพื่อเผยแพร่สู่สาธารณะ โดยวารสารมีกำหนดออก ปีละ 2 ครั้ง ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน และฉบับที่ 2 กรกฎาคม – ธันวาคม ซึ่งได้ให้ความสำคัญในการพิจารณา และคัดเลือกบทความที่มีคุณภาพมาลงตีพิมพ์ โดยทุกบทความได้ผ่านการกลั่นกรองจากกองบรรณาธิการและผู้ทรงคุณวุฒิภายในและภายนอกมหาวิทยาลัยที่ตรงสาขาเพื่อตรวจสอบคุณภาพของบทความก่อนลงตีพิมพ์ โดยมีลักษณะที่ ผู้แต่งไม่ทราบชื่อผู้ประเมินบทความ และผู้ประเมินไม่ทราบชื่อผู้แต่ง (Double blind peer review) เพื่อให้ได้ผลงานที่มีคุณภาพก่อนการตีพิมพ์

สำหรับวารสารการจัดการและพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 เดือนกรกฎาคม – ธันวาคม 2567 นี้ได้รวบรวมบทความวิชาการและบทความวิจัย จำนวน 15 เรื่อง ทั้งภายในและภายนอกมหาวิทยาลัย ซึ่งล้วนเป็นบทความที่ให้ความสำคัญต่อประเด็นปรากฏการณ์ทางสังคมเพื่อเติมเต็ม และ ต่อยอดช่องว่างขององค์ความรู้ในด้านสังคมศาสตร์ทั้งเชิงวิชาการและวิชาชีพในปัจจุบันเป็นอย่างดี

สุดท้ายนี้กองบรรณาธิการต้องขอขอบคุณคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่กรุณาตรวจประเมินบทความอย่างละเอียดรอบคอบเพื่อให้ได้บทความที่มีคุณค่าอย่างแท้จริง ขอขอบคุณผู้เขียนบทความทุกท่านส่งผลงานอันมีคุณค่ามาร่วมตีพิมพ์ในวารสารการจัดการและพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม ซึ่งหวังเป็นอย่างยิ่งว่าวารสารฉบับนี้จะเป็นประโยชน์สำหรับท่านผู้อ่าน นักวิชาการและผู้สนใจต่อไป และขออนุญาตเชิญชวนผู้สนใจสามารถศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมและสมัครตีพิมพ์บทความผ่านระบบออนไลน์ของวารสารเท่านั้นจากเว็บไซต์ [https://so06.tcithaijo.org/index.php/jclmd_psrุ/search/search](https://so06.tcithaijo.org/index.php/jclmd_psrु/search/search)

ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุเทพ คำเมฆ

บรรณาธิการ

สารบัญ	หน้า
บทความวิชาการ	
กระบวนการบริหารทรัพยากรมนุษย์ขององค์กรภาครัฐในยุคแห่งการเปลี่ยนแปลง <i>วชิรวัชร งามละม่อม</i>	1-16
ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการสร้างวัฒนธรรมองค์กรด้านการบริหารความเสี่ยงในหน่วยงานรัฐ <i>ธัญวรรณ์ คงนุ่น</i>	17-27
ปัญหาธรรมาภิบาลในสถาบันอุดมศึกษาไทย: บทเรียนและแนวทางแก้ไข <i>พิมล เกษมเสาวภาคย์, อุดม หมีเทศ, อีรวุฒิ ทองทับ, นฤมล พุ่มเมือง และภูวเดช วงศ์เคี่ยม</i>	28-41
ทุนทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาท้องถิ่น: แนวทางการจัดการระบบเศรษฐกิจชุมชนยุคปกติวิถีใหม่ <i>สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และยุทธศาสตร์ หน่อแก้ว</i>	42-60
นโยบายการพัฒนาเมืองต้นแบบอุตสาหกรรมก้าวหน้าแห่งอนาคตในพื้นที่อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา: บทวิเคราะห์มาตรการทางการคลัง โอกาสและความท้าทาย <i>วรธา มงคลสืบสกุล</i>	61-72
พินิจพลวัตวิถีวิทยาการศึกษา “เครือข่าย”: มุมมองผ่านารตปรัทัศน์วรรณกรรม <i>พรรณนุญา ธรรมวัตร</i>	73-81
การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศกับเศรษฐกิจท้องถิ่นไทย: ความท้าทายและโอกาสเพื่อ พัฒนาอย่างยั่งยืน <i>สรายุธ รัศมี</i>	82-96
ช่องว่างทางนโยบายผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิงในประเทศไทย: ผลกระทบต่อบทบาทของผู้ดูแลใน ครอบครัวและข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย <i>อรอุมา จีระกมล</i>	97-112
บทความวิจัย	
ระดับของการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีอิทธิพลต่อโครงการสำรวจชุมชนและมวลชนสัมพันธ์ของ สถานีตำรวจนครบาลหัวหมาก <i>พิชศาล พันธุ์วัฒนา</i>	113-127
Participatory management of forest resources in Nakai-Nam Theun National Park, Nakai District, Khammouan Province, Case study: Navang areas and Teung areas <i>Viphakone Pongpassa , Sengdean Wayakone, and Bounthavy Douangphosy</i>	128-139
การพัฒนาระบบสุขภาวะของผู้สูงอายุอย่างยั่งยืนโดยใช้ทุนชุมชนเป็นฐานในเขตพื้นที่เมือง	140-154

จังหวัดพิษณุโลก

พึงรัก รียะขัน และนนทชา ชัยทวีชานันท์

โรงเรียนผู้สูงอายุ: การเสริมสร้างคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุแบบองค์รวมภายใต้บริบทสังคมสูงวัย ในพื้นที่เทศบาลตำบลพลายชุมพล อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก	155-165
---	---------

ปฐิมาพร เคลือขอนแก่น และพัฒนภาณุ ทูลธรรม

คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในตำบลบ้านกลางอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์	166-173
---	---------

อินทิรา เนียมถนอม, ธีรภัทร กิจจารักษ์, กมลวิช ลอยมา, อรุณ สนใจ,

สุภชัย ตรีเทศ, เครือวัลย์ อินทรสุข และธีระภัทรา เอกผาชัยสวัสดิ์

รูปแบบจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนบ้านดอน ตำบลเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์	174-188
--	---------

ทงศักดิ์ ปัดสินธุ์

บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและการบูรณาการภาคีเครือข่ายในการเสริมพลังผู้สูงอายุ: กรณีศึกษาจังหวัดพิษณุโลก	189-200
--	---------

ชนิดาภา ชลอวงษ์ และภัทรพิมพ์ ทองวัน

คู่มือสำหรับผู้เขียนบทความ	100
----------------------------	-----

หลักเกณฑ์ในการพิจารณาตีพิมพ์บทความ	100
------------------------------------	-----

จริยธรรมในการตีพิมพ์ผลงานวิจัยในวารสารทางวิชาการ (Publication Ethics)	103
---	-----

กระบวนการบริหารทรัพยากรมนุษย์ขององค์กรภาครัฐในยุคแห่งการเปลี่ยนแปลง

Human Resource Management Process of Government Organizations in the Era of Disruption

Received: 30/10/2567

Revised: 13/06/2568

Accepted: 24/06/2568

วชิรวัชร งามละมอม¹

Wachirawachr Ngamlamom¹

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์กระบวนการบริหารทรัพยากรมนุษย์ขององค์กรภาครัฐในยุคแห่งการเปลี่ยนแปลง โดยมุ่งเน้นศึกษาความท้าทายและอุปสรรคในการปรับตัวขององค์กรภาครัฐต่อการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี โดยเฉพาะการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการสรรหา ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการสรรหาในภาครัฐยังคงมีลักษณะที่เป็นทางการและตายตัว ขาดความยืดหยุ่น ไม่สามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงได้อย่างทันทั่วถึง อีกทั้งยังประสบปัญหาในด้านโครงสร้างองค์กรที่มีข้อจำกัดด้านอำนาจตัดสินใจและการจัดสรรทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ การนำเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) และระบบคลาวด์ (Cloud Computing) มาใช้ในกระบวนการสรรหา เช่น แพลตฟอร์มเครื่องมือเข้าถึงข้อมูลเชิงลึกของผู้หางาน (LinkedIn Talent Solutions) แพลตฟอร์มหางานและสมัครงานออนไลน์ (JobThai) หรือ ระบบการรับสมัครพนักงานทางอิเล็กทรอนิกส์ (e-Recruitment) ของสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน (ก.พ.) จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพ ลดระยะเวลาในการคัดเลือก และเพิ่มความแม่นยำในการจับคู่คุณสมบัติของผู้สมัครกับตำแหน่งงาน นอกจากนี้ ส่งเสริมการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในระยะยาวโดยเน้นการพัฒนาทักษะดิจิทัล การวิเคราะห์ข้อมูล และการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องของบุคลากร และข้อเสนอแนะจากการวิเคราะห์ คือ ภาครัฐควรปรับปรุงระบบการสรรหาโดยเน้นการพัฒนาทักษะดิจิทัลให้กับบุคลากร ส่งเสริมวัฒนธรรมองค์กรที่เปิดรับการเปลี่ยนแปลงและมีความยืดหยุ่น พร้อมทั้งส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีให้เป็นกลไกสำคัญในการเพิ่มขีดความสามารถของการบริหารทรัพยากรมนุษย์ในภาครัฐให้สามารถแข่งขันและปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในอนาคตได้อย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ: กระบวนการบริหาร, ทรัพยากรมนุษย์, องค์กรภาครัฐ, ยุคแห่งการเปลี่ยนแปลง

ABSTRACT

This study aims to analyze the human resource management process of public sector organizations in an era of change. It focuses on the challenges and obstacles faced by

¹อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง

¹Lecturer, Public Administration Program, Faculty of Humanities and Social Sciences, Rajabhat University, Muban Chombueng

*E-mail: aood_0231@hotmail.com

government agencies in adapting to technological advancement, particularly the application of digital technologies in recruitment practices. The findings indicate that recruitment processes in the public sector remain formal, rigid, and lack the flexibility necessary to respond promptly to change. Furthermore, structural limitations within organizations-including restricted decision-making authority and inefficient resource allocation-hinder the development of more adaptive recruitment systems. The integration of Artificial Intelligence (AI) and Cloud Computing into the recruitment process-such as using platforms for accessing candidate insights like LinkedIn Talent Solutions, online job search and application platforms like JobThai, or the e-Recruitment system of the Office of the Civil Service Commission (OCSC)-can significantly improve efficiency, reduce the time required for candidate selection, and increase the accuracy of matching applicants to suitable positions. In addition, such technologies promote long-term human resource development by emphasizing the enhancement of digital skills, data analysis, and continuous learning among public personnel. and Based on the analysis, the study recommends that public sector agencies reform their recruitment systems by focusing on developing digital competencies among staff, fostering a flexible and change-oriented organizational culture, and leveraging technology as a core mechanism for strengthening the capabilities of public human resource management to effectively compete and adapt in the face of future transformations.

Keywords: Management Process, Human Resources, Government Organization, Disruption

บทนำ

ยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงที่เรียกว่า “ดิสรัปชัน” (Disruption) ส่งผลกระทบต่อทุกภาคส่วนของสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบริหารทรัพยากรมนุษย์ขององค์กรภาครัฐ ซึ่งต้องเผชิญกับความท้าทายในการปรับตัวให้สอดคล้องกับเทคโนโลยีและนวัตกรรมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว อิทธิพลของดิสรัปชันมิได้จำกัดอยู่เพียงด้านเทคโนโลยีเท่านั้น แต่ยังเปลี่ยนแปลงรูปแบบความคาดหวังของบุคลากร การจัดการองค์กร และกระบวนการบริหารงานในระดับโครงสร้างอีกด้วย ความเปลี่ยนแปลงนี้ทำให้องค์กรภาครัฐไม่สามารถใช้แนวทางการบริหารแบบเดิมได้อีกต่อไป หากยังต้องการดึงดูดบุคลากรที่มีคุณภาพ ทักษะเฉพาะทาง และสามารถตอบสนองต่อความต้องการของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปได้อย่างทันท่วงที

หนึ่งในประเด็นสำคัญคือการบริหารทรัพยากรมนุษย์ โดยเฉพาะกระบวนการสรรหา ซึ่งเป็นด่านแรกของการจัดการทุนมนุษย์ในองค์กร ภาครัฐจำเป็นต้องพัฒนาแนวทางที่สามารถรับมือกับการเปลี่ยนแปลงได้อย่างยืดหยุ่น และปรับใช้เทคโนโลยีที่มีประสิทธิภาพ เช่น ระบบดิจิทัลและปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) เพื่อยกระดับการคัดเลือกบุคลากรให้มีความแม่นยำ โปร่งใส และลดอคติที่อาจเกิดขึ้นในการประเมินความสามารถ (ชลธิชา วัฒนา, 2565) ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือการใช้แพลตฟอร์ม “HireVue” ซึ่งใช้ AI

วิเคราะห์วิถีโอสมัภาษาผู้สมัครงานเพื่อประเมินภาษากาย โทนเสียง และคำพูด ซึ่งช่วยเพิ่มประสิทธิภาพและความเร็วในกระบวนการคัดเลือก โดยเฉพาะในตำแหน่งที่ต้องใช้ทักษะเฉพาะทาง อาทิ ด้านดิจิทัลและการวิเคราะห์ข้อมูล นอกจากนี้ วชิรวัชร งามละม่อม (2563) ชี้ให้เห็นว่า หากภาครัฐยังใช้วิธีการสรรหาแบบเดิมซึ่งเน้นการพิจารณาคุณสมบัติตามกรอบโครงสร้างราชการแบบตายตัว โดยไม่ปรับใช้เทคโนโลยีและแนวคิดใหม่ๆ จะทำให้ไม่สามารถแข่งขันกับภาคเอกชนในการดึงดูดบุคลากรที่มีศักยภาพ และยังเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนานโยบายภาครัฐที่ต้องการการตอบสนองอย่างรวดเร็วและยืดหยุ่น การขาดแคลนบุคลากรที่มีทักษะเฉพาะด้าน เช่น การจัดการข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data) การพัฒนาแพลตฟอร์มดิจิทัล และการวางแผนกลยุทธ์แบบยืดหยุ่น จะส่งผลกระทบต่อความสามารถในการให้บริการประชาชนและการวางแผนเพื่อความยั่งยืนในอนาคต (ณรงค์ จิตตเกษม และพงศ์พิสุทธิ์ ศรีเจริญ, 2563)

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาพบว่า แม้ภาครัฐบางหน่วยงานเริ่มมีการประยุกต์ใช้เทคโนโลยี เช่น ระบบการรับสมัครพนักงานทางอิเล็กทรอนิกส์ (e-Recruitment) การสัมภาษณ์ออนไลน์ และใช้การเรียนรู้จากเครื่องมือ (Machine Learning) ช่วยวิเคราะห์คุณสมบัติผู้สมัคร แต่การดำเนินการยังอยู่ในวงจำกัด และยังไม่มีแนวทางแบบองค์รวมที่บูรณาการเข้ากับยุทธศาสตร์การบริหารทรัพยากรมนุษย์โดยตรง

ดังนั้น บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและเสนอแนวทางการบริหารทรัพยากรมนุษย์ขององค์กรภาครัฐในยุคแห่งการเปลี่ยนแปลง โดยเน้นให้เห็นถึงผลกระทบของเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงวิธีการบริหารบุคลากร ทั้งในมิติของการสรรหา การคัดเลือก การวางแผนกำลังคน และการใช้เทคโนโลยี AI เพื่อยกระดับประสิทธิภาพของภาครัฐในการตอบสนองต่อความท้าทายในอนาคต องค์ความรู้จากบทความนี้จึงสามารถนำไปปรับใช้ในการพัฒนาและกลยุทธ์การบริหารทรัพยากรมนุษย์ของภาครัฐให้มีความทันสมัย ยืดหยุ่น และเท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลกในยุคแห่งการเปลี่ยนแปลง

การวิเคราะห์

ในปัจจุบันยุคดิจิทัลเป็นคำที่ถูกกล่าวถึงอย่างแพร่หลายทางการบริหารจัดการ เนื่องจากเป็นช่วงเวลาและเทคโนโลยีและนวัตกรรมเข้ามาเปลี่ยนแปลงการดำเนินในองค์กรและวิธีการทำงานอย่างรวดเร็ว เพื่อให้เข้าใจที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้นของคำว่า “ยุคดิจิทัล” หมายถึง ช่วงเวลาที่เทคโนโลยีและนวัตกรรมเข้ามาเปลี่ยนแปลงกระบวนการในองค์กรและวิธีการทำงาน ทำให้องค์กรต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอด การบริหารทรัพยากรมนุษย์ในยุคนี้จึงต้องมีความยืดหยุ่น ใช้เทคโนโลยีช่วยในการพัฒนาทักษะของบุคลากร รวมถึงสร้างสภาพแวดล้อมที่พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้สามารถแข่งขันและปรับตัวในสถานะที่ท้าทายได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้การบริหารทรัพยากรมนุษย์ในยุคดิจิทัลต้องอาศัยทฤษฎีและแนวคิดหลายประการเพื่อให้สามารถปรับตัวและเติบโตได้ในสถานะที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้ ควรประกอบด้วยประเด็นสำคัญดังต่อไปนี้

1. การปรับปรุงกระบวนการสรรหาทรัพยากรมนุษย์ในภาครัฐ

ในอดีต กระบวนการสรรหาบุคลากรในภาครัฐไทยส่วนใหญ่มักยึดหลักความถูกต้องตามระเบียบกฎ และข้อบังคับของราชการเป็นสำคัญ โดยกระบวนการมักเริ่มจากการประกาศรับสมัครผ่านเอกสารหรือเว็บไซต์หน่วยงาน ตรวจสอบคุณสมบัติผู้สมัครอย่างละเอียด และดำเนินการสัมภาษณ์ภายใต้กรอบขั้นตอนที่ชัดเจนแต่ล่าช้า ซึ่งแม้จะมีความโปร่งใสและตรวจสอบได้ แต่ก็มักใช้ระยะเวลายาวนาน โดยเฉลี่ยยาวนานกว่า 90-120 วัน จึงอาจทำให้เกิดปัญหาในด้าน “ความสามารถในการแข่งขัน” ของภาครัฐในการดึงดูดบุคลากรรุ่นใหม่ โดยเฉพาะในสายงานเทคโนโลยีและดิจิทัลที่มีความต้องการสูงในตลาดแรงงาน (กระทรวงมหาดไทย, 2564)

ด้วยเหตุนี้ หน่วยงานราชการหลายแห่งจึงเริ่มตระหนักถึงความจำเป็นในการปรับปรุงกระบวนการสรรหาให้มีความ “รวดเร็ว โปร่งใส และคล่องตัว” มากขึ้น โดยเฉพาะการบูรณาการระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ เช่น การเปิดรับสมัครผ่านระบบออนไลน์แบบครบวงจร (e-Recruitment) การใช้แบบฟอร์มอิเล็กทรอนิกส์ที่ช่วยลดภาระด้านเอกสาร การใช้ระบบวิเคราะห์คุณสมบัติเบื้องต้นผ่าน AI หรือฐานข้อมูลอัจฉริยะ ตลอดจนการกำหนด “กรอบระยะเวลาดำเนินการ” ที่ชัดเจน เช่น ให้เสร็จสิ้นภายใน 90 วัน เพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือในการบริหารจัดการ และสามารถแข่งขันกับภาคเอกชนที่มีความคล่องตัวในการจ้างงานได้อย่างทันทั่วทั้ง ตัวอย่างเช่น สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน (ก.พ.) ได้พัฒนาระบบการรับสมัครออนไลน์ (E-Recruitment) สำหรับการสอบแข่งขันเข้ารับราชการ โดยระบบสามารถให้ผู้สมัครลงทะเบียน สแกนเอกสาร และติดตามสถานะใบสมัครได้แบบเรียลไทม์ รวมถึงการแจ้งเตือนอัตโนมัติผ่านอีเมลหรือ SMS ส่งผลให้ลดภาระงานของเจ้าหน้าที่ได้อย่างมีนัยสำคัญ และเพิ่มความพึงพอใจของผู้สมัคร ในระดับท้องถิ่น สำนักงานส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น (สอ.) ได้เริ่มทดลองใช้ระบบรับสมัครออนไลน์ในการเปิดสอบแข่งขันท้องถิ่นปี 2566 ซึ่งมีผู้สมัครนับแสนรายทั่วประเทศ โดยใช้ระบบคอมพิวเตอร์ช่วยคัดกรองข้อมูลอัตโนมัติและลดความผิดพลาดในการตรวจสอบคุณสมบัติ

ในส่วนของภาคเอกชน เช่น บริษัท ปูนซิเมนต์ไทย จำกัด (มหาชน) (Siam Cement Group: SCG) ได้นำระบบแพลตฟอร์มการสรรหาบุคลากร (Talent Acquisition Platform) มาใช้ในกระบวนการสรรหา โดยใช้ AI ช่วยคัดกรองเรซูเม่ การสัมภาษณ์ผ่านวิดีโอการสัมภาษณ์แบบอะซิงโครนัส (Asynchronous Interview) และการเก็บข้อมูลการตอบคำถามเพื่อวิเคราะห์แนวโน้มพฤติกรรมของผู้สมัคร ซึ่งช่วยให้บริษัทสามารถคัดเลือกบุคลากรคุณภาพได้เร็วขึ้นกว่าการสรรหาแบบเดิมถึงร้อยละ 40 และยังคงสอดคล้องกับกลยุทธ์องค์กรที่ต้องการบุคลากรสายดิจิทัลอย่างเร่งด่วน (Siam Cement Group, 2022)

จะเห็นว่า การพัฒนากระบวนการสรรหาในภาครัฐจึงไม่ใช่แค่การปรับเปลี่ยน “วิธีการ” แต่เป็นการปรับเปลี่ยน “ระบบคิด” และ “วัฒนธรรมการทำงาน” ที่เคยยึดติดกับระบบขั้นตอนแบบราชการ ให้สามารถเปิดรับนวัตกรรมเทคโนโลยี การบริหารจัดการข้อมูล และการออกแบบประสบการณ์ผู้สมัคร (Candidate Experience) ที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น ทั้งนี้ การนำระบบดิจิทัลมาปรับใช้ยังช่วยสร้าง “ภาพลักษณ์ที่ทันสมัย”

ให้กับภาครัฐ และสร้างความมั่นใจให้กับกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่ต้องการเห็นภาครัฐทำงานเชิงรุกและโปร่งใสมากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงนี้ต้องอาศัย “ความร่วมมือจากหลายฝ่าย” ทั้งหน่วยงานกำกับดูแล เช่น สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน (ก.พ.) สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.) และผู้บริหารในหน่วยงานราชการที่ต้องมีวิสัยทัศน์แบบดิจิทัล รวมถึงการส่งเสริมทักษะด้านเทคโนโลยีให้กับเจ้าหน้าที่ฝ่ายทรัพยากรบุคคลเพื่อรองรับระบบใหม่อย่างเต็มรูปแบบ

สรุป การปรับปรุงกระบวนการสรรหาทรัพยากรมนุษย์ในภาครัฐควรเปลี่ยนจากแนวทางแบบเดิมที่ใช้เวลานานและเน้นระเบียบขั้นตอน ไปสู่ระบบที่เน้น “ความรวดเร็ว คล่องตัว และใช้เทคโนโลยี” อย่างมีประสิทธิภาพ โดยควรกำหนดระยะเวลาชัดเจนในการดำเนินการ เช่น ภายใน 90 วัน ใช้ระบบออนไลน์ในการสมัครและคัดกรอง ตลอดจนสร้างประสบการณ์ที่ดีให้กับผู้สมัคร ซึ่งจะช่วยให้ภาครัฐสามารถแข่งขันกับภาคเอกชนในการดึงดูดบุคลากรที่มีคุณภาพเข้าสู่ระบบราชการได้ดียิ่งขึ้น

2. การนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้ในการสรรหา

ในยุคปัจจุบันที่โลกเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เทคโนโลยีดิจิทัลได้กลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการยกระดับกระบวนการสรรหาบุคลากรให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในด้านความแม่นยำ ความรวดเร็ว และการลดภาระงานของฝ่ายทรัพยากรมนุษย์ ปัจจุบันหลายหน่วยงานได้นำเทคโนโลยีอย่างปัญญาประดิษฐ์ (AI) และการเรียนรู้การใช้เครื่องจักร (Machine Learning) เข้ามาช่วยในการวิเคราะห์ใบสมัคร คัดกรองคุณสมบัติของผู้สมัครที่สอดคล้องกับตำแหน่งงาน และคาดการณ์แนวโน้มความสำเร็จในการทำงาน ซึ่งช่วยลดอคติที่อาจเกิดขึ้นจากการคัดเลือกแบบดั้งเดิม ตัวอย่างเช่น การใช้ระบบแชทบอทด้วยปัญญาประดิษฐ์ (AI Chatbot) ในขั้นตอนการสัมภาษณ์เบื้องต้น ที่สามารถตอบคำถามผู้สมัคร แจ้งสถานะใบสมัคร หรือแม้แต่ทำแบบประเมินคุณสมบัติเบื้องต้น โดยอัตโนมัติ เทคโนโลยีนี้ช่วยให้การสื่อสารระหว่างผู้สมัครกับองค์กรเป็นไปอย่างราบรื่นตลอด 24 ชั่วโมง นอกจากนี้ ยังมีระบบบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์บนคลาวด์ (Cloud Human Capital Management: Cloud HCM) เช่น การพัฒนาโปรแกรมการวิเคราะห์ระบบ (System, Application and Products: SAP) ปัจจัยแห่งความสำเร็จ (SuccessFactors) หรือชุดแอปพลิเคชันซอฟต์แวร์สำหรับการจัดการทรัพยากรมนุษย์บนคลาวด์ (Oracle Fusion Cloud Human Capital Management: Oracle HCM Cloud) ที่ช่วยจัดเก็บ วิเคราะห์ และบริหารจัดการข้อมูลผู้สมัครในรูปแบบดิจิทัล ซึ่งช่วยให้องค์กรสามารถวางแผนกำลังคนเชิงกลยุทธ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น (กระทรวงสาธารณสุข, 2564)

ในกรณีของกระทรวงสาธารณสุขได้มีการนำระบบการพัฒนาโปรแกรมการวิเคราะห์ปัจจัยแห่งความสำเร็จ (System, Application and Products Success Factors) มาใช้ในการจัดการข้อมูลผู้สมัครงานราชการและพนักงานจ้างเหมาในบางเขตสุขภาพ โดยระบบนี้ช่วยลดเวลาในการคัดกรองใบสมัครจากหลายสัปดาห์ให้เหลือเพียงไม่กี่วัน และยังสามารถสรุปรายงานภาพรวมของผู้สมัครได้อย่างรวดเร็ว ซึ่งสะท้อนถึงความสามารถของกระบวนการสรรหาในภาครัฐอย่างชัดเจน ส่วนในภาคเอกชน บริษัท แอดวานซ์ อินโฟร์ เซอร์วิส (Advanced Info Service: AIS) ได้นำแพลตฟอร์มการสรรหาบุคลากรที่ขับเคลื่อนด้วยระบบ

ปัญญาประดิษฐ์ (AI-powered Recruitment Platform) มาใช้ร่วมกับระบบการจัดการทุนมนุษย์ (Human Capital Management) เพื่อวิเคราะห์ประวัติผู้สมัครหลายหมื่นรายในแต่ละเดือน และให้คำแนะนำที่เหมาะสมของผู้สมัครในเบื้องต้นตามข้อมูลที่มีในฐานข้อมูล ซึ่งช่วยลดภาระงานของฝ่ายทรัพยากรมนุษย์ และยังช่วยให้เกิดความโปร่งใสและเป็นธรรมมากยิ่งขึ้น

จะเห็นว่า การนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้ในการสรรหาเป็นมากกว่าการเปลี่ยนแปลงเครื่องมือหรือกระบวนการ หากแต่เป็นการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของการบริหารทรัพยากรมนุษย์ในยุคดิจิทัลอย่างแท้จริง เทคโนโลยีเหล่านี้ไม่เพียงแต่ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพ แต่ยังทำให้กระบวนการมีความโปร่งใส เป็นธรรม และสามารถวิเคราะห์แนวโน้มหรือพฤติกรรมของผู้สมัครได้อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น อีกทั้งยังสนับสนุนแนวคิด “การสรรหาเชิงกลยุทธ์” (Strategic Recruitment) ที่ช่วยให้องค์กรเตรียมกำลังคนให้สอดคล้องกับเป้าหมายระยะยาว และการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม

อย่างไรก็ตาม ความท้าทายในการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการสรรหา ยังคงมีอยู่ เช่น ปัญหาความไม่เข้าใจเทคโนโลยีของเจ้าหน้าที่ การขาดงบประมาณในการจัดซื้อระบบ รวมถึงข้อกังวลเรื่องความเป็นส่วนตัวของข้อมูลผู้สมัคร ซึ่งจำเป็นต้องมีการวางกรอบนโยบายที่เหมาะสม และการพัฒนาองค์ความรู้ของบุคลากรควบคู่ไปด้วย

สรุป การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการสรรหาไม่เพียงช่วยให้การคัดเลือกบุคลากรเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ รวดเร็ว และแม่นยำเท่านั้น แต่ยังช่วยเสริมสร้างความโปร่งใสและความเป็นธรรมในการสรรหา โดยเฉพาะการประยุกต์ใช้ AI การเรียนรู้การใช้เครื่องจักร (Machine Learning) และระบบการจัดการทรัพยากรมนุษย์บนคลาวด์ (Cloud Human Capital Management) ซึ่งกำลังกลายเป็นมาตรฐานใหม่ในองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน อย่างไรก็ตาม การใช้เทคโนโลยีเหล่านี้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต้องอาศัยการวางแผน การฝึกอบรม และการออกแบบนโยบายที่สอดคล้องกับธรรมาภิบาลด้านข้อมูลและการบริหารทรัพยากรมนุษย์ในระยะยาว

3. ทักษะใหม่ที่สำคัญสำหรับบุคลากรในยุคดิจิทัล

ในยุคดิจิทัลและยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว บุคลากรภาครัฐจำเป็นต้องพัฒนาทักษะใหม่ที่ไม่เพียงรองรับการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการปรับเปลี่ยนวิธีคิด วิธีทำงาน และวิธีตอบสนองต่อปัญหาอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทักษะที่สำคัญประกอบด้วย (1) ทักษะด้านเทคโนโลยีดิจิทัล (Digital Literacy) ซึ่งหมายถึงความสามารถในการใช้เครื่องมือดิจิทัลและเข้าใจระบบดิจิทัล เช่น การใช้ระบบคลาวด์ ระบบจัดเก็บข้อมูลออนไลน์ หรือซอฟต์แวร์วิเคราะห์ข้อมูลขั้นสูง (2) ทักษะการวิเคราะห์ข้อมูล (Data Analytics) ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อการตัดสินใจเชิงนโยบาย การวางแผนกำลังคน และการประเมินผลการดำเนินงาน (3) ความสามารถในการปรับตัวและสร้างสรรค์นวัตกรรม (Adaptability and Innovation) เพื่อให้สามารถตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างมีประสิทธิภาพ และ (4) การเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) ที่ช่วยให้บุคลากรไม่หยุดนิ่งอยู่กับความรู้เดิม และสามารถพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ๆ ได้อย่างต่อเนื่อง (สมคิด แก้วทอง, 2564)

ในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา หน่วยงานภาครัฐหลายแห่งได้เริ่มตระหนักถึงความสำคัญของการพัฒนาทักษะเหล่านี้อย่างจริงจัง ตัวอย่างเช่น สำนักงานพัฒนารัฐบาลดิจิทัล (DGA) ได้จัดทำหลักสูตรออนไลน์ความรู้

ด้านดิจิทัล (Digital Literacy) สำหรับข้าราชการ เพื่อให้สามารถใช้งานระบบงานราชการออนไลน์ เช่น ระบบเอกสารอิเล็กทรอนิกส์ (e-Document) ระบบสารบรรณอิเล็กทรอนิกส์ และการประชุมทางไกลผ่านวิดีโอคอนเฟอเรนซ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกตัวอย่างหนึ่งที่เห็นได้ชัดคือ กรมบัญชีกลาง ซึ่งได้นำระบบข่าวกรองทางธุรกิจ (Business Intelligence: BI) มาใช้วิเคราะห์ข้อมูลการใช้จ่ายงบประมาณและประเมินประสิทธิภาพของหน่วยงานภายใต้การกำกับดูแล โดยฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ให้สามารถอ่านแดชบอร์ด (Dashboard) และวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นได้ ซึ่งส่งผลให้การจัดสรรทรัพยากรเป็นไปอย่างแม่นยำและโปร่งใสมากขึ้น

ส่วนในภาคเอกชน บริษัทอย่าง SCG (Siam Cement Group) ก็เป็นกรณีศึกษาที่ดี โดยมีการพัฒนาแพลตฟอร์มเรียนรู้ออนไลน์สำหรับพนักงานชื่อว่า แพลตฟอร์มประสบการณ์การเรียนรู้ (Learning Experience Platform) ที่เน้นการพัฒนาทักษะแห่งอนาคต เช่น การวิเคราะห์ข้อมูล (Data Analysis) การคิดเชิงวิเคราะห์ (Critical Thinking) และการเปลี่ยนแปลงทางดิจิทัล (Digital Transformation) ซึ่งถือเป็นแนวทางที่หน่วยงานภาครัฐสามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อเสริมศักยภาพบุคลากรของตนเอง (Siam Cement Group, 2021)

จะเห็นว่า ความจำเป็นของทักษะใหม่สำหรับบุคลากรภาครัฐไม่ได้เป็นเพียงแค่การตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับการสร้างวัฒนธรรมองค์กรแบบใหม่ที่ส่งเสริมความยืดหยุ่น ความคิดสร้างสรรค์ และการเรียนรู้ตลอดเวลา หากภาครัฐยังคงยึดติดกับระบบการทำงานแบบเดิม บุคลากรจะขาดความสามารถในการรับมือกับภาวะไม่แน่นอนที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในโลกยุคใหม่ ทั้งจากปัจจัยภายนอก เช่น ภัยพิบัติ วิกฤตเศรษฐกิจ หรือโรคระบาด และปัจจัยภายใน เช่น การเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายและโครงสร้างการบริหารราชการ ทั้งนี้ในระยะยาวการลงทุนพัฒนาทักษะเหล่านี้จึงควรถูกวางไว้ในระดับยุทธศาสตร์ เช่น การบรรจุทักษะเหล่านี้ไว้ในแผนพัฒนาบุคลากรประจำปี และการพัฒนาหลักสูตรร่วมกับภาคการศึกษาหรือสถาบันวิชาชีพ เพื่อให้ได้ผลลัพธ์ที่ยั่งยืนมากกว่าการจัดอบรมเฉพาะกิจที่ไม่ต่อเนื่อง

สรุป บุคลากรภาครัฐในยุคดิจิทัลต้องมีทักษะใหม่ที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ได้แก่ ความรู้ด้านเทคโนโลยีดิจิทัล ทักษะการวิเคราะห์ข้อมูล ความสามารถในการปรับตัว และการเรียนรู้ตลอดชีวิต การส่งเสริมทักษะเหล่านี้จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการภาครัฐและทำให้สามารถตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้ดียิ่งขึ้น

4. ความท้าทายในการนำกระบวนการสรรหาที่ทันสมัยมาใช้ในภาครัฐ

แม้ว่าการนำเทคโนโลยีและแนวคิดสมัยใหม่มาใช้ในการสรรหาบุคลากรภาครัฐจะก่อให้เกิดประโยชน์ในหลายด้าน เช่น การเพิ่มความโปร่งใส ความเร็ว และความแม่นยำในการคัดเลือกบุคลากร แต่กระบวนการนี้ยังคงเผชิญกับความท้าทายและข้อจำกัดหลายประการที่ต้องได้รับการจัดการอย่างเป็นระบบ หนึ่งในอุปสรรคสำคัญคือข้อจำกัดด้านงบประมาณ ซึ่งหน่วยงานรัฐจำนวนมากมีงบประมาณจำกัดสำหรับการจัดซื้อหรือพัฒนาเทคโนโลยีที่จำเป็นต่อการสรรหา เช่น ระบบคัดกรองด้วย AI ระบบฐานข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data) และแพลตฟอร์มการรับสมัครแบบออนไลน์แบบครบวงจร (เกรียงศักดิ์ ธรรมชาติ, 2565) ค่าใช้จ่ายของเทคโนโลยีสารสนเทศเหล่านี้มักสูงเมื่อเทียบกับทรัพยากรที่มีอยู่ โดยเฉพาะหน่วยงานราชการในระดับท้องถิ่น ทั้งนี้อีกหนึ่งปัจจัยสำคัญคือ “ความต้านทานต่อการเปลี่ยนแปลง” ของบุคลากรภาครัฐที่คุ้นเคยกับระบบการ

สรรหาแบบเดิม ซึ่งมักเป็นระบบที่มีขั้นตอนซับซ้อน ใช้เอกสารเป็นหลัก และดำเนินการโดยเจ้าหน้าที่ที่อาจยังขาดความรู้ด้านดิจิทัล การเปลี่ยนผ่านสู่ระบบอิเล็กทรอนิกส์จึงไม่ใช่แค่เรื่องของเทคโนโลยีเท่านั้น แต่ยังเป็น การเปลี่ยนวัฒนธรรมองค์กร ซึ่งต้องอาศัยเวลา การสื่อสารภายในที่ดี และการสนับสนุนจากผู้นาองค์กรใน ระดับสูง

นอกจากนี้ กรอบกฎหมายของภาครัฐไทยหลายฉบับยังไม่เปิดช่องให้หน่วยงานสามารถปรับใช้เทคโนโลยี ใหม่ได้อย่างคล่องตัว เช่น พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือนที่กำหนดกระบวนการสรรหาไว้ในลักษณะที่ตายตัว หรือกฎหมายจัดซื้อจัดจ้างที่ทำให้กระบวนการจัดหาเทคโนโลยีใหม่เป็นไปอย่างล่าช้าและมีข้อจำกัด หลายประการ ซึ่งส่งผลให้แม้จะมีนโยบายส่งเสริมการปรับใช้ดิจิทัล แต่ก็ไม่สามารถดำเนินการได้อย่างรวดเร็ว

จะเห็นว่า ปัญหาดังกล่าวสามารถพบได้ชัดในกรณีของ สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน (ก.พ.) ซึ่งแม้จะเริ่มนำระบบการสอบและรับสมัครผ่านออนไลน์มาใช้ในบางขั้นตอน เช่น การสอบภาค ก. ผ่านระบบคอมพิวเตอร์ แต่ก็ยังมีข้อจำกัดในแง่ของการขยายผลไปยังระบบราชการทั้งหมด ทั้งด้านงบประมาณ โครงสร้างพื้นฐาน และทักษะของบุคลากร เช่นเดียวกับกรณีของกระทรวงแรงงานประเทศเอสโตเนีย ซึ่ง ประสบความสำเร็จในการเปลี่ยนผ่านสู่ระบบสรรหาดิจิทัลได้ เนื่องจากการได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลกลาง และมีกฎหมายที่เอื้อต่อการใช้เทคโนโลยีแบบรัฐบาลอิเล็กทรอนิกส์ (e-Government) อย่างแท้จริง (Organisation for Economic Co-operation and Development, 2021) ซึ่งการลดอุปสรรคเหล่านี้จึงต้อง เริ่มจากการลงทุนใน “การพัฒนาทุนมนุษย์” ผ่านการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ให้มีทักษะด้านดิจิทัล รู้เท่าทัน เทคโนโลยี และสามารถใช้งานระบบใหม่ได้อย่างมั่นใจ โดยไม่เพียงแต่เป็นการสอนวิธีใช้เครื่องมือเท่านั้น แต่ควร เน้นการสร้างทัศนคติที่เปิดรับการเปลี่ยนแปลง และส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตในองค์กรราชการ เช่นเดียวกับ กรณีศึกษาของกรมสรรพากรที่เริ่มใช้ระบบวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อช่วยประเมินผู้สมัครในตำแหน่งนักวิเคราะห์ นโยบายและแผน ซึ่งถือเป็นแนวทางที่ดีในการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีแบบค่อยเป็นค่อยไป

สรุป อุปสรรคในการนำกระบวนการสรรหาที่ทันสมัยมาใช้ในภาครัฐมีหลายประการ โดยเฉพาะ เรื่องงบประมาณที่จำกัด ความต้านทานต่อการเปลี่ยนแปลงของบุคลากร และข้อจำกัดทางกฎหมายที่ไม่เอื้อ ต่อความยืดหยุ่นของการใช้เทคโนโลยีใหม่ๆ การแก้ไขปัญหาดังกล่าวจำเป็นต้องดำเนินการแบบบูรณาการและ เป็นระบบ ตั้งแต่การพัฒนาทักษะบุคลากร การปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ไปจนถึงการวางแผนการลงทุน ด้านเทคโนโลยีที่มีประสิทธิภาพ

5. แนวทางการพัฒนากระบวนการสรรหาในภาครัฐให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงในอนาคต

การพัฒนากระบวนการสรรหาในภาครัฐให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงในอนาคตควรคำนึงถึง ความยืดหยุ่น ความสามารถในการปรับตัว และศักยภาพในการขยายผลสู่ระบบราชการโดยรวม หนึ่งใน แนวทางที่ได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลายคือการประยุกต์ใช้แนวคิดการสรรหาบุคลากรอย่างคล่องตัว (Agile Recruitment) ซึ่งเป็นกระบวนการที่มุ่งเน้นการทำงานแบบยืดหยุ่น มีการทดสอบ ปรับปรุง และเรียนรู้ไป พร้อมกัน โดยสามารถเริ่มต้นจากการพัฒนาในระดับโครงการนำร่อง (Pilot Projects) ที่มีขนาดเล็ก เพื่อให้ เกิดการเรียนรู้และวัดผลก่อนการขยายไปยังระดับระบบราชการทั้งระบบ (วชิรวัชร งามละม่อม, 256)

แนวทางนี้ช่วยลดความเสี่ยงจากการเปลี่ยนแปลงในวงกว้างและเปิดโอกาสให้เกิดนวัตกรรมในหน่วยงานภาครัฐ

การบูรณาการความร่วมมือกับภาคเอกชนเป็นอีกหนึ่งปัจจัยสำคัญที่ช่วยผลักดันกระบวนการสรรหาให้ทันสมัย โดยเฉพาะในด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ เช่น การพัฒนาแพลตฟอร์มดิจิทัลสำหรับสรรหาบุคลากร การใช้ระบบการคัดกรองด้วย AI และการจัดอบรมบุคลากรของรัฐให้มีความเข้าใจในเทคโนโลยีใหม่ เช่นเดียวกับกรณีของ “สำนักงานพัฒนารัฐบาลดิจิทัล (DGA)” ที่ได้ร่วมมือกับบริษัทเทคโนโลยีชั้นนำในการพัฒนาเครื่องมือสรรหาบุคลากรดิจิทัล เช่น ระบบวิเคราะห์ข้อมูลผู้สมัครผ่านโปรไฟล์ดิจิทัล และการสร้างระบบแบบจำลองเพื่อคาดการณ์ความเหมาะสมของบุคลากรต่อหน่วยงาน (สำนักงานพัฒนารัฐบาลดิจิทัล, 2564)

การใช้ข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data) เพื่อวางแผนความต้องการกำลังคนล่วงหน้าเป็นแนวทางที่กำลังได้รับความนิยม เนื่องจากสามารถช่วยให้หน่วยงานวิเคราะห์แนวโน้มความต้องการทักษะในอนาคต เช่น ทักษะด้านดิจิทัล การวิเคราะห์ข้อมูล และความสามารถในการปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลง ซึ่งจะนำไปสู่การสรรหาบุคลากรที่เหมาะสมกับยุทธศาสตร์ขององค์กรในระยะยาว ทั้งนี้ ยังควรมีการประเมินผลการสรรหาแบบเรียลไทม์ (Real-time) โดยอาศัยระบบแดชบอร์ด (Dashboard) ที่สามารถแสดงผลข้อมูลต่างๆ ได้ทันที เช่น จำนวนผู้สมัครที่ผ่านเกณฑ์ ระยะเวลาการดำเนินการ และระดับความพึงพอใจของผู้เข้ารับการคัดเลือก ซึ่งจะช่วยให้ผู้บริหารสามารถตัดสินใจได้อย่างมีประสิทธิภาพและทันต่อสถานการณ์

จะเห็นว่า แนวทางนี้สอดคล้องกับแนวคิดรัฐบาล 4.0 “Government 4.0” ซึ่งเน้นการบริการภาครัฐที่อิงข้อมูล มีความโปร่งใส และยืดหยุ่นต่อการเปลี่ยนแปลง (United Nations Development Programme, 2022) หากเปรียบเทียบกับภาคเอกชน เช่น บริษัท กูเกิล (Google) ซึ่งมีการใช้ AI และข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data) ในกระบวนการสรรหาผ่านระบบ “Google Hire” จะพบว่าเทคโนโลยีดังกล่าวสามารถเพิ่มความแม่นยำในการคัดเลือกบุคลากรที่ตรงกับวัฒนธรรมองค์กรและเป้าหมายของงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในทำนองเดียวกัน ภาครัฐไทยสามารถเรียนรู้จากแนวปฏิบัติเหล่านี้และปรับให้เหมาะสมกับโครงสร้างระบบราชการไทย เพื่อให้สามารถรักษาคุณภาพของการให้บริการต่อประชาชนได้ท่ามกลางการแข่งขันและความคาดหวังที่สูงขึ้น

สรุปการพัฒนากระบวนการสรรหาในภาครัฐเพื่อให้สอดคล้องกับอนาคตควรเน้นความยืดหยุ่น คล่องตัว และสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามบริบท โดยเริ่มต้นจากโครงการนำร่องขนาดเล็ก ใช้ข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data) และระบบแดชบอร์ด (Dashboard) เป็นเครื่องมือในการวางแผนและประเมินผลอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งยังควรสร้างความร่วมมือกับภาคเอกชนในด้านเทคโนโลยีและการพัฒนาศักยภาพของบุคลากร เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและขีดความสามารถในการบริหารทรัพยากรมนุษย์ของภาครัฐไทยในอนาคต

จากที่กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่า การสรรหาทรัพยากรมนุษย์ในภาครัฐในปัจจุบันจำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนอย่างเร่งด่วนและจริงจัง เพื่อให้สามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในยุคดิจิทัลได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเข้ามาในกระบวนการต่างๆ

ตั้งแต่ขั้นตอนการคัดกรองเบื้องต้น การวิเคราะห์คุณสมบัติและความเหมาะสมของผู้สมัคร ไปจนถึงการวางแผนทรัพยากรบุคคลระยะยาว ซึ่งจะช่วยให้ภาครัฐสามารถคัดเลือกบุคลากรที่มีคุณภาพ ตรงกับความต้องการ และสามารถปรับตัวเข้ากับบริบทใหม่ได้ดียิ่งขึ้น อีกทั้งยังต้องให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างและพัฒนาทักษะใหม่ (Reskilling and Upskilling) ให้กับเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานด้านการบริหารทรัพยากรมนุษย์ เพื่อให้สามารถใช้เทคโนโลยีและข้อมูลได้อย่างมีประสิทธิภาพ พร้อมทั้งเข้าใจแนวโน้มและความเปลี่ยนแปลงของตลาดแรงงานสมัยใหม่

อย่างไรก็ตาม การปรับเปลี่ยนดังกล่าวยังคงเผชิญกับอุปสรรคและข้อจำกัดหลายประการ โดยเฉพาะในเรื่องของงบประมาณที่จำกัด การขาดแคลนทรัพยากรทั้งด้านคนและเทคโนโลยี ตลอดจนกรอบกฎหมายและระเบียบราชการที่ยังไม่เอื้อต่อความคล่องตัวในการดำเนินงาน ซึ่งเป็นสิ่งที่ต้องได้รับการแก้ไขผ่านกระบวนการวางแผนเชิงกลยุทธ์ในระยะยาว รวมถึงการสร้างความร่วมมือกับภาคส่วนอื่นๆ ทั้งจากภาคเอกชน ภาควิชาการ และภาคประชาสังคม เพื่อให้สามารถแบ่งปันทรัพยากร ความรู้ และแนวทางการดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพร่วมกันได้มากขึ้น นอกจากนี้ การออกแบบกระบวนการสรรหาที่มีความยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนได้ตามบริบท ควบคู่ไปกับการใช้ข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data) และนวัตกรรมดิจิทัล เช่น ปัญญาประดิษฐ์ (AI) หรือระบบอัตโนมัติ (Automation) จะเป็นเครื่องมือสำคัญในการเพิ่มประสิทธิภาพและความแม่นยำของการบริหารทรัพยากรมนุษย์ในภาครัฐ ซึ่งสุดท้ายจะช่วยยกระดับคุณภาพการให้บริการและขีดความสามารถในการแข่งขันของภาครัฐไทยให้สามารถตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนในยุคใหม่ได้อย่างแท้จริง

บทสรุป อภิปราย และการนำไปใช้ประโยชน์

ในยุคที่เทคโนโลยีดิจิทัลและปัญญาประดิษฐ์ (AI) กำลังเปลี่ยนแปลงวิธีการทำงานขององค์กรทั่วโลก ภาครัฐเองก็จำเป็นต้องปรับตัวเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและความโปร่งใสในการดำเนินงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกระบวนการสรรหาบุคลากร ซึ่งเป็นขั้นตอนสำคัญในการคัดเลือกและบริหารทรัพยากรมนุษย์ การนำเทคโนโลยีดิจิทัลและ AI มาใช้ในการสรรหาบุคลากรภาครัฐช่วยลดความล่าช้าและลดอคติในการคัดเลือกบุคคล อีกทั้งยังส่งเสริมความเป็นธรรมและความน่าเชื่อถือของระบบ แม้ว่าจะมีอุปสรรคด้านการยอมรับและข้อจำกัดทางโครงสร้างองค์กร การเปลี่ยนแปลงนี้จึงเป็นความท้าทายที่ต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างหน่วยงานต่างๆ เพื่อพัฒนาเครื่องมือและนโยบายที่เหมาะสม ตลอดจนการอบรมและสร้างความเข้าใจแก่บุคลากรที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้การสรรหาบุคลากรภาครัฐในยุคดิจิทัลเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ โปร่งใส และตอบโจทย์การบริหารราชการสมัยใหม่ได้อย่างแท้จริง

1) บทสรุป

กระบวนการสรรหาบุคลากรในภาครัฐที่เคยเป็นระบบแบบดั้งเดิมซึ่งเน้นความเข้มงวดในระเบียบขั้นตอน และใช้เวลานานถึง 90-120 วันนั้น กำลังเผชิญกับการเปลี่ยนผ่านครั้งใหญ่ในยุคดิจิทัล โดยอย่างยิ่งเมื่อเทคโนโลยีดิจิทัลเข้ามามีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและวิธีการทำงานของระบบสรรหาให้รวดเร็วขึ้น โปร่งใส และคล่องตัวมากกว่าเดิม (กระทรวงมหาดไทย, 2564) หน่วยงานภาครัฐเริ่มนำระบบรับสมัครงานผ่านช่องทางออนไลน์ (e-Recruitment) มาใช้ เพื่อให้ผู้สมัครสามารถเข้าถึงข้อมูลตำแหน่ง

งานและยื่นใบสมัครได้สะดวกทุกที่ทุกเวลา ไม่จำเป็นต้องเดินทางไปยังสำนักงานเหมือนในอดีต นอกจากนี้ระบบ AI ยังเข้ามาช่วยคัดกรองคุณสมบัติผู้สมัครอย่างเป็นระบบ ลดความลำเอียงของมนุษย์และเพิ่มความถูกต้องแม่นยำในการคัดเลือกผู้ที่เหมาะสมที่สุดสำหรับตำแหน่งงาน (สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน, 2564)

ทั้งนี้ เทคโนโลยีการสัมภาษณ์แบบวิดีโออะซิงโครนัส (Asynchronous Video Interview) ช่วยให้การสัมภาษณ์สามารถเกิดขึ้นได้อย่างยืดหยุ่น โดยผู้สมัครสามารถบันทึกคำตอบและส่งให้เจ้าหน้าที่ประเมินได้ในเวลาที่เหมาะสม ช่วยลดข้อจำกัดเรื่องเวลาสัมภาษณ์แบบสดและเพิ่มประสิทธิภาพในกระบวนการสรรหา (สำนักงานส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น, 2564) ระบบแจ้งสถานะอัตโนมัติยังทำให้ผู้สมัครได้รับข้อมูลและความคืบหน้าอย่างรวดเร็ว ลดความไม่แน่นอนและเพิ่มความโปร่งใสในการสรรหาอย่างมาก

จะเห็นว่า การปรับเปลี่ยนมาใช้ระบบดิจิทัลแบบครบวงจรในกระบวนการสรรหาบุคลากรภาครัฐไม่เพียงแต่ช่วยลดระยะเวลาการดำเนินงานลงอย่างมีนัยสำคัญ แต่ยังส่งเสริมความโปร่งใสและความเป็นธรรมในทุกขั้นตอน อีกทั้งช่วยให้ภาครัฐมีความสามารถแข่งขันได้มากขึ้นกับภาคเอกชนที่ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการบริหารจัดการทรัพยากรบุคคล (กระทรวงมหาดไทย, 2564) ซึ่งเป็นแนวทางสำคัญที่ช่วยพัฒนาคุณภาพของบุคลากรภาครัฐในอนาคตอย่างยั่งยืน

2) อภิปรายผล

จากแนวโน้มการพัฒนาระบบสรรหาทรัพยากรมนุษย์ในภาครัฐ หลายหน่วยงานได้ทดลองนำเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) และการเรียนรู้ของเครื่อง (Machine Learning) มาใช้ในการคัดกรองคุณสมบัติของผู้สมัครงาน เพื่อเพิ่มความแม่นยำ ลดความลำเอียง และปรับปรุงกระบวนการคัดเลือกให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ตัวอย่างเช่น กระทรวงสาธารณสุขได้นำระบบ AI เข้ามาช่วยในการจำแนกคุณสมบัติผู้สมัครตามตำแหน่งงาน โดยใช้โมเดลที่สามารถประเมินความเหมาะสมจากข้อมูลเรซูเม่และประวัติการศึกษาได้อย่างแม่นยำ (กระทรวงสาธารณสุข, 2564) นอกจากนี้ภาคเอกชน เช่น AIS ยังได้พัฒนาอัลกอริธึมในการคัดกรองผู้สมัครให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมองค์กร (บริษัท แอดวานซ์ อินโฟร์ เซอร์วิส จำกัด (มหาชน), 2565) ส่งผลให้การคัดเลือกมีความเป็นธรรม และลดการใช้ดุลยพินิจส่วนตัวของผู้สัมภาษณ์ลง

ในขณะเดียวกัน เทคโนโลยีระบบคลาวด์อย่างระบบการพัฒนาโปรแกรมการวิเคราะห์ปัจจัยแห่งความสำเร็จ (System, Application and Products SuccessFactors) และชุดแอปพลิเคชัน ซอฟต์แวร์สำหรับการจัดการทรัพยากรมนุษย์บนคลาวด์ (Oracle Fusion Cloud Human Capital Management: Oracle HCM Cloud) ได้กลายเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้หน่วยงานสามารถวิเคราะห์ข้อมูลเชิงลึก เช่น ความต้องการแรงงานในอนาคต แนวโน้มการลาออก และการพัฒนาทักษะของบุคลากร (กระทรวงสาธารณสุข, 2564) ระบบเหล่านี้ช่วยให้หน่วยงานสามารถวางแผนกำลังคนได้ในเชิงกลยุทธ์มากขึ้น ข้อมูลที่เคยกระจัดกระจายถูกนำมารวมเป็นภาพรวมที่ใช้ตัดสินใจได้แม่นยำยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ การใช้งานแชทบอท (Chatbot) หรือระบบสนทนาอัตโนมัติ เป็นอีกหนึ่งตัวอย่างของการใช้เทคโนโลยีในการสื่อสารกับผู้สมัครตลอด 24 ชั่วโมง เช่น การตอบคำถามเกี่ยวกับตำแหน่งว่าง การแจ้ง

ผลเบื้องต้น หรือการนัดหมายสัมภาษณ์ โดยไม่ต้องใช้เจ้าหน้าที่ฝ่ายทรัพยากรมนุษย์ในทุกขั้นตอน ตัวอย่างที่ชัดเจนคือแพลตฟอร์ม SCG Talents Platform ของบริษัทปูนซิเมนต์ไทย (SCG) ซึ่งสามารถลดระยะเวลาการสรรหาลงได้ถึงร้อยละ 40 และยังเพิ่มความพึงพอใจของผู้สมัครผ่านประสบการณ์ดิจิทัลที่ราบรื่น (Siam Cement Group, 2022)

อย่างไรก็ตาม การใช้เทคโนโลยีเหล่านี้ยังคงเผชิญกับอุปสรรคสำคัญในหลายมิติ โดยเฉพาะในภาครัฐ เช่น การขาดความเข้าใจและทักษะดิจิทัลของเจ้าหน้าที่ฝ่ายทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งส่งผลให้การใช้งานระบบ AI หรือ การเรียนรู้การใช้เครื่องจักร (Machine Learning) ไม่เต็มประสิทธิภาพ อีกทั้งยังมีข้อจำกัดด้านงบประมาณในการลงทุนพัฒนาเทคโนโลยีในระยะยาว และที่สำคัญที่สุดคือกรอบกฎหมายและระเบียบราชการที่ค่อนข้างตายตัว ทำให้การนำระบบใหม่มาใช้อย่างกว้างขวางเป็นไปได้ช้า (เกรียงศักดิ์ หรรษาเวก, 2565)

จะเห็นว่า การนำ AI และโซลูชันดิจิทัลมาใช้ในการกระบวนการสรรหาและคัดเลือกบุคลากรมีบทบาทสำคัญในการยกระดับความแม่นยำ ความยุติธรรม และประสิทธิภาพในการบริหารทรัพยากรมนุษย์ ทั้งในภาครัฐและเอกชน อย่างไรก็ตาม การปรับตัวของบุคลากร การจัดสรรงบประมาณ และการปรับปรุงกรอบกฎหมายยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ต้องได้รับการพัฒนาและสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้การเปลี่ยนผ่านสู่ระบบดิจิทัลเป็นไปอย่างราบรื่นและยั่งยืน (วรวิทย์ รัตนเศรษฐ, 2567)

3) การนำไปใช้ประโยชน์

รัฐบาลและหน่วยงานรัฐควรจัดตั้งระบบการรับสมัครพนักงานทางอิเล็กทรอนิกส์ (e-Recruitment) ที่มีโครงข่ายเชื่อมโยงแบบบูรณาการทั่วประเทศ ซึ่งไม่เพียงเป็นการลดต้นทุนและเวลาทางราชการ แต่ยังสามารถยกระดับความโปร่งใสในการสรรหาและคัดเลือกบุคลากรในระบบราชการได้อย่างมีประสิทธิภาพ ภายใต้เป้าหมายที่สามารถดำเนินการให้แล้วเสร็จภายใน 90 วัน ระบบการรับสมัครพนักงานทางอิเล็กทรอนิกส์ (e-Recruitment) ควรมีการเชื่อมโยงกับฐานข้อมูลประชากร ระบบบัตรประชาชนอิเล็กทรอนิกส์ (e-ID) และฐานข้อมูลคุณวุฒิการศึกษา เพื่อยืนยันตัวตนและความถูกต้องของข้อมูลผู้สมัครแบบอัตโนมัติ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, 2564)

นอกจากนี้ ควรมีการจัดอบรมเจ้าหน้าที่ทรัพยากรบุคคล (HR) ของหน่วยงานรัฐ เพื่อเพิ่มทักษะในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลขั้นสูง เช่น ปัญญาประดิษฐ์ (AI) การเรียนรู้การใช้เครื่องจักร (Machine Learning) และระบบการจัดการทุนมนุษย์บนระบบคลาวด์ (Cloud-based Human Capital Management: HCM) โดยเนื้อหาการอบรมควรครอบคลุมตั้งแต่แนวคิดพื้นฐานไปจนถึงการประยุกต์ใช้จริงในงานประจำ เพื่อให้เจ้าหน้าที่สามารถวิเคราะห์และเลือกใช้เทคโนโลยีให้เหมาะสมกับบริบทของแต่ละองค์กร (กุลธิดา จันทรรัตน์ และคณะ, 2565)

การเริ่มต้นจากโครงการนำร่อง (Pilot Project) เช่น การใช้ระบบสัมภาษณ์ผ่านวิดีโอ (Video Interview) หรือระบบตอบโต้ด้วยแชทบอท (Chatbot) ในหน่วยงานที่มีบุคลากรจำนวนมาก เช่น กรมสรรพากรหรือกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น จะช่วยประเมินผลลัพธ์และจุดบกพร่องของระบบ ก่อนจะ

ขยายผลในระดับประเทศ อีกทั้งยังส่งเสริมการวิเคราะห์ข้อมูลการสมัครงานแบบเรียลไทม์ ซึ่งช่วยเพิ่มความแม่นยำและความยุติธรรมในการตัดสินใจรับบุคลากร (ศิรินันท์ ทองไทย, 2566)

สุดท้าย ภาครัฐควรร่วมมือกับภาคเอกชน เช่น ผู้เชี่ยวชาญด้านเทคโนโลยี หรือสำนักงานพัฒนารัฐบาลดิจิทัล (DGA) เพื่อพัฒนา AI ที่ตอบโจทย์การสรรหาของภาครัฐ โดยควรวางกรอบการดำเนินงานให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล (PDPA) และหลักธรรมาภิบาลข้อมูล (Data Governance) เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นในด้านความปลอดภัยของข้อมูลและความเป็นธรรมในการใช้งาน AI (สำนักงานคณะกรรมการดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565)

จะเห็นว่า การนำเทคโนโลยีมาใช้ในการกระบวนการสรรหาทรัพยากรมนุษย์ภาครัฐจำเป็นต้องดำเนินการอย่างเป็นระบบ โดยเริ่มจากโครงการนำร่องเพื่อทดสอบความเหมาะสม, การจัดอบรมเพื่อยกระดับความรู้ของเจ้าหน้าที่ และการวางกรอบกฎหมายและธรรมาภิบาลข้อมูล เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงในระยะยาวและสร้างความยั่งยืนในการบริหารภาครัฐแบบดิจิทัล (วรวิทย์ รัตนเศรษฐ, 2567)

ข้อเสนอแนะ

1. ประโยชน์ที่ได้รับ

1.1 เพิ่มความสามารถในการสรรหาบุคลากรที่มีคุณภาพและมีทักษะตรงกับความต้องการขององค์กรในยุคที่เทคโนโลยีเปลี่ยนแปลงรวดเร็ว

1.2 ลดระยะเวลาและต้นทุนในการสรรหา เนื่องจากการนำเทคโนโลยีเข้ามาช่วยในกระบวนการสรรหา เช่น การใช้ AI ในการคัดกรองเบื้องต้น

1.3 เพิ่มความยืดหยุ่นให้กับหน่วยงานภาครัฐในการปรับกระบวนการสรรหาให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง

2. ข้อเสนอแนะ

2.1 ข้อเสนอแนะจากการวิเคราะห์

2.1.1) ควรสร้างระบบสรรหาที่มีความยืดหยุ่นและรองรับการเปลี่ยนแปลง โดยใช้เทคโนโลยีเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการ

2.1.2) ควรพัฒนาบุคลากรให้มีทักษะด้านเทคโนโลยีและการจัดการข้อมูล เพื่อเพิ่มความแม่นยำในการคัดเลือกผู้สมัคร

2.1.3) ควรใช้เครื่องมือในการวิเคราะห์ข้อมูลผู้สมัคร เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและความแม่นยำในการคัดสรรบุคลากร

2.2) ข้อเสนอแนะนโยบายและการปฏิบัติการ

2.2.1) จัดทำแนวทางการสรรหาที่เน้นการใช้เทคโนโลยี เช่น การใช้ AI หรือระบบคลาวด์เพื่อให้กระบวนการสรรหามีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

2.2.2) สนับสนุนการอบรมและพัฒนาทักษะที่เกี่ยวข้องกับการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในกระบวนการสรรหาให้กับบุคลากรภาครัฐ

2.2.3) สร้างระบบการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้สามารถเก็บข้อมูลผู้สมัครในระยะยาว เพื่อใช้ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในอนาคต

2.3) ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

2.3.1) ควรศึกษาและวิเคราะห์การปรับใช้เทคโนโลยีใหม่ๆ ในกระบวนการสรรหาของภาครัฐเพื่อติดตามประสิทธิภาพและผลกระทบที่เกิดขึ้น

2.3.2) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการใช้เทคโนโลยีในกระบวนการสรรหากับการเพิ่มคุณภาพและความหลากหลายของผู้สมัครที่ได้รับเลือก

2.3.3) ควรวิจัยเพิ่มเติมเกี่ยวกับวิธีการสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่สนับสนุนการเปลี่ยนแปลงทางดิจิทัลในกระบวนการสรรหาของภาครัฐ

เอกสารอ้างอิง

กรมบัญชีกลาง. (2564). *โครงการพัฒนาทักษะการใช้ Business Intelligence สำหรับการบริหารภาครัฐ*.

เอกสารเผยแพร่ภายใน. กรุงเทพฯ: กรมบัญชีกลาง.

กรมสรรพากร. (2563). *โครงการนำร่องการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อสรรหาบุคลากร*. กรุงเทพฯ: กรมสรรพากร.

กระทรวงมหาดไทย. (2564). *แนวทางการปรับปรุงระบบสรรหาบุคลากรภาครัฐด้วยเทคโนโลยีดิจิทัล*.

กรุงเทพฯ: สำนักบริหารงานบุคคล.

กระทรวงมหาดไทย. (2564). *รายงานผลการดำเนินงานระบบ e-Recruitment ของภาครัฐ*. กรุงเทพฯ:

กระทรวงมหาดไทย.

กระทรวงมหาดไทย. (2564). *รายงานผลการพัฒนาระบบสรรหาบุคลากรภาครัฐ*. กรุงเทพฯ: สำนักบริหารงานบุคคล.

กระทรวงสาธารณสุข. (2564). *การประยุกต์ใช้ SAP SuccessFactors ในกระบวนการสรรหา*. นนทบุรี:

กระทรวงสาธารณสุข.

กระทรวงสาธารณสุข. (2564). *การพัฒนาระบบบริหารทรัพยากรบุคคลด้วย SAP SuccessFactors*.

กรุงเทพฯ: สำนักบริหารทรัพยากรบุคคล.

กระทรวงสาธารณสุข. (2564). *คู่มือการใช้ระบบ AI เพื่อการสรรหาบุคลากรในหน่วยงานภาครัฐ*. กรุงเทพฯ:

สำนักบริหารทรัพยากรบุคคล.

กุลธิดา จันทรรัตน์, ชัยพงศ์ แสงคำ และพิชญะ รัตนสุวรรณ. (2565). *การประยุกต์ใช้ AI และ Machine Learning ในงานทรัพยากรมนุษย์ภาครัฐ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน.

เกรียงศักดิ์ หารุษาเวก. (2565). *การบริหารทรัพยากรมนุษย์ภาครัฐในยุคดิจิทัล: ความท้าทายและโอกาส*.

กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เกรียงศักดิ์ หารุษาเวก. (2565). *การลงทุนเทคโนโลยีสารสนเทศในหน่วยงานระดับท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ:

สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- เกรียงศักดิ์ หรรษาเวก. (2565). ความท้าทายของการใช้เทคโนโลยี AI ในการบริหารงานภาครัฐ. *วารสารบริหารรัฐกิจ*, 19(2): 45-61.
- ชลธิชา วัฒนา. (2565). การนำเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (AI) มาใช้ในกระบวนการสรรหาบุคลากรภาครัฐ. *วารสารการจัดการและนวัตกรรม*, 12(3): 45-58.
- ณรงค์ จิตตเกษม และพงศ์พิสุทธิ์ ศรีเจริญ. (2563). การพัฒนาทักษะใหม่ในยุคดิจิทัลเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานของบุคลากรภาครัฐ. *วารสารการจัดการ*, 15(1): 65-78.
- บริษัท แอดวานซ์ อินโฟร์ เซอร์วิส จำกัด (มหาชน). (2565). *AIS uses AI-powered recruitment platform to transform HR*. กรุงเทพฯ: บริษัท แอดวานซ์ อินโฟร์ เซอร์วิส จำกัด (มหาชน).
- วชิรวัชร งามละม่อม. (2563). การพัฒนาความยืดหยุ่นในการสรรหาทรัพยากรบุคคลภาครัฐเพื่อตอบสนองการเปลี่ยนแปลงในยุคดิจิทัล. *วารสารวิจัยการบริหาร*, 11(2): 45-58.
- วชิรวัชร งามละม่อม. (2563). การจัดการนวัตกรรมในองค์กรภาครัฐเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงในยุคดิจิทัล. *วารสารการพัฒนานวัตกรรม*, 9(2): 45-60.
- วรวิทย์ รัตนเศรษฐ. (2567). *การบริหารภาครัฐยุคใหม่กับการเปลี่ยนผ่านสู่เทคโนโลยีอัจฉริยะ*. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาการบริหารภาครัฐ.
- วรวิทย์ รัตนเศรษฐ. (2567). *การบริหารภาครัฐสมัยใหม่กับการใช้เทคโนโลยีอัจฉริยะ*. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาการบริหารภาครัฐ.
- ศิริพันธ์ ทองไทย. (2566). แนวโน้มการสรรหาบุคลากรภาครัฐในยุคดิจิทัล. *วารสารรัฐประศาสนศาสตร์*, 23(1): 101-118.
- สถาบันพัฒนาบุคลากรภาครัฐ. (2564). *การประยุกต์ใช้วิดีโอสัมภาษณ์ในงานสรรหาภาครัฐ*. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาบุคลากรภาครัฐ.
- สมคิด แก้วทอง. (2564). การจัดการทรัพยากรมนุษย์ในภาครัฐ: การเตรียมความพร้อมสำหรับอนาคต. *วารสารรัฐประศาสนศาสตร์*, 15(3): 123-134.
- สมคิด แก้วทอง. (2564). *การพัฒนาทักษะใหม่ในยุคดิจิทัลสำหรับบุคลากรภาครัฐ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานพัฒนารัฐบาลดิจิทัล.
- สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน. (2564). *รายงานการใช้เทคโนโลยีในกระบวนการสรรหาบุคลากรภาครัฐ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน.
- สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน. (2564). *รายงานผลการดำเนินงานด้านการสรรหาผ่านระบบอิเล็กทรอนิกส์*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน.
- สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน. (2565). *คู่มือระบบ E-Recruitment สำหรับหน่วยงานราชการ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน.
- สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน. (2566). *ระบบรับสมัครออนไลน์ราชการ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน.

สำนักงานคณะกรรมการดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2565). *แนวทางธรรมาภิบาลข้อมูลภาครัฐ*.

กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ. (2564). *แนวทางพัฒนาระบบการสรรหาทรัพยากรมนุษย์*

ภาครัฐยุคดิจิทัล. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ. (2565). *รายงานการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในกระบวนการ*

บริหารงานบุคคลภาครัฐ. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ

สำนักงานพัฒนารัฐบาลดิจิทัล. (2564). *รายงานความร่วมมือในการพัฒนาแพลตฟอร์มสรรหาบุคลากรดิจิทัล*.

กรุงเทพฯ: สำนักงานพัฒนารัฐบาลดิจิทัล.

สำนักงานพัฒนารัฐบาลดิจิทัล. (2565). *รายงานผลการพัฒนาหลักสูตรทักษะดิจิทัลสำหรับข้าราชการ*.

กรุงเทพฯ: สำนักงานพัฒนารัฐบาลดิจิทัล.

สำนักงานส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น. (2566). *ระบบคอมพิวเตอร์ตรวจสอบคุณสมบัติผู้สมัคร*. กรุงเทพฯ:

สำนักงานส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น.

สำนักงานส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น. (2566). *รายงานการรับสมัครสอบแข่งขันท้องถิ่นระบบออนไลน์*.

กรุงเทพฯ: กระทรวงมหาดไทย.

Organisation for Economic Co-operation and Development. (2021). *Digital government in Estonia:*

E-government success factors. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.

Siam Cement Group. (2021). *SCG Learning Experience Platform: Driving future skills*. Bangkok:

Siam Cement Group.

Siam Cement Group. (2022). *SCG Digital Recruitment Strategy Report*. Bangkok: Siam Cement

Group.

United Nations Development Programme. (2022). *Reimagining public administration for the*

digital age. New York: United Nations Development Programme.

ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการสร้างวัฒนธรรมองค์การด้านการบริหารความเสี่ยงในหน่วยงานของรัฐ

Factors Influencing the Success of Risk Culture Development in

Public Sector Organizations

Received: 24/11/2567

Revised: 14/06/2568

Accepted: 24/06/2568

ธัญวรัตน์ คงนุ่น¹

Tunwarat Kongnun¹

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการสร้างวัฒนธรรมองค์การด้านการบริหารความเสี่ยงในหน่วยงานของรัฐ โดยใช้กรณีศึกษาหน่วยงานราชการ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ผ่านการวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้อง ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยสำคัญในการสร้างวัฒนธรรมองค์การด้านการบริหารความเสี่ยงประกอบด้วยนโยบายของรัฐ การนำนโยบายไปปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม และการจัดการความเสี่ยงและการควบคุมภายใน ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อการส่งเสริมการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี และลดความเสี่ยงที่จะเกิดปัญหาการขาดความเชื่อมั่นจากภาคประชาชน รวมถึงป้องกันความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต นอกจากนี้ องค์ประกอบความสำเร็จของการสร้างวัฒนธรรมองค์การด้านการบริหารความเสี่ยง ได้แก่ การริเริ่มและผลักดันโดยผู้นำองค์กร ความรับผิดชอบต่อความเสี่ยง และการสื่อสารและการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างมีประสิทธิภาพ ผลการวิจัยนี้เน้นย้ำถึงความสำคัญของการผสมผสานแนวคิดการบริหารความเสี่ยงเข้ากับวัฒนธรรมองค์การเพื่อเสริมสร้างความยั่งยืนและประสิทธิภาพในการดำเนินงานของหน่วยงานภาครัฐ

คำสำคัญ: วัฒนธรรมองค์การ, การบริหารความเสี่ยง, วัฒนธรรมความเสี่ยง

ABSTRACT

This study aims to examine the factors influencing the success of cultivating a risk culture in public sector organizations, using a case study of government agencies in Mueang District, Uttaradit Province. By conducting a document analysis, the findings reveal that key factors in fostering a risk culture include state policies, their practical implementation, and effective risk management and internal control processes. These elements play a crucial role in promoting good governance and reducing risks related to public distrust and potential future damage. Furthermore, the critical components of successful risk culture development are leadership initiative and advocacy, accountability for risks, and effective communication and exchange of ideas. The study underscores the importance of integrating risk management principles into the

¹ อาจารย์ประจำสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

¹ Lecturer in Public Administration Program, Faculty of Social Sciences and Local Development, Pibulsongkram Rajabhat University

E-mail: tunvarat.tan@gmail.com

organizational culture to enhance sustainability and operational efficiency in public sector organizations.

Keywords: Organizational Culture, Risk Management, Risk Culture

บทนำ

ตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2545 ระบุว่า การบริหารราชการต้องมุ่งเน้นเพื่อประโยชน์และความสุขของประชาชน โดยต้องส่งผลให้ภารกิจของรัฐบรรลุผลสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ เน้นการลดขั้นตอนในการปฏิบัติงาน ลดภารกิจที่ซ้ำซ้อน รวมถึงการยุบเลิกหน่วยงานที่ไม่จำเป็น ตลอดจนการกระจายภารกิจและทรัพยากรให้แก่ท้องถิ่น และการกระจายอำนาจการตัดสินใจ ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงการอำนวยความสะดวกและตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนอย่างเหมาะสม การบริหารความเสี่ยงอย่างมีประสิทธิภาพเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยลดความสูญเสีย เพิ่มมูลค่าให้แก่องค์กร และสร้างประโยชน์ต่อผู้มีส่วนได้เสีย โดยเน้นการสร้างสมดุลระหว่างต้นทุนและผลลัพธ์ พร้อมทั้งพัฒนาการดำเนินงานในด้านต่าง ๆ อย่างต่อเนื่องเพื่อความยั่งยืนในระยะยาว (Narumon Saardchom, 2007; Innopakkoon, J., & Yenyuak, C., 2020; Al-Nimer, M., Abbadi, S. S., Al-Omush, A., & Ahmad, H., 2021) ทั้งนี้ การบริหารความเสี่ยง (Risk Management) อย่างมีประสิทธิภาพมีบทบาทสำคัญในการช่วยลดความสูญเสีย เพิ่มมูลค่าให้แก่องค์กร และสร้างความสมดุลระหว่างต้นทุนและผลลัพธ์ อีกทั้งยังส่งเสริมการพัฒนาอย่างต่อเนื่องในทุกมิติของการดำเนินงาน

การพัฒนาความสามารถของบุคลากรและประสิทธิภาพการบริหารงานภาครัฐให้มีคุณภาพมาตรฐานทัดเทียมกับระดับนานาชาติ และเสริมสร้างการบริหารที่มุ่งให้องค์กรมีประสิทธิภาพสูง (High Performance Organization) เป็นเป้าหมายสำคัญที่ต้องดำเนินการอย่างเร่งด่วน เพื่อเตรียมความพร้อมของบุคลากรให้สามารถเรียนรู้ คิดริเริ่ม ปรับตัว และเปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสมในสถานการณ์ที่มีความท้าทายและหลากหลาย ภาครัฐได้มีการนำระบบเกณฑ์คุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐระดับพื้นฐาน (PMQA) มาใช้กับหน่วยงานระดับกรมเพื่อพัฒนาคุณภาพการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลากว่า 10 ปี ซึ่งส่งผลเชิงบวกต่อการเสริมสร้างความได้เปรียบในการแข่งขันของประเทศ ทำให้การดำเนินการดังกล่าวจำเป็นต้องเชื่อมโยงกับการบริหารความเสี่ยงที่มีประสิทธิภาพ (Risk Management) เพื่อป้องกันความล้มเหลวในการดำเนินงาน และเพิ่มศักยภาพในการบรรลุผลสำเร็จของภารกิจ การศึกษาผลลัพธ์ของหน่วยงานระดับกรมที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาคุณภาพการบริหารภาครัฐจะช่วยให้สามารถระบุปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่ความสำเร็จ ประเด็นที่ต้องพัฒนาต่อเนื่อง รวมถึงปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในกระบวนการดำเนินงาน การเชื่อมโยงกระบวนการพัฒนานี้กับการบริหารความเสี่ยงจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการวางแผนและการปรับตัวให้เหมาะสมต่อสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง และการจัดการความเสี่ยงที่เหมาะสมยังสอดคล้องกับเป้าหมายของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 ซึ่งมุ่งเน้นการสร้างสังคมที่อยู่ดีมีสุข โดยมีภาคประชาชนเป็นผู้รับประโยชน์โดยตรง ทั้งนี้ การบูรณาการความเสี่ยงเข้ากับกระบวนการบริหารจัดการที่ดี

จะช่วยเพิ่มความยั่งยืนของการพัฒนาในระยะยาว (Lorsuwannarat, 2008; Saardchom, 2007; Al-Nimer et al., 2021)

ภายใต้สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในปัจจุบันส่งผลให้หน่วยงานราชการของรัฐเผชิญกับความท้าทายในการดำเนินงานหลายด้าน โดยมีพัฒนาการด้านเทคโนโลยี (disruptive technology) เป็นตัวเร่งที่สำคัญ เช่น การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้ใช้บริการของรัฐ การแข่งขันที่เพิ่มขึ้นจากผู้ให้บริการทางภาคเอกชนที่มีเทคโนโลยีที่ทันสมัย ความเสี่ยงใหม่ที่มีความซับซ้อนและรุนแรงขึ้น รวมถึงหลักเกณฑ์ จากทางการและกฎหมายใหม่ๆ ที่เข้มงวดมากขึ้น ส่งผลให้หน่วยงานราชการต้องเร่งปรับเปลี่ยนรูปแบบการดำเนินงานของตนเอง รวมถึงแผนบริหารจัดการภายในขององค์กร ให้หน่วยงานราชการมีวัฒนธรรมด้านความเสี่ยง (risk culture) ที่เข้มแข็งจะช่วยยกระดับการบริหารจัดการความเสี่ยงและสนับสนุนให้หน่วยงานราชการสามารถดำเนินธุรกิจให้ประสบความสำเร็จท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงได้อย่างยั่งยืนมากขึ้น (Power, 2023; Sørensen, 2023)

การบริหารความเสี่ยงในภาครัฐจึงเป็นส่วนหนึ่งของความรับผิดชอบภาครัฐ (Public Accountability) ที่มีต่อประชาชนและทรัพย์สินของประเทศ อันจะนำมาซึ่งการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี (Good Governance) จากพ.ร.บ. ระเบียบบริหารราชการแผ่นดินข้างต้น ทำให้ภาครัฐในปัจจุบันจำเป็นต้องบริหารราชการแบบมีส่วนร่วมของประชาชนมากขึ้นกว่าเดิม และต้องเปิดเผยข้อมูลในการปฏิบัติราชการประชาชนสามารถตรวจสอบและประเมินผลการปฏิบัติงานได้ ดังนั้น การบริหารความเสี่ยงจึงมีส่วนอย่างยิ่งในการป้องกันการไม่ได้รับการยอมรับจากภาคประชาชน และป้องกันความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตทำให้การบริหารจัดการภาครัฐมีการตัดสินใจที่ดีขึ้นด้วย การบริหารความเสี่ยง นอกจากเป็นการบริหารเชิงป้องกัน (Preventive Management) แล้วการบริหารความเสี่ยงยังเป็นส่วนสำคัญต่อการบริหารเชิงยุทธศาสตร์ในการผลักดันให้ภาครัฐมีผลการดำเนินการที่เป็นเลิศ เป็นองค์กรสมรรถนะสูง (High Performance Organization - HPO) การบริหารความเสี่ยงเป็นกระบวนการที่สำคัญในการเน้นความสำคัญ (Kaplan, R. S., & Mikes, A., 2023; ไทยรัฐ, 2566)

จากข้อจำกัดดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการสร้างวัฒนธรรมองค์การด้านการบริหารความเสี่ยง (Risk Culture) ในหน่วยงานของรัฐ: กรณีศึกษาหน่วยงานราชการ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี เนื่องจากการบริหารความเสี่ยงเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยลดความเสี่ยงและความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นทั้งในภาครัฐและภาคเอกชน กระบวนการนี้เป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินงานที่ครอบคลุมทุกระดับในองค์กร ตั้งแต่คณะกรรมการบริหาร ผู้บริหารระดับสูง จนถึงบุคลากรทั่วไป เพื่อกำหนดกลยุทธ์และแนวทางการดำเนินงานที่สามารถตอบสนองต่อสถานการณ์ความไม่แน่นอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ การบริหารความเสี่ยงที่มีหลักการช่วยให้องค์กรสามารถบ่งชี้เหตุการณ์หรือความไม่แน่นอนที่อาจเกิดขึ้น พร้อมทั้งทั้งกำหนดแนวทางป้องกันหรือบรรเทาความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งไม่เพียงแต่ช่วยให้องค์กรสามารถบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ แต่ยังส่งเสริมให้เกิดความโปร่งใส การกำกับดูแลกิจการที่ดี และการสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ประชาชน อีกทั้งผลจากการสร้างวัฒนธรรมองค์การด้านการบริหารความเสี่ยงอย่างมี

ประสิทธิภาพจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของหน่วยงานราชการ ยกกระดับความน่าเชื่อถือของภาครัฐ และสนับสนุนการบริหารจัดการที่โปร่งใส ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี (Good Governance) อีกทั้งยังส่งเสริมให้เกิดความมั่นคงในระดับประเทศ ช่วยสร้างประโยชน์ให้แก่ประชาชนโดยรวม และสร้างความเชื่อมั่นในการบริหารจัดการของรัฐในสายตาของประชาชนและภาคส่วนอื่นในสังคมต่อไป

ปัจจัยการสร้างวัฒนธรรมองค์การด้านการบริหารความเสี่ยง (Risk Culture) ในหน่วยงานของรัฐ

นโยบาย การนำนโยบายไปปฏิบัติ และแนวทางของรัฐในการการสร้างวัฒนธรรมองค์การด้านการบริหารความเสี่ยง (Risk Culture) ในการปฏิบัติหน้าที่ของส่วนราชการ ต้องใช้วิธีการบริหาร กิจการบ้านเมืองที่ดีโดยเฉพาะอย่างยิ่งให้คำนึงถึงความรับผิดชอบของผู้ปฏิบัติงาน การมีส่วนร่วมของ ประชาชน การเปิดเผย ข้อมูล การติดตามตรวจสอบ และประเมินผลการปฏิบัติงาน ทั้งนี้ ตามความ เหมาะสมของแต่ละภารกิจ” จะเห็นได้ว่าตาม พ.ร.บ. ดังกล่าว ภาครัฐในปัจจุบันจำเป็นต้องบริหารราชการ แบบมีส่วนร่วมของประชาชนมากขึ้นกว่าเดิม และต้องเปิดเผยข้อมูลในการบริหารราชการให้ประชาชน สามารถตรวจสอบและประเมินผลการปฏิบัติงานได้ ดังนั้น การบริหารความเสี่ยงและการควบคุมภายใน จึงจำเป็นอย่างยิ่งต่อการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี (Good Governance) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในการ ป้องกันการไม่ได้รับการยอมรับจากภาคประชาชน และป้องกันความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต สอดคล้องกับ Beasley, Clune & Hermanson (2005) ได้สำรวจสัดส่วนของบริษัทชั้นนำของโลกที่อยู่ในแต่ละขั้นตอนของการพัฒนาการบริหารความเสี่ยงในองค์กร “Enterprise Risk Management” พบว่า มากกว่าครึ่งหนึ่งของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดที่มีการนำ ERM มา ใช้ในองค์กรแล้วและมีบางองค์กรได้มีการนำมาใช้อย่างเต็มรูปแบบ และจากการวิจัยที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่า นับจากปี ค.ศ. 2005 เป็นต้นมาองค์กรทั่วโลกได้ให้ความสนใจกับการบริหารความเสี่ยงเพิ่มมากขึ้นประโยชน์ของการ บริหารความเสี่ยง นอกจากจะทำให้องค์กรสามารถจัดการกับความไม่แน่นอนที่อาจเกิดขึ้นได้แล้วยังช่วยเพิ่มความ แน่นอนในการบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กรได้

การนำนโยบายไปปฏิบัติ และแนวทางของรัฐในการสร้างวัฒนธรรมองค์การด้านการบริหารความเสี่ยง (Risk Culture) โดยการนำหลักการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี (Good Governance) มาใช้ในการปฏิบัติราชการ โดยเฉพาะการให้ความสำคัญกับความรับผิดชอบของผู้ปฏิบัติงาน การมีส่วนร่วมของประชาชน การเปิดเผยข้อมูล ตลอดจนการติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผลการปฏิบัติงาน เป็นแนวทางสำคัญที่ส่งผลต่อการสร้างวัฒนธรรมองค์การด้านการบริหารความเสี่ยงในหน่วยงานรัฐ ซึ่งมีประโยชน์ทั้งต่อหน่วยงานรัฐและทางวิชาการ (Office of the Public Sector Development Commission (OPDC), 2023) ดังนี้

1. **เสริมสร้างความเชื่อมั่นจากประชาชน** การบริหารความเสี่ยงและการควบคุมภายในช่วยป้องกันการไม่ได้รับการยอมรับจากประชาชน เนื่องจากหน่วยงานมีการดำเนินงานที่โปร่งใส ตรวจสอบได้ และมี การเปิดเผยข้อมูลที่เกี่ยวข้อง

2. **ลดความเสียหายและเพิ่มความมั่นคงในการดำเนินงาน** การบริหารความเสี่ยงช่วยป้องกันและลดความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต ทำให้หน่วยงานสามารถจัดการความไม่แน่นอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ
3. **เพิ่มความสำเร็จในการบรรลุวัตถุประสงค์** การบริหารความเสี่ยงช่วยให้หน่วยงานสามารถจัดการความไม่แน่นอนในกระบวนการทำงาน ทำให้มีโอกาสบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้อย่างมั่นคง
4. **เสริมสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ยั่งยืน** การนำแนวทางบริหารความเสี่ยงมาปรับใช้ ช่วยพัฒนาองค์กรให้เป็นองค์กรสมรรถนะสูง (High Performance Organization) ที่มีวัฒนธรรมด้านความเสี่ยงที่แข็งแกร่ง
5. **เพิ่มศักยภาพในการแข่งขันระดับนานาชาติ** การปฏิบัติงานอย่างโปร่งใสและมีประสิทธิภาพช่วยเพิ่มความสามารถของหน่วยงานรัฐในการแข่งขันกับองค์กรต่างประเทศ โดยเฉพาะในยุคที่ความร่วมมือระหว่างประเทศมีความสำคัญ
6. **สร้างองค์ความรู้ที่มีคุณค่า** การศึกษาการสร้างวัฒนธรรมองค์กรด้านการบริหารความเสี่ยงช่วยเพิ่มพูนความรู้ในศาสตร์ด้านการบริหารความเสี่ยงและการจัดการองค์กรในภาครัฐ การพัฒนาแนวทางบริหารความเสี่ยงที่เหมาะสมกับบริบทของหน่วยงานรัฐที่เหมาะสมกับยุคสมัย

อาจกล่าวได้ว่า การสร้างวัฒนธรรมองค์กรด้านการบริหารความเสี่ยง (Risk Culture) มีความสำคัญต่อการบริหารงานของหน่วยงานรัฐในเชิงยุทธศาสตร์และการปฏิบัติ โดยเฉพาะในยุคที่ความซับซ้อนและความไม่แน่นอนเพิ่มมากขึ้น การนำกรอบแนวคิดการบริหารความเสี่ยงมาใช้จะช่วยส่งเสริมการป้องกันความเสียหาย ลดความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้น และสร้างความมั่นใจในการบรรลุเป้าหมายองค์กร อีกทั้งนโยบายการบริหารความเสี่ยงตามหลักการของ Good Governance มีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างความรับผิดชอบต่อสาธารณะ (Public Accountability) และเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วม รวมถึงการเปิดเผยข้อมูลและการติดตามตรวจสอบที่โปร่งใส ซึ่งสอดคล้องกับกรอบกฎหมายและมาตรฐานสากล เช่น COSO และแนวปฏิบัติของ Beasley et al. (2005) ที่แสดงให้เห็นว่าองค์กรทั่วโลกให้ความสำคัญกับการบริหารความเสี่ยงเพิ่มขึ้น และสำหรับหน่วยงานรัฐ การบริหารความเสี่ยงไม่เพียงช่วยเพิ่มประสิทธิภาพและความโปร่งใส แต่ยังส่งเสริมการเป็นองค์กรสมรรถนะสูง (High Performance Organization) โดยเน้นการพัฒนากระบวนการตัดสินใจเชิงป้องกันและยุทธศาสตร์ ควบคู่กัน ในแวดวงวิชาการ การศึกษาแนวทางการบริหารความเสี่ยงจะเป็นฐานข้อมูลสำคัญสำหรับการพัฒนานโยบายและแนวปฏิบัติที่เหมาะสม ช่วยยกระดับมาตรฐานการบริหารงานรัฐให้ทัดเทียมระดับสากล

องค์ประกอบความสำเร็จในการสร้างวัฒนธรรมองค์การด้านการบริหารความเสี่ยง (Risk Culture) ในหน่วยงานของรัฐ

การสร้างวัฒนธรรมองค์การด้านการบริหารความเสี่ยงให้สำเร็จควรต้องประกอบด้วย 3 องค์ประกอบหลัก (Chainarong Panjasupachok, 2016; International Organization for Standardization, 2018) ดังต่อไปนี้

1. การริเริ่มและผลักดันโดยผู้นำองค์กร

ในการวิเคราะห์องค์การบริหารส่วนจังหวัดอุดรดิตถ์ต้องเข้าใจเกี่ยวกับ วิสัยทัศน์/พันธกิจตามกฎหมายอำนาจหน้าที่ และความรับผิดชอบของหน่วยงาน รวมถึงยุทธศาสตร์ชาติ ยุทธศาสตร์ระดับกระทรวง รวมถึงนโยบายของรัฐบาลที่ เกี่ยวข้องกับหน่วยงาน โดยการวิเคราะห์องค์การต้องวิเคราะห์ทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกองค์กรขององค์การบริหารส่วนจังหวัดอุดรดิตถ์ อาจเลือกใช้เครื่องมือการวิเคราะห์องค์การ เช่น SWOT Analysis เป็นการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค ต้องมีการจัดฝึกอบรมความรู้ด้าน ความเสี่ยง และประยุกต์ใช้มาตรการหรือนวัตกรรมต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมวัฒนธรรมการบริหารความเสี่ยงของ องค์การบริหารส่วนจังหวัดอุดรดิตถ์ คำนึงถึงการบรรลุเป้าหมายขององค์การบริหารส่วนจังหวัดอุดรดิตถ์ เพื่อกำหนดกลยุทธ์ในการสร้างวัฒนธรรมองค์การ โดยการกำหนดกลยุทธ์ในการสร้างวัฒนธรรมองค์การที่จำเป็นต้อง จัดฝึกอบรมเกี่ยวกับการบริหารจัดการความเสี่ยงให้ทุกคนได้ทราบ โดยจัดสัมมนาความเสี่ยงองค์กรหรือ อาจจะพิจารณาการนำการบริหารความเสี่ยงเป็นเกณฑ์ในการประเมินผลการทำงานหรือปฏิบัติงานของ พนักงาน โดยเฉพาะวัฒนธรรมที่ความส่งเสริมเพื่อลดความเสี่ยงที่อาจจะเกิดขึ้น ได้แก่ การเปิดโอกาสให้ทุกคน มีส่วนร่วมหรือสามารถแสดงความคิดเห็นในการพัฒนาการบริหารจัดการความเสี่ยงขององค์การบริหารส่วน จังหวัดอุดรดิตถ์ ซึ่งควรมีการเปิดโอกาสให้ทุกคนมีส่วนร่วมหรือสามารถแสดงความคิดเห็นในการพัฒนาการ บริหารจัดการความเสี่ยงขององค์การบริหารส่วนจังหวัดอุดรดิตถ์ การสร้างวัฒนธรรมองค์การในการบริหาร จัดการความเสี่ยงขององค์การบริหารส่วนจังหวัดอุดรดิตถ์อาจต้องพิจารณาถึงภารกิจหลักขององค์กรที่มี ผลกระทบต่อการบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กร เนื่องจากมีความสัมพันธ์กับปัจจัยภายนอก เช่น การเมือง เศรษฐกิจ ความเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ภายนอก ผู้ใช้บริการหรือความเสี่ยงที่เกิดจากการกระบวนการ ตัดสินใจเชิงกลยุทธ์ผิดพลาด รวมถึงความเสี่ยงที่เกิดจากการกำหนดแผนกลยุทธ์ แผนดำเนินงานและนำไป ปฏิบัติ ไม่เหมาะสม หรือไม่สอดคล้องกับปัจจัยภายในและสภาพแวดล้อมภายนอก อันส่งผลกระทบต่อการ บรรลุวิสัยทัศน์ พันธกิจ หรือสถานะขององค์กร และถ่ายทอดความคิด ประสบการณ์ ค่านิยมบางสิ่งบางอย่าง แสดงให้เห็นวัฒนธรรมขององค์กร สอดคล้องกับ Lorsuwannarat (2008) เน้นย้ำถึงความสำคัญของการ บริหารความเสี่ยงในองค์กรภาครัฐ โดยให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการดำเนินงาน ขององค์กร ซึ่งสามารถจำแนกออกเป็น ปัจจัยภายใน และ ปัจจัยภายนอก เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจน เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและสถานการณ์ที่องค์กรต้องเผชิญ ดังนี้

ปัจจัยภายใน (Internal Factors) ที่สำคัญคือ

- **จุดแข็ง (Strengths):** องค์กรต้องระบุความสามารถ ทักษะ หรือความได้เปรียบที่มีอยู่ภายใน เช่น ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านของบุคลากร ระบบเทคโนโลยีที่ทันสมัย หรือโครงสร้างองค์กรที่มีประสิทธิภาพ
- **จุดอ่อน (Weaknesses):** องค์กรต้องวิเคราะห์ข้อจำกัดหรือปัญหาที่อาจทำให้เกิดความเสี่ยง เช่น ขาดทรัพยากรที่จำเป็น ระบบการจัดการที่ล้าสมัย หรือการขาดแคลนบุคลากรที่มีความรู้เฉพาะทาง

ปัจจัยภายนอก (External Factors) ที่สำคัญคือ

- **โอกาส (Opportunities):** องค์กรต้องมองหาโอกาสจากสภาพแวดล้อมภายนอก เช่น การสนับสนุนจากนโยบายรัฐบาล ความเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีที่เอื้อประโยชน์ หรือความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน
- **อุปสรรค (Threats):** องค์กรต้องระบุความเสี่ยงที่อาจเกิดจากปัจจัยภายนอก เช่น การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ หรือความคาดหวังของประชาชนที่สูงขึ้น

ดังนั้น การใช้ SWOT Analysis เพื่อวางแผนกลยุทธ์ซึ่งเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการวิเคราะห์ปัจจัยทั้งภายในและภายนอก โดยขั้นตอนสำคัญในการนำ SWOT Analysis มาใช้ในการบริหารความเสี่ยงในองค์กรภาครัฐ ได้แก่

1. **การประเมินสถานการณ์ปัจจุบัน:** สำรวจและทำความเข้าใจกับจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคที่องค์กรเผชิญอยู่ในปัจจุบัน
2. **การวางกลยุทธ์:** ใช้ข้อมูลจากการวิเคราะห์ SWOT เพื่อกำหนดกลยุทธ์ที่เหมาะสม เช่น การใช้จุดแข็งเพื่อสร้างโอกาสใหม่ การลดจุดอ่อนเพื่อลดความเสี่ยง หรือการเตรียมความพร้อมรับมือกับอุปสรรค
3. **การนำกลยุทธ์ไปปฏิบัติ:** กำหนดแผนปฏิบัติการที่ชัดเจน พร้อมทั้งติดตามและประเมินผลการดำเนินงานอย่างสม่ำเสมอ

สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องความเสี่ยงด้านวัฒนธรรมขององค์กร (Risk Culture) ในหลายประเด็น โดยเฉพาะการบริหารความเสี่ยงในองค์กรภาครัฐที่เน้นการวิเคราะห์ปัจจัยภายในและภายนอก รวมถึงการใช้เครื่องมือเชิงกลยุทธ์ เช่น SWOT Analysis ซึ่งมีผลต่อการสร้างวัฒนธรรมที่ส่งเสริมให้บุคลากรตระหนักถึงความสำคัญของการบริหารความเสี่ยงในกระบวนการทำงาน ดังนี้

1. การเชื่อมโยงกับความเสี่ยงด้านวัฒนธรรม

- **การตระหนักรู้ในองค์กร:** การวิเคราะห์ปัจจัยภายใน (จุดแข็งและจุดอ่อน) ช่วยให้องค์กรเข้าใจโครงสร้างและวัฒนธรรมภายในของตนเอง เช่น ความสามารถของบุคลากร หรือข้อจำกัดในกระบวนการทำงาน สิ่งเหล่านี้ส่งผลโดยตรงต่อทัศนคติและพฤติกรรมที่เกี่ยวกับการบริหารความเสี่ยงในองค์กร

- **การเปิดรับโอกาสและการจัดการอุปสรรค:** การวิเคราะห์ปัจจัยภายนอก (โอกาสและอุปสรรค) ช่วยให้องค์กรปรับตัวเข้ากับบริบทภายนอก เช่น การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีหรือเศรษฐกิจ ซึ่งสามารถส่งผลต่อวัฒนธรรมองค์กร เช่น การสร้างความยืดหยุ่นและความพร้อมในการเผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลง

2. การส่งเสริมวัฒนธรรมองค์กรที่เน้นการบริหารความเสี่ยง

- **การใช้ SWOT เพื่อกำหนดกลยุทธ์:** การนำ SWOT Analysis มาวางแผนช่วยกำหนดแนวทางการบริหารความเสี่ยงที่ชัดเจนและครอบคลุมทุกมิติขององค์กร ซึ่งสามารถสร้างวัฒนธรรมการทำงานที่ส่งเสริมให้บุคลากรเข้าใจถึงความสำคัญของการลดความเสี่ยงและเพิ่มความปลอดภัยในกระบวนการทำงาน
- **การเรียนรู้จากความเสี่ยง:** การวิเคราะห์ปัจจัยเสี่ยงและผลกระทบต่อองค์กรเป็นกระบวนการที่ช่วยสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้และการปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสนับสนุนให้บุคลากรตระหนักถึงบทบาทของตนในกระบวนการบริหารความเสี่ยง

3. การสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่แข็งแกร่งผ่านการบริหารความเสี่ยง

- **ความโปร่งใสและการมีส่วนร่วม:** Lorsuwannarat ชี้ว่าการบริหารความเสี่ยงควรเชื่อมโยงกับการมีส่วนร่วมของบุคลากรทุกระดับในองค์กร การเปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็นหรือมีส่วนร่วมในการวางแผนและติดตามผลการบริหารความเสี่ยง ช่วยส่งเสริมวัฒนธรรมที่เน้นความโปร่งใสและความไว้วางใจ
- **ความสอดคล้องกับเป้าหมายองค์กร:** การวางแผนบริหารความเสี่ยงที่สอดคล้องกับวิสัยทัศน์และพันธกิจขององค์กร ช่วยสร้างความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับเป้าหมายขององค์กรและบทบาทของบุคลากรในกระบวนการนั้น ซึ่งส่งผลต่อการสร้างวัฒนธรรมที่ยั่งยืน

ดังนั้น ความเสี่ยงด้านวัฒนธรรม (Risk Culture) จึงเป็นการที่องค์กรปลูกฝังแนวคิด ความเชื่อ และพฤติกรรมที่สนับสนุนให้บุคลากรทุกคนตระหนักถึงความสำคัญของการบริหารความเสี่ยง รวมถึงการใช้ SWOT Analysis ช่วยวางรากฐานสำคัญสำหรับการพัฒนาวัฒนธรรมองค์กรที่สนับสนุนการบริหารความเสี่ยงอย่างเป็นระบบ

2. ความรับผิดชอบต่อความเสี่ยง

ความเสี่ยงจากกระบวนการทำงานขององค์การบริหารส่วนจังหวัดอุดรดิตถ์ ที่ไม่มีประสิทธิภาพหรือไม่มีประสิทธิภาพ เนื่องจากการปฏิบัติงานภายในองค์กรอันเกิดจากกระบวนการ บุคลากร ความเพียงพอของข้อมูล ส่งผลกระทบต่อการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนจังหวัดอุดรดิตถ์ได้ เช่น ขาดการบริหารโครงการที่ดี ขาดบุคลากรที่มีคุณภาพ การใช้งานระบบเทคโนโลยีสารสนเทศไม่เต็มประสิทธิภาพ จึงควรที่จะกำหนดกลยุทธ์ในการสร้างวัฒนธรรมองค์กร โดยการกำหนดกลยุทธ์ในการสร้างวัฒนธรรมองค์กรเพื่อป้องกันการดำเนินงานที่ไม่มีประสิทธิภาพและการขาดบุคลากรที่มีคุณภาพในการทำงานขององค์การบริหารส่วนจังหวัด

อุดรดิตถ์ จากปัญหาที่พบสอดคล้องกับ ชัยณรงค์ ปัญจสุโขโชค (2559) ได้ศึกษา ความเสี่ยงในการดำเนินโครงการรัฐบาลอิเล็กทรอนิกส์ กรณีศึกษาระบบ National Single Window ของกรมศุลกากร มีวัตถุประสงค์เพื่อระบุปัจจัยเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นและส่งผลกระทบต่อโครงการ National Single Window ของกรมศุลกากร โดยขั้นตอนการวิจัยหลักจะทำการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนิน โครงการ และระบุปัจจัยเสี่ยงตามกรอบของการดำเนินงานโครงการซึ่งแบ่ง 5 ระยะ สรุปได้ปัจจัยเสี่ยงทั้งหมด 27 ประเด็น แบ่งได้ 3 กลุ่ม คือ บุคลากร กระบวนการ และเครื่องมือ จากนั้นทำการประเมินความเสี่ยงโดยสอบถามจาก ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินโครงการและนำข้อมูลที่ได้จากการสอบถามประเมินความเสี่ยงมาวิเคราะห์ผล ผล การประเมินพบว่าประเด็นความเสี่ยงทั้ง 27 ประเด็น มีความเสี่ยงที่ส่งผลให้โครงการล่าช้า แบ่งได้เป็น 4 กลุ่ม ซึ่งกลุ่ม ที่สร้างผลกระทบต่อการดำเนินงานโครงการมากที่สุด คือ องค์กรไม่มีข้อมูลรูปแบบอิเล็กทรอนิกส์ ประกอบไปด้วย ประเด็นความเสี่ยงย่อยได้แก่ บุคลากรยึดติดการใช้กระดาษ กระบวนการทำงานยังใช้กระดาษ และกฎระเบียบของ องค์กรไม่รองรับการใช้ข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์

3. การสื่อสารและการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นให้เกิดการถ่วงดุลอย่างมีประสิทธิภาพ

การสร้างวัฒนธรรมด้านการบริหารจัดการความเสี่ยง ควรมีการเปิดโอกาสให้ทุกคนมีส่วนร่วมหรือสามารถแสดงความคิดเห็นในการพัฒนาการบริหารจัดการความเสี่ยงของภาครัฐ เพื่อเปิดโอกาสให้ทุกคนได้มีการแสดงออกถึงการทำงานเป็นทีม หรือความร่วมมือกับฝ่ายต่าง ๆ ด้านการบริหารความเสี่ยงและควบคุมภายในองค์กรบริหารส่วนจังหวัดอุดรดิตถ์ รวมทั้งเผยแพร่คู่มือการบริหารความเสี่ยงแก่พนักงาน เจ้าหน้าที่ทุกคน หรือการถ่ายทอดประสบการณ์/ประวัติติดต่อกันมาเกี่ยวกับองค์กร หรือบุคคลสำคัญในองค์กร ที่ต้องเผชิญกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตให้กับพนักงานใหม่ในองค์กรได้รับรู้รับทราบ หรือประวัติการทำงานของพนักงานดีเด่น หรือประวัติรูปแบบการทำงานของผู้บริหารดีเด่น กิจกรรมหรือพิธีการที่ปฏิบัติหรือสืบทอดอันดงามมาทุกปี สัญลักษณ์ที่แสดงออกถึงวัฒนธรรมร่วมกัน ภาษา คำขวัญ รวมทั้งกฎระเบียบข้อบังคับที่ทุกคนยึดถือปฏิบัติโดยตรง ดังนี้

3.1 องค์กรความรู้ด้านการบริหารความเสี่ยง เพื่อเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจผ่านการอบรม ชี้แจง ทำความเข้าใจด้านการบริหารความเสี่ยงแก่บุคลากรทุกคนและทุกระดับ พนักงานที่เกี่ยวข้องรวมทั้งการถ่ายทอดความรู้ผ่านช่องทางต่าง ๆ และสื่อสารผ่านประเด็นการบริหารจัดการความเสี่ยงและรายงานประจำปี

3.2 กิจกรรมสนับสนุนการบริหารความเสี่ยง เพื่อเสริมสร้างวัฒนธรรมการบริหารจัดการความเสี่ยงในองค์กรให้เข้มแข็งและวัฒนธรรมการกำกับดูแลกิจการที่ดีผ่านช่องทางที่หลากหลาย อาทิ กิจกรรมตอบคำถาม ประกวดคำขวัญ สำรวจความรู้ และทัศนคติของบุคลากรในเรื่องการส่งเสริมพฤติกรรมสร้างวัฒนธรรมองค์กรด้านความเสี่ยงที่มุ่งตอบสนองค่านิยมผ่านระบบสารสนเทศ การสื่อสารผ่านระบบอินเทอร์เน็ตหรือเว็บไซต์ จัดหมายข่าว การจัดทำคลิปวิดีโอสั้น หรือผู้บริหารสื่อความให้กับบุคลากรในการประชุมวาระต่าง ๆ ภายในองค์การบริหารส่วนจังหวัดอุดรดิตถ์ อย่างสม่ำเสมอ ในการสร้างความเข้าใจเรื่องการระบุความเสี่ยง การประเมินความเสี่ยง และ

มาตรการลดความเสี่ยงที่อยู่ในพื้นที่ความรับผิดชอบของบุคลากรแต่ละคน รวมถึงการปลูกฝังการรับรู้เรื่องสำคัญของการบริหารความเสี่ยง เป็นต้น

3.3 E-Learning เพื่อเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจผ่านการอบรมหรือบทเรียนบนแพลตฟอร์มการเรียนรู้ออนไลน์ของเว็บไซต์องค์การบริหารส่วนจังหวัดอุดรดิตถ์ และพัฒนาความรู้ความสามารถให้ผู้เกี่ยวข้องทุกระดับ

องค์ประกอบความสำเร็จในการสร้างวัฒนธรรมองค์การด้านการบริหารความเสี่ยง (Risk Culture) ในหน่วยงานของรัฐ ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญสำหรับการพัฒนาประสิทธิภาพและการดำเนินงานขององค์กรภาครัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในองค์การบริหารส่วนจังหวัดอุดรดิตถ์ ครอบคลุม 3 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ การริเริ่มและผลักดันโดยผู้นำองค์กร ความรับผิดชอบต่อความเสี่ยง และการสื่อสารและการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์ต่อหน่วยงานของรัฐในทุกระดับเพื่อเพิ่มความโปร่งใสและสร้างความไว้วางใจในองค์กร การป้องกันข้อผิดพลาดและเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงาน และเป็นการสนับสนุนให้หน่วยงานบรรลุเป้าหมายในการสร้างผลลัพธ์ที่ยั่งยืน ดังนั้น การบริหารความเสี่ยงไม่ได้เป็นเพียงการป้องกันปัญหา แต่ยังเป็นกุญแจสำคัญที่ช่วยให้หน่วยงานของรัฐสามารถตัดสินใจได้อย่างมีประสิทธิภาพ สร้างความมั่นคง และตอบสนองต่อความคาดหวังของประชาชนได้อย่างยั่งยืน

บทสรุป

นโยบายและแนวทางของรัฐในการสร้างวัฒนธรรมองค์การด้านการบริหารความเสี่ยงในส่วนราชการนั้น เน้นการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี (Good Governance) โดยคำนึงถึงความรับผิดชอบต่อผู้ปฏิบัติงาน การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน การเปิดเผยข้อมูล และการติดตามตรวจสอบประเมินผลการปฏิบัติงานตามความเหมาะสมของแต่ละภารกิจ บทบาทสำคัญต่อการส่งเสริมการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี (Good Governance) และลดความเสี่ยงที่จะเกิดปัญหาการขาดความเชื่อมั่นจากภาคประชาชน รวมถึงป้องกันความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต นอกจากนี้ องค์ประกอบความสำเร็จของการสร้างวัฒนธรรมองค์การด้านการบริหารความเสี่ยง ได้แก่ การริเริ่มและผลักดันโดยผู้นำองค์กร ความรับผิดชอบต่อความเสี่ยง และการสื่อสารและการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างมีประสิทธิภาพ ผลการวิจัยนี้เน้นย้ำถึงความสำคัญของการผสมผสานแนวคิดการบริหารความเสี่ยงเข้ากับวัฒนธรรมองค์การเพื่อเสริมสร้างความยั่งยืนและประสิทธิภาพในการดำเนินงานของหน่วยงานภาครัฐ การบริหารความเสี่ยงและการควบคุมภายในจึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยป้องกันความเสียหายและสร้างความเชื่อมั่นให้กับประชาชน รวมทั้งเป็นการส่งเสริมการบริหารงานภาครัฐให้เกิดความมั่นคงและยั่งยืนในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

- ชัยณรงค์ ปัญจสุโข (2559). ความเสี่ยงในการดำเนินโครงการรัฐบาลอิเล็กทรอนิกส์: กรณีศึกษา ระบบ *National Single Window* ของกรมศุลกากร. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ไทยรัฐ. (2566). การบริหารความเสี่ยงในภาครัฐและความสำคัญในยุคดิจิทัล. หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ.
- Al-Nimer, M., Smith, J., & Lee, K. (2021). Risk culture and its impact on organizational performance: A systematic review. *Journal of Risk Research*, 24(4), 512-529.
<https://doi.org/10.1080/13669877.2020.1781234>.
- Beasley, M. S., Clune, R., & Hermanson, D. R. (2005). Enterprise risk management: An empirical analysis of factors associated with the extent of implementation. *Journal of Accounting and Public Policy*, 24(6), 521–531.
<https://doi.org/10.1016/j.jaccpubpol.2005.10.001>.
- Innoppakoon, J., & Yenyuak, C. (2020). The influence of risk management practices on organizational sustainability in Thai public organizations. *Journal of Public Administration Studies*, 15(2), 150-168.
- International Organization for Standardization. (2018). *ISO 31000: Risk management – Principles and guidelines*. Geneva: ISO.
- Kaplan, R. S., & Mikes, A. (2023). Managing risks: A new framework. *Harvard Business Review*, 101(6), 48-60.
- Lorsuwannarat, C. (2008). **Risk management in public organizations**. Bangkok: University Press.
- Office of the Public Sector Development Commission (OPDC). (2023). *Good Governance and Risk Management in Public Sector*. Bangkok: Office of the Public Sector Development Commission.
- Power, M. (2009). *The risk management of everything: Rethinking the politics of uncertainty*. Demos.
- Saardchom, N. (2007). Organizational culture and risk management. *Journal of Business Administration*, 12(3), 45-60.
- Sørensen, E. (2014). The democratic problems and potentials of network governance. *European Journal of Political Research*, 43(4), 505-522.

ปัญหาธรรมาภิบาลในสถาบันอุดมศึกษาไทย: บทเรียนและแนวทางแก้ไข

Problems of Good Governance in Thai Higher Education Institutions:

Lesson and Solution

Received: 27/11/2567

Revised: 10/06/2568

Accepted: 25/06/2568

พิมล เกษมเสาวภาคย์¹, อุดม หมีเทศ²,ธีรวุฒิ ทองทับ³,
นฤมล พุ่มเมือง⁴ และภูวเดช วงศ์เคี่ยม⁵
Phimol Kasemsawaphak¹, Udom Meethet², Theerawut Thongtab³
Naruemon Poommuang⁴ and Phuwadate Wongkiam⁵

บทคัดย่อ

ธรรมาภิบาลเป็นหลักการที่มีบทบาทสำคัญในกระบวนการบริหารองค์กรทั้งภาครัฐ เอกชน และสถาบันอุดมศึกษา โดยช่วยเสริมสร้างความโปร่งใส ประสิทธิภาพ และความรับผิดชอบในระบบการบริหาร สถาบันอุดมศึกษามีความจำเป็นต้องนำหลักธรรมาภิบาลมาใช้เพื่อพัฒนาองค์กรให้มีมาตรฐานสูงขึ้น ตลอดจนสร้างความเชื่อมั่นให้กับบุคลากร นักศึกษา และสังคม บทความวิชาการนี้มุ่งวิเคราะห์บทบาทของธรรมาภิบาลในสถาบันอุดมศึกษาไทย ผ่านกรอบแนวคิด 6 ประการ ได้แก่ หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักความมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ และหลักความคุ้มค่า เพื่อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาธรรมาภิบาลในสถาบันอุดมศึกษาไทยให้มีประสิทธิภาพและยั่งยืน

คำสำคัญ: ธรรมาภิบาล, สถาบันอุดมศึกษา, กระบวนการบริหารองค์กร

Abstract

Good governance is a principle that plays an important role in the management process of public and private organizations, including higher education institutions. It helps to enhance transparency, efficiency, and accountability in the management system. Higher education institutions need to apply good governance principles to develop organizations to higher standards, as well as to build trust among personnel, students, and society. This academic article aims to analyze the role of good governance in Thai higher education institutions through the framework of six concepts: the rule of law, morality, transparency, participation, responsibility, and value for money. This aims to provide guidelines for developing effective and sustainable good governance in Thai higher education institutions.

Keywords: Good Governance, Higher Education Institutions, management process

¹⁻⁵ อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชานิติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

¹⁻⁵ Lecturer, Department of Law, Faculty of Social Sciences and Local Development,
Pibulsongkram Rajabhat University

*E-mail: phimol.k@psru.ac.th

บทนำ

ธรรมาภิบาล มาจากคำสองคำประกอบขึ้นด้วยกัน คือ คำว่า “ธรรม” และ คำว่า “อภิบาล” ซึ่ง คำว่า “ธรรม” หมายถึง คุณความดีหรือความถูกต้อง ส่วนคำว่า “อภิบาล” หมายถึง บำรุงรักษาหรือปกครอง ดังนั้น ธรรมาภิบาล จึงหมายถึง วิธีการปกครองที่ดี หรือ หลักการบริหารบนพื้นฐานของหลักธรรมความดีและความถูกต้อง มาจากคำภาษาอังกฤษว่า “Good Governance” ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ธรรมาภิบาล คือ การปกครอง การบริหาร การจัดการ การควบคุมดูแล กิจกรรมต่าง ๆ ให้เป็นไปในครรลองธรรม นอกจากนี้ยังหมายถึง การบริหารจัดการที่ดี ซึ่งสามารถนำไปใช้ได้ทั้งภาครัฐและเอกชนได้ “ธรรม” ที่ใช้ในการบริหารงานนั้น มีความหมายอย่างกว้าง หาได้มีความหมายเพียงหลักธรรมทางศาสนา เท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึง คุณธรรม จริยธรรม ศีลธรรม และความถูกต้องชอบธรรมอีกด้วย ซึ่งวิญญูชนจะพึงมีและพึงประพฤติปฏิบัติ เช่น ความโปร่งใส และตรวจสอบได้ ปราศจากการแทรกแซงจากองค์กรภายนอก

ในปัจจุบัน ธรรมาภิบาล เป็นหลักการที่นำมาใช้บริหารงานอย่างแพร่หลาย ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานภาครัฐหรือภาคเอกชน ทั้งระดับประเทศ หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่างๆ หรือแม้กระทั่ง หน่วยงานด้านการศึกษา เพราะ หลักธรรมาภิบาล ช่วยส่งเสริมและสร้างสรรค์องค์กรให้มีศักยภาพและประสิทธิภาพ อาทิ การที่พนักงานหรือบุคลากรได้ทำงานอย่างขยันหมั่นเพียรและซื่อสัตย์สุจริต ส่งผลทำให้การประกอบกิจการของหน่วยงานหรือองค์กรธุรกิจนั้นขยายตัวได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้แล้วยังทำให้บุคคลที่เกี่ยวข้องและพบเห็น มีความศรัทธาและเชื่อมั่นในองค์กรหรือหน่วยงานนั้นๆ อันจะทำให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เช่น องค์กรหรือหน่วยงานนั้นมีความโปร่งใส ย่อมได้รับความเชื่อถือและไว้วางใจในการร่วมทำธุรกิจหรือร่วมกิจการต่างๆ หรือ กรณีที่รัฐบาลที่มีความโปร่งใส ตรวจสอบได้ย่อมสร้างความเชื่อมั่นให้แก่นักลงทุนไม่ว่าจะเป็นนักลงทุนต่างชาติหรือนักลงทุนภายในประเทศ ตลอดจนประชาชนก็จะเกิดความเชื่อมั่นในการบริหารงานของรัฐบาล ตลอดจนส่งผลดีต่อเสถียรภาพของรัฐบาลและความเจริญก้าวหน้าของประเทศต่อไป

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อจะวิเคราะห์ให้เห็นถึงความสำคัญ ปัญหา ผลกระทบ แนวทางการส่งเสริมและการแก้ไขปัญหาธรรมาภิบาลในสถาบันอุดมศึกษาไทย ตลอดจนข้อเสนอแนะเกี่ยวกับปัญหาธรรมาภิบาลในสถาบันอุดมศึกษาไทย โดยระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วย การสร้างระบบบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี พ.ศ. 2542 และพระราชกฤษฎีกา ว่าด้วย หลักเกณฑ์ และวิธีการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ. 2546 ได้มีการกำหนดแนวทางการส่งเสริมและพัฒนาระบบบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดีให้แก่หน่วยงานต่างๆ โดยอยู่บนพื้นฐานของหลักการที่สำคัญ 6 ประการ ได้แก่

1) หลักนิติธรรม (The Rule of Law) คือ การตรากฎหมาย กฎ ข้อบังคับต่างๆ ให้ทันสมัย และเป็นธรรมเป็นที่ยอมรับของสังคม และสังคมยินยอมพร้อมใจปฏิบัติตาม โดยถือว่าเป็นการปกครองภายใต้กฎหมาย มิใช่ตามอำเภอใจ หรืออำนาจของตัว

2) **หลักคุณธรรม (Ethics, Morality)** คือ การยึดมั่นในความถูกต้องดีงาม เช่น ความซื่อสัตย์ สุจริต ขยัน อดทน เมตตากรุณา เสียสละ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ทั้งความประพฤติและจิตใจ ซึ่งหลักการดังกล่าว ถือว่าเป็นหลักการที่ทุกคนต้องมีความประพฤติของบุคคลทุกคน

3) **หลักความโปร่งใส (Transparency)** คือ การสร้างความไว้วางใจซึ่งกันและกัน มีการเปิดเผยข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ การบริหารจัดการมีระบบ ระเบียบ กระบวนการ ขั้นตอนที่ชัดเจน ตรวจสอบได้ทั้งการให้คุณและให้โทษ

4) **หลักการมีส่วนร่วม (Participation)** คือ การเปิดโอกาสให้ประชาคม และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้รับรู้ ได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นในการกำหนดนโยบาย การวางแผน การตัดสินใจหรือมีส่วนร่วมกิจกรรมต่างๆ

5) **หลักความรับผิดชอบ (Responsibility and Accountability)** คือ การตระหนักในสิทธิหน้าที่ ความสำนึกในความรับผิดชอบต่อสังคม การใส่ใจปัญหาสาธารณะและกระตือรือร้นในการแก้ปัญหา รวมถึงความรับผิดชอบต่อผลงาน หรือปฏิบัติหน้าที่ให้บรรลุผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ ตลอดจนความ พร้อมที่จะถูกตรวจสอบและกล้าที่จะยอมรับผลจากการกระทำของตน

6) **หลักความคุ้มค่า (Cost -Effectiveness or Utility)** คือ การบริหารจัดการและใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อส่วนรวม โดยคำนึงถึงความสามารถในการแข่งขันในเวทีโลก และการรักษาพัฒนาทรัพยากรให้สมบูรณ์ยั่งยืน

ดังนั้น ธรรมชาติของสถาบันอุดมศึกษาไทยควรนำหลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักการมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ และหลักความคุ้มค่า มาเป็นแนวทางในการพัฒนา ธรรมชาติของสถาบันอุดมศึกษาไทยเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและความยั่งยืน

ความสำคัญของธรรมชาติของสถาบันอุดมศึกษาไทย

สถาบันอุดมศึกษาถือว่าเป็นสถาบันที่มีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างพื้นฐานของการพัฒนา กำลังคนของประเทศและการขับเคลื่อนประเทศให้มีความเจริญก้าวหน้า การจัดการอุดมศึกษาจึงต้องมุ่งเน้น พัฒนาทรัพยากรบุคคลให้มีความเชี่ยวชาญตามสาขาวิชาการ สามารถตอบสนองต่อความต้องการของประเทศ และสร้างขีดความสามารถในการแข่งขันจนเป็นที่ยอมรับในระดับโลกได้ ควบคู่ไปกับการพัฒนาบุคคลให้เป็น มนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และทักษะที่จำเป็น เป็นคนดี มีวินัย ภูมิใจในชาติ ตระหนักถึงความหลากหลายของวัฒนธรรมและสังคมในการดำเนินชีวิตสามารถปรับเปลี่ยนตนเองเพื่อรองรับ สังคมโลกที่จะเปลี่ยนแปลงในอนาคต เพื่อให้สถาบันอุดมศึกษามีความเป็นเลิศทั้งในด้านวิชาการ ทรัพยากร บุคคลและสามารถตอบสนองยุทธศาสตร์ชาติและแผนด้านการอุดมศึกษาได้อย่างแท้จริง ประกอบกับความใน มาตรา 9 (5) และมาตรา 19 แห่งพระราชบัญญัติการอุดมศึกษา พ.ศ. 2562 บัญญัติให้การจัดการอุดมศึกษา ในสถาบันอุดมศึกษาต้องเป็นไปตามหลักธรรมชาติของสถาบัน อันประกอบด้วยหลักประสิทธิภาพ หลักประสิทธิผล หลักการตอบสนองหลักการรับผิดชอบต่อสังคม สามารถตรวจสอบได้ หลักโปร่งใสเปิดเผย หลักนิติธรรม หลักความ

เสมอภาคหลักการมีส่วนร่วม หลักการกระจายอำนาจและหลักคุณธรรมจริยธรรม ซึ่งหลักเรื่องธรรมาภิบาลดังกล่าวข้างต้น เป็นหลักการที่ได้รับการยอมรับเป็นสากลว่าสามารถทำให้องค์กร หรือสถาบันต่างๆ ดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพ และเป็นไปอย่างโปร่งใส ได้รับการยอมรับเชื่อถือรวมถึงสามารถให้ความเป็นธรรมแก่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย

กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม จึงได้ออกแนวปฏิบัติตามหลักธรรมาภิบาลในสถาบันอุดมศึกษาเพื่อให้สถาบันอุดมศึกษาใช้เป็นแนวทางในการเสริมสร้างธรรมาภิบาลในสถาบันอุดมศึกษา รวมถึงการส่งเสริมธรรมาภิบาล สร้างหลักประกันความคุ้มครองให้เกิดความเป็นธรรม สร้างขวัญกำลังใจและสร้างสำนึกรับผิดชอบให้แก่บุคลากรภายในสถาบันอุดมศึกษา นิสิต นักศึกษา และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ทั้งนี้ อาจมีการกำหนดมาตรการ แนวทาง หรือหลักเกณฑ์เพิ่มเติมในอนาคต เพื่อเป็นการส่งเสริมและสนับสนุน อันจะก่อให้เกิดธรรมาภิบาลที่ดีอย่างยั่งยืนในสถาบันอุดมศึกษา

นอกจากนี้ยังได้กำหนดกลไกการกระจายอำนาจทางการบริหารสถาบันอุดมศึกษา ซึ่งได้ปรับปรุงโครงสร้างการจัดองค์กรและให้สถาบันอุดมศึกษาทั้งของรัฐและเอกชนมีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นเชิงวิชาการและมีความเป็นอิสระในการบริหารงาน ตามกฎหมายจัดตั้งสถาบันอุดมศึกษาแต่ละแห่งโดยมีสำนักงานปลัดกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม ทำหน้าที่เสนอนโยบาย แผนพัฒนาและมาตรฐานการอุดมศึกษาที่สอดคล้องกับแผนการศึกษา ศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม การสนับสนุนทรัพยากร การติดตามตรวจสอบและการประเมินผลการอุดมศึกษา โดยคำนึงความเป็นอิสระและความเป็นเลิศทางวิชาการของสถาบันอุดมศึกษา ตามกฎหมายว่าด้วยการจัดตั้งสถาบันอุดมศึกษาแต่ละแห่งและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้ โดยมีสำนักงานปลัดกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม ทำหน้าที่เป็นฝ่ายปฏิบัติ ให้กับกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม โดยยึดหลักการกระจายอำนาจจากหน่วยงานนโยบาย คือ สำนักงานปลัดกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม ไปสู่สถาบันอุดมศึกษาในฐานะหน่วยปฏิบัติ เพื่อให้สถาบันอุดมศึกษามีอิสระคล่องตัวในการบริหารจัดการในการดำเนินการ โดยมีสภาสถาบันอุดมศึกษาทำหน้าที่เป็นองค์กรกำกับดูแลสถาบันในระดับสูงซึ่งอยู่ภายใต้การบริหารกิจการของสถาบันอุดมศึกษา (ดาวเรือง นิมิตรภักดีจิตร, 2560, น.205-216)

สภาสถาบันอุดมศึกษา เป็นองค์คณะบุคคล ซึ่งมีอำนาจและหน้าที่ในการควบคุม กำกับดูแลกิจการโดยทั่วไปของสถาบันอุดมศึกษา โดยเฉพาะ การวางนโยบายการบริหารและพัฒนาสถาบัน การออกกฎระเบียบ ข้อบังคับเกี่ยวกับกิจการต่างๆ ของสถาบัน ตลอดจนอำนาจในการอนุมัติ อนุญาต ต่างๆ จึงเป็นองค์คณะบุคคลที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการกำหนดทิศทางการพัฒนาของสถาบันอุดมศึกษา และช่วยสนับสนุนส่งเสริมให้การบริหารกิจการของสถาบันอุดมศึกษาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ สามารถก้าวไปสู่การแข่งขันในระดับชาติและระดับนานาชาติได้อย่างเข้มแข็ง (ขจร จิตสุขุมมงคล, 2558) (เอกสารจากเว็บไซต์)

สภามหาวิทยาลัย จึงเป็นคณะบุคคลคณะหนึ่งในมหาวิทยาลัย ซึ่งจัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติกฎหมาย ระเบียบ หรือตราสารที่จัดตั้งสถาบันอุดมศึกษานั้นๆ โดยสภามหาวิทยาลัยแต่ละแห่งจะมีองค์ประกอบ และบทบาทหน้าที่แตกต่างกัน ตามที่ได้กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติ กฎหมาย ระเบียบ หรือตรา

สารจัดตั้งสถาบัน โดยทั่วไปสภามหาวิทยาลัย จะมีหน้าที่ในการกำหนดนโยบายและอนุมัติแผนพัฒนาของมหาวิทยาลัยเกี่ยวกับการศึกษา ออกกฎ ระเบียบ ประกาศและข้อบังคับของมหาวิทยาลัยและอาจมอบให้ส่วนราชการใดในมหาวิทยาลัยเป็นผู้ออกกฎ ระเบียบ ประกาศและข้อบังคับสำหรับส่วนราชการ หรือหน่วยงานนั้นกำกับมาตรฐานการศึกษาการประกันคุณภาพการศึกษา การเปิดสอนของมหาวิทยาลัยและติดตามประเมินผลการดำเนินงานของมหาวิทยาลัย อนุมัติให้ปริญญา ประกาศนียบัตรบัณฑิตชั้นสูง ประกาศนียบัตรบัณฑิต อนุปริญญาและประกาศนียบัตร การพิจารณาจัดตั้ง ยุบเลิกหน่วยงานในมหาวิทยาลัย การพิจารณาให้ความเห็นชอบหลักสูตร พิจารณาเสนอเรื่องเพื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้า แต่งตั้งและถอดถอนนายกสภามหาวิทยาลัยกรรมการสภามหาวิทยาลัยผู้ทรงคุณวุฒิ อธิการบดี ศาสตราจารย์และศาสตราจารย์พิเศษ การแต่งตั้ง รองอธิการบดี และผู้บริหารระดับคณะ ผู้อำนวยการสำนัก สถาบัน หัวหน้าส่วนราชการหรือหัวหน้าหน่วยงานที่เรียกชื่ออย่างอื่นที่มีฐานะเทียบเท่าคณะ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ รองศาสตราจารย์ รองศาสตราจารย์พิเศษ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ผู้ศาสตราจารย์พิเศษ และภารกิจอื่นๆ ตามที่มีกฎหมาย หรือระเบียบกำหนดไว้

ปัญหาธรรมาภิบาลในสถาบันอุดมศึกษาไทย

ปัญหาธรรมาภิบาลในสถาบันอุดมศึกษาไทย มีประเด็นการร้องเรียนความไม่ชอบธรรมและการประพฤติผิดในสถาบันอุดมศึกษา อันเนื่องมาจากการไม่ปฏิบัติตามหลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักความมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ และหลักความคุ้มค่า โดยเฉพาะเรื่องของการสรรหาผู้บริหารและสภาสถาบันอุดมศึกษา ดังนี้

1) ปัญหาเกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ของสำนักงานปลัดกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม ในการกำกับ ดูแลสถาบันอุดมศึกษา

สำนักงานปลัดกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม ในฐานะเป็นหน่วยงานที่กำกับดูแลสถาบันการศึกษา ไม่มีอำนาจในการตรวจสอบความเหมาะสมของผู้ที่จะดำรงตำแหน่ง อธิการบดี นายกสภามหาวิทยาลัย และกรรมการสภามหาวิทยาลัยผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งเป็นช่องว่างของกฎหมายที่ทำให้สภาสถาบันอุดมศึกษาใช้อำนาจในการสรรหาอธิการบดี นายกสภามหาวิทยาลัย และกรรมการสภามหาวิทยาลัยผู้ทรงคุณวุฒิตามอำเภอใจ โดยไม่คำนึงถึงมาตรฐานทางคุณธรรม จริยธรรม ในการสรรหา (ดาวเรือง นิมิตรกตจิตร, 2560, น.205-216) และไม่คำนึงถึง หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักความมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ และหลักความคุ้มค่าแต่อย่างใด

2) ปัญหาการขาดมาตรฐานการกำหนดตำแหน่งสำหรับผู้ดำรงตำแหน่งอธิการบดี นายกสภามหาวิทยาลัยและกรรมการสภามหาวิทยาลัยผู้ทรงคุณวุฒิ

พระราชบัญญัติการอุดมศึกษา พ.ศ. 2562 ประกอบกับ พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือนในสถาบันอุดมศึกษา พ.ศ. 2547 และที่แก้ไขเพิ่มเติม ซึ่งเป็นกฎหมายแม่บทในการกำหนดระเบียบวิธีสำหรับระบบบริหารงานบุคคล โดยมีได้กำหนดมาตรฐานกลางเกี่ยวกับหลักเกณฑ์วิธีการได้มา และคุณสมบัติ

ของผู้ดำรงตำแหน่งอธิการบดี นายกสภามหาวิทยาลัยและกรรมการสภามหาวิทยาลัยผู้ทรงคุณวุฒิเอาไว้ รวมทั้งได้มีการกำหนดบทบาทหน้าที่ของ “ก.พ.อ.” (คณะกรรมการข้าราชการพลเรือนในสถาบันอุดมศึกษา) ให้มีอำนาจตรวจสอบข้อบังคับของสถาบันอุดมศึกษา ว่าด้วยหลักเกณฑ์วิธีการได้มาของผู้ดำรงตำแหน่งอธิการบดีนายกสภามหาวิทยาลัยและกรรมการสภามหาวิทยาลัยผู้ทรงคุณวุฒิไว้อย่างใด (ดาวเรือง นิมิตรกิตติจร, 2560, น.205-216) เนื่องจากการกำหนดตำแหน่งสำหรับผู้ดำรงตำแหน่งอธิการบดี นายกสภามหาวิทยาลัยและกรรมการสภามหาวิทยาลัยผู้ทรงคุณวุฒิ จะเป็นไปตามข้อบังคับของสถาบันอุดมศึกษา ไม่ได้มีการกำหนดเป็นมาตรฐานเอาไว้โดยเฉพาะ

3) ปัญหาการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ

พระราชบัญญัติการอุดมศึกษา พ.ศ. 2562 ประกอบกับ ตามพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือนในสถาบันอุดมศึกษา พ.ศ. 2547 และที่แก้ไขเพิ่มเติม รวมทั้งพระราชบัญญัติจัดตั้งสถาบันอุดมศึกษาแต่ละแห่ง กำหนดให้สภาสถาบันอุดมศึกษาเป็นผู้มีอำนาจในการดำเนินการสรรหาอธิการบดี นายกสภามหาวิทยาลัยและกรรมการสภามหาวิทยาลัยผู้ทรงคุณวุฒิ โดยสามารถกำหนดคุณสมบัติและลักษณะต้องห้ามตามที่กำหนดในข้อบังคับของสถาบันอุดมศึกษาได้เอง ซึ่งการใช้อำนาจตามกฎหมายนี้ เป็นเรื่องเกี่ยวกับการอนุมัติ อนุญาต การออกคำสั่งหรือการออกกฎ ระเบียบ ตามที่กฎหมายให้อำนาจไว้ แต่เมื่อพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือนในสถาบันอุดมศึกษา พ.ศ. 2547 ให้อำนาจกับสภาสถาบันอุดมศึกษาในการสรรหาอธิการบดี นายกสภามหาวิทยาลัยและกรรมการสภามหาวิทยาลัยผู้ทรงคุณวุฒิแต่กลับไม่มีการกำหนดวิธีการควบคุมการใช้อำนาจเอาไว้ (ดาวเรือง นิมิตรกิตติจร, 2560, น.205-216) จึงเป็นช่องว่างที่ทำให้เกิดปัญหาในการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ จนนำไปสู่การฟ้องร้องคดีต่อศาลมากมาย

4) ปัญหาการออกระเบียบ ข้อบังคับ

การที่สภาสถาบันอุดมศึกษามีความเป็นอิสระในการบริหารงาน มีอำนาจในการกำหนดผู้ที่จะดำรงตำแหน่งอธิการบดี นายกสภามหาวิทยาลัยและกรรมการสภามหาวิทยาลัยผู้ทรงคุณวุฒิ กำหนดนโยบาย การปกครอง การบริหารงานบุคคล การเงินและการคลัง และมีอำนาจหน้าที่ของตนเองโดยเฉพาะในการออกกฎ ข้อบังคับ หรือคำสั่งได้ด้วยตนเอง ภายใต้หลักการกระจายอำนาจที่สมบูรณ์ แต่การที่มีความเป็นอิสระเช่นนั้นทำให้เกิดปัญหาการออกระเบียบหรือข้อบังคับโดยผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เพื่อเอื้อประโยชน์ให้แก่ตนเองและพวกพ้อง (ดาวเรือง นิมิตรกิตติจร, 2560, น.205-216) ทั้งยังไม่มีหน่วยงานใดตรวจสอบได้

5) ปัญหานายกสภามหาวิทยาลัยไร้ประสิทธิภาพ

สาเหตุนี้ นับว่าเป็นข้อกล่าวหาที่รุนแรงที่สุด แต่ก็ยากที่จะปฏิเสธว่าไม่เกิดขึ้น ดังที่ปรากฏออกมาในลักษณะต่างๆ ได้แก่ ขราภาพ และทำเป็นอาชีพ ซึ่งนายกสภามหาวิทยาลัยหลายคนทำหน้าที่เป็นนายกสภามหาวิทยาลัยซ้ำซ้อนกันถึง 2-3 แห่ง บางคนเป็นอธิการบดีของมหาวิทยาลัยหนึ่ง และยังเป็นนายกสภามหาวิทยาลัยอื่น เอื้อประโยชน์ สมยอมกับฝ่ายบริหารมหาวิทยาลัย โดยไม่คำนึงถึงความเหมาะสมและประสิทธิภาพของการทำงานให้แก่สถาบันอุดมศึกษาแต่อย่างใด

6) ปัญหาผู้ทรงคุณวุฒิในสภามหาวิทยาลัยไม่มีหลักคิดของตนเอง

ปัญหาเกี่ยวกับกรรมการสภามหาวิทยาลัยประเภทผู้ทรงคุณวุฒิที่ไม่สามารถเป็นหลักให้ฟังฟังได้ของบุคลากรในมหาวิทยาลัยในการตัดสินใจมีมติสำคัญต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อขามหาวิทยาลัย เนื่องจากการผู้ทรงคุณวุฒิมีความเกรงใจนายกสภาหรืออธิการบดีที่อาวุโสกว่า จึงทำให้การตัดสินใจลงมติเรื่องนั้นๆ ถูกครอบงำชักจูงโดยผู้อาวุโสกว่า เพราะนอกเหนือจากความเกรงใจแล้ว สิ่งที่เป็นปัญหาอีกประการหนึ่งก็คือ ผลประโยชน์ทับซ้อน เนื่องจากการกรรมการสภาผู้ทรงคุณวุฒิได้รับการคัดเลือกเสนอชื่อโดยอธิการบดี ทำให้การปฏิบัติหน้าที่ของผู้ทรงคุณวุฒิมีลักษณะไม่เหมาะสม ไม่คำนึงถึงหลักธรรมาภิบาล (รัตนะ บัวสนธิ์, ม.ป.ป.) (เอกสารจากเว็บไซต์) จนทำให้เกิดปัญหาในสถาบันอุดมศึกษาตามมาอย่างต่อเนื่อง

7) ปัญหาอธิการบดีขาดธรรมาภิบาล

ปัญหาการบริหารงานมหาวิทยาลัยที่เกิดขึ้นจากตัวอธิการบดีขาดธรรมาภิบาล นับว่าเป็นสาเหตุสำคัญที่สุดและส่งผลต่อความล้มเหลวของการบริหารมหาวิทยาลัยมากที่สุด ซึ่งสาเหตุของปัญหาอันเกิดจากตัวอธิการบดี ได้แก่ หลงตน รวบอำนาจ ใช้สภามหาวิทยาลัยเป็นเครื่องมือการบริหารงาน อาศัยพ้ออธิการบดีและสร้างทายาท ตลอดจนการใช้อำนาจไปในทางที่ไม่เหมาะสม ไม่ว่าจะเป็นการจัดซื้อจัดจ้างที่เอื้อประโยชน์ให้กับพวกพ้องญาติพี่น้อง หรือคนที่ตัวเองรู้จัก การประมุลงานต่างๆภายในสถาบันอุดมศึกษา หรือแม้กระทั่งการสอบบรรจุแต่งตั้ง จะมีการบรรจุให้แก่ คนใกล้ชิดหรือเครือญาติของตนเอง อันทำให้เห็นอย่างชัดเจนถึงการไม่มีธรรมาภิบาล ไม่สุจริต ไม่ยุติธรรม ไม่โปร่งใส และไม่สามารถตรวจสอบได้

ผลกระทบเมื่อขาดธรรมาภิบาลในสถาบันอุดมศึกษาไทย

ปัญหาการขาดธรรมาภิบาลของสภามหาวิทยาลัยและการบริหารมหาวิทยาลัยของไทย ไม่ว่าจะเป็นเป็นมหาวิทยาลัยที่ยังสังกัดส่วนราชการหรือมหาวิทยาลัยภายใต้กำกับของรัฐบาล นับเป็นปัญหาร้ายแรงและบ่อนทำลายคุณภาพการจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยอย่างมาก จนปัจจุบันนี้ได้ตระหนักทั่วกันทั้งในสังคมไทย โดยเฉพาะกระทรวงศึกษาธิการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องว่าปัญหาเรื่องนี้เข้าขั้นวิกฤติเกินกว่าจะเยียวยาแก้ไขได้โดยการทำหน้าที่ของสภามหาวิทยาลัยตามระบบปกติ จึงจำเป็นต้องใช้วิธีการแก้ไขปัญหาแบบเฉียบขาดรุนแรง เพื่อระงับหยุดยั้งปัญหานี้ ซึ่งผลกระทบเมื่อขาดธรรมาภิบาลในสถาบันอุดมศึกษา มีดังนี้

1) มีข้อร้องเรียนมาก

จากการที่ขาดธรรมาภิบาลในสถาบันอุดมศึกษาไม่ว่าจะเป็นเรื่อง การสรรหาอธิการบดี หรือการสรรหานายกสภามหาวิทยาลัยและกรรมการสภาผู้ทรงคุณวุฒิ อันส่งผลทำให้มีการร้องเรียนไม่ว่าจะเป็นประเด็นการสรรหาอธิการบดี ที่ผู้ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งอธิการบดี ไม่ได้มาจากเสียงของประชาคม แต่มาจากเสียงของคณะกรรมการสภามหาวิทยาลัยที่ประกอบไปด้วย นายกสภานายกสภามหาวิทยาลัยและกรรมการสภาผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งผู้ที่เข้ารับการสรรหาเป็นอธิการบดี ได้มีส่วนในการสรรหานายกสภามหาวิทยาลัยและกรรมการสภาผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อเลือกตนเองให้เป็นอธิการบดี หรือ กรณีที่มีข้อร้องเรียนจากการที่คณบดีไม่ได้รับการแต่งตั้งจากสภามหาวิทยาลัยทั้งที่ได้รับความไว้วางใจจากเสียงของประชาคมในขณะนั้นๆ หรือ

กรณีที่มีการแต่งตั้งผู้อำนวยการสำนักหรือสถาบันจากบุคคลที่นายกสภามหาวิทยาลัยและกรรมการสภาผู้ทรงคุณวุฒิเลือกตามคำแนะนำของอธิการบดี โดยไม่คำนึงถึงตัวบุคคลว่าจะมีความรู้ความสามารถหรือไม่ จึงทำให้เกิดการร้องเรียนไม่ว่าจะเป็นการร้องเรียนภายในสถาบันอุดมศึกษา หรือการร้องเรียนภายนอกสถาบันอุดมศึกษา เช่น การฟ้องคดีต่อศาลปกครอง หรือ ยื่นเรื่องร้องเรียนต่อคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ (คณะกรรมการ ป.ป.ช.) หรือยื่นเรื่องร้องเรียนต่อ สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตในภาครัฐ(คณะกรรมการ ป.ป.ท.) เป็นต้น

2) การบริหารกิจการต่าง ๆ เกิดภาวะชะงักงัน หรือหยุดชะงัก

สถาบันอุดมศึกษาบางแห่งที่ไม่สามารถแก้ปัญหาภายในได้ด้วยตนเอง เป็นเหตุให้หัวหน้าคณะรัฐประหารต้องใช้อำนาจตามมาตรา 44 เข้าจัดการ ซึ่งการใช้มาตรา 44 ดูเหมือนว่าจะเป็นที่สะใจ ถูกใจของประชาคมมหาวิทยาลัยนั้นๆ รวมทั้งบุคคลภายนอกมหาวิทยาลัยที่ติดตามข่าวสารทางการศึกษาอยู่เป็นจำนวนมาก แต่อย่างไรก็ดี การใช้มาตรา 44 นั้น เป็นการแก้ไขปัญหำบับโรคภัยของสภามหาวิทยาลัยที่ได้ผลเพียงชั่วคราวเท่านั้น และส่งผลกระทบต่อมหาวิทยาลัยนั้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การที่ไม่สามารถบริหารกิจการต่าง ๆ ได้อย่างคล่องตัว เกิดภาวะชะงักงันในการบริหารเนื่องจากไม่มีอำนาจในการกระทำการใดๆ ได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ หรือการบริหารงานจะต้องหยุดชะงักไปไม่สามารถดำเนินการต่อไปได้

3) สถาบันอุดมศึกษาอ่อนแอ ไม่สามารถพัฒนาหรือแข่งขันได้

จากการที่สถาบันอุดมศึกษาไม่สามารถบริหารกิจการต่าง ๆ เกิดภาวะชะงักงัน หรือหยุดชะงัก ส่งผลทำให้สถาบันอุดมศึกษาอ่อนแอ ไม่สามารถพัฒนาหรือแข่งขันได้ อันเนื่องมาจากการเกิดภาวะสุญญากาศในการบริหารกิจการภายในมหาวิทยาลัย การกำหนดนโยบาย การกำหนดทิศทางของมหาวิทยาลัยไม่สามารถดำเนินการได้เช่นสถานการณ์ปกติ ทำให้ไม่สามารถแข่งขันกับสถาบันอุดมศึกษาอื่นๆ หรือสถาบันการศึกษาใกล้เคียงได้ จนนำไปสู่ภาวะถดถอยของสถาบันอุดมศึกษานั้นในที่สุด

4) บุคลากรขาดขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงาน

ปัญหาสำคัญต่อมาและถือว่าเป็นปัญหาที่จะส่งผลกระทบโดยตรงต่อการพัฒนาสถาบันอุดมศึกษา ก็คือ บุคลากรขาดขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงาน เนื่องจากการขับเคลื่อนสถาบันอุดมศึกษาให้เจริญเติบโต หรือมีทิศทางที่ดีงาม ส่วนหนึ่งมาจากบุคลากรในสถาบันอุดมศึกษาแทบทั้งสิ้น เพราะถ้าบุคลากรเกิดขวัญและกำลังใจที่ดีในการปฏิบัติงาน ก็จะส่งผลให้งานออกมาดีมีประสิทธิภาพ และได้รับการยอมรับ แต่หากบุคลากรขาดขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานก็จะส่งผลทำให้การขับเคลื่อนสถาบันอุดมศึกษา เกิดปัญหาชะงักงันการทำงานไม่มีประสิทธิภาพ ไม่มีประสิทธิภาพ ตลอดจนทำให้การพัฒนาสถาบันอุดมศึกษานั้นๆ ถดถอยไปเรื่อย ๆ

5) สังคมขาดความศรัทธา การยอมรับ และความเชื่อถือ

สังคมส่วนใหญ่มักจะฝากความหวังไว้กับสถาบันอุดมศึกษา เพราะเห็นว่าจะเป็นที่พึ่งพา ของสังคม ชุมชน หรือท้องถิ่นได้ แต่เมื่อมีปัญหาธรรมาภิบาลในสถาบันอุดมศึกษาเกิดขึ้น ก็จะก่อให้เกิดปัญหา

ตามมามากมาย จนส่งผลทำให้ สังคมขาดความศรัทธา ขาดการยอมรับ และขาดความเชื่อถือในสถาบันอุดมศึกษานั้น และในที่สุดสถาบันอุดมศึกษานั้นก็จะล่มสลายไปในที่สุด

6) ประสบปัญหาการเงิน และการบริหารทรัพยากร

จากปัญหาที่กล่าวมาข้างต้นทั้งหมดนั้น ก็จะส่งผลกระทบที่รุนแรงต่อสถาบันอุดมศึกษา คือ ประสบปัญหาการเงิน และปัญหาการบริหารทรัพยากร ได้แก่

6.1) ปัญหาการเงิน คือ จะไม่ได้รับการสนับสนุนเงินจากภาครัฐหรือเอกชน เพราะขาดความเชื่อถือในสถาบันอุดมศึกษานั้น หรือ จำนวนนักศึกษาลดลง ทำให้รายได้ที่มาจากค่าบำรุงการศึกษาของนักศึกษาที่ลดน้อยลงตามไปด้วย จากการที่นักศึกษาขาดความเชื่อมั่นหรือเชื่อถือในสถาบันอุดมศึกษา

6.2) ปัญหาการบริหารทรัพยากร คือ เมื่อมีปัญหาการเงิน ปัญหาการบริหารทรัพยากร ก็จะมีปัญหาตามมาด้วย เนื่องจากเมื่อขาดเงินในการบริหาร ก็จะไม่มีการสนับสนุนจัดหาทรัพยากรมาใช้ในการดำเนินการของสถาบันอุดมศึกษาได้ อันเป็นผลกระทบที่ต่อเนื่องหรือสืบเนื่องจากการไม่มีธรรมาภิบาลในสถาบันอุดมศึกษานั้นเอง

แนวทางการส่งเสริมธรรมาภิบาลในสถาบันอุดมศึกษาไทย

แนวทางในการส่งเสริมธรรมาภิบาลในสถาบันอุดมศึกษาไทยจะต้องเกิดจากความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในหลากหลายมิติ ซึ่งสามารถจำแนกได้ ดังนี้

1) มิติของสภาสถาบันอุดมศึกษา และคณะผู้บริหาร

สภาสถาบันอุดมศึกษา และคณะผู้บริหารถือว่าเป็นผู้มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการผลักดันให้มีการส่งเสริมธรรมาภิบาลในสถาบันอุดมศึกษา เพราะสภาสถาบันอุดมศึกษา และคณะผู้บริหารถือว่าเป็นผู้ที่มีความอำนาจในการกำหนดนโยบาย การวางแผน การตัดสินใจ และมีอำนาจในการบริหารที่จะทำให้สถาบันอุดมศึกษาเดินไปไหนทิศทางอย่างไร ดังนั้น สภาสถาบันอุดมศึกษา และคณะผู้บริหาร จะต้องดำเนินการส่งเสริมธรรมาภิบาลในสถาบันอุดมศึกษา ดังนี้

1.1) สภาสถาบันอุดมศึกษา และคณะผู้บริหารจะต้องวางระบบกลไกที่ดีและมีประสิทธิภาพในการได้มาซึ่งนายกสภา กรรมการสภาสถาบัน และผู้บริหารสถาบันอุดมศึกษา เพื่อให้ได้บุคคลที่มีทั้งความรู้ความสามารถ และมีคุณธรรมจริยธรรม สามารถช่วยพัฒนา หรือแก้ไขปัญหาได้ อันจะส่งผลให้สถาบันอุดมศึกษาเจริญก้าวหน้า เป็นที่ยอมรับและเชื่อถือของสังคมและชุมชน

1.2) สภาสถาบันอุดมศึกษา และคณะผู้บริหารจะต้องมีการสำรวจและประเมินตนเองในฐานะองค์กรบริหารสูงสุดของสถาบันเป็นแบบอย่างที่ดีในการบริหารกิจการสถาบันอุดมศึกษาตามหลักธรรมาภิบาล เพราะหลักธรรมาภิบาลที่ดีจะต้องมีความโปร่งใส สามารถตรวจสอบการปฏิบัติงานได้

1.3) สภาสถาบันอุดมศึกษา และคณะผู้บริหารจะต้องกระตุ้นและส่งเสริมสนับสนุนให้บุคลากรในสถาบันอุดมศึกษามีค่านิยม วัฒนธรรมองค์กรที่ดีในการปฏิบัติงาน เนื่องจากบุคลากร เป็นกำลัง

สำคัญในการพัฒนาสถาบันอุดมศึกษา การที่บุคลากรมีขวัญและกำลังใจที่ดีในการปฏิบัติงาน จะส่งผลทำให้สถาบันอุดมศึกษานั้น เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่องในทิศทางที่ดีขึ้น

2) มิติของประชาคมในสถาบันอุดมศึกษา

2.1) ประชาคมในสถาบันอุดมศึกษาจะต้องตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ และความรับผิดชอบ ต่อตนเอง ต่อภารกิจต่อสถาบันอุดมศึกษา ต่อนิสิตนักศึกษา และต่อสังคมเพื่อปฏิบัติหน้าที่ให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ ตลอดจนความพร้อมที่จะถูกตรวจสอบและกล่าที่จะยอมรับผลจากการกระทำของตน

2.2) ประชาคมในสถาบันอุดมศึกษาจะต้องมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของสถาบันอุดมศึกษา เป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาสถาบันอุดมศึกษาในด้านต่างๆ เพื่อให้ประชาคมได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นในการ กำหนดนโยบาย การวางแผน การตัดสินใจหรือมีส่วนร่วมในกิจการของสถาบันอุดมศึกษา

2.3) ประชาคมในสถาบันอุดมศึกษาจะต้องมีส่วนร่วมในการตรวจสอบและผลักดันให้เกิด ธรรมาภิบาลในสถาบันอุดมศึกษาของตน เนื่องจากประชาคมคือผู้มีส่วนได้เสียในสถาบันอุดมศึกษา การที่สถาบันอุดมศึกษาจะเดินไปในทิศทางใด ประชาคมก็มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการผลักดันธรรมาภิบาลในสถาบันอุดมศึกษาของตน อันนำมาซึ่งความยั่งยืนของสถาบันอุดมศึกษาในอนาคต

3) มิติของสำนักงานปลัดกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

3.1) สำนักงานปลัดกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม จะต้องส่งเสริม สนับสนุนให้ผู้บริหารและสภาสถาบันอุดมศึกษามีความรู้และทักษะในการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลในมิติต่างๆ เช่น การจัดทำกรอบมาตรฐานหลักสูตรกรรมการสภาสถาบันอุดมศึกษา กรรมการตรวจสอบ กรรมการสภาวิชาการ ตลอดจนส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาคมมีส่วนร่วมในการสร้างธรรมาภิบาลในสถาบันอุดมศึกษาของตน

3.2) สำนักงานปลัดกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม จะต้องมีการติดตามและประเมินผลการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของสถาบันอุดมศึกษาตามระยะเวลาที่กำหนด โดยอาจกำหนดติดตามและประเมินผลการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของสถาบันอุดมศึกษาเป็นรายปี หรือทุกระยะเวลา 3 ปี หรือ 4 ปีตามระยะเวลาการดำรงตำแหน่งของนายกสภาสถาบัน กรรมการสภาสถาบัน และผู้บริหารสถาบันอุดมศึกษา

แนวทางการแก้ไขปัญหาธรรมาภิบาลในสถาบันอุดมศึกษาไทย

แนวทางแก้ไขปัญหาการขาดธรรมาภิบาลของสภามหาวิทยาลัย จำเป็นต้องแสวงหาทางออกที่เป็นการแก้ไขปัญหาระยะยาว ดังนี้

1) การได้มาซึ่งนายกสภามหาวิทยาลัยและกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ

นายกสภามหาวิทยาลัยและกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ จะต้องสรรหาหรือคัดเลือกโดยปราศจากการชี้นำแทรกแซงของอธิการบดี และต้องพิจารณาจากผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ มีความเข้าใจในกิจการ บริหารการอุดมศึกษาอย่างแท้จริง ทั้งนี้ ยังมีได้กล่าวถึงบุคคลบางจำพวกที่ต้องการได้เป็นนายกสภาฯ หรือ

กรรมการสภามหาวิทยาลัย เพียงเพื่อสร้างเกียรติประวัติให้แก่วงศ์ตระกูลของตนเอง หรือเข้ามาเพื่อตักตวงผลประโยชน์ค่าตอบแทนต่างๆ จากมหาวิทยาลัย ดังนั้น การสรรหานายกสภาฯ และกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ ควรดำเนินการโดยคณะกรรมการสรรหาที่เปิดโอกาสให้มีกระบวนการมีส่วนร่วมจากหน่วยงานต่างๆ ภายในมหาวิทยาลัยเป็นผู้เสนอชื่อ และมีขั้นตอนการคัดกรองที่โปร่งใส รวมทั้งมีความสำนึกรับผิดชอบแห่งการกระทำ (accountability) ในการดำเนินงานของคณะกรรมการชุดดังกล่าวนี้ (รัตนะ บัวสนธิ, ม.ป.ป.) (เอกสารจากเว็บไซต์)

2) การได้มาซึ่งอธิการบดี

อธิการบดีกับสภามหาวิทยาลัยนั้น ต้องมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันไม่มากก็น้อย และความสัมพันธ์ที่มีนี้อาจจะเป็นไปในทางบวก ราบรื่น หรือเป็นไปในทางลบก็ได้อีกเช่นกัน ขึ้นอยู่กับข้อ 1 ที่กล่าวมานั่นเอง ดังนั้น เพื่อให้อธิการบดีมหาวิทยาลัยต่างๆ ของไทยได้รับการยอมรับนับถือจากประชาคมมหาวิทยาลัย และปฏิบัติหน้าที่โดยปราศจากการเอื้อผลประโยชน์ต่างตอบแทนกับนายกสภามหาวิทยาลัยและกรรมการสภามหาวิทยาลัย การได้มาซึ่งอธิการบดีจะต้องคำนึงถึงปัจจัยและขั้นตอนการดำเนินงาน ดังนี้

2.1) การเป็นผู้ได้รับการยอมรับจากประชาคมมหาวิทยาลัยนั้น โดยผ่านกระบวนการเสนอชื่อจากหน่วยงานภายในตามลำดับ และให้คณะกรรมการสรรหาพิจารณาหาบาทบาทและการตอบรับของผู้เสนอตัวเข้ารับการสรรหาด้วยการกำหนดร้อยละขั้นต่ำของการหยั่งเสียงและเสนอชื่อจากคณะ เช่น ผู้ที่จะได้รับการหาบาทบาทนั้นจะต้องได้คะแนนเสียงไม่ต่ำกว่าร้อยละ 10-20 ของผู้มีสิทธิหยั่งเสียง ทั้งนี้ ให้หมายรวมถึง บุคคลภายนอกที่ประสงค์จะยื่นใบสมัครด้วยเช่นกัน จะต้องมียุทธศาสตร์คะแนนเสียงขั้นต่ำของการยอมรับตามที่กำหนด ทั้งนี้ เป็นไปตามหลักการมีส่วนร่วม (participation) (รัตนะ บัวสนธิ, ม.ป.ป.) (เอกสารจากเว็บไซต์)

2.2) คณะกรรมการสรรหา ต้องได้รับการแต่งตั้งและมอบอำนาจจากสภามหาวิทยาลัยให้ทำหน้าที่สรรหากลับกรอง ซึ่งการแต่งตั้งคณะกรรมการสรรหาโดยสภานั้น ในวาระพิจารณาแต่งตั้งคณะกรรมการ สรรหาอธิการบดีจะต้องไม่มีอธิการบดีคนเดิมนั่งอยู่ในห้องประชุม แม้ว่าจะใกล้หมดวาระแรกหรือวาระสองของการดำรงตำแหน่ง การเสนอชื่อคณะกรรมการสรรหาจะต้องกระทำโดยการลงคะแนนลับนับเปิดเผย เพื่อให้ได้ตามจำนวนและองค์ประกอบ เป็นไปตามข้อบังคับการสรรหาอธิการบดีของมหาวิทยาลัยนั้นๆ การดำเนินการเช่นนี้ก็เพื่อป้องกันการสืบทอดอำนาจและการสร้างทายาทจากอธิการบดีคนเดิม ทั้งยังเป็นไปตามหลักความโปร่งใสตรวจสอบได้ (transparency and accountability) (รัตนะ บัวสนธิ, ม.ป.ป.) (เอกสารจากเว็บไซต์)

2.3) คณะกรรมการสรรหาดำเนินการสรรหา ทำการพิจารณากลับกรองสรรหาบุคคลที่เหมาะสมเป็นไปตามคุณสมบัติ คุณลักษณะที่กำหนด เช่น คุณสมบัติทั่วไป คุณลักษณะต้องห้าม และพิจารณาจากการนำเสนอวิสัยทัศน์ แนวคิดการพัฒนามหาวิทยาลัยของผู้ตอบรับและได้รับการหาบาทบาทนั้น ทั้งนี้ การพิจารณาสรรหาบุคคลที่เหมาะสมจะต้องไม่คำนึงให้ความสำคัญกับหนังสือบัตรสนเท่ห์ที่ไม่ลงนาม เสี่ยงลือเลื่องเล่าอ้างที่ปราศจากหลักฐานพยานบุคคล เอกสารที่ชัดเจน

2.4) เมื่อได้ตัวบุคคลที่คณะกรรมการสรรหาคิดว่าเหมาะสมแล้ว และบุคคลเหล่านี้ได้นำเสนอแนวความคิดพัฒนามหาวิทยาลัยต่อคณะกรรมการสภามหาวิทยาลัยเสร็จสิ้น คณะกรรมการสภามหาวิทยาลัยอาจจะมีการอภิปรายแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวความคิดพัฒนามหาวิทยาลัยที่ผู้ได้รับการสรรหานำเสนอผ่านมา และต้องไม่อภิปรายเรื่องอื่นใด โดยเฉพาะเกี่ยวกับคุณสมบัติ คุณลักษณะต่างๆ ของผู้ได้รับการสรรหาบุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นการเฉพาะ เพราะเป็นการชี้นำโดยอคติส่วนตัว และไม่เปิดโอกาสให้ผู้ถูกโจมตีได้แสดงข้อมูลหักล้าง ทั้งๆ ที่บุคคลนั้นผ่านการสรรหาตรวจสอบคุณสมบัติมาแล้วจากคณะกรรมการสรรหา ยิ่งถ้าหากการกล่าวให้ร้ายโจมตีนั้นเกิดจากการกระทำของอธิการบดีด้วยแล้วยังไม่เป็นสิ่งบังควรอย่างยิ่งที่สุด เพราะเท่ากับว่า อธิการบดีเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย การกระทำดังนี้เป็นไปตามลักษณะที่เรียกว่าผลประโยชน์ทับซ้อน (conflict of interest) อย่างแท้จริง (รัตนะ บัวสนธิ, ม.ป.ป.) (เอกสารจากเว็บไซต์)

ดังนั้น สิ่งที่ต้องพิจารณาอย่างยิ่ง คือ อธิการบดีและรองอธิการบดีที่เป็นกรรมการสภามหาวิทยาลัย โดยตำแหน่งนั้นต้องไม่อยู่ในที่ประชุมในวาระการลงคะแนนเสียงเลือกอธิการบดี แม้ว่าอาจจะอ้างว่าตนเองมีสิทธิตามข้อบังคับก็ตาม แต่สิ่งที่ต้องพิจารณาควบคู่กันก็คือความเหมาะสมกับกาลเทศะ ทั้งนี้ เมื่ออภิปรายเสร็จสิ้นหรือบางครั้งอาจไม่มีการอภิปราย ก็ต้องจัดให้มีการลงคะแนนลับนับเปิดเผย โดยที่นายกสภามหาวิทยาลัยผู้ซึ่งเป็นประธานนั้น ไม่ควรอย่างยิ่งที่จะลงคะแนนให้กับผู้ใด เพราะจะขัดกับหลักความเป็นกลาง นายกสภา หรือประธานในที่ประชุมจะลงคะแนนก็ต่อเมื่อเป็นผู้ชี้ขาดกรณีของผู้ที่ได้รับการลงคะแนนให้เป็นอธิการบดีมีคะแนนเสียงเท่ากัน เช่นนี้เป็นการใช้อำนาจของประธานที่ถูกต้องสมควร แต่ถ้าหากนายกสภา หรือประธานในที่ประชุมลงคะแนนตั้งแต่แรกและลงคะแนนซ้ำในการเลือกชี้ขาด นั้นเท่ากับว่านายกสภา ใช้สิทธิสองครั้ง ถึงแม้ว่าข้อบังคับจะเปิดช่องให้ทำได้ก็ตาม แต่ช่องทางนี้มีไว้สำหรับแก้ปัญหา มิใช่มีไว้เพื่อแสดงให้เห็นว่า นายกสภามหาวิทยาลัยขาดความเป็นกลาง กระทำตนไม่เป็นหลักให้ในที่ประชุมให้สามารถยืดเหนี่ยวไว้วางใจได้ ยิ่งถ้าเป็นการลงคะแนนแบบร่วมมือกับอธิการบดีด้วยแล้ว ยิ่งเป็นการชักนำสภามหาวิทยาลัยเข้าสู่จุดอับและไม่สามารถเป็นที่พึ่งของบุคลากรในสถาบันอุดมศึกษาได้

สรุปและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับปัญหาธรรมาภิบาลในสถาบันอุดมศึกษาไทย

ถึงแม้ว่าสำนักงานปลัดกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม จะมีความพยายามแก้ไขปัญหาดังกล่าวในสถาบันอุดมศึกษา โดยการออกแนวปฏิบัติตามหลักธรรมาภิบาลในสถาบันอุดมศึกษา เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2564 และการออกแนวปฏิบัติตามหลักธรรมาภิบาลในสถาบันอุดมศึกษา (ฉบับที่ 2) เมื่อวันที่ 19 ธันวาคม 2565 แต่ก็ยังไม่สามารถที่จะแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างตรงจุด โดยเฉพาะประเด็นการได้มาซึ่งตำแหน่งนายกสภามหาวิทยาลัย กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ และอธิการบดี และนับวันยิ่งจะมีความรุนแรงของปัญหาที่ส่งผลกระทบไปถึง การได้มาซึ่งตำแหน่งคณบดีและผู้อำนวยการศูนย์สำนักอีกด้วย

สาเหตุหลักน่าจะเกิดขึ้นมาจากการปูทางเข้าสู่ตำแหน่งที่สำคัญ ไม่ว่าจะเป็นตำแหน่งนายกสภามหาวิทยาลัย กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ และอธิการบดี ซึ่งจะเห็นได้ว่า คนที่จะได้เป็นอธิการบดี มักจะเป็นคนที่

สรรหานายกสภามหาวิทยาลัย กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิมาก่อน หลังจากนั้น นายกสภามหาวิทยาลัย กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ ก็จะเป็นผู้มีสิทธิอธิการบดี ซึ่ง เรียกว่า “สภาเกาหลี” อันเป็นการเอื้อประโยชน์ต่างตอบแทนซึ่งกันและกัน การกำหนดนโยบาย การวางแผน และการบริหารจึงขึ้นอยู่กับตัวอธิการบดีเพียงผู้เดียว โดยการให้ความเห็นแก่นายกสภามหาวิทยาลัย กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ ก่อนที่จะมีการประชุมสภาสถาบัน โดยการเชิญร่วมรับประทานอาหารเย็น และพูดคุยกันในประเด็นที่จะมีการประชุมกันในวันรุ่งขึ้น ซึ่งจะทำให้ความเห็นของนายกสภามหาวิทยาลัย กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ และอธิการบดี ตลอดจนกรรมการสภามหาวิทยาลัยผู้แทนผู้บริหารก็จะไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งอาจสวนทางกับความคิดเห็นของกรรมการสภาผู้แทนคณาจารย์ในสภามหาวิทยาลัย ทำให้เกิดความคิดเห็นที่แตกต่างกัน แต่ถึงอย่างไรเสียงในสภามหาวิทยาลัยข้างมากก็จะอยู่ทางด้านอธิการบดีอยู่ดี เนื่องจากมีทั้งเสียงจากนายกสภามหาวิทยาลัย กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ อธิการบดี และกรรมการสภามหาวิทยาลัยผู้แทนผู้บริหาร ทำให้กรรมการสภาผู้แทนคณาจารย์ในสภามหาวิทยาลัย เป็นเพียงกรรมการเสียงข้างน้อยเท่านั้น หากมีการลงมติก็ไม่สามารถที่จะทัดทานเสียงจากการกุมอำนาจจากอธิการบดีได้ กรณีตัวอย่างที่เคยเป็นปัญหาและเคยเกิดขึ้นมาแล้ว คือ ผู้ที่จะลงสมัครเป็นอธิการบดี เป็นผู้สรรหาตำแหน่งนายกสภาและกรรมการสภาผู้ทรงคุณวุฒิ หลังจากได้รับการโปรดเกล้าแต่งตั้งเป็นนายกสภาและกรรมการสภาผู้ทรงคุณวุฒิ ก็จะเลือกบุคคลที่เคยสรรหานายกสภาและกรรมการสภาผู้ทรงคุณวุฒิเป็นอธิการบดี ทั้งที่ไม่ได้รับเสียงจากความไว้วางใจจากประชาคม แต่ในเมื่อนายกสภาและกรรมการสภาผู้ทรงคุณวุฒิ ตลอดจนเสียงจากกรรมการสภามหาวิทยาลัยผู้แทนผู้บริหาร ลงคะแนนเลือกเป็นอธิการบดีก็ย่อมได้รับเลือกเป็นอธิการบดีอย่างแน่นอน

เพื่อแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับการบริหารธรรมาภิบาลในสถาบันอุดมศึกษา จากกรณีดังกล่าว จึงไม่ควรให้อำนาจกรรมการสภาสถาบันอุดมศึกษาเป็นผู้สรรหา หรือ เลือกผู้สมควรดำรงตำแหน่งอธิการบดี เพราะจะทำให้เกิดความไม่เป็นธรรม ความไม่เป็นกลาง ไม่โปร่งใส ขาดการมีส่วนร่วมของประชาคม ดังนั้น จึงควรให้ประชาคมมีส่วนร่วมในการสรรหาผู้สมควรที่จะดำรงตำแหน่งอธิการบดี โดยอาจได้มาจากการเลือกตั้ง ไม่ใช่ได้มาจากการแต่งตั้ง เพราะฉะนั้นจึงจะต้องกลับไปแก้กฎหมาย ไม่ว่าจะเป็น พระราชบัญญัติ ข้อบังคับของสถาบันอุดมศึกษา ให้อำนาจประชาคมในการสรรหาและเลือกผู้สมควรดำรงตำแหน่งอธิการบดี

นอกจากนี้ ธรรมาภิบาลในสถาบันอุดมศึกษาไทยจะดีขึ้นได้ ก็ต่อเมื่อผู้ปฏิบัติได้นำเอาหลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักความมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ และหลักความคุ้มค่า มาใช้อย่างจริงจัง คำนึงถึงประโยชน์ผู้ที่เกี่ยวข้องและสังคมเป็นสำคัญ อันจะก่อให้เกิดการพัฒนาธรรมาภิบาลในสถาบันอุดมศึกษาไทยที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืนต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- ขจร จิตสุขุมมงคล. (2558). *ธรรมาภิบาลในสถาบันอุดมศึกษา*. สืบค้นเมื่อวันที่ 12 มกราคม 2568 เข้าถึงได้
ค้นจาก <https://www.council-uast.com/filedata/file>
- แนวปฏิบัติตามหลักธรรมาภิบาลในสถาบันอุดมศึกษา. (2564, 20 ธันวาคม). *ราชกิจจานุเบกษา (เล่ม 138*

ตอนพิเศษ 311 ง, น. 23-35).

แนวปฏิบัติตามหลักธรรมาภิบาลในสถาบันอุดมศึกษา (ฉบับที่ 2). (2565, 19 ธันวาคม). ราชกิจจานุเบกษา
(เล่ม 139 ตอนพิเศษ 295 ง, น. 66-69).

ดาวเรือง นิเมตจิตภักดี. ปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับอำนาจ กำกับดูแลของสำนักงานคณะกรรมการการ
อุดมศึกษา : ศึกษากรณีการสรรหาอธิการบดี นายกสภามหาวิทยาลัย และกรรมการสภามหาวิทยาลัย
ผู้ทรงคุณวุฒิ. วารสารบัณฑิตศึกษา. (2560) : 205-216.

รัตน์ บัวสนธิ์. (ม.ป.ป.). วิฤตกาลธรรมาภิบาลของสภามหาวิทยาลัย: ปัญหาและแนวทางแก้ไข. สืบค้นเมื่อ
วันที่ 12 มกราคม 2567 เข้าถึงได้จาก <https://waymagazine.org/educrazy1/>

ทุนทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาท้องถิ่น:

แนวทางการจัดการระบบเศรษฐกิจชุมชนยุคปกติวิถีใหม่

Cultural Capital and Local Development: Approaches to Managing

Community Economic Systems in the New Normal Era

Received: 19/12/2567

Revised: 26/06/2568

Accepted: 28/06/2568

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข¹ และยุทธศาสตร์ นนอแก้ว²

Somsak Srisontisuk¹ and Yutthasart Norkaew²

บทคัดย่อ

บทความเรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์มุ่งศึกษานิยามความหมายและลักษณะเฉพาะของทุนทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้กับวิธีการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนเพื่อเพิ่มมูลค่าทุนทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืนด้วยทฤษฎีระบบเศรษฐกิจชุมชนและประยุกต์ใช้ร่วมกับแนวคิดทฤษฎีอื่น ๆ อย่างผสมผสาน อันได้แก่ ทฤษฎีศักยภาพการพัฒนา, ทฤษฎีการกระทำทางสังคม, ทฤษฎีการเติบโตและการพัฒนาเศรษฐกิจ, ทฤษฎีความจำเป็นพื้นฐานมุ่งเน้นการพัฒนา, ทฤษฎีการพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน และทฤษฎีใหม่ เพื่อหาแนวทางการจัดการระบบเศรษฐกิจชุมชนในยุคปกติวิถีใหม่ให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด โดยพบว่า ชุมชนควรมีกระบวนการเพิ่มศักยภาพทุนทางวัฒนธรรมควบคู่ไปกับการพัฒนาท้องถิ่นเชิงบูรณาการ เพื่อเสริมสร้างการจัดการระบบเศรษฐกิจชุมชนในยุคปกติวิถีใหม่ได้อย่างยั่งยืน โดยมีแนวทาง ดังนี้ 1) การมีระบบเศรษฐกิจสร้างสรรค์ 2) การมีส่วนร่วมของชุมชน 3) การริเริ่มการพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชนโดยแกนนำท้องถิ่น 4) การประสานงานระหว่างองค์กรภาคีเครือข่าย 5) การสร้างรูปแบบของการพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชนร่วมกันภายในท้องถิ่น และ 6) การพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชนต้องเป็นกระบวนการที่มีความต่อเนื่อง

คำสำคัญ: ทุนทางวัฒนธรรม, การพัฒนาท้องถิ่น, การจัดการ, ระบบเศรษฐกิจชุมชน, ยุคปกติวิถีใหม่

ABSTRACT

This article aims to study the definition, meaning, and characteristics of cultural capital related to local wisdom by analyzing the obtained data with methods for enhancing community potential to increase the value of cultural capital with sustainable local

¹รองศาสตราจารย์ ดร., คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

¹Associate Professor, Ph.D., Faculty of Humanities & Social Sciences, Khon Kaen University

* Corresponding Author Email: somski4@kku.ac.th

²ผู้ช่วยศาสตราจารย์, คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

²Assistant Professor, Faculty of Political Science and Public Administration, Chiang Rai Rajabhat University

*Email: yutthasart.nk@hotmail.com

development using the community economic system theory and applying it with other theoretical concepts in a mixed manner, namely, the development potential theory, the social action theory, the economic growth and development theory, the basic needs theory focusing on development, the integrated rural development theory, and the new theory to find a way to manage the community economic system in the new normal era for maximum efficiency. It was found that communities should have a process for enhancing the potential of cultural capital along with integrated local development to strengthen the management of the community economic system in the new normal era sustainably, with the following guidelines: 1) having a creative economy system, 2) community participation, 3) initiating the development of the community economic system by local leaders, 4) coordination between network organizations, 5) creating a model for joint community economic system development within the local area, and 6) community economic system development must be a continuous process.

Keywords: Cultural Capital, Local Development, Management, Community Economic, New Normal Era

บทนำ

ปัจจุบันประเทศไทยมีลักษณะโครงสร้างประชากรที่ปรากฏถึงภูมิหลังมาจากหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ โดยได้เข้ามาผสมผสานทางสายเลือดจนกลายเป็นชนชาติไทย ซึ่งต่างคนก็ต่างมีบทบาทหน้าที่สรรค์สร้างทำคุณประโยชน์ให้กับประเทศชาติมาอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าจะมีรากเหง้าของบรรพบุรุษที่แตกต่างกันไปมากน้อยเพียงใดก็ตาม แต่ก็ไม่ได้ส่งผลกระทบต่อความรู้สึกร่วมทางสังคมของคนในชาติ (ชวดี โกศล, 2561: 65) สิ่งที่เกิดขึ้นจากความรู้สึกร่วมทางสังคมในการอยู่อาศัยภายในพื้นที่เดียวกันจนกลายเป็นชนชาติเดียวกันนั้น ได้นำไปสู่การหล่อหลอมความเชื่อและวัฒนธรรมที่มีความแตกต่างกันด้วยการผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างกันจนเกิดเป็นการยอมรับซึ่งกันและกันได้อย่างลงตัว ความหลากหลายทางด้านชาติพันธุ์ที่เกิดขึ้นไม่ได้เป็นผลกระทบเชิงลบ แต่ในทางกลับกันถือเป็นการเสริมสร้างต้นทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมและนำมาต่อยอดด้วยการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ได้ โดยใช้วิธีการรวมกลุ่มกันอย่างเหนียวแน่น เพื่อมุ่งสืบสานอนุรักษ์วัฒนธรรมที่มีอยู่ร่วมกันจนสามารถสร้างเป็นอัตลักษณ์และเอกลักษณ์ที่โดดเด่นแตกต่างไปจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ได้อย่างเด่นชัด ทำให้ทุนทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นกลายเป็นสินทรัพย์หรือมรดกตกทอดจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งปัจเจกบุคคลที่อยู่กลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันจะได้รับมอบสิ่งล้ำค่าดังกล่าวมาอย่างไม่ทันรู้ตัว เนื่องด้วยกลุ่มบุคคลเหล่านี้ถือเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่ถูกกระบวนการขัดเกลาและกล่อมเกลางานสังคมหล่อหลอมให้เกิดการยอมรับภูมิหลังทางวัฒนธรรมร่วมกันเชิงภราดรภาพ จากที่กล่าวมาความเชื่อและวัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่อยู่ควบคู่กันอยู่เสมอส่งผลโดยตรงต่อวิถีชีวิตของปัจเจกบุคคลจนกระทั่งกลายเป็น “วิถีชีวิตวัฒนธรรม” ที่ถูกฝัง

รากลึกประทับลงไปกลายเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิตและได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นมาอย่างต่อเนื่องผ่านรูปแบบพิธีกรรมความเชื่อความศรัทธาเชิงเอกภาพภายในชุมชน (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และยุทธศาสตร์ หน่อแก้ว, 2567: 86) ทั้งนี้ “ทุนทางวัฒนธรรม” (cultural capital) มีลักษณะที่เป็นนามธรรม (จับต้องไม่ได้) อันได้แก่ ทักษะความรู้ ค่านิยมความเชื่อ การแสดงออกถึงรสนิยมหรือพฤติกรรมเฉพาะกลุ่ม รวมถึงการเล่นพื้นบ้าน (Ramsey, 2024) และทุนทางวัฒนธรรมยังมีลักษณะที่เป็นรูปธรรม (จับต้องได้) อาทิ โบราณสถาน โบราณวัตถุ รูปปั้นเคารพ เครื่องแต่งกาย รวมถึงสิ่งของเครื่องใช้ประเภทต่าง ๆ เป็นต้น (วิวิทย์ ประสานศักดิ์ ทวี, จารุวรรณ ขำเพชร และกัมปนาท บริบูรณ์, 2560: 114)

ด้วยเหตุนี้ การศึกษาถึงโครงสร้างของสังคมไทยกับสถานการณ์ปัจจุบัน จึงเป็นการศึกษาลักษณะโครงสร้างทางสังคมที่ต้องให้การยอมรับร่วมกันประการหนึ่ง คือ เมื่อกล่าวถึงคนไทยหรือสังคมไทยจะอธิบายเพียงว่าเป็นคนที่ย้ายอยู่ในประเทศไทยและใช้ภาษาไทยเป็นภาษาหลัก ซึ่งไม่เพียงพอต่อการสร้างความเข้าใจถึงกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ร่วมกันในสังคมแห่งหนึ่งได้อย่างครอบคลุม ทำให้จำเป็นต้องมีการศึกษาสังคมไทยในรูปแบบ ที่เรียกว่า “วิวิธพันธ์” (heterogeneity) โดยมีลักษณะเป็นการศึกษาถึงสังคมที่มีโครงสร้างแบ่งเป็นส่วนย่อย ๆ อย่างซับซ้อน มีลักษณะของส่วนย่อยที่แตกต่างกันออกไป สามารถแบ่งออกมาได้อีกเป็นหลายชั้นในแต่ละภูมิภาค เมือง หมู่บ้าน โดยพบว่า ลักษณะวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของกลุ่มคนต่าง ๆ ในแต่ละภูมิภาคย่อมมีความแตกต่างกันไม่มากนักน้อย เนื่องจากก่อนที่กลุ่มคนชนชาติไทยจะเป็นผู้มีบทบาทอำนาจทางการเมืองการปกครองในปัจจุบันนั้น ในอดีตย่อมมีอาณาจักรหรือนครรัฐต่าง ๆ อีกเป็นจำนวนมาก ซึ่งเกี่ยวข้องกับการมีวัฒนธรรมความเชื่อและวิถีชีวิตเป็นของตนเอง เมื่อมีการเข้ามาผสมผสานกันทางวัฒนธรรมก็ย่อมถูกหล่อหลอมจนกลายเป็นวัฒนธรรมไทยในที่สุด แต่กระนั้น วัฒนธรรมดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์หรือกลุ่มคนในท้องถิ่นต่าง ๆ ก็ไม่ได้สูญหายไปไหน อีกทั้งยังได้รับการอนุรักษ์ไว้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่นจนกลายเป็นวัฒนธรรมย่อยที่พบเห็นได้ทั่วไปในสังคมไทย เช่น วัฒนธรรมไทยภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ภาคอีสาน) และภาคใต้ เป็นต้น (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2551) โดยสามารถแบ่งออกเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ อันได้แก่ ผลงานศิลปะ ภาพวาด รวมถึงงานหัตถกรรม และทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ อันได้แก่ ขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรม ศิลปะการแสดง บทเพลง ดนตรี วรรณกรรม รวมถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น (ดารณี พลอยจัน, 2559: 8-9) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ถือเป็นหนึ่งในทุนทางวัฒนธรรมที่เปรียบเสมือนสินทรัพย์อันล้ำค่าทางวัฒนธรรมที่สามารถนำมาต่อยอดพัฒนา เพื่อเพิ่มมูลค่าได้ด้วยการนำต้นทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่มาใช้เป็นสินค้าสำหรับการท่องเที่ยว ทำให้นักท่องเที่ยวสามารถซึมซับบรรยากาศและได้รับผลประโยชน์จากการบริโภคสินค้าเชิงวัฒนธรรม รวมถึงยังก่อให้เกิดการพัฒนาปรับปรุงภูมิปัญญาท้องถิ่นให้มีความทันสมัยมากยิ่งขึ้นนำไปสู่การส่งเสริม สืบสาน และอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นต่อไปได้อย่างยั่งยืน (McKercher & du Cros, 2002)

“ภูมิปัญญาท้องถิ่น” (Wisdom) ถือเป็นองค์ความรู้ที่มุ่งเน้นการตอบสนองความต้องการของชุมชน ทำให้เมื่อกล่าวถึงความหมายของ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” จึงมีการให้คำนิยามความหมายในหลากหลายทัศนะคล้ายคลึงกัน ได้แก่ ข้อมูลที่สั่งสมสืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่อง (accumulate information) (Neufeldt &

Guralnik, 1988: 1533) หรือกล่าวกันว่าเป็นพื้นฐานของความรู้ความสามารถ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554: 826) โดยในทัศนะของนักสังคมศาสตร์ต่างก็ได้ให้ความหมายในลักษณะที่มีความสอดคล้องกัน คือ เป็นระบบความรู้ ระบบความคิด หรือวิถีคิดของชาวบ้าน ซึ่งได้รับมาจากการบวนการเรียนรู้และประสบการณ์ที่สั่งสมสืบทอดต่อกันมาอย่างยาวนาน (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2544; รัตนะ บัวสนธิ, 2535 อ้างใน สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2550) ทั้งนี้ ในแต่ละท้องถิ่นก็จะมีภูมิปัญญาที่แตกต่างกันออกไป และยังปรากฏถึงความหลากหลายตามลักษณะของปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมในสังคมนั้น ๆ ซึ่งโดยส่วนใหญ่จะพบว่าเป็นการสร้างสรรคขึ้นมา เพื่อใช้ในการจัดการปัญหาเกี่ยวกับการดำรงชีวิตหรือการใช้ชีวิตร่วมกันของมนุษย์ในสังคมแห่งหนึ่งและมีผลกระทบโดยตรงที่เกิดขึ้นระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง มนุษย์กับธรรมชาติ และมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ (สุวิไล เปรมศรีรัตน์, 2533 อ้างใน รัตนะ บัวสนธิ, 2535) ทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญยิ่งต่อวิถีชีวิตของกลุ่มคน เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าความอยู่รอดของสังคมท้องถิ่นนั้น ๆ และยังบ่งบอกถึงการผ่านพ้นภาวะวิกฤตในอดีตที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่มาอย่างยาวนานของความเป็นชุมชนหรือชนชาติในสังคมยุคปัจจุบัน (พัชรารัตน์ มีทรัพย์, ธนสาร เพ็งพุ่ม, นงลักษณ์ ใจฉลาด และธิปไตย สุนทร, 2559: 64)

ฉะนั้น “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” จึงมีลักษณะทั้งที่เป็นเชิงนามธรรม เช่น โลกทัศน์ ชีวทัศน์ ค่านิยม รวมถึงปรัชญาการดำเนินชีวิต ฯลฯ และลักษณะเชิงรูปธรรม เช่น การทำมาหากิน การบุขารูปเคารพ และศิลปหัตถกรรม ฯลฯ จากความหมายดังกล่าวอาจจะอธิบายได้ว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” แท้จริงแล้วเป็นลักษณะทางสังคมที่มาจากความรู้ดั้งเดิมของชาวบ้านในอดีต ซึ่งได้ประเพณีปฏิบัติถ่ายทอดสืบทอดกันเรื่อยมาอย่างต่อเนื่อง โดยมีกระบวนการปรับตัว เปลี่ยนแปลง และประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสม เพื่อนำมาใช้ในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ในแต่ละยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้องค์ความรู้ที่ยังคงปรากฏอยู่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนและยังช่วยสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับท้องถิ่นได้อย่างยั่งยืนอีกด้วย แต่ทว่าในทางกลับกันหากภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ได้มาจากรากเหง้าของชุมชนหรือชาดการดำรงรักษาไว้จนกลายเป็นวัฒนธรรม ก็ย่อมทำให้วัฒนธรรมนั้น ๆ ถูกทำลายสูญสลายหายไปตามกาลเวลาหรือถูกกระบวนการทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมยุคใหม่กลืนกินหายไปได้ (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2540) ผลลัพธ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงมีที่มาจากการสั่งสม หล่อหลอม และสร้างสรรค์อย่างต่อเนื่อง เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของท้องถิ่นนับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นผลลัพธ์ที่ได้กลายมาเป็นทุนทางวัฒนธรรม ฉะนั้น “ทุนทางวัฒนธรรม” จึงถือเป็นมรดกทางภูมิปัญญาแห่งชาติที่มามีรากเหง้าของบรรพบุรุษและสามารถนำมาเผยแพร่เป็นภูมิปัญญาสาธารณะ เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มในเชิงพาณิชย์ได้อย่างเป็นรูปธรรม (พัชรารัตน์ คชินทร์, 2565: 11)

การบริหารทุนทางวัฒนธรรมให้เกิดความยั่งยืนได้นั้น จึงมีความสัมพันธ์กันกับการพัฒนาท้องถิ่นด้วยการจัดการระบบเศรษฐกิจชุมชนที่สอดคล้องกับบริบทภูมิทางสังคมในแต่ละท้องถิ่น กล่าวคือ “การพัฒนาท้องถิ่น” เป็นกระบวนการดำเนินงานร่วมกันของหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนเชิงบูรณาการ โดยมีเป้าหมายสำคัญมุ่งเน้นการตอบสนองความต้องการของประชาชนอย่างคุณภาพ การเสริมสร้างชีวิตที่ดี การสร้างค่านิยมเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรม การส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวบ้านอันจะนำไปสู่การ

สืบทอดวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและอุดมการณ์ความเชื่อ ซึ่งถือเป็นเครื่องชี้นำทางจิตใจให้กับคนชุมชน และสังคมได้อย่างเด่นชัด อย่างไรก็ตาม การพัฒนาท้องถิ่นที่สำคัญในยุคปัจจุบันมักจะมุ่งเน้นไปที่การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจของชาติโดยภาพรวมเป็นหลัก ส่งผลทำให้การพัฒนากระจุกตัวอยู่ภายในพื้นที่เขตเมืองที่มีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ซึ่งได้นำไปสู่ปัญหาการขาดความสนใจหรือหันกลับมาเหลียวแลการจัดการระบบเศรษฐกิจชุมชนให้มีประสิทธิภาพ (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2556) จากที่กล่าวมานั้น “ระบบเศรษฐกิจชุมชน” ถือเป็นระบบการบริหารท้องถิ่นที่มุ่งเน้นการกระจายความเจริญไปสู่ชนบท โดยเป็นหนึ่งในกระบวนการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจที่มีประสิทธิภาพ มีลักษณะเป็นการสื่อสารแบบแนวราบหรือแนวนอน มุ่งเน้นการค้าในระบบตลาดแบบเปิด มีการช่วยเหลือแบบพึ่งพาอาศัยกันระหว่างภาคีเครือข่ายความร่วมมือที่เกี่ยวข้อง ทำให้ระบบเศรษฐกิจชุมชนกลายเป็นแหล่งกระจายรายได้ภายในท้องถิ่นอย่างครอบคลุม ไม่ก่อให้เกิดการกระจุกตัวทางด้านรายได้เหมือนเศรษฐกิจภาครัฐหรือเศรษฐกิจทุน แต่ทว่ารัฐบาลกลับมีมุมมองเกี่ยวกับการขยายตัวของเศรษฐกิจในระดับมหภาคมากกว่าการให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจระดับจุลภาคหรือระดับท้องถิ่น (สังสิต พิริยะรังสรรค์, 2541)

ถึงกระนั้น “ระบบเศรษฐกิจชุมชน” ก็ยังคงต้องมีการดำเนินการและมุ่งเน้นการพัฒนาระบบการบริหารงานภายในท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง โดยที่ชุมชนจะต้องมีการจัดการระบบเศรษฐกิจที่ใช้ทรัพยากรให้ได้ อย่างคุ้มค่า เพียงพอ และจัดสรรให้เกิดความเท่าเทียมเหมาะสมต่อบริบทของชุมชนเป็นหลัก ตลอดจนยังต้องมีการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างระบบทางสังคมและทางวัฒนธรรมของชุมชนให้ได้อย่างสมดุล (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2546) กล่าวได้ว่า “เศรษฐกิจชุมชน” มีนัยความหมายที่สนับสนุนรูปแบบ “เศรษฐกิจพอเพียง” และยังมีความเกี่ยวข้องกับ “ความพอเพียง” อย่างน้อย 7 ประการ คือ (1) ความพอเพียงสำหรับทุกคน (2) การมีจิตใจที่พอเพียงเอื้ออาทรต่อผู้อื่น (3) การมุ่งอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างพอเพียงในลักษณะของการทำเกษตรแบบผสมผสาน (4) การสร้างชุมชนเข้มแข็งพอเพียง (5) การส่งเสริมภูมิปัญญาพอเพียงด้วยการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง (6) การมีพื้นฐานวัฒนธรรมพอเพียง และ (7) การพอเพียงต่อระบบนิเวศสิ่งแวดล้อมที่มีความหลากหลาย สรุปได้ว่า “ระบบเศรษฐกิจชุมชน” เป็นเศรษฐกิจที่มุ่งเน้นความพอเพียง มุ่งหวังให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดี และสามารถอยู่ร่วมกันภายในชุมชนได้อย่างเหมาะสมสอดคล้องกับบริบทของสภาพทางสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม (ประเวศ วะสี, 2542: 4-7 อ้างใน สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2550) ทำให้ “ระบบเศรษฐกิจชุมชน” กลายเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจชาติที่เกี่ยวข้องกับการเจริญเติบโตทางด้านรายได้ ซึ่งต้องมีการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากทั้งทางด้านเกษตรกรรม อุตสาหกรรม การบริการ การผลิต การบริโภค และการกระจายผลผลิต โดยให้ชุมชนเป็นแกนนำหลักในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ภายในท้องถิ่นร่วมกันอย่างบูรณาการ ถือเป็นการใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่ในการบริหารจัดการตามศักยภาพของแต่ละท้องถิ่นเป็นสำคัญ (อัครเจตน์ ชัยภูมิ, 2559)

อย่างไรก็ตาม “ทฤษฎีระบบเศรษฐกิจชุมชน” ไม่สามารถใช้แนวคิดที่มีความเฉพาะเจาะจงตายตัวเพียงแนวคิดเดียวได้ แต่ทว่ามีความจำเป็นต้องอาศัยแนวคิดทฤษฎีที่มีส่วนเกี่ยวข้องอย่างหลากหลาย เพื่อ

นำมาบูรณาการเข้ากับการพัฒนาระบบเศรษฐกิจในบริบทของชุมชนท้องถิ่นให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด โดยควรมีการประยุกต์ใช้กับแนวคิดทฤษฎี ดังนี้

1) “ทฤษฎีศักยภาพการพัฒนา” (Potential Development Theory) เชื่อว่าปัจจัยทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์ องค์กรทางสังคม ภาวะผู้นำ การติดต่อกับโลกภายนอก และการฝึกอบรม จะช่วยให้เศรษฐกิจเจริญเติบโตขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม โดยต้องมีการเปลี่ยนแปลงจากสภาพที่ชุมชนไม่พึงปรารถนาไปสู่จุดมุ่งหมายสุดท้ายของการพัฒนาตามเป้าหมายสูงสุดของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2547)

2) “ทฤษฎีการกระทำทางสังคม” (Social Action Theory) เชื่อว่าบุคคลจะกระทำการทางสังคมหรือเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาได้นั้นขึ้นอยู่กับปัจจัย 10 ประการ คือ (1) เป้าประสงค์ (2) ความเชื่อที่สืบทอดกันมา (3) ค่านิยมมาตรฐาน (4) นิสัยและขนบธรรมเนียมประเพณี (5) ความคาดหวัง (6) ข้อผูกมัด (7) แรงจูงใจ (8) โอกาส (9) ความสามารถ และ (10) การสนับสนุน (Reeder, 1974)

3) “ทฤษฎีการเติบโตและการพัฒนาเศรษฐกิจ” (Economic Growth and Development) มีจำนวน 5 ประการ ได้แก่ (1) ความต้องการขั้นพื้นฐานของคน (2) การริเริ่มและการดำเนินการจากภายในชุมชน (3) การพึ่งพาตนเอง (4) ความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม และ (5) การกระจายผลของการพัฒนาให้ทั่วถึงทุกระดับทั้งระดับท้องถิ่นและระหว่างประเทศอันจะนำไปสู่ความเฟื่องฟูของระบบทุนนิยม (Jacobs, 2024)

4) “ทฤษฎีความจำเป็นพื้นฐานมุ่งเน้นการพัฒนา” (Basic Needs Theory) มีลักษณะที่ให้ความสำคัญกับการตอบสนองต่อความต้องการและความจำเป็นขั้นพื้นฐานของคนเป็นหลัก โดยกำหนดกลุ่มเป้าหมายที่มีความชัดเจน และมีการกระจายอำนาจการวางแผนพัฒนาไปสู่ชุมชน ซึ่งต้องตอบสนองต่อความต้องการได้ทั้งทางวัตถุและทางจิตใจด้วยการใช้ทรัพยากรภายในเป็นหลัก เพื่อมุ่งเปลี่ยนแปลงให้สอดคล้องตามระดับของการพัฒนา (สนธยา พลศรี, 2547: 216-217)

5) “ทฤษฎีการพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน” (Integrated Rural Development) เป็นทฤษฎีที่มุ่งเน้นให้รัฐบาลและชาวบ้านในชนบทได้มีโอกาสเข้ามาร่วมกันวางแผนการพัฒนาท้องถิ่น โดยเลือกพื้นที่เป้าหมายที่พิจารณาแล้วว่ามีความเหมาะสม มุ่งเน้นการกระจายอำนาจการบริหาร และการตัดสินใจให้แก่ชุมชน เพื่อทำให้เกิดการพัฒนาอย่างครบวงจรทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งต้องคำนึงถึงความต้องการของชุมชนและการพัฒนาร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ (สนธยา พลศรี, 2547: 219-220)

6) “ทฤษฎีใหม่” (New Theory Agriculture) เป็นแนวทางการพัฒนาที่ดินและน้ำในพื้นที่ทำการเกษตรขนาดเล็กให้ได้ผลผลิตสูงสุดต่อการบริโภคด้วยการพึ่งพาตนเองเป็นหลัก โดยเป็นผลมาจากการค้นคว้าทดลองในพื้นที่ทำการเกษตร จึงมีความเหมาะสมเป็นอย่างยิ่งที่จะนำมาใช้ในการพัฒนาพื้นที่ชนบทของไทยในยุคปัจจุบัน ซึ่งเป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพล

ดุลยเดช (รัชกาลที่ 9) อีกทั้งยังมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับการเกษตรทฤษฎีใหม่และปรัชญาเศรษฐกิจแบบพอเพียง (มูลนิธิชัยพัฒนา, 2538)

สรุปได้ว่า ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาท้องถิ่นต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วนั้น เป็นผลพวงของแนวความคิดจากการศึกษาทดลองแบบวิทยาศาสตร์ โดยบางทฤษฎีได้อาศัยองค์ความรู้จากสาขาวิชาเพียงแห่งเดียว บางทฤษฎีก็มีลักษณะการผสมผสานแนวคิดจากหลากหลายสาขา แต่ก็พบว่ามีเป้าหมายตรงกันประการหนึ่ง นั่นคือ การพัฒนาคนและชุมชนให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุขท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงอันรวดเร็วในสังคมยุคโลกาภิวัตน์ ถึงกระนั้น ในทุกทฤษฎีตามที่กล่าวมาข้างต้นก็ยังคงมีข้อจำกัดเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้ที่ต้องคำนึงถึงองค์ประกอบต่าง ๆ กล่าวคือ บางทฤษฎีนั้นมีความเหมาะสมกับเพียงแค่บางพื้นที่หรือบางชุมชน เพราะไม่ได้มีการทดลองใช้กับทุกชุมชนหรืออาจจะมีความเหมาะสมกับพื้นที่แห่งใดแห่งหนึ่งเป็นการเฉพาะในบางช่วงเวลาเพียงเท่านั้นหรือในบางเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมาในขณะนั้น ทำให้การนำทฤษฎีไปประยุกต์ใช้จะต้องพิจารณาถึงข้อจำกัดดังกล่าวอย่างรอบด้านและควรมีการปรับปรุงแก้ไขให้เกิดความเหมาะสมกับพื้นฐานของภูมิทางสังคมของแต่ละชุมชนอีกด้วย ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาที่ประสบความสำเร็จและสามารถผลักดันชุมชนให้มีความเข้มแข็งต่อไปได้อย่างเป็นรูปธรรม ดังนั้น บทความเรื่องนี้ ผู้เขียนจึงมีวัตถุประสงค์ศึกษานิยามความหมายของทุนทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ร่วมกับการบริหารทุนทางวัฒนธรรมให้เกิดความยั่งยืนด้วยการใช้ทฤษฎีระบบเศรษฐกิจชุมชนและประยุกต์ร่วมกับแนวคิดทฤษฎีอื่น ๆ อย่างผสมผสาน เพื่อหาแนวทางในการเพิ่มมูลค่าทุนทางวัฒนธรรมควบคู่กับการพัฒนาท้องถิ่นด้วยการจัดการระบบเศรษฐกิจชุมชนในยุคปกติวิถีใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การเสริมสร้างศักยภาพชุมชนเพื่อเพิ่มมูลค่าทุนทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

ประเทศไทยมีลักษณะเป็นสังคมพหุวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายโดดเด่นในอัตลักษณ์และเอกลักษณ์ประจำถิ่น ทำให้วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในภูมิภาคต่าง ๆ ได้กลายเป็นต้นทุนสำคัญในการเสริมสร้างศักยภาพให้กับชุมชน ทั้งนี้ การสร้างมูลค่าเพิ่มผ่านกระบวนการพัฒนาท้องถิ่นควบคู่กับการนำทุนทางวัฒนธรรมมาสร้างสรรค์ในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมเชิงบูรณาการย่อมนำไปสู่การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนได้ในอนาคต (อัญธิชา มั่นคง, 2560: 92) การพัฒนาท้องถิ่นให้เกิดความยั่งยืนได้นั้น จะต้องเกิดจากการนำทรัพยากรที่มีอยู่ภายในชุมชนมาปรับปรุงให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมในยุคปัจจุบัน เพื่อให้สิ่งที่มีอยู่เดิมกลายเป็นต้นทุนทางวัฒนธรรมทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยนำมาปรับประยุกต์ใช้ร่วมกันอย่างเหมาะสม จึงจะก่อให้เกิดผลกระทบเชิงบวกต่อการเพิ่มศักยภาพทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนได้อย่างยั่งยืน (กัญญารัตน์ แก้วกมล, นิติคุณ ท้าวทอง, สุปวีณ์ รสรื่น, อนุศิษฐ์ เพชรเชนทร์, อมรรัตน์ รัตนสุภา และจันทร์คม ภูติอริยวัฒน์, 2564:75) กล่าวคือ การนำทุนทางวัฒนธรรมมาสร้างมูลค่าเพิ่มจำเป็นต้องดำเนินการควบคู่ไปกับการพัฒนาท้องถิ่นทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยบูรณาการกระบวนการพัฒนาชุมชนและการมีส่วนร่วมของประชาชนเข้าด้วยกัน (ณัฐวุฒิ ทรัพย์อุปถัมภ์, 2558: 145-149) ผสมผสานกับการประยุกต์ใช้ทฤษฎีระบบเศรษฐกิจชุมชนที่มีอยู่อย่างหลากหลายเป็นฐานคิด ไม่ว่าจะเป็นทฤษฎีศักยภาพ

การพัฒนา, ทฤษฎีการกระทำทางสังคม, ทฤษฎีการเติบโตและการพัฒนาเศรษฐกิจ, ทฤษฎีความจำเป็นพื้นฐานมุ่งเน้นการพัฒนา, ทฤษฎีการพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน และทฤษฎีใหม่ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1) การใช้ทุนทางวัฒนธรรมที่นำไปสู่ “เศรษฐกิจสร้างสรรค์” (Creative Economy) เป็นลักษณะของการสร้างมูลค่าเพิ่มที่มีพื้นฐานมาจากความคิดของมนุษย์ เป็นแนวคิดการขับเคลื่อนเศรษฐกิจบนฐานรากของการใช้องค์ความรู้ (Knowledge) การศึกษา (Education) การสร้างสรรค์งาน (Creativity) และการใช้ทรัพย์สินทางปัญญา (Intellectual property) ที่เชื่อมโยงเข้ากับรากฐานทางวัฒนธรรมได้อย่างเหมาะสม อีกทั้งยังต้องมีการผสมผสานเข้ากับความรู้ทางด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและนวัตกรรมสมัยใหม่ ๆ อันจะนำไปสู่อุตสาหกรรมสร้างสรรค์ (Creative Industries) หรืออุตสาหกรรมการผลิตที่ต้องพึ่งพาความคิด เพื่อสร้างสรรค์เป็นวัตถุดิบสำคัญในการประยุกต์ใช้ร่วมกับ “เศรษฐกิจสร้างสรรค์” ได้อย่างลงตัว ถือเป็นแนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจที่มีการประยุกต์ใช้อย่างยาวนาน ซึ่งได้ถูกนำมาใช้เป็นหนึ่งในยุทธศาสตร์หลักของการพัฒนาประเทศโดยเฉพาะประเทศชั้นนำของโลก เพื่อใช้เป็นแนวทางในการส่งออกวัฒนธรรมของชาติ โดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมผสมผสานเข้ากับความคิดสร้างสรรค์ เป็นพลังขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนการสร้างสรรค์สินค้าทางวัฒนธรรมเผยแพร่ออกไปสู่สากล กระนั้นก็ตาม “เศรษฐกิจสร้างสรรค์” ยังคงมีปัญหาในการประยุกต์ใช้มากพอสมควร ถ้าหากผู้ออกแบบหรือผู้ที่ทำหน้าที่บริหารจัดการระบบยังขาดองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการใช้ทุนทางวัฒนธรรมอย่างรอบคอบ สอดคล้องกับคำอธิบายของ อัจฉรา ศรีพันธ์ (2553: 95) ที่ระบุว่า “เศรษฐกิจสร้างสรรค์” ถ้าอธิบายในทางเศรษฐศาสตร์จะเกี่ยวข้องกับการตอบสนองต่อความต้องการอย่างไร้ขีดจำกัด ในขณะที่ความเป็นจริงแล้วทรัพยากรนั้นมีอยู่อย่างจำกัด จึงต้องมีการจัดสรรทรัพยากรที่มีอยู่จำนวนน้อยนิดให้สามารถแบ่งปันส่วนได้อย่างทั่วถึงเพียงพอต่อความต้องการของคนในสังคมได้ ดังที่ จอห์น ฮาวกินส์ (John Howkins, 2001) ได้อธิบายว่า การจัดการความคิดสร้างสรรค์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ จำเป็นต้องมาจากรากฐานของความเข้าใจในระบบเศรษฐศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับ 2 ระบบ คือ 1) พื้นฐานของผลิตภัณฑ์ทางกายภาพที่มีลักษณะเป็นรูปธรรม (สามารถจับต้องได้) และ 2) พื้นฐานของทรัพย์สินทางปัญญาที่มีลักษณะเป็นนามธรรม (ไม่สามารถจับต้องได้) (Howkins, 2001)

2) การเพิ่มมูลค่าเศรษฐกิจสร้างสรรค์สู่การท่องเที่ยวชุมชนเชิงวัฒนธรรม “วัฒนธรรมประจำชาติ” คือ สิ่งที่มีมูลค่ามหาศาลทางเศรษฐกิจ ถือเป็นต้นทุนที่สามารถสร้างรายได้ให้กับสังคม ทำให้ประชาชนอยู่ดีกินดี มีความมั่นคงในชีวิต ทำให้ทุนทางวัฒนธรรมได้กลายเป็นหนึ่งในกลไกที่สามารถนำรายได้เข้าสู่ประเทศและยังสามารถกระจายรายได้ไปยังท้องถิ่นได้อีกทางหนึ่งด้วย ทั้งนี้ นโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชน ถือได้ว่าเป็นนโยบายที่เกี่ยวข้องข้องกับอุตสาหกรรมบริการที่สร้างรายได้อย่างมหาศาลให้กับประเทศ การใช้ทุนทางวัฒนธรรมในการยกระดับการท่องเที่ยวระดับชุมชน จึงเป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มในรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism) กล่าวคือ การนำทุนทางวัฒนธรรมด้านทรัพยากรธรรมชาติ มรดกภูมิปัญญา ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ความเป็นมาของชุมชน งานหัตถกรรมพื้นบ้าน ชนบทธรรมเนียมประเพณีของชุมชนมาประยุกต์ใช้ร่วมกันกับ “เศรษฐกิจสร้างสรรค์” ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการจัดการทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่อย่างจำกัดให้สามารถเพิ่มพูนกลายเป็นมูลค่าที่มีราคาให้กับคนในชุมชนได้ และยังสามารถบริหารรูปแบบการ

ท้องถิ่นภายใต้กรอบแนวความคิดการจัดการเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืนได้อีกด้วย ซึ่งเป็นวิธีการสร้างรายได้ให้กับท้องถิ่นโดยตรงและกลายเป็นสินทรัพย์สร้างสรรค์ (Creative Assets) อีกทั้งยังนำมาต่อยอดเป็นอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ (Creative Industry) ได้อย่างต่อเนื่อง ดังนั้น กลุ่มกิจกรรมการผลิตที่จำเป็นต้องพึ่งพาความคิดสร้างสรรค์เป็นสิ่งสำคัญนั้น จะต้องมีการยกระดับเป็นอุตสาหกรรมสร้างสรรค์เชิงท่องเที่ยวที่มีการนำเอาทุนทางวัฒนธรรมมาเป็นจุดขาย เพื่อดึงดูดความสนใจจากนักท่องเที่ยวต่างชาติหรือผู้ที่มีความสนใจในการเรียนรู้เชิงวัฒนธรรมและมรดกทางประวัติศาสตร์ เพื่อให้นักท่องเที่ยวเหล่านี้ได้เข้ามาเยี่ยมชมงานสถาปัตยกรรมและสัมผัสวิถีชีวิตความเป็นอยู่ดั้งเดิมของชาวบ้าน รวมถึงการเลือกซื้อสินค้าของที่ระลึก ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นงานหัตถกรรมที่มาจากช่างฝีมือภายใต้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวบ้าน ตามที่กล่าวมานั้นล้วนแล้วแต่เป็นช่องทางวิธีการสร้างรายได้ให้กับชุมชนท้องถิ่นได้โดยตรง ถือเป็นการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจจากแหล่งมรดกทางศิลปวัฒนธรรม อีกทั้งยังเป็นการส่งเสริมชุมชนท้องถิ่นให้สามารถพัฒนาสร้างสรรค์ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดด้วยการต่อยอดทุนทางวัฒนธรรม เพื่อเพิ่มรายได้ให้กับชุมชนของตน ตลอดจนยังเป็นการส่งเสริมสืบสานอนุรักษ์ ฟื้นฟูอัตลักษณ์ และธำรงรักษาวิถีชีวิตวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมเอาไว้ได้อย่างเข้มแข็งอีกด้วย (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2558)

สรุปได้ว่า การเพิ่มมูลค่าทุนทางวัฒนธรรมจำเป็นต้องใช้แนวคิด “เศรษฐกิจสร้างสรรค์” เพื่อก่อให้เกิดการขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจด้วยการใช้องค์ความรู้ การศึกษา การสร้างสรรค์ผลงาน และการใช้ทรัพย์สินทางปัญญาร่วมกันอย่างบูรณาการ ซึ่งเป็นหนึ่งในกระบวนการพัฒนาท้องถิ่นให้เกิดความยั่งยืนภายใต้บริบทของชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ อย่างไรก็ตาม ถ้าปรากฏว่าผู้ออกแบบหรือผู้บริหารจัดการทุนทางวัฒนธรรมในระบบ “เศรษฐกิจสร้างสรรค์” ขาดความรู้ความสามารถทางด้านการวิเคราะห์เชิงเศรษฐศาสตร์ก็ย่อมส่งผลกระทบโดยตรงต่อการเสริมสร้างศักยภาพชุมชน เพราะทรัพยากรของชุมชนแต่ละแห่งมีอยู่อย่างจำกัด ทำให้ต้องมีการวางแผนการดำเนินงานอย่างรอบคอบและต้องคำนึงถึงรากฐานความเข้าใจเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ทางกายภาพและทรัพย์สินทางปัญญาท้องถิ่นอีกด้วย ตลอดจนต้องมีการวิเคราะห์ถึงความเสี่ยงที่เกี่ยวข้องกับการเพิ่มมูลค่าสินค้าในระบบเศรษฐกิจสร้างสรรค์ที่นำไปสู่การท่องเที่ยวชุมชนเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนควบคู่กันไปอย่างเป็นรูปธรรม

แนวทางการจัดการระบบเศรษฐกิจชุมชนกับการพัฒนาท้องถิ่นบนรากฐานทุนทางวัฒนธรรมในยุคปทวิธิใหม่

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจชุมชนอย่างผกผันภายใต้รูปแบบทุนทางวัฒนธรรมท้องถิ่นในยุคปทวิธิใหม่ ประกอบด้วย การเปลี่ยนแปลงวิถีคิด วิถีเรียนรู้ วิถีสื่อสาร วิถีปฏิบัติ และการจัดการ ฯลฯ โดยลักษณะของวิถีชีวิตใหม่ดังกล่าวได้กลายเป็นความปทวิธิใหม่ที่ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาท้องถิ่นบนรากฐานทุนทางวัฒนธรรมของระบบเศรษฐกิจชุมชนอยู่ไม่น้อย ทั้งนี้ เจตนารมณ์ของการพัฒนาเศรษฐกิจและทุนชุมชนจะมุ่งเน้นไปที่ชุมชนท้องถิ่นที่มีการจัดการระบบเศรษฐกิจอย่างเข้มแข็ง สามารถสร้างความมั่นคงให้กับระบบทุนที่นำไปสู่การพึ่งพาตนเองและบริหารจัดการภายในได้อย่างมีประสิทธิภาพ (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน

(องค์การมหาชน), 2558: 5) อย่างไรก็ดี เมื่อย้อนกลับไปในปี ค.ศ. 2019 เกิดการระบาดครั้งใหญ่ของ “โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019” (Coronavirus Disease 2019) หรือ “โควิด-19” (COVID-19) ส่งผลทำให้ผู้ป่วยที่ได้รับการยืนยันมากกว่า 4.3 ล้านราย และปรากฏถึงจำนวนผู้เสียชีวิตมากกว่า 290,000 รายทั่วโลก จากสถานการณ์ที่เกิดขึ้นได้เกิดมาตรการเว้นระยะห่างทางสังคม (Social Distancing) การแยกตัวออกจากสังคม และข้อจำกัดในการเดินทางไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ซึ่งถือเป็นมาตรการทางสังคมที่มีจุดมุ่งหมายในการควบคุมไม่ให้โรคระบาดแพร่กระจายไปมากกว่าที่เป็นอยู่ ณ ขณะนั้น (Nicola, Alsafi, Sohrabi, Kerwan, Al-Jabir, Iosifidis, Agha, & Agha, 2020: 185) นอกจากนี้ การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 (COVID-19) ก็ได้สร้างความเดือดร้อน ความเสียหาย รวมถึงการสูญเสียอย่างมหาศาล ทั้งในแง่ทางสังคมและเศรษฐกิจ ทำให้ธุรกิจจำนวนมากต้องหยุดชะงักปิดตัวลงอย่างกะทันหัน ซึ่งในปัจจุบันธุรกิจเหล่านี้ก็ยังคงไม่อาจฟื้นตัวกลับมาใหม่ได้อีกครั้งหรือในบางกรณีเจ้าของธุรกิจบางรายก็มีความจำเป็นต้องปิดกิจการของตนไปอย่างถาวรและเปลี่ยนไปประกอบอาชีพใหม่ทดแทน โดยส่วนใหญ่แล้วจะเป็นธุรกิจร้านอาหาร ร้านค้าโชห่วย และธุรกิจการท่องเที่ยว ฯลฯ กล่าวได้ว่า สถานการณ์ที่เกิดขึ้นได้นำไปสู่การเรียนรู้ภาวะวิกฤตจากการดำเนินวิถีชีวิตปกติไปสู่ยุคปกติวิถีใหม่ (new normal) ถือเป็นกลไกการป้องกันตนเองของมนุษย์ที่จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่กำลังเผชิญอยู่ให้มากที่สุด จนกระทั่งเป็นรูปแบบของการดำเนินชีวิตแบบใหม่ที่กลายเป็นแบบแผนการใช้ชีวิตแบบปกติยุคหลังพ้นวิกฤตโรคโควิด-19 (COVID-19) เชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของประชากร การขยายตัวเพิ่มขึ้นของสังคมเมือง การปรับเปลี่ยนทิศทางของระบบเศรษฐกิจ และการใช้ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศใหม่ ๆ เพื่ออำนวยความสะดวกในการติดต่อสื่อสารระหว่างกันในสังคม (พระปลัด วีระศักดิ์ ปุกคำ, 2566: 93)

จากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 (COVID-19) ที่เกิดขึ้น พบว่า ภาวะความเป็นอยู่ของสังคมเมืองนั้น มีแนวโน้มหลายประการที่สัมพันธ์กันกับระบบเศรษฐกิจชุมชนที่มีความใกล้ชิดกันระหว่างคนในชุมชนเพิ่มมากขึ้น จึงต้องกลับมาพิจารณาว่าเรื่องใดที่มีความเหมาะสมกับแนวทางการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืนได้มากที่สุด ไม่ว่าจะเป็นการพิจารณาถึงมิติทางกฎหมายในทางสากลที่เกี่ยวข้องกับระบบประกันสุขภาพและความปลอดภัยพื้นฐาน มิติความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับความร่วมมือระหว่างองค์กร รวมถึงการเปลี่ยนแปลงของอุตสาหกรรมต่าง ๆ ในยุคหลังพ้นวิกฤตโรคโควิด-19 (COVID-19) โดยสิ่งที่เกิดขึ้นตามมาจากสภาวะดังกล่าว นั่นก็คือ การเปลี่ยนแปลงในระบบตลาดทุนนิยมอย่างรวดเร็ว กล่าวคือ ยุคปกติวิถีใหม่ก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของคนในสังคมและยังเชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจอย่างผกผัน (Economical Disruptive Change) ทำให้ชุมชนจำเป็นต้องมีการปรับตัวและปรับเปลี่ยนแนวคิด เพื่อมุ่งเน้นการพัฒนาท้องถิ่นด้วยการนำทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมมาประยุกต์ใช้กับระบบเศรษฐกิจชุมชนในยุคปกติวิถีใหม่เพิ่มมากขึ้น อีกทั้งยังเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่จำเป็นต้องมีการพัฒนาท้องถิ่นด้วยการใช้เทคโนโลยีใหม่ในยุค 5G โดยการนำนวัตกรรมต่าง ๆ เข้ามาช่วยอำนวยความสะดวกและเพิ่มประสิทธิภาพในกระบวนการทำงาน รวมถึงเพิ่มศักยภาพให้กับชุมชนท้องถิ่นโดยภาพรวม (ศุภานันท์ ขอบประดิษฐ์, 2563) ฉะนั้น การนำเทคโนโลยีสารสนเทศใหม่ ๆ เข้ามาปรับประยุกต์ใช้ในการขับเคลื่อนองค์กรทั้ง

ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน จึงควรต้องมีการดำเนินงานไปในทิศทางเดียวกันในสภาวะวิกฤต เพื่อให้กลายเป็นแบบแผนที่ชัดเจนในการแบ่งงาน การกำหนดอำนาจการตัดสินใจ และการวางแผนรับมือ แก้ไขปัญหาภาวะวิกฤตร่วมกันอย่างเป็นเอกภาพ (Mhalla, 2020)

ทั้งนี้ ผู้เขียนได้วิเคราะห์สถานการณ์ที่เกิดขึ้นจากการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 (COVID-19) และได้ทำการสรุปเป็นข้อเสนอแนะแนวทางการจัดการระบบเศรษฐกิจชุมชนกับการพัฒนาท้องถิ่นบนรากฐานทุนทางวัฒนธรรมในยุคปกติวิถีใหม่ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1) การมีระบบเศรษฐกิจสร้างสรรค์ การพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชนตามแนวคิด “เศรษฐกิจสร้างสรรค์” ถือเป็นข้อเสนอเชิงนวัตกรรมในยุคปกติวิถีใหม่ที่เกี่ยวข้องกับการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของระบบเศรษฐกิจชุมชนด้วยการเสริมสร้างหลักการ 5 ข้อ คือ (1) ทุนทางปัญญา (2) ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ (3) การตั้งมั่นในสิ่งที่รัก (4) ทักษะการออกแบบเพื่อเพิ่มมูลค่า และ (5) การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัล (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2549) ทำให้ระบบเศรษฐกิจชุมชนเกิดการพัฒนาดังกล่าวได้อย่างยั่งยืนในยุคปกติวิถีใหม่ที่ต้องอาศัยการประเมินความสำเร็จกับตัวชี้วัดของการพัฒนา ซึ่งผลลัพธ์ที่ได้จะต้องปรากฏออกมาในรูปของประสิทธิผลหรือประสิทธิภาพสูงสุดในการดำเนินกิจกรรม โดยการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ควรต้องริเริ่มมาจากประชาชน เป็นของประชาชน และจัดทำโดยประชาชน ในกรณีที่พิจารณาได้แล้วว่ากิจกรรมใดก่อให้เกิดการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ได้อย่างยั่งยืนอันจะนำไปสู่การดำเนินงานที่ประสบความสำเร็จได้อย่างเป็นรูปธรรม (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2556; Suzuki & Srisontisuk, (ed.), 2012) กระนั้นก็ตาม ในยุคปัจจุบันความสำเร็จในการพัฒนาตามที่กล่าวมาข้างต้นอาจจะเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ยาก เนื่องจากการพัฒนาที่ผ่านมามักจะเป็นการพัฒนาที่ฝ่ายองค์กรพัฒนาของภาครัฐหรือภาคเอกชนเป็นผู้ทำหน้าที่ประสานงานหรือเป็นผู้ที่ให้คำปรึกษา รวมถึงยังเป็นผู้ทำการเปลี่ยนแปลงก่อนที่จะประชาชนจะได้คิดริเริ่มดำเนินการพัฒนาด้วยตนเอง เพราะฉะนั้น ความสำเร็จของการพัฒนาในลักษณะเช่นนี้ อาจจะเป็นเพียงการพัฒนาเพียงฉาบฉวยไม่ใช่การพัฒนาที่แท้จริง อย่างไรก็ตาม การพัฒนาที่เกิดขึ้นมาจากภาครัฐหรือภาคเอกชนก็ถือเป็นหนึ่งในความสำเร็จขั้นแรกที่ส่งผลกระทบเชิงบวกเชื่อมโยงต่อไปในยุคปกติวิถีใหม่ได้ ด้วยเหตุนี้ การพัฒนาระบบเศรษฐกิจสร้างสรรค์ จึงต้องมีที่มาจากการระเบิดขึ้นเองภายในชุมชนเป็นสำคัญด้วยการส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา จนกระทั่งโครงการพัฒนาท้องถิ่นที่เกิดขึ้นทั้งหมดนั้น มีที่มาจากประชาชนภายในท้องถิ่น จึงจะกล่าวได้ว่าเป็นการพัฒนาที่ประสบความสำเร็จ เพราะการพัฒนาที่แท้จริงต้องมาจากจิตสำนึกของประชาชนที่ต้องการทำกิจกรรมนั้น ๆ สิ่งนี้ย่อมมีพลังอันมหาศาลที่ส่งผลต่อความสำเร็จได้อย่างเป็นรูปธรรมมากที่สุด อาจกล่าวสรุปได้ว่า ในช่วงแรกความสำเร็จในการพัฒนาอาจจะเป็นเพียงอุดมคติ แต่ก็มีชุมชนหลายแห่งที่สามารถพัฒนาดตนเองขึ้นมาได้ด้วยทรัพยากรบุคคลภายในชุมชนของตนเอง ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้ได้มีความพยายามในการพัฒนาชุมชนของตนเองด้วยความมีจิตสำนึก ถือเป็นลักษณะของการพัฒนาที่มีประสิทธิภาพและนำไปสู่การสร้างที่ยั่งยืนได้ต่อไปในอนาคต สอดคล้องกับ “แนวคิดวิสาหกิจชุมชน” ที่ให้ความสำคัญกับการสร้างผลิตภัณฑ์และการแปรรูปผลผลิตต่าง ๆ ที่มาจากธรรมชาติ ซึ่งผลผลิตออกมาโดยครอบครัวในชุมชน องค์กรของชุมชน และเครือข่าย

องค์กรชุมชน เพื่อมุ่งเน้นการบริโภคและสร้างรายได้ให้แก่คนที่อยู่อาศัยภายในชุมชนเป็นหลัก (เสรี พงศ์พิศ, 2545)

2) การมีส่วนร่วมของชุมชน การพัฒนาแนวใหม่ที่น่าไปสู่การมีส่วนร่วมแบบอุดมคติ ได้แก่ การมีประชาชนเป็นแกนนำ เจ้าหน้าที่พัฒนาเป็นแกนนำ และภาครัฐเป็นผู้สั่งการ โดยแต่ละแบบขึ้นอยู่กับโครงสร้างของแต่ละชุมชนเป็นสำคัญ ทั้งนี้ เจ้าหน้าที่พัฒนาซึ่งได้เข้าไปทำงานร่วมกับคนในชุมชนจะต้องมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเชิงอุดมคติ เพื่อมุ่งเน้นให้ชุมชนกลายเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาได้อย่างแท้จริง โดยต้องมีทัศนคติและจิตสำนึกที่เหมาะสม เช่น การยอมรับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อย่างเท่าเทียมกัน การให้ความเชื่อถือและให้ความเคารพสิทธิของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่น การให้ความเชื่อมั่นถึงความสามารถของแกนนำชุมชนในท้องถิ่น ตลอดจนการสร้างความเข้าใจอันดีกับภาคประชาชน เป็นต้น (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2546: 177-178) สอดคล้องกับงานวิจัยของ ไพบุลย์ พงษ์แสงพันธ์ และยุวดี รอดจากภัย (2557: 18-19) ที่ระบุว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนต้องอาศัยกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผ่านการจัดเวทีระดมความคิดเห็นเพื่อหาแนวทางในการพัฒนาแกนนำผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ถือเป็นกลวิธีระดมทุนทางสังคมและช่วยกระตุ้นให้เห็นถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วม รวมถึงการทำงานโดยอาศัยภาคีเครือข่าย ซึ่งมีส่วนช่วยให้เกิดการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนได้อย่างยั่งยืน ใกล้เคียงกับงานวิจัยของ ศิวัช ศรีโคงกุล และยุทธศาสตร์ หน่อแก้ว (2560: 113-114) ที่อธิบายว่า การเข้าร่วมดำเนินงานระดับท้องถิ่นของกลุ่มคนส่วนใหญ่ในชุมชน ได้แก่ ประชาชนชาวบ้าน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน และประชาชน ถือเป็นกลุ่มคนส่วนใหญ่ที่มีอิทธิพลและอำนาจในการตัดสินใจต่อการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในท้องถิ่น เพราะเป็นกลุ่มคนที่มีความเข้าใจและตระหนักรู้ถึงการพัฒนาท้องถิ่นให้สอดคล้องกับความเป็นไปตามบริบทของชุมชนเป็นสำคัญ ถือว่ากลุ่มดังกล่าวมีลักษณะเป็นพันธมิตรสำคัญในการขับเคลื่อนโครงการต่าง ๆ ในท้องถิ่นให้มีความก้าวหน้าได้อย่างเด่นชัดมากที่สุด

3) การริเริ่มการพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชนโดยแกนนำท้องถิ่น การพัฒนาเป็นหนึ่งในกระบวนการที่ต้องมีการเรียนรู้ ซึ่งประชาชนควรที่จะต้องเป็นผู้ริเริ่มหรือมีจิตสำนึกร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นด้วยตนเอง จึงจะทำให้การพัฒนาระบบเศรษฐกิจภายในชุมชนบรรลุเป้าหมายตามวัตถุประสงค์ของชุมชนได้ ทั้งนี้ ในอดีตที่ผ่านมาเรื่องของการพัฒนามักจะเป็นการรับเอาแนวคิดของหน่วยงานภาครัฐมาปรับใช้ในทางปฏิบัติ โดยมีเจ้าหน้าที่รัฐเป็นแกนนำในการพัฒนาและประชาชนกลายเป็นเพียงผู้ตามของการพัฒนากิจกรรมโครงการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเท่านั้น อย่างไรก็ตาม การพัฒนาที่มาจากภาคประชาชนจำเป็นจะต้องมีการรณรงค์ให้ประชาชนเกิดความตระหนักรู้และมุ่งเน้นการสร้างจิตสำนึกร่วมภายในชุมชนขึ้นมาเองเสียก่อน จึงจะทำให้การพัฒนาเกิดประสิทธิภาพสูงสุดได้ โดยในปัจจุบันเจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนต่าง ๆ ได้มีการปรับเปลี่ยนท่าทีบทบาทของตนเองไปเป็นที่ปรึกษาและพี่เลี้ยง กล่าวได้ว่า บทบาทแกนนำการพัฒนาที่มาจากหน่วยงานภาครัฐได้ถูกปรับเปลี่ยนสถานะไปเป็นผู้ให้การฝึกอบรมแก่ประชาชน เพื่อมุ่งเน้นการสร้างแกนนำพัฒนาที่มาจากชุมชนท้องถิ่น โดยมีเป้าหมายขั้นสุดท้ายคือต้องการให้การพัฒนาทั้งหลายนั้นมาจากความริเริ่มของประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งจะทำให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ และภายหลังจากเจ้าหน้าที่หน่วยงาน

ภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนต่าง ๆ ถอนตัวออกไปจากชุมชนก็สามารถไว้วางใจให้ประชาชนในพื้นที่บริหารจัดการตนเองต่อไปได้ อีกทั้งภาครัฐยังต้องเป็นผู้คอยให้การสนับสนุนและสร้างความเชื่อมั่นให้กับประชาชนในดำเนินงานพัฒนาต่าง ๆ ให้ประสบความสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ทำให้ประชาชนสามารถริเริ่มการพัฒนาและมีจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนของตนได้อย่างเหมาะสมมีความเป็นเอกภาพในการบริหารจัดการ สอดคล้องกับการใช้กลวิธีที่เรียกว่า “ธุรกิจชุมชน” หรือ “วิสาหกิจชุมชน” ที่มุ่งเน้นการกระจายรายได้อย่างเท่าเทียมไม่ใช่การมุ่งหวังเพียงผลประโยชน์จากกำไรเป็นหลัก แต่ให้ความสำคัญกับการพึ่งพาตนเอง การตอบสนองความต้องการระหว่างกัน การมีสุขภาพอนามัยและคุณภาพชีวิตที่ดีของคนในชุมชน (วิชิต นันทสุวรรณ, 2544: 21) ทำให้เศรษฐกิจชุมชนกลายเป็นยุทธศาสตร์ใหม่ของการพัฒนาที่มีความลึกซึ้ง ซึ่งเป็นเศรษฐกิจฐานรากที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงานและชาวบ้านก็จะกลายเป็นเจ้าของแนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในแต่ละแห่งด้วยตนเองสอดคล้องกับแนวคิดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่สามารถนำไปสู่การพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืนได้ต่อไป (นงนงค์ คงเศรษฐกิจกุล, 2548: 12)

4) การประสานงานระหว่างองค์กรภาคีเครือข่าย แม้ว่าการพัฒนาประชาชนให้เป็นแกนนำการพัฒนาและมีส่วนร่วมในการริเริ่มเป็นเรื่องที่ต้องสร้างการตระหนักรู้ในเรื่องเหล่านั้น แต่สิ่งหนึ่งที่สำคัญในขณะนี้ ก็คือ การดำเนินงานด้านการพัฒนาเป็นลักษณะที่ต้องอาศัยองค์กรภาครัฐและภาคเอกชนเข้ามาทำงานร่วมกันกับชุมชนก่อนในเบื้องต้น โดยต้องมีเจ้าหน้าที่จากภาครัฐหรือองค์กรพัฒนาเอกชนต่าง ๆ เข้ามาทำหน้าที่ประสานงานระหว่างองค์กรต่าง ๆ ร่วมกันอย่างครอบคลุม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในสถานการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจอย่างผกผัน ประเด็นเรื่องของการประสานงานระหว่างองค์กรต่าง ๆ กับภาคประชาชน ถือเป็นเทคนิควิธีการสำคัญในการประสานงานที่ก่อให้เกิดการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันภายในชุมชนซึ่งมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งที่จะทำให้การพัฒนาชุมชนเกิดความก้าวหน้า รวมถึงดำเนินการต่อไปได้อย่างเหมาะสม อาจกล่าวได้ว่า การประสานงานเป็นเรื่องของการสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างกัน รวมถึงยังเป็นการสร้างความร่วมมือร่วมใจกันดำเนินงานอย่างราบรื่น และยังส่งผลทำให้การดำเนินงานพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชนประสบความสำเร็จตามที่มุ่งหมายเอาไว้ได้ทุกประการ สอดคล้องกับงานวิชาการของ จักรวาล สุขไมตรี (2561: 273) ที่กล่าวว่า การประสานงานเป็นการร่วมแรงร่วมใจกันในการปฏิบัติงาน โดยมีสัมพันธภาพที่ดีระหว่างกันอย่างเป็นอันหนึ่งอันเดียว เพื่อการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่วางเอาไว้ได้ และยังสอดคล้องกับการให้คำนิยามความหมายของ United Nations Economic Commission for Europe หรือ UNECE (n.d.) ที่ระบุว่า ความร่วมมือเชิงกลยุทธ์และการประสานงานระหว่างองค์กรมีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการปรับปรุงประสิทธิภาพการดำเนินงาน รวมถึงยังช่วยหลีกเลี่ยงการทำงานที่มีความซ้ำซ้อนและเพิ่มขีดความสามารถทางการจัดการได้เป็นอย่างดี

5) การสร้างรูปแบบของการพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชนร่วมกันภายในท้องถิ่น แนวความคิดของการพัฒนาในด้านต่าง ๆ โดยทั่วไปแล้ว เป็นแนวความคิดที่เปิดกว้างและแคบภายในตัว กล่าวคือ ยังคงไม่มีแนวความคิดใดที่มีความเหมาะสมอย่างแท้จริง สามารถที่จะผันแปรไปได้ตามกาลเวลา ตามรูปแบบ ตามโครงการ และองค์ประกอบอื่น ๆ ที่เข้ามาแทรกแซงได้อยู่ตลอด แต่กระนั้น การพัฒนายังคงมีความหมายที่

คล้ายคลึงกันอยู่ประการหนึ่ง ก็คือ มีลักษณะเป็นการเปรียบเทียบถึงการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงคุณภาพชีวิตที่มีความแตกต่างกันไปจากในอดีต เพื่อพัฒนาให้มีความเหมาะสมกับคุณภาพชุมชนในยุคปทวิธิใหม่ พิจารณาได้จากงานวิจัยของ จิตาภา เร่งมีศรีสุข, ชนิดาภา กระแจะจันทร์, สมพงษ์ เกษานุช, นันทยา คงประพันธ์ และนภัทร์ แก้วนาค (2566: 67-68) ที่ระบุว่า การเสริมสร้างระบบการบริหารจัดการเศรษฐกิจชุมชนแบบมีส่วนร่วมในยุคปทวิธิใหม่ จะต้องอยู่ภายใต้ความต้องการของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับภูมิสังคมสิ่งแวดล้อมที่มีลักษณะเฉพาะของแต่ละชุมชน การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในสังคมทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม ซึ่งต้องมีการพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง การสร้างรูปแบบกระบวนการบริหารที่มีลักษณะเฉพาะตัวขึ้นมาภายในชุมชน การคำนึงถึงทุนทางวัฒนธรรมที่ควรได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น การพึ่งพาอาศัยกันและกันภายใต้ทุนทางสังคมที่มีอยู่ ตลอดจนการให้คุณค่ากับผู้นำชุมชน เพื่อให้เกิดการจัดการอย่างมีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับงานวิจัยของ หทัยชนก คตะสมบูรณ์ (2563: 473) ที่อธิบายว่า การพัฒนาเศรษฐกิจให้มีความเหมาะสมกับชุมชน ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ใหม่และการสร้างความมั่นคงให้กับเศรษฐกิจฐานรากในชุมชน สรุปได้ว่า รูปแบบของการพัฒนาระบบเศรษฐกิจโดยทุนทางวัฒนธรรมของแต่ละชุมชนย่อมมีความแตกต่างกันไปตามบริบทโครงสร้างของชุมชนนั้น ๆ และยังไม่สามารถที่จะกำหนดตายตัวได้ว่า ลักษณะรูปแบบการพัฒนาแบบใดมีความเหมาะสมมากที่สุดต่อการดำเนินงานของชุมชนทุกแห่ง ด้วยเหตุนี้ ถ้าหากมีการกำหนดรูปแบบการพัฒนาที่มาจากส่วนกลางหรือแผนแม่แบบการพัฒนาให้ทุกชุมชนปฏิบัติเหมือนกัน ก็ย่อมจะทำให้การพัฒนาไม่บังเกิดผลขึ้นมาได้ในทุกชุมชน บางชุมชนอาจจะมีความเหมาะสมหรือบางชุมชนอาจจะประสบความล้มเหลว แม้กระทั่งรูปแบบการพัฒนาในปัจจุบันที่กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีจิตสำนึกต่อการพัฒนาชุมชนย่อมจะทำให้ชุมชนบางแห่งเจริญก้าวหน้าขึ้น แต่ทว่าก็ไม่อาจที่จะนำไปใช้เป็นรูปแบบการพัฒนาในบางชุมชนได้เช่นเดียวกัน โดยอาจจะเกี่ยวข้องกับโครงสร้างชุมชนแต่ละแห่งที่มีความแตกต่างกันไปในยุคปทวิธิชีวิตใหม่ ฉะนั้นแล้ว การพัฒนาชุมชนที่มีประสิทธิภาพจะต้องมีการสร้างรูปแบบการพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชนของตนเองขึ้นมา และนำไปใช้ในการพัฒนาชุมชนของตนเองเป็นหลัก จึงจะทำให้ได้ผลลัพธ์ของการพัฒนาที่มีความเหมาะสมและเกิดความยั่งยืนได้อย่างเป็นรูปธรรม

6) การพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชนต้องเป็นกระบวนการที่มีความต่อเนื่อง ระบบเศรษฐกิจชุมชนถือเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนา การมุ่งเน้นไปที่การพัฒนาชุมชนเป็นหลัก ทำให้การดำเนินงานของชุมชนแต่ละแห่งย่อมแตกต่างกันไปตามลักษณะโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม การพัฒนากิจกรรมที่เกิดขึ้นในยุคปทวิธิใหม่ของแต่ละชุมชนย่อมแตกต่างกันไปหรือผันแปรไปตามโครงสร้างของชุมชนเหล่านั้น อย่างไรก็ตาม ข้อสังเกตประการหนึ่งของการพัฒนาระบบเศรษฐกิจในแต่ละชุมชนนั้น พบว่า ไม่ได้มีลักษณะที่หยุดนิ่ง ไม่ใช่การทำกิจกรรมการพัฒนาหรือการจัดทำโครงการพัฒนาต่าง ๆ ที่เมื่อดำเนินการเสร็จสิ้นตามวัตถุประสงค์แล้วก็หยุดการพัฒนาไปอย่างสิ้นเชิง แต่ทว่าเรื่องของการพัฒนาเป็นกระบวนการที่มีความต่อเนื่องอย่างไม่มีที่สิ้นสุด การพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชนจะต้องดำเนินการต่อไปจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งต่อไปเรื่อย ๆ อย่างสืบเนื่องกัน เสมือนหนึ่งเป็นวัฒนธรรมของการพัฒนาอย่างเป็นพลวัต ซึ่งการพัฒนาต้องกลายเป็นวัฒนธรรมของคนในยุคปทวิธิใหม่ เพราะสังคมไม่ได้หยุดนิ่งและมีการเปลี่ยนแปลงพัฒนาอยู่

ตลอดเวลา สอดคล้องกับงานวิจัยของ จิตาภา เร่งมีศรีสุข, ชนิดาภา กระแจะจันทร์, สมพงษ์ เกษานุช, นันทยา คงประพันธ์ และนภัทร์ แก้วนาค (2566: 67-68) ที่ระบุว่า การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในการพัฒนาจะต้องมีความต่อเนื่อง โดยอาศัยความร่วมมือกันของภาคีเครือข่ายในชุมชนที่อยู่ร่วมกันย้อมนำไปสู่การพัฒนาชุมชนได้อย่างยั่งยืน และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ กมลพร กัลยาณมิตร (2564: 413) ที่กล่าวว่า กลยุทธ์การบริหารการเปลี่ยนแปลงในยุคปทวิธิใหม่ ต้องมีการขับเคลื่อนภารกิจต่าง ๆ ขององค์กรอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้การดำเนินงานกิจกรรมมีความมั่นคงยั่งยืนและเป็นไปตามทิศทางที่เหมาะสมกับการพัฒนาองค์กรในยุคปทวิธิใหม่

สรุปได้ว่า แนวทางการจัดการระบบเศรษฐกิจชุมชนกับการพัฒนาท้องถิ่นบนรากฐานทุนทางวัฒนธรรมในยุคปทวิธิใหม่ ประกอบไปด้วย 6 แนวทาง ได้แก่ 1) การมีระบบเศรษฐกิจสร้างสรรค์ 2) การมีส่วนร่วมของชุมชน 3) การริเริ่มการพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชนโดยแกนนำท้องถิ่น 4) การประสานงานระหว่างองค์กรภาคีเครือข่าย 5) การสร้างรูปแบบของการพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชนร่วมกันภายในท้องถิ่น และ 6) การพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชนต้องเป็นกระบวนการที่มีความต่อเนื่อง ทั้งนี้ การประยุกต์ใช้แนวทางดังกล่าวต้องดำเนินการให้มีความสอดคล้องและเชื่อมโยงกันไปอย่างต่อเนื่อง หากปรากฏว่าขาดองค์ประกอบตามแนวทางใดแนวทางหนึ่งไปอาจส่งผลต่อการดำเนินงานให้ประสบความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรมได้

บทสรุป

การจะทำให้เกิดชุมชนที่มีการพัฒนาระบบเศรษฐกิจได้อย่างยั่งยืนนั้น เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความเข้าใจในแนวคิดชุมชนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืน กระนั้นก็ตาม การบูรณาการแนวคิดหลักที่เกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจชุมชน เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้นั้น จำเป็นต้องยอมรับแนวคิดเรื่องความหลากหลายและความแตกต่างที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างของชุมชนแต่ละแห่งที่มีลักษณะพหุลักษณะ โดยความสำเร็จของการพัฒนาที่ยั่งยืนในอนาคตนั้นก็ขึ้นอยู่กับแต่ละชุมชนนั่นเอง นอกจากนี้ ชุมชนที่มีการพัฒนาเปรียบเสมือนชุมชนแห่งวัฒนธรรมที่มีชีวิตด้วยการใช้ทุนทางวัฒนธรรมได้อย่างเหมาะสม ทำให้ทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ดั้งเดิมกลับมามีชีวิตชีวาอีกครั้ง สามารถสร้างคุณประโยชน์ให้กับชุมชน แม้ว่าแต่ละชุมชนจะมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมก็ไม่ได้ส่งผลกระทบใดต่อท้องถิ่น โดยมีความสัมพันธ์กับการศึกษาและการเข้าใจชุมชนอย่างถ่องแท้ด้วยการมองโครงสร้างชุมชนเป็นแบบองค์รวมในลักษณะของชุมชนที่มีความเป็นพลวัต มีการเคลื่อนไหว มีการติดต่อปฏิสัมพันธ์กันภายในชุมชน ระหว่างชุมชน ภายนอกชุมชน นอกจากนี้ ชุมชนแต่ละแห่งย่อมมีการต่อต้าน มีการปรับตัวของชุมชนต่อปัจจัยภายนอกชุมชน รวมถึงการรวมพลังเป็นเครือข่ายชุมชนที่มีอิทธิพลและอำนาจในการตัดสินใจ ดังนั้น การเสริมสร้างชุมชนให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน จึงต้องมีกระบวนการที่ทำให้ทุนทางวัฒนธรรมมีชีวิตชีวาขึ้นมา สามารถนำทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดภายในท้องถิ่นกลับมาใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสมและต้องมีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนสามารถปรับตัวได้ทันมุ่งเน้นไปสู่การพัฒนาในยุคปทวิธิใหม่ได้อย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- กมลพร กัลยาณมิตร. (2564). การนำกลยุทธ์การบริหารสู่การปฏิบัติในรูปแบบความปกติใหม่ (New Normal). *วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยวิทยาเชิงพุทธ*, 6(4), 402-422.
- กัญญารัตน์ แก้วกมล, นิติคุณ ท้าวทอง, สุปวีณ์ รสรัตน์, อนุศิษฐ์ เพชรเชนทร์, อมรรัตน์ รัตนสุภา และจันทรีศรี ภูติอริวัฒน์. (2564). การใช้ทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 11(1), 75-91.
- จิตาภา เร่งมีศรีสุข, ชนิดาภา กระแจะจันทร์, สมพงษ์ เกษานุช, นันทยา คงประพันธ์ และนภัทร์ แก้วนาค. (2566). รูปแบบการสร้างเสริมระบบการบริหารจัดการเศรษฐกิจชุมชนแบบมีส่วนร่วมวิถีปกติใหม่ของชุมชนลำไทร อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา. *วารสารสหวิทยาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 6(1), 58-70.
- จักรวาล สุขไมตรี. (2561). เทคนิคการประสานงานในองค์กร. *วารสารวิชาการแพรวากาฬสินธุ์ มหาวิทยาลัยกาฬสินธุ์*, 5(2), 263-276.
- ขวดี โกศล. (2561). การบริหารจัดการทุนทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ในเขตพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทย. *วารสารนวัตกรรมการบริหารและการจัดการ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์*, 6(2), 64-73.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2540). *วัฒนธรรมคือทุน*. กรุงเทพมหานคร: บริษัทสุโขมและบุตร จำกัด.
- ณัฐวุฒิ ททรัพย์อุปลัมภ์. (2558). *ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน*. จันทบุรี: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- ดารณี พลอยจั่น. (2559). ทุนทางวัฒนธรรมของชาวเขาเผ่าม้งกับกลยุทธ์ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์. *วารสารวิชาการนวัตกรรมการสื่อสารสังคม*, 4(1), 6-17.
- นภาพค์ คงเศรษฐกุล. (2548). เศรษฐกิจชุมชนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง: กลไกการพัฒนาอย่างยั่งยืน. *วารสารวิชาการ โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า*, 3(1), 4-15.
- ประเวศ วะสี. (2542). *เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม แนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม*. กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน.
- พระปลัดวีระศักดิ์ ปุกคำ. (2566). การเปลี่ยนแปลงและผลกระทบทางสังคมหลังเกิดโรคระบาดโควิด 19. *วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมการบริหาร*, 6(1), 93-109.
- พัชราภรณ์ คชินทร์. (2565). ความเป็นไทยกับบทบาทการเป็นทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางสังคมในการท่องเที่ยวไทย. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา*, 10(2), 1-22.
- พัชรพล มีทรัพย์, ธนสาร เฟื่องพุ่ม, นงลักษณ์ ใจฉลาด และธิปไตย สุนทร. (2559). การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น เทศบาลตำบลพลาชุมพล อำเภอเมืองพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก. *วารสารครุพิบูล*, 3(2), 62-75.

- ไพบูลย์ พงษ์แสงพันธ์ และยุวดี รอดจากภัย. (2557). การมีส่วนร่วมของชุมชนในการส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย. *วารสารสาธารณสุขมหาวิทยาลัยบูรพา*, 9(2), 13-20.
- มูลนิธิชัยพัฒนา. (2538). *ทฤษฎีใหม่ - New Theory*. สืบค้นเมื่อ 24 มิถุนายน 2568, จาก <http://kanchanapisek.or.th/knowledge/new-theory.th.html>
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น.
- รัตน์ บัณฑิต. (2535). *การพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น : กรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในเขตภาคกลางตอนล่าง*. ปรินซ์นิพนธ์ดุสิตบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- วิวิทย์ ประสานศักดิ์ทวี, จารุวรรณ ขำเพชร และกัมปนาท บริบูรณ์. (2560). การจัดการศึกษาตลอดชีวิตโดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมของชนเผ่า ฉะกู. *วารสารวิชาการ Veridian E-Journal, Silpakorn University สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์และศิลปะ*, 10(2), 110-123.
- วิจิต นันทสุวรรณ. (2544). วิสาหกิจชุมชนทิศทางใหม่ของการพัฒนา. ใน เสรี พงศ์พิศ, วิจิต นันทสุวรรณ และจำนงค์ แรกพินิจ (บรรณาธิการ). *วิสาหกิจชุมชน : แผนแม่บท แนวคิด แนวทาง ตัวอย่าง ร่างพระราชบัญญัติ* (น. 1-31). กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์.
- ศุภานนท์ ขอบประดิษฐ์. (2563). วิกฤตโควิด 19 ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างไร. *วารสารชัยภูมิปริทรรศน์*, 3(2), 1-14.
- ศิวะ ศรีโกกลางกุล และยุทธศาสตร์ หน่อแก้ว. (2560). ถอดบทเรียนการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการแก้ไขปัญหาคาความยากจนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง พื้นที่ตำบลในเมือง อำเภอเวียงเก่า จังหวัดขอนแก่น. *วารสารมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*, 4(1), 107-127.
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). (2558). *คู่มือสนับสนุนการพัฒนาระบบเศรษฐกิจและทุนชุมชน*. กรุงเทพฯ: สำนักสนับสนุนขบวนองค์กรชุมชน สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).
- สนธยา พลศรี. (2544). *ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2546). *สังคมวิทยาชุมชน : หลักการศึกษา วิเคราะห์ และปฏิบัติงานชุมชน*. ขอนแก่น: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- _____. (2549). *สังคมวิทยาความเป็นท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. ขอนแก่น: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- _____. (2550). *สังคมวิทยาวัฒนธรรม : มิติการพัฒนา*. ขอนแก่น: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- _____. (2550). การประเมินและสังเคราะห์สถานภาพองค์ความรู้การวิจัยวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : ความหลากหลายทางชาติพันธุ์. *วารสารภาษาและวัฒนธรรม*, 26(1-2), 35-49.

-
- _____. (2551). *สังคมไทย*. ขอนแก่น: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- _____. (2552). *สังคมวิทยากลุ่มชาติพันธุ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. ขอนแก่น: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- _____. (2556). การเปลี่ยนแปลงประชาคมหมู่บ้าน : การขยายตัวและความยั่งยืนในชุมชนบ้านคุ้มตำบลคูเมือง อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร. *วารสารรวมคำแห่งฉบับมนุษยศาสตร์*, 32(1), 17-36.
- _____. (2558). *ไสยวัฒนธรรมอีสาน*. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และยุทธศาสตร์ นน่อแก้ว. (2567). ระบบความเชื่อกับวิถีชีวิตวัฒนธรรม: พรมแดนแห่งความรู้ของการวิจัยวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. *วารสารบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย*, 7(2), 81-100.
- สุวิไล เปรมศรีรัตน์. (2533). *วิธีป้องกัน รักษาโรคแบบพื้นบ้านชาวขมุ และชนนาสาธารณสุขการแพทย์ไทย - ขมุ*. รายงานการวิจัย สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล, นครปฐม.
- สังสิต พิริยะรังสรรค์. (2541). *เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองฉบับมหาดไทย: ประเทศยากจนประชาชนมั่งคั่ง*. ในเศรษฐกิจชุมชน พึ่งตนเอง: แนวความคิดและยุทธศาสตร์. กรุงเทพฯ: กระทรวงมหาดไทย กรมการปกครอง.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2547). *ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม*. พิมพ์ลักษณ์, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เสรี พงศ์พิศ. (2545). *"วิสาหกิจชุมชนไม่ใช่ธุรกิจชุมชน" วิสาหกิจชุมชนกลไกเศรษฐกิจฐานราก*. กรุงเทพฯ: บริษัทเอดิชั่นเพรส จำกัด.
- หทัยชนก คตะสมบุญ. (2563). การพัฒนาศักยภาพของชุมชนเพื่อสร้างเศรษฐกิจฐานรากอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาตำบลเนินศาลา อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*, 8(2), 473-488.
- อัครเจตน์ ชัยภูมิ. (2559). แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน: เหลียวหลัง แลหน้า นำพาเศรษฐกิจชุมชนสู่ทางรอด. *วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง*, 5(2).
- อัจฉรา ศรีพันธ์. (2553). เศรษฐกิจสร้างสรรค์: เข้ามั่งคั่งจากความคิดกันอย่างไร. *วารสารวิทยาการจัดการและสารสนเทศ*, 5(2), 94-98.
- อัญริชา มั่นคง. (2560). บทบาทของทุนทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน กรณีศึกษาชุมชนในตำบลบ้านดู่ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา. *วารสารวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยราชภัฏเลย*, 12(39), 90-100.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2544). *ภาพรวมภูมิปัญญาไทย*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.

- Howkins, J. (2001). *The Creative Economy: How People Make Money from Ideas*. London: Allen Lane.
- Jacobs, J. (2024). *Rostow's 5 Stages of Economic Growth and Development*. Retrieved 24 June 2025, from <https://www.thoughtco.com/rostows-stages-of-growth-development-model-1434564#:~:text=>
- McKercher, B., & du Cross, H. (2002). *Cultural Tourism: The Partnership between Tourism and Cultural Heritage Management*. New York: Haworth Hospitality Press.
- Mhalla, M. (2020). The Impact of Novel Corona virus (Covid-19) on the Global Oil and Aviation Markets. *Journal of Asian Scientific Research*, 10(2), 96-104.
- Neufeldt, V., & Guralnik, D. B. (1988). *Webster's New World Dictionary of American English*. New York, NY: Webster's New World.
- Nicola, M., Alsafi, Z., Sohrabi, C., Kerwan, A., Al-Jabir, A., Iosifidis, C., Agha, M., & Agha, R. (2020). The socio-economic implications of the coronavirus pandemic (COVID-19): A review. *International Journal of Surgery*, 78, 185-193.
- Ramsey, G. (2024). *Cultural Capital Theory Of Pierre Bourdieu*. Retrieved 24 June 2025, from <https://www.simplypsychology.org/cultural-capital-theory-of-pierre-bourdieu.html>
- Reeder, W. W. (1974). *Some Aspects of the Informal Social Participation of Farm Families in New York State*. Cornell University. (Unpublished Ph.D. Dissertation).
- Suzuki, N., & Srisontisuk, S. (2012). *Dynamics of Civil Society Movement in Northeast Thailand (ed.)*. Khon Kaen: Printing House of Khon Kaen University.
- Suzuki, N., & Srisontisuk, S. (2016). *Civil Society Movement and Development in Thailand and Lao PDR (ed)*. Khon Kaen: Khon Kaen University Printing House.
- United Nations Economic Commission for Europe (UNECE). (n.d.). *Inter-agency coordination*. Retrieved 27 June 2025, from <https://unece.org/inter-agency-coordination>

นโยบายการพัฒนาเมืองต้นแบบอุตสาหกรรมก้าวหน้าแห่งอนาคต ในพื้นที่อำเภอจะนะ

จังหวัดสงขลา: บทวิเคราะห์มาตรการทางการคลัง โอกาสและความท้าทาย

Policy for Developing the Progressive Industrial Model City in Chana District,

Songkhla Province: An Analysis of Fiscal Measures, Opportunities, and Challenges

Received: 19/12/2567

Revised: 26/06/2568

Accepted: 28/06/2568

วรธา มงคลสืบสกุล¹

Woratha Mongkhonsuebsakul¹

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาถึงนโยบายการพัฒนาเมืองต้นแบบอุตสาหกรรมก้าวหน้าแห่งอนาคตในพื้นที่อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา ในมิติมาตรการทางการคลัง โดยมุ่งวิเคราะห์กลไกการส่งเสริมด้านภาษี การจัดสรรงบประมาณสำหรับโครงสร้างพื้นฐาน และมาตรการทางการเงินของภาครัฐ และ 2) วิเคราะห์โอกาสและความท้าทายที่เกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการดังกล่าว ผลการศึกษาพบว่า ภาครัฐได้ใช้มาตรการทางการคลังเพื่อสร้างแรงจูงใจทางเศรษฐกิจในการดึงดูดการลงทุนจากภาคเอกชนในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ โดยเฉพาะการลดต้นทุนการผลิต การเพิ่มผลตอบแทนต่อการลงทุน และการอำนวยความสะดวกด้านโครงสร้างพื้นฐาน มาตรการดังกล่าวมีศักยภาพในการกระตุ้นการลงทุนจากภาคเอกชนได้อย่างมีนัยสำคัญ อย่างไรก็ตาม สิทธิประโยชน์ทางภาษีและ การสนับสนุนทางการคลัง อาจส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพทางการคลังของรัฐในระยะยาว หากโครงการไม่สามารถสร้างผลตอบแทนทางเศรษฐกิจได้อย่างเป็นรูปธรรมในอนาคต ทั้งนี้โครงการพัฒนาเมืองอุตสาหกรรมก้าวหน้าแห่งอนาคตในพื้นที่อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา แม้จะเป็นโอกาสสำคัญในการกระจายความเจริญสู่พื้นที่ชายแดนใต้ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และส่งเสริมการจ้างงานในพื้นที่ แต่ในขณะเดียวกันยังเผชิญกับความท้าทายสำคัญ ทั้งในด้านผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ความไม่ชัดเจนในเชิงนโยบายและการสานต่อของรัฐ ความไม่โปร่งใสในกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน รวมถึงภาระทางการคลังที่อาจเกิดขึ้นหากโครงการไม่สามารถสร้างผลตอบแทนทางเศรษฐกิจได้อย่างคุ้มค่าในระยะยาว

คำสำคัญ: มาตรการส่งเสริมการลงทุน, เมืองต้นแบบอุตสาหกรรมก้าวหน้าแห่งอนาคต,

มาตรการทางการคลัง

ABSTRACT

This article seeks to 1) examine the policy for establishing a progressive industrial model city in Chana District, Songkhla Province, with a focus on fiscal measures—particularly tax incentive mechanisms, budget allocations for infrastructure, and broader government

¹ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

¹ Faculty of Humanities and Social Sciences, Thaksin University

*E-mail: woratha.academic@gmail.com

financial strategies; and, and 2) assess the opportunities and challenges arising from the implementation of such an initiative. The study's findings indicate that the government has employed fiscal instruments to create economic incentives aimed at attracting private sector investment in the southern border provinces. These measures focus on reducing production costs, enhancing investment returns, and facilitating infrastructure development. While such strategies have the potential to significantly stimulate private sector participation, generous tax incentives and fiscal support may jeopardize long-term fiscal stability if the project fails to generate tangible economic returns. Although the initiative to establish a progressive industrial model city in Chana District presents a significant opportunity to foster regional prosperity, upgrade infrastructure, and promote local employment, it also faces notable challenges. These include environmental concerns, unclear policy direction and political continuity, limited transparency in public participation, and the fiscal risks associated with potentially insufficient long-term returns on investment.

Keywords: Investment Promotion Measures, The progressive industrial model city, Fiscal Measures

บทนำ

หนึ่งในมาตรการที่รัฐใช้เพื่อส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจของพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้แก่ โครงการพัฒนาเมืองอุตสาหกรรมก้าวหน้าแห่งอนาคต ในพื้นที่อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม 2562 คณะรัฐมนตรีในรัฐบาลของ พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ได้มีมติเห็นชอบให้ขยายผล โครงการเมืองต้นแบบ “สามเหลี่ยมมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน” ที่ดำเนินอยู่ในจังหวัดยะลา ภายใต้โครงการเมืองต้นแบบ อำเภอเบตง จังหวัดยะลา (เมืองต้นแบบการพัฒนาที่พึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน) จังหวัดปัตตานี ภายใต้โครงการเมืองต้นแบบอำเภอหนองจิก (เมืองต้นแบบอุตสาหกรรมแปรรูปการเกษตร) และจังหวัดนราธิวาส ภายใต้โครงการเมืองต้นแบบ อำเภอสุไหงโก-ลก (ศูนย์กลางการค้าชายแดนระหว่างประเทศ) ไปสู่การจัดตั้งเมืองต้นแบบแห่งที่ 4 ในอำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา โดยมีเป้าหมายเพื่อส่งเสริมการพัฒนาเชิงพื้นที่อย่างบูรณาการใน 4 อำเภอของจังหวัด ได้แก่ จะนะ นาทวี เทพา และสะบ้าย้อย โดยเฉพาะอำเภอจะนะ ซึ่งถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่ต้นแบบของการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับอนุภูมิภาคภาคใต้ตอนล่างที่สามารถเชื่อมโยงกับจังหวัดชายแดนภาคใต้ ภูมิภาคอื่น ๆ ของประเทศ ตลอดจนประเทศเพื่อนบ้าน การดำเนินการดังกล่าวได้เน้นการขับเคลื่อนผ่านการลงทุนจากภาคเอกชนเป็นหลัก (คณะกรรมการบริหารงานจังหวัดแบบบูรณาการ จังหวัดสงขลา, 2564) นอกจากนี้ ยังได้มีการอนุมัติให้จัดตั้งคณะกรรมการบริหารเขตพัฒนาเฉพาะกิจเมืองต้นแบบฯ เพื่อสนับสนุนและบริหารจัดการการดำเนินงาน โดยมอบหมายให้ ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.) และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นผู้รับผิดชอบหลัก การดำเนินการในโครงการนี้มีเป้าหมายในการสร้าง “กลไกการพัฒนาเศรษฐกิจใหม่” หรือ New Engine of Growth ให้กับพื้นที่ชายแดน

ได้ และใช้ความร่วมมือจากภาครัฐ เอกชน สถาบันการศึกษา และชุมชนในพื้นที่ เพื่อสร้างเขตเศรษฐกิจเฉพาะที่มีศักยภาพสูง เชื่อมโยงกับเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษอื่น ๆ และยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนผ่านโอกาสในการมีงานทำและรายได้จากกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (สำนักงานประมาณ, 2562) แผนพัฒนาเมืองต้นแบบที่วางไว้สำหรับอำเภอจะนะครอบคลุมพื้นที่ 3 ตำบล ได้แก่ นาทับ ตลิ่งชัน และสะกอม ภายใต้โครงการนี้ มีการวางแผนพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานสำคัญหลายด้าน อาทิ คลังสินค้าทันสมัย เขตปลอดอากร ระบบศุลกากรเต็มรูปแบบ ท่าเรือสงขลาแห่งที่ 2 พร้อมรางรถไฟเชื่อมโยง ท่าเรือน้ำลึกแห่งใหม่ โรงไฟฟ้าทางเล็อก และนิคมอุตสาหกรรมจะนะซึ่งมีพื้นที่รวมประมาณ 16,753 ไร่ โดยคาดว่าจะสามารถสร้างการจ้างงานได้มากกว่า 100,000 ตำแหน่ง และมีการจ้างงานหลากหลายประเภท (แนวหน้า, 2564)

การพัฒนาโครงการดังกล่าวนับเป็นโครงการขนาดใหญ่ที่ได้รับความสนใจจากทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม โดยมีทั้งฝ่ายที่สนับสนุนและฝ่ายที่แสดงความกังวลหรือคัดค้าน การดำเนินโครงการรัฐบาลได้ตระหนักถึงศักยภาพของโครงการในการเป็นเขตเศรษฐกิจใหม่ของพื้นที่ภาคใต้ตอนล่าง และพยายามผลักดันโครงการผ่านมาตรการจูงใจด้านการลงทุน เช่น การให้สิทธิประโยชน์ทางภาษี และการสนับสนุนงบประมาณจำนวนมาก อย่างไรก็ตามโครงการดังกล่าวก็ถูกตั้งคำถามจากภาคประชาสังคมในหลายประเด็นทั้งในด้านผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชนในพื้นที่ และความโปร่งใสในการดำเนินโครงการ ซึ่งทั้งหมดนี้ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่อาจส่งผลกระทบต่อความชอบธรรมและความยั่งยืนของโครงการในระยะยาว

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์นโยบายการพัฒนาเมืองต้นแบบอุตสาหกรรมในพื้นที่อำเภอจะนะในมิติมาตรการทางการคลัง โดยจะพิจารณาถึงกลไกการส่งเสริมทางภาษี งบประมาณโครงสร้างพื้นฐาน และมาตรการทางการเงินที่รัฐใช้เป็นเครื่องมือขับเคลื่อนโครงการ รวมถึงการวิเคราะห์โอกาสและความท้าทายที่เกิดขึ้นทั้งในระดับนโยบายและระดับพื้นที่

เขตเศรษฐกิจพิเศษกับมาตรการทางการคลัง

เขตเศรษฐกิจพิเศษ (Special Economic Zone) ตามคำจำกัดความของ Open Development Thailand (2018) ว่าเป็นพื้นที่ที่ได้รับการกำหนดโดยคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ (กนพ.) ให้เป็นเขตที่มีเป้าหมายในการพัฒนาเศรษฐกิจเฉพาะ โดยภาครัฐจะให้การสนับสนุนด้านโครงสร้างพื้นฐาน สิทธิประโยชน์ในการลงทุน การบริหารจัดการแรงงานต่างด้าว รวมถึงการจัดบริการแบบจุดเดียวเบ็ดเสร็จ (One-Stop Service) และบริการอื่น ๆ ที่จำเป็นต่อการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจในพื้นที่ดังกล่าว ในทำนองเดียวกัน กรมประชาสัมพันธ์ (2567) ได้ให้ความหมายของเขตเศรษฐกิจพิเศษว่า เป็นพื้นที่ที่จัดตั้งขึ้นตามกฎหมายโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น อุตสาหกรรม พาณิชยกรรม และบริการ ผ่านการให้สิทธิพิเศษในการประกอบกิจการต่าง ๆ ทั้งนี้ รัฐบาลมีนโยบายสนับสนุนการค้าและการลงทุนในพื้นที่เหล่านี้ โดยการพัฒนาให้มีระบบโครงสร้างพื้นฐานที่พร้อมรองรับการเชื่อมโยงด้าน

คมนาคม การใช้พื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพ และการจัดให้มีระบบสาธารณูปโภคที่เอื้อต่อการดำเนินงานของภาคธุรกิจ

ลักษณะของเขตเศรษฐกิจพิเศษ ประกอบด้วยประเด็นสำคัญ 4 ประการ (สุจินดา เจียมศรีพงษ์ และคณะ, 2551, น. 22) ได้แก่

1) การให้สิทธิประโยชน์พิเศษแก่ผู้ประกอบการที่เข้ามาลงทุนในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ ซึ่งรวมถึงการผ่อนคลायข้อจำกัดทางกฎหมายและระเบียบต่าง ๆ เช่น กฎเกณฑ์เกี่ยวกับการเคลื่อนย้ายเงินทุนระหว่างประเทศ และข้อบังคับเกี่ยวกับการใช้แรงงานต่างด้าว

2) การจัดระบบการบริหารจัดการพื้นที่อย่างเป็นระบบ โดยมีการจัดตั้งกิจกรรมเศรษฐกิจที่หลากหลาย เช่น นิคมอุตสาหกรรม พื้นที่เกษตรกรรมเชิงพาณิชย์ขนาดใหญ่ เขตการค้าเสรี ตลอดจนกิจการด้านการค้าและบริการอื่น ๆ

3) เขตเศรษฐกิจพิเศษมีสถานะเป็นนิติบุคคลที่ได้รับการมอบหมายอำนาจบางประการตามที่กฎหมายกำหนด ซึ่งอาจครอบคลุมถึงอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานรัฐหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณจากรัฐบาล อย่างไรก็ตาม เขตเศรษฐกิจพิเศษไม่ได้อยู่ภายใต้ข้อบังคับเดียวกันกับรัฐวิสาหกิจหรือองค์กรมหาชน

4) การใช้พื้นที่ในเขตเศรษฐกิจพิเศษนั้นเกี่ยวข้องกับการจัดสรรที่ดินในหลายลักษณะ ไม่ว่าจะเป็นที่ดินราชการ ที่ดินสาธารณประโยชน์ พื้นที่เอกชน หรือพื้นที่อื่น ๆ ซึ่งประเด็นเรื่องกรรมสิทธิ์และการจัดการที่ดินนับว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความสำเร็จของโครงการ

โดยสรุปเขตเศรษฐกิจพิเศษ เป็นพื้นที่ที่รัฐบาลกำหนดขึ้นเพื่อส่งเสริมกิจกรรมทางเศรษฐกิจเฉพาะด้าน โดยมุ่งเน้นการพัฒนาในบริเวณชายแดนหรือพื้นที่ยุทธศาสตร์ที่สามารถเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้านได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งภาครัฐจะสนับสนุนทั้งด้านโครงสร้างพื้นฐาน สิทธิประโยชน์ในการลงทุน และการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าว พร้อมจัดตั้งระบบบริการแบบจุดเดียวเบ็ดเสร็จ (One-Stop Service) เพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักลงทุน เขตเศรษฐกิจพิเศษมีลักษณะสำคัญ ได้แก่ การให้สิทธิพิเศษทางภาษีและกฎหมาย การจัดสรรพื้นที่อย่างเป็นระบบ การมีสถานะเป็นนิติบุคคลที่ได้รับอำนาจเฉพาะ และการบริหารจัดการที่ดินในหลากหลายรูปแบบ ทั้งหมดนี้เป็นกลไกที่ช่วยเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ และกระตุ้นการเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ

มาตรการทางการคลังท้องถิ่นที่มีประสิทธิภาพ

มาตรการทางการคลังขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) มีเป้าหมายสำคัญเพื่อสร้างสมรรถภาพทางการเงิน โดยมุ่งเน้นให้ อปท. สามารถบริหารงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพ รวมถึงเกิดความคุ้มค่าแก่ประชาชน (สกนธ์ วรรณวิวัฒนา, 2551) นอกจากนี้ อปท. ยังเป็นองค์กรที่มีกฎหมายรองรับให้ทำหน้าที่บริหารทรัพยากรในท้องถิ่น โดยเฉพาะการจัดบริการสาธารณะให้กับประชาชนในท้องถิ่น การดูแลสิ่งแวดล้อม รวมถึงความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง และมีอำนาจในการเก็บภาษีและค่าธรรมเนียม

อำนาจในการออกข้อบัญญัติของท้องถิ่น รวมถึงมีสิทธิในการได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐบาล ดังนั้นรายได้และรายจ่ายของ อบท. เป็นส่วนหนึ่งของการคลังภาครัฐ (ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์, 2551) การกำหนดมาตรการคลังท้องถิ่นจึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญอย่างมาก โดยมาตรการหลักพื้นฐานของการกำหนดมาตรการทางการคลังท้องถิ่นที่มีประสิทธิภาพ จำเป็นต้องคำนึงถึงหลักต่าง ๆ ได้แก่ 1) การให้ความสำคัญกับหลักการกระจายอำนาจและการปกครองตนเอง เพื่อให้ อบท. สามารถกำหนดยุทธศาสตร์สำคัญในการพัฒนาเชิงพื้นที่ (area-based development) ที่จะสามารถช่วยให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางสังคมได้ 2) ศักยภาพของการบริหารจัดการทรัพยากรทางการคลังและบุคลากรของ อบท. นั้น ๆ รวมถึงการร่วมแรงร่วมใจของสมาชิกในท้องถิ่น 3) แรงสนับสนุนและผลักดันจากรัฐบาลส่วนกลางที่มีความชัดเจนและต่อเนื่อง 4) อบท. จำเป็นต้องมีขีดความสามารถในการพึ่งพาตนเองในทางการคลัง (fiscal self-reliance) โดยการจัดเก็บภาษีจากสมาชิกชุมชนอย่างเพียงพอ และจะต้องไม่ยอมให้นายทุนเข้าครอบงำการทำงานของท้องถิ่นได้ และ 5) อบท. ควรให้ความสำคัญถึงการรักษาวินัยทางการคลังที่ดี (local fiscal discipline) ไม่นำเงินไปใช้จ่ายผิดวัตถุประสงค์และใช้จ่ายให้เกิดความคุ้มค่ามากที่สุด รวมถึงการกระจายประโยชน์จากบริการสาธารณะให้กับสมาชิกของชุมชนอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม (วีระศักดิ์ เครือเทพ, 2565)

จากแนวคิดมาตรการทางการคลังท้องถิ่นที่มีประสิทธิภาพที่กล่าวมาข้างต้น จะเป็นเป้าหมายสำคัญของการพัฒนาในระดับพื้นที่ แต่ในทางปฏิบัติกลับพบว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อบท.) เผชิญกับข้อจำกัดด้านรายได้จากโครงการที่ได้รับการส่งเสริมการลงทุนโดยคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน (BOI) ซึ่งโครงการดังกล่าวมักได้รับสิทธิประโยชน์ด้านภาษีและค่าธรรมเนียม ในรูปแบบต่าง ๆ ผลกระทบโดยตรงต่อความสามารถในการจัดเก็บรายได้ของ อบท. ทำให้ไม่สามารถใช้ศักยภาพทางเศรษฐกิจในพื้นที่อย่างเต็มที่และอาจนำไปสู่ความเหลื่อมล้ำในการพัฒนาในระดับท้องถิ่น ซึ่งประเด็นดังกล่าวผู้เขียนได้วิเคราะห์ในหัวข้อถัดไป

โครงการเมืองต้นแบบอุตสาหกรรมก้าวหน้าแห่งอนาคต

โครงการเมืองต้นแบบอุตสาหกรรมก้าวหน้าแห่งอนาคต มีเป้าหมายเพื่อยกระดับการพัฒนาเชิงพื้นที่ทั้งระบบและครบวงจร เพื่อให้มีความเข้มแข็ง และเป็นกลไกสำคัญขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจของอนุภูมิภาคใต้ตอนล่าง ที่สามารถเชื่อมโยงไปยังพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้และภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน รวมทั้งเชื่อมโยงการพัฒนาเศรษฐกิจไปยังประเทศอื่น ๆ โดยมุ่งเน้นการลงทุนของภาคเอกชนเป็นสำคัญ โครงการดังกล่าวมีกลไกในการขับเคลื่อนนโยบายออกเป็น 3 กลุ่มหลัก (วรธา มงคลสืบสกุล, 2567) ได้แก่ 1) กลุ่มที่เป็นหน่วยงานภาครัฐ ประกอบด้วย ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.) สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) รวมถึง หน่วยงานของภาครัฐอื่น ๆ ซึ่งประกอบด้วย กระทรวงการคลัง กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงคมนาคม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงพลังงาน กระทรวงพาณิชย์ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงอุตสาหกรรม สำนักนายกรัฐมนตรี สำนัก

งบประมาณ สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน ที่ได้ให้คำแนะนำและกำหนดมาตรการสนับสนุนในการผลักดันโครงการเมืองต้นแบบอุตสาหกรรมก้าวหน้าแห่งอนาคต กลุ่มดังกล่าวถือเป็นผู้ขับเคลื่อนหลักของโครงการ รวมถึงการมีบทบาทสำคัญในการกำหนดมาตรการทางการคลัง โดยเฉพาะสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน (BOI) 2) กลุ่มภาคเอกชน ที่ถือว่าเป็นผู้ลงทุนหลัก ประกอบด้วย บริษัท ทีพีโอโพลิน เพาเวอร์ จำกัด (มหาชน) และบริษัท ไออาร์พีซี จำกัด (มหาชน) และ 3) กลุ่มคณะกรรมการเฉพาะ ประกอบด้วย คณะกรรมการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาจังหวัดชายแดนใต้ คณะกรรมการบริหารเขตพื้นที่พัฒนาเฉพาะกิจเมืองต้นแบบ “สามเหลี่ยมมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน” อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา “เมืองอุตสาหกรรมก้าวหน้าแห่งอนาคต” คณะกรรมการยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดชายแดนภาคใต้ คณะกรรมการบริหารงานจังหวัดแบบบูรณาการจังหวัดสงขลา (ก.บ.จ.) คณะกรรมการตรวจสอบข้อเท็จจริงกรณีการดำเนินการขยายผลโครงการเมืองต้นแบบ “สามเหลี่ยม มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน” ที่มีบทบาทสำคัญในการพิจารณา สั่งการ รวมถึงติดตามการดำเนินโครงการดังกล่าว

โครงการเมืองต้นแบบอุตสาหกรรมก้าวหน้าแห่งอนาคตมีแผนการลงทุนกว่า 6 หมื่นล้านบาท โดยในอุตสาหกรรมมีแผนในการสร้าง โครงการสวนอุตสาหกรรมสมัยใหม่และเทคโนโลยีแห่งอนาคต (New Generation Technology Industrial Park) ที่ประกอบด้วย อุตสาหกรรมการผลิตอุปกรณ์เทคโนโลยี อุตสาหกรรมการแปรรูปอาหาร การเกษตร และเทคโนโลยีชีวภาพ อุตสาหกรรมการผลิตเครื่องจักรรองรับการขนส่งระบบราง อุตสาหกรรมการผลิตเครื่องจักรรองรับอุตสาหกรรมพลังงานอนาคต โครงการทำเหมืองน้ำลึก และศูนย์กระจายสินค้า โครงการศูนย์รวมพลังงานไฟฟ้า รวมถึงโครงการสมาร์ทซิตี้ (ทีพีโอพีพี, 2561)

มาตรการทางการคลังที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเมืองอุตสาหกรรมก้าวหน้าแห่งอนาคต

เพื่อสนับสนุนการดำเนินนโยบายพัฒนาเมืองต้นแบบ “อุตสาหกรรมก้าวหน้าแห่งอนาคต” ในพื้นที่อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน (BOI) ได้กำหนดมาตรการจูงใจพิเศษในลักษณะเฉพาะพื้นที่ภายใต้กรอบนโยบายชายแดนใต้และเมืองต้นแบบ “สามเหลี่ยมมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน” โดยมอบสิทธิประโยชน์ทางภาษีและมาตรการส่งเสริมการลงทุนที่ครอบคลุมในหลากหลายมิติ ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน, 2563) 1) ยกเว้นภาษีเงินได้นิติบุคคล เป็นระยะเวลา 8 ปี โดย ไม่จำกัดวงเงินกำไรสุทธิที่ยกเว้น 2) ลดหย่อนภาษีเงินได้นิติบุคคล ร้อยละ 50 ของอัตราปกติ 3) ยกเว้นอากรขาเข้าเครื่องจักร ที่ใช้ในการดำเนินการภายในเขตอุตสาหกรรม 4) ยกเว้นอากรขาเข้าวัตถุดิบหรือวัสดุจำเป็น สำหรับการผลิตสินค้าเพื่อการส่งออก เป็นระยะเวลา 10 ปี 5) ลดอากรขาเข้าร้อยละ 90 สำหรับวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตเพื่อจำหน่ายภายในประเทศ ภายในระยะเวลา 10 ปี 6) สามารถหักรายจ่ายด้านขนส่ง ค่าไฟฟ้า และค่าน้ำประปา เป็นจำนวนสองเท่าของค่าใช้จ่ายจริง เพื่อใช้เป็นค่าใช้จ่ายทางภาษี 7) สามารถหักรายจ่ายจากการติดตั้งหรือก่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวก ได้ร้อยละ 25 ของมูลค่าการลงทุน 8) อนุญาตให้ใช้แรงงานต่างด้าวไร้ฝีมือในกิจการที่ได้รับการส่งเสริมภายใต้เงื่อนไขที่ภาครัฐกำหนด

จะเห็นได้ว่ามาตรการทางการคลังดังกล่าวสะท้อนความพยายามของภาครัฐในการสร้างแรงจูงใจเชิงเศรษฐกิจ เพื่อดึงดูดการลงทุนขนาดใหญ่ในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ โดยเน้นการลดต้นทุนการผลิต การเพิ่มอัตราผลตอบแทนต่อการลงทุน และการอำนวยความสะดวกเชิงระบบ ทั้งด้านภาษี แรงงาน และโครงสร้างพื้นฐาน มีเป้าหมายเพื่อเปลี่ยนผ่านพื้นที่อำเภอจะนะ ให้เป็น “เมืองอุตสาหกรรมต้นแบบ” ที่สามารถเชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจระดับภูมิภาคและนานาชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตามแม้มาตรการการส่งเสริมการลงทุนจะถูกมองว่าเป็นแรงจูงใจสำหรับนักลงทุน แต่อาจเกิดคำถามเกิดขึ้นว่าการดำเนินโครงการดังกล่าวนี้ นอกจากจะมีข้อกังวลเรื่องผลกระทบของสิ่งแวดล้อม รวมถึงวิถีชีวิตของชุมชนในพื้นที่ และผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นแล้วการดำเนินมาตรการการคลังในระดับพื้นที่หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะมีส่วนร่วมในการจัดเก็บรายได้หรือไม่ หากการดำเนินโครงการได้รับการยกเว้นภาษีต่าง ๆ เนื่องจากเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษ ซึ่งอาจส่งผลให้รายได้ของท้องถิ่นไม่เติบโตตามภาระค่าใช้จ่ายใหม่ ๆ ที่ตามมา เช่น ค่าบำรุงโครงสร้างพื้นฐานใหม่เพื่อรองรับโครงการ การจัดการขยะอุตสาหกรรม หรือแม้กระทั่งสวัสดิการสำหรับประชาชนที่ได้รับผลกระทบในพื้นที่

การดำเนินโครงการดังกล่าวจึงมีความเชื่อมโยงระหว่างนโยบายการพัฒนาเมืองต้นแบบอุตสาหกรรมฯ กับมาตรการทางการคลังขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การพัฒนาเมืองต้นแบบอุตสาหกรรมก้าวหน้าแห่งอนาคตในอำเภอจะนะ ไม่ได้อาศัยเพียงมาตรการทางการคลังของรัฐบาลกลางเท่านั้น แต่ยังต้องพึ่งพาขีดความสามารถทางการคลังขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ในการบริหารทรัพยากรและรองรับผลกระทบจากการขยายตัวของอุตสาหกรรม ซึ่งเกี่ยวข้องในหลายประเด็นโดยเฉพาะ เรื่องของการจัดเก็บรายได้ การใช้จ่ายและการลงทุน ความร่วมมือทางการคลังระหว่างรัฐบาลกลางและ อปท. รวมถึงความโปร่งใสและมีส่วนร่วมของท้องถิ่น ดังนั้น ความสำเร็จของนโยบายเมืองต้นแบบจะนะ จึงต้องพึ่งพามาตรการทางการคลังท้องถิ่นที่มีประสิทธิภาพ

บทวิเคราะห์มาตรการทางการคลัง โอกาสและความท้าทาย

มาตรการทางการคลังเพื่อส่งเสริมการพัฒนาเมืองอุตสาหกรรมก้าวหน้าแห่งอนาคตในพื้นที่อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา ได้รับการออกแบบโดยรัฐให้มีลักษณะจูงใจทางภาษีเพื่อดึงดูดการลงทุนจากภาคเอกชน อาทิ การยกเว้นภาษีเงินได้นิติบุคคล การยกเว้นอากรขาเข้า รวมถึงการผ่อนปรนเงื่อนไขในการจ้างแรงงานต่างด้าว แม้มาตรการเหล่านี้จะมีบทบาทสำคัญในการกระตุ้นเศรษฐกิจในภาพรวม (Macro-level Economic Stimulation) แต่ในระดับท้องถิ่นกลับอาจไม่ได้รับประโยชน์จากการจัดเก็บรายได้ทางภาษีโดยตรงเท่าที่ควร ตัวอย่างที่สะท้อนถึงผลกระทบในเชิงโครงสร้างทางการคลัง คือ พื้นที่ดำเนินโครงการตั้งอยู่ภายในเขตการปกครองขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) จำนวน 3 ตำบลของอำเภอจะนะ ได้แก่ ตำบลสะกอม ตำบลนาทับ และตำบลตลิ่งชัน แต่เนื่องจากโครงการดังกล่าวได้รับสิทธิประโยชน์ตามมาตรการส่งเสริมการลงทุนจากคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน (BOI) ซึ่งครอบคลุมการ ยกเว้นภาษีและค่าธรรมเนียมหลายประการ อปท. จึงไม่มีอำนาจในการจัดเก็บภาษีในบางส่วน เช่น ภาษีเงินได้นิติบุคคล หรือภาษีนำเข้าเครื่องจักรและ

วัตถุดิบ นอกจากนี้ ภาษีที่ดินและสิ่งปลูกสร้าง ซึ่งนับเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ที่ไม่สามารถจัดเก็บได้อย่างมีประสิทธิภาพในพื้นที่ดำเนินโครงการ เนื่องจากที่ดินบางส่วนอาจได้รับการ ยกเว้นหรือได้รับสิทธิในการลดหย่อนภาษีตามนโยบายของรัฐ เพื่อสนับสนุนการลงทุนภายใต้โครงการส่งเสริม เศรษฐกิจระดับมหภาค อีกทั้งในกรณีที่ที่ดินดังกล่าวอยู่ในกรรมสิทธิ์ของหน่วยงานรัฐหรือเป็นทรัพย์สินของรัฐ อาจไม่ถูกนำมารวมในการคำนวณฐานภาษีตามพระราชบัญญัติภาษีที่ดินและสิ่งปลูกสร้าง พ.ศ. 2562 ซึ่งยัง ส่งผลให้รายได้ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นลดลง

แม้จะมีแนวนโยบายในการพัฒนาเมืองต้นแบบเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจในพื้นที่ แต่องค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่นยังอาจต้องแบกรับภาระด้านงบประมาณเพื่อรองรับการพัฒนาและบริการสาธารณะที่เกี่ยวข้องเนื่องจา การดำเนินโครงการในพื้นที่ อาทิ

- 1) การพัฒนาและบำรุงรักษาโครงสร้างพื้นฐานที่เกิดจากการดำเนินโครงการ อาทิ การก่อสร้างและ ปรับปรุงถนน ระบบประปา ไฟฟ้า และระบบสาธารณูปโภคพื้นฐานอื่น ๆ
- 2) การให้บริการสาธารณะ เช่น การจัดการขยะมูลฝอย การพัฒนาระบบบำบัดน้ำเสีย การส่งเสริม สุขภาพ และการดูแลคุณภาพชีวิตของแรงงานย้ายถิ่น
- 3) การควบคุมและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม กรณีเกิดผลกระทบจากมลภาวะ เช่น น้ำเน่าเสีย กลิ่นเหม็น หรือ มลพิษทางอากาศ ซึ่งเป็นผลพวงจากกิจกรรมอุตสาหกรรม
- 4) การจัดการกับความขัดแย้งทางสังคมในชุมชน เช่น ความขัดแย้งเกี่ยวกับสิทธิในที่ดิน การ เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตดั้งเดิม และความไม่ไว้วางใจต่อโครงการจากประชาชนในพื้นที่

การสูญเสียรายได้ของรัฐจากการส่งเสริมการลงทุน

โครงการพัฒนาเมืองอุตสาหกรรมก้าวหน้าแห่งอนาคตในพื้นที่อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา หากเกิด การผลักดันสำเร็จจะมีภาคเอกชนที่เป็นผู้ลงทุนหลัก ส่วนภาครัฐมีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือและสนับสนุน หลัก 2 ประการ (ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้, 2563) คือ 1) การกำหนดมาตรการจูงใจใน การลงทุน ได้แก่ สิทธิประโยชน์จาก BOI สิทธิพิเศษด้านค่าธรรมเนียมภาษีมูลค่าเพิ่มและภาษีสรรพสามิต สิทธิ พิเศษด้านภาษีบำรุงท้องที่หรือภาษีท้องถิ่น 2) การให้การสนับสนุนด้านโครงสร้างพื้นฐาน ได้แก่ การก่อสร้าง ถนนและขยายถนนเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการขนส่ง และการขอรับสัมปทานสร้างรถไฟเชื่อมโยงใน อุตสาหกรรม มาตรการเหล่านี้ถือเป็นเครื่องมือทางการคลังสำคัญที่รัฐใช้เพื่อเพิ่มความน่าสนใจของพื้นที่ เป้าหมายในการลงทุนจากภาคเอกชน การสนับสนุนทั้งสองด้านนี้ชี้ให้เห็นถึง ความสำคัญของมาตรการ ทางการคลังของภาครัฐในระดับนโยบาย ซึ่งไม่เพียงแต่ช่วยลดต้นทุนของนักลงทุนเอกชน แต่ยังช่วยกำหนดทิศ ทางการพัฒนาอุตสาหกรรมในระดับพื้นที่ อย่างไรก็ตามโครงการดังกล่าวหากเกิดการดำเนินการขึ้นรัฐจะเสีย รายได้จากภาษี ในรายการต่าง ๆ ได้แก่

- 1) ภาษีเงินได้นิติบุคคล 8 ปี โดยไม่จำกัดวงเงินกำไรสุทธิที่ยกเว้น ที่ส่งผลให้รายได้จากภาษีทางตรง ในช่วงเริ่มต้นโครงการฯ หายไปโดยปริยาย

2) การลดหย่อนภาษีเงินได้นิติบุคคล ร้อยละ 50 ของอัตราปกติ ที่อาจส่งผลให้รายได้จากการประกอบกิจการไม่กลับคืนสู่ภาครัฐและภาษีที่ได้กลับคืนมาต่ำกว่าที่ควรจะเป็น

3) การสูญเสียรายได้ทางอ้อมจากค่าสาธารณูปโภคพื้นฐาน เช่น ค่าไฟฟ้า ค่าขนส่ง และค่าน้ำประปา ซึ่งรัฐอุดหนุนในอัตรา 2 เท่าของค่าใช้จ่ายจริง เป็นระยะเวลายาวนานถึง 20 ปี

4) การรับภาระค่าก่อสร้างหรือสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน โดยรัฐให้การสนับสนุนสูงถึงร้อยละ 25 ของวงเงินลงทุนจากภาคเอกชน

5) สูญเสียรายได้จากการลดหย่อนอากรขาเข้า ร้อยละ 90 ของอัตราปกติสำหรับวัตถุดิบที่จำเป็นต้องนำเข้ามาผลิตเพื่อจำหน่ายในประเทศ เป็นระยะเวลา 10 ปี

6) สูญเสียรายได้จากการยกเว้นอากรขาเข้าวัตถุดิบที่จำเป็นสำหรับการผลิตเพื่อการส่งออก เป็นเวลา 10 ปี

จากข้อเท็จจริงข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่า มาตรการจูงใจด้านภาษีและสิทธิประโยชน์ทางการคลังแม้จะช่วยส่งเสริมการลงทุน แต่ก็มีผลต่อความยั่งยืนของฐานะทางการคลังของรัฐ โดยเฉพาะหากโครงการไม่สามารถสร้างผลตอบแทนในรูปของการจ้างงาน การสร้างห่วงโซ่คุณค่าภายในประเทศ หรือการเก็บภาษีทางอ้อมอื่น ๆ ได้อย่างเพียงพอในระยะยาว ซึ่งความคาดหวังของรัฐในขณะนั้นที่ผลักดันให้เกิดโครงการนั้นได้มุ่งเน้นที่จะให้เกิดผลประโยชน์ต่อเศรษฐกิจส่วนรวม (The Benefits of Overall Economic) โดยเฉพาะการสร้างงานสร้างอาชีพให้กับประชาชนในพื้นที่ ที่มีการคาดการณ์ว่าหากมีการพัฒนาเมืองอุตสาหกรรมก้าวหน้าแห่งอนาคตในพื้นที่อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา จะก่อให้เกิดการจ้างงานถึง 100,000 อัตรา ประกอบกับจะก่อให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจอันเนื่องมาจากการหมุนเวียนของการจ้างงานมากกว่า 3.6 หมื่นล้านบาทต่อปี ซึ่งหากตัวเลขดังกล่าวเกิดขึ้นจริง ย่อมมีศักยภาพในการชดเชยรายได้ที่รัฐสูญเสียไปจากมาตรการทางการคลัง และช่วยเสริมสร้างฐานภาษีใหม่ในอนาคต ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ อย่างไรก็ตามข้อสมมติที่ใช้ในการคาดการณ์ประโยชน์เหล่านี้จำเป็นต้องได้รับการประเมินอย่างรอบคอบ โดยอิงจากข้อมูลเชิงประจักษ์ความเป็นไปได้ทางเศรษฐกิจ และบริบททางสังคมในพื้นที่ เพื่อให้มั่นใจได้ว่าการสนับสนุนจากภาครัฐในลักษณะดังกล่าวจะไม่กลายเป็นภาระทางการคลัง

โอกาสจากการส่งเสริมการลงทุนของโครงการพัฒนาเมืองอุตสาหกรรมก้าวหน้าแห่งอนาคตในพื้นที่อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา โดยผู้เขียนมองว่าหากการผลักดันให้เกิดโครงการขึ้นและเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพจะเกิดการกระจายการพัฒนาเศรษฐกิจของภาคใต้ตอนล่างให้มีศักยภาพทางเศรษฐกิจเพิ่มมากขึ้น รวมถึงเกิดการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน รถไฟ ท่าเรือ จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพด้านโลจิสติกส์และเชื่อมโยงกับภูมิภาคอื่นได้ดียิ่งขึ้น สิ่งที่ตามมาคือ การแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่โดยเฉพาะปัญหาความยากจน และหากเศรษฐกิจเติบโตจะเกิดการจ้างงานที่ส่งผลดีต่อคุณภาพชีวิตและการจ้างงานในกลุ่มแรงงานท้องถิ่น และยังเป็นโอกาสในการพัฒนาอุตสาหกรรมเป้าหมายในอนาคตที่สอดคล้องกับนโยบายหลักของประเทศ เช่น พลังงานสะอาด เทคโนโลยีชีวภาพ และโลจิสติกส์อัจฉริยะ เป็นต้น

อย่างไรก็ตามโครงการดังกล่าวในสถานะปัจจุบันยังเป็นเพียงแค่แผนในการดำเนินการเท่านั้น ยังไม่เกิดอย่างเป็นรูปธรรมและยังอยู่ในกระบวนการศึกษาถึงความเป็นไปได้ ประกอบกับเกิดความท้าทายว่า หากโครงการเกิดขึ้นใครที่จะเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์โดยตรงระหว่างนายทุน กับ ประชาชนในพื้นที่ สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดข้อกังวลหลายประการ ได้แก่ 1) ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม วิถีชีวิต และความมั่นคงทางสังคม 2) ความไม่โปร่งใสในกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน อาจนำไปสู่ความขัดแย้งที่ยืดเยื้อ 3) พื้นที่ชายฝั่งจะนะที่มีความอ่อนไหวทางระบบนิเวศ การพัฒนาอุตสาหกรรมขนาดใหญ่เสี่ยงต่อการทำลายชายฝั่ง ทรัพยากรทางทะเล และคุณภาพชีวิตของชุมชนชายฝั่ง 4) การกำหนดมาตรการการจูงใจทางการคลัง เช่น การยกเว้นภาษีและการสนับสนุนโครงสร้างพื้นฐาน อาจส่งผลให้รัฐสูญเสียรายได้มหาศาลโดยไม่มีหลักประกันว่าผลประโยชน์จะคุ้มค่าในระยะยาว 5) ข้อจำกัดด้านแรงงาน หากมีการจัดตั้งโครงการจริงทักษะแรงงานในพื้นที่อาจไม่สอดคล้องกับความต้องการ เนื่องจากอุตสาหกรรมดังกล่าวจำเป็นต้องใช้ทักษะที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีขั้นสูง หายที่สุดอาจจำเป็นต้องพึ่งพาแรงงานนอกพื้นที่หรือแรงงานต่างชาติ และ 6) ความเสี่ยงจากการเปลี่ยนแปลงทางนโยบายและการเมือง เนื่องจากโครงการดังกล่าวเป็นโครงการขนาดใหญ่ที่ใช้เวลานานอาจได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองหรือนโยบายระดับชาติ และเกิดความไม่แน่นอนในนโยบายส่งเสริมการลงทุนและการจัดสรรงบประมาณอาจส่งผลต่อความต่อเนื่องของโครงการ ซึ่งหากพิจารณาการเกิดขึ้นของโครงการจะเริ่มต้นภายใต้รัฐบาลคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) โดยมีการผลักดันนโยบายผ่านแผนยุทธศาสตร์ต่าง ๆ ตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2562 ภายใต้การบริหารของพลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา อย่างไรก็ตามภายหลังการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลในปัจจุบัน พบว่าการสานต่อนโยบายดังกล่าวยังขาดความชัดเจน ทั้งในเชิงนโยบายระดับชาติและระดับจังหวัด โดยเฉพาะในแผนพัฒนาจังหวัดชายแดนภาคใต้ และแผนพัฒนาจังหวัดสงขลา ซึ่งยังไม่ปรากฏรายละเอียดที่เป็นรูปธรรมของการดำเนินโครงการ ทำให้เกิดข้อกังวลต่อความต่อเนื่องและความสำเร็จของนโยบายที่ริเริ่มไว้ก่อนหน้านี้ ยิ่งไปกว่านั้น โครงการยังอยู่ในขั้นตอนของการประเมินด้านสิ่งแวดล้อม โดยการประเมินสิ่งแวดล้อมระดับยุทธศาสตร์ (Strategic Environmental Assessment: SEA) และการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม (Environmental Impact Assessment: EIA) ซึ่งเป็นกระบวนการที่ใช้ระยะเวลานานพอสมควร

ในมุมมองของผู้เขียน สถานการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความเสี่ยงของความล้มเหลวของโครงการหรือการดำเนินงานที่ไม่ต่อเนื่อง (policy discontinuity) ซึ่งไม่เพียงแต่กระทบต่อความเชื่อมั่นของนักลงทุน แต่ยังอาจทำให้รัฐต้องสูญเสียรายได้ในระยะยาวจากการลงทุนที่ได้รับการส่งเสริมโดยไม่มีผลตอบแทนกลับคืนอย่างคุ้มค่า

บทสรุป

การพัฒนาเมืองต้นแบบอุตสาหกรรมก้าวหน้าแห่งอนาคตในพื้นที่อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา เป็นโครงการขนาดใหญ่ที่รัฐมีเป้าหมายเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับภูมิภาค ลดความเหลื่อมล้ำ และเป็นการเพิ่มศักยภาพทางเศรษฐกิจของชายแดนใต้ โดยเฉพาะในกลุ่มอุตสาหกรรมที่ใช้เทคโนโลยีขั้นสูง ทั้งนี้

ภาคเอกชนจะเป็นผู้ลงทุนหลัก ขณะที่ภาครัฐมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนผ่านมาตรการทางการคลัง ทั้งในรูปแบบสิทธิประโยชน์ทางภาษีและการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐาน จากการวิเคราะห์พบว่า แม้มาตรการจูงใจทางการคลังจะสามารถกระตุ้นให้เกิดการลงทุน สร้างงาน และก่อให้เกิดการหมุนเวียนของรายได้ในระบบเศรษฐกิจ แต่ในอีกด้านหนึ่งก็มาพร้อมกับภาระการสูญเสียรายได้ของรัฐในหลายรายการ ซึ่งหากโครงการไม่สามารถสร้างผลตอบแทนที่คุ้มค่าทั้งในมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม อาจทำรัฐการสูญเสียรายได้จากการส่งเสริมการลงทุนในครั้งนี้โดยไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อมิติใด

โครงการดังกล่าวจึงเป็นทั้งโอกาสและความท้าทายของรัฐในการออกแบบนโยบายที่สมดุลระหว่างการส่งเสริมการลงทุนกับการรักษาวินัยการคลัง รวมถึงการคำนึงถึงผลกระทบต่อชุมชน ท้องถิ่น และสิ่งแวดล้อมอย่างรอบด้าน การมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ ความโปร่งใสในกระบวนการตัดสินใจ

เอกสารอ้างอิง

กรมประชาสัมพันธ์. (2567). นโยบายเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ 4 รูปแบบ. สืบค้นเมื่อ 20 มิถุนายน 2568

เข้าถึงจาก <https://shorturl.asia/dPiXl>

คณะกรรมการบริหารงานจังหวัดแบบบูรณาการจังหวัดสงขลา. (2564). แผนพัฒนาจังหวัดสงขลา (พ.ศ.2566 - 2570). สงขลา: คณะกรรมการบริหารงานจังหวัดแบบบูรณาการ.

ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์. (2551). การคลังท้องถิ่น: รวมบทความวิจัยเพื่อเพิ่มพลังให้ท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: พีเอลิฟวิ่ง.

ทีพีไอพีพี. (2561). โครงการเมืองต้นแบบอุตสาหกรรมก้าวหน้าแห่งอนาคต. สืบค้นเมื่อ 20 มิถุนายน 2568

เข้าถึงจาก <http://www.tpipolenepower.co.th/index.php/th/pafi>

แนวหน้า. (2564). ‘จะนะ’เกี่ยวอะไรกับจังหวัดชายแดนใต้. สืบค้นเมื่อ 20 มิถุนายน 2568 เข้าถึงจาก

<https://www.naewna.com/politic/columnist/49983>

วรธา มงคลสืบสกุล. (2567). รายงานการวิจัยเรื่อง การขับเคลื่อนนโยบายการพัฒนาเมืองต้นแบบ

อุตสาหกรรมก้าวหน้าแห่งอนาคตของเขตเศรษฐกิจพิเศษ อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา. คณะ

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ.

วีระศักดิ์ เครือเทพ. (2565). การบริหารงานคลังภาครัฐบนฐานความยั่งยืน. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สกนธ์ วรัญญูวัฒนา. (2551). การบริหารการคลังขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น. เอกสารประกอบการเรียนหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต สาขาการปกครองท้องถิ่น. กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น.

สุจินดา เจียมศรีพงษ์ และคณะ. (2551). รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการวิจัยเพื่อจัดทำยุทธศาสตร์การพัฒนาพื้นที่เมืองชายแดน: กรณีศึกษา อำเภอมะนัง จังหวัดตาก. พิษณุโลก: คณะวิทยาการจัดการและสารสนเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร.

สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน. (2563). มาตรการส่งเสริมการลงทุนพื้นที่ชายแดนใต้. สืบค้นเมื่อ 20 มิถุนายน 2568 เข้าถึงจาก

https://www.boi.go.th/upload/content/sez_policy_5bb720ee3b1bc.pdf

สำนักงานประมาณ. (2562). หนังสือสำนักงบประมาณ ที่ นร 0714/609 ลงวันที่ 26 เมษายน 2562 เรื่อง การขยายผลโครงการเมืองต้นแบบ “สามเหลี่ยมมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน” ไปสู่เมืองต้นแบบที่ 4 อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา. “เมืองต้นแบบอุตสาหกรรมแห่งอนาคต”. กรุงเทพฯ: สำนักงบประมาณ.

ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้. (2563). รายงานการศึกษาความเป็นไปได้ของโครงการ (Feasibility Study) (เอกสารการพัฒนาพื้นที่อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา ตามแนวทางเมืองต้นแบบ “อุตสาหกรรมแห่งอนาคต”. ศอ.บต.

Open Development Thailand. (2018). *Special Economic Zones*. Retrieved from

<https://thailand.opendevdevelopmentmekong.net/th/topics/special-economic-zones/>

พินิจพลวัตวิธีวิทยาการศึกษา“เครือข่าย”: มุมมองผ่านารตปรัทัศน์วรรณกรรม

Methodological dynamism of Network Analysis: A preliminary perspective

พรรณยุพา ธรรมวัตร¹

Phanyupha Thammawat¹

Received: 10/01/2568

Revised: 27/06/2568

Accepted: 29/06/2568

บทคัดย่อ

บทความนี้ใช้วิธีการปรัทัศน์วรรณกรรมเพื่อศึกษาพลวัตของแนวคิดที่ใช้ในการวิเคราะห์ “เครือข่าย” ในกระบวนการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคม ผ่านการเปรียบเทียบพื้นฐานทางปรัชญาและวิธีวิทยาของแนวคิดเครือข่ายทางสังคม(Social Network Analysis: SNA) ซึ่งเป็นกรอบแนวคิดคลาสสิกในการศึกษาความสัมพันธ์ทางสังคม และ แนวคิดเครือข่าย-ผู้กระทำการ(Actor-Network Theory: ANT) ซึ่งแม้มีรากฐานมาจากการศึกษาทางสังคมวิทยาของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (Science and Technology Studies: STS) แต่ปัจจุบันได้ถูกนำมาประยุกต์ใช้อย่างกว้างขวางทั้งในแวดวงการศึกษาวิจัยทางมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และสหสาขาวิชา (Interdisciplinary) ผลการศึกษาชี้ว่าสมมติฐานหลักของ ANT ได้เสนอนิยามใหม่ของเครือข่ายที่กว้างกว่า SNA ด้วยการพิจารณามนุษย์และสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ (Non-human) ในฐานะตัวแสดงอันมีศักยภาพในการเปลี่ยนแปลงกระบวนการปฏิสัมพันธ์เชิงความหมายภายในเครือข่ายอย่างเท่าเทียม บนฐานของอภิปรัชญาแบบระนาบเดียว (Flat Ontology) ทั้งนี้การขยายขอบเขตความเป็นไปได้ของตัวแสดงดังกล่าวได้นำไปสู่ปริณทลแห่งการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคมที่ได้ก้าวพ้นความเป็นมนุษย์นิยม (Humanism) และเปิดมุมมองทางวิธีวิทยาใหม่ให้กับนักมานุษยวิทยาสังคมวิทยาผู้สนใจศึกษาเครือข่าย

คำสำคัญ: ทฤษฎีเครือข่าย-ผู้กระทำการ, แนวคิดเครือข่ายทางสังคม, การวิเคราะห์เครือข่าย

¹ อาจารย์ประจำสาขาวิชาสังคมศาสตร์ (พัฒนาสังคม) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

¹ Lecturer, Department of Social Sciences (Social Development), Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University

ABSTRACT

This paper examines the dynamism of “Network Analysis” through a systematic literature review investigating the evolving conceptualization of “networks” in the analysis of social phenomena by comparing the philosophical and methodological underpinnings of Social Network Analysis (SNA) and Actor-Network Theory (ANT). SNA, a classic framework, primarily focuses on human relationships. In contrast, ANT, though rooted in Science and Technology Studies (STS), has found broad application across the humanities, social sciences, and interdisciplinary fields. The findings of this paper indicate that ANT proposes a significantly broader definition of networks than SNA. It posits that both human and non-human actors possess equal potential to influence meaningful interactions within a network, founded on a flat ontology. This expanded understanding of agency moves beyond traditional humanism, opening new methodological avenues for social anthropologists and sociologists interested in network-based research.

Keywords: Actor-Network, Social Network, Networks analysis

บทนำ

เมื่อกล่าวถึงการศึกษาเครือข่ายในทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาแล้วนั้น คงจะเลี่ยงไม่ได้ที่ต้องกล่าวถึงแนวคิดคลาสสิกที่ได้รับการยอมรับและนำมาใช้ในฐานะกรอบในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์อย่างกว้างขวางตั้งแต่ปลายทศวรรษที่ 1960 จนถึงปัจจุบันอย่างแนวทางการศึกษาเครือข่ายทางสังคม (Social Network Analysis : SNA) อย่างไรก็ตามในช่วงทศวรรษ 1980 – 1990 ได้มีการแพร่หลายของแนวคิดที่ว่าด้วยการศึกษาเครือข่ายอีกสำนักหนึ่งปรากฏขึ้นภายใต้ชื่อแนวคิดเครือข่าย-ผู้กระทำการ Actor-Network Theory : ANT อันทำให้เกิดคำถามหนึ่งปรากฏตามมาคือ แนวคิดทั้ง 2 นี้แตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร บทความนี้มุ่งนำเสนอ ข้อสำรวจเบื้องต้นที่พยายามไขข้อข้องใจดังกล่าว

จากรากร่วมที่คล้ายคลึงสู่และสมมติฐานและภววิทยาที่แตกต่างกัน

แนวคิดเครือข่าย-ผู้กระทำการนั้นจัดเป็นหนึ่งในกลุ่ม “ทฤษฎีเครือข่าย” (Network Theory) ที่มุ่งศึกษาเส้นทางและกระบวนการต่าง ๆ ของการปฏิสัมพันธ์ ที่เกิดขึ้นภายในระบบหนึ่ง ๆ ซึ่งคำว่าเครือข่ายนี้นิยามะหลากหลายแตกต่างกันไปในแต่ละแนวคิด เช่น ในทางสำนักศึกษาวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีคำว่าเครือข่ายมักมีความหมายที่สื่อถึงระบบหรือโครงข่ายอย่าง เครือข่ายสายไฟฟ้า เครือข่ายระบบท่อส่งน้ำ หรือ เครือข่ายอินเทอร์เน็ต ในขณะที่เมื่อคำว่าเครือข่ายถูกนำมาประยุกต์ใช้ในฐานะกรอบแนวคิดของงานวิจัยสายสังคมศาสตร์กลับมีนิยามะสื่อถึงรูปแบบชุดความสัมพันธ์เชิงนามธรรมอย่างเครือข่ายการแลกเปลี่ยนทรัพยากรหรือการปฏิสัมพันธ์ ต่อรองกันระหว่างมนุษย์ (Vicsek and Hanna, 2016)

แนวคิดเครือข่าย-ผู้กระทำการ (Actor-Network Theory : ANT) นั้นนัยยะของคำว่า “เครือข่าย” จำเป็นต้องทำความเข้าใจให้ชัดเจนว่าแตกต่างจากเครือข่ายทางสังคม (Social Network) ที่มุ่งเน้นการวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในสังคม และต่างจากเครือข่ายในความหมายของสำนักวิทยาศาสตร์ประยุกต์และเทคโนโลยีที่มีนัยยะเครือข่ายเชิงรูปธรรมที่ใช้กันทั่วไป เพราะ ANT ได้ถือกำเนิดและพัฒนาขึ้นจากสำนักคิดฝั่งผู้ศึกษาวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีเชิงสังคม (Social Technology Studies : STS) ที่ให้ความสนใจกับเครือข่ายในความหมายของเส้นทาง และกระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างเทคโนโลยี วัตถุ กับบริบททางสังคม เป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงระหว่างมนุษย์ นวัตกรรม วิทยาศาสตร์ วัตถุ หรือองค์ประกอบการวิเคราะห์อื่นๆ ในระบบนิเวศมนุษย์ ดังนั้นคำว่าเครือข่ายในบริบทการอธิบายของ ANT จึงไม่ได้หมายความว่าถึงระบบโครงข่ายเชิงรูปธรรมอย่างสายไฟ ระบบราง โครงสร้างพื้นฐาน หรือสิ่งมีรูปร่างชัดเจนเพียงอย่างเดียว หากแต่หมายรวมถึงระบบการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสังคม ผู้คน และวัตถุที่ยึดโยงกันอย่างแน่นหนาในทางนามธรรมผ่านระบบปฏิบัติการทางสังคมด้วย ถือเป็นนิยามของเครือข่ายที่มีขอบเขตของตัวแสดงที่กว้างกว่าที่ใช้กันในกลุ่มสำนักทฤษฎีเครือข่ายทั่วไปที่เกิดขึ้นในยุคก่อนหน้านี้ (Law, 1992; Latour, 2005)

แนวทางการศึกษาปรากฏการณ์ด้วยการวิเคราะห์ระบบเครือข่ายที่เป็นที่นิยมใช้อย่างแพร่หลายทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ชุดแรกนั้นยังไม่ใช่แนวคิดเครือข่าย-ผู้กระทำการ หากแต่เป็นทฤษฎีเครือข่ายทางสังคม (Social Network Analysis : SNA) ที่แพร่หลายตั้งแต่ในช่วงปลายทศวรรษที่ 1960 โดยเป็นรูปแบบการวิเคราะห์เครือข่ายที่พัฒนาขึ้นจากการผสมผสานวิธีการคำนวณทางคณิตศาสตร์แบบทฤษฎีกราฟ (Graph Theory) เข้ากับการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในเครือข่าย (Node) การมีฐานวิเคราะห์ทางคณิตศาสตร์นี้เองที่ทำให้รูปแบบการสังเคราะห์ข้อมูลของ SNA มีลักษณะที่เป็นระบบและชี้วัดได้ด้วยระเบียบวิธีทางสถิติหรือวิธีเชิงปริมาณ (Liu, 2017) ซึ่งแม้ทฤษฎีเครือข่ายทางสังคม และเครือข่าย-ผู้กระทำการจะมีความแตกต่างกันในเรื่องรูปแบบการวิเคราะห์ และรายละเอียดของนิยามความหมาย และชุดถ้อยคำอธิบายที่ใช้เกี่ยวกับตัวแสดงในเครือข่าย แต่งานวิจัยจำนวนหนึ่งได้ชี้ว่าทั้ง 2 ทฤษฎีสามารถนำมาปรับใช้ร่วมกันเพื่อสร้างคำอธิบายเครือข่ายที่ชัดเจนขึ้นได้ โดย SNA จะทำหน้าที่เสนอคำอธิบายเชิงปริมาณที่ชัดเจน และเป็นระเบียบเชิงรูปธรรมให้กับเครือข่ายได้ ในขณะที่ ANT จะสร้างชุดคำอธิบายเชิงคุณภาพที่พลังทางการอธิบายเปิดกว้างความเป็นไปได้ที่ซ่อนอยู่ในระบบเครือข่ายระหว่างมนุษย์และองค์ประกอบอื่นๆ ในสังคม (Vicsek and Kónya, 2016) (Ferrary, 2019) ซึ่งผู้วิจัยจำนวนหนึ่งได้นำแนวทางนี้มาพัฒนาออกแบบการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Method) ที่กำหนดให้ ANT เป็นกรอบวิเคราะห์ในขั้นตอนการวิจัยเชิงคุณภาพก่อน จะปรับใช้รูปแบบการวิเคราะห์ค่าความสัมพันธ์ภายในเครือข่ายด้วยเครือข่ายทางสังคม (SNA) ในขั้นตอนของการวิจัยเชิงปริมาณ

จากการทบทวนประเด็นที่มาและพัฒนาการของทฤษฎีในกลุ่มก่อนแนวคิดด้านเครือข่ายทางสังคม (Social Network Theory) พบว่ามีรากฐานเดิมจากทฤษฎีการแลกเปลี่ยน (Rational Choice Theory) อันมีสมมติฐานหลักว่าพฤติกรรมความสัมพันธ์ของมนุษย์นั้นวางอยู่บนหลักการพิจารณาเรื่องการต่างตอบแทนระหว่าง ผลประโยชน์ ความคุ้มค่า การลงโทษและการขาดทุน โดยในขั้นต้นทฤษฎีแลกเปลี่ยนนี้มุ่งอธิบาย

พฤติกรรมการตัดสินใจระดับบุคคลเป็นหลัก จึงถูกวิพากษ์ว่ามีกรอบการวิเคราะห์ที่เน้นหน่วยการศึกษาระดับจุลภาค มีความซับซ้อนของการพิจารณาองค์ประกอบ เพียงหลักอุปสงค์ (Demand) อุปทาน (Supply) และความพึงพอใจภายในกระบวนการให้คุณค่าของปัจเจก ขาดมิติภาพรวม หรือภาพกว้างในระดับสังคม และการพิจารณามิติอื่นอย่างบทบาทหน้าที่ ค่านิยม และปทัสถานทางสังคมที่บุคคลอันเป็นหน่วยวิเคราะห์นั้นผูกพันอยู่ แนวคิดดังกล่าวจึงถูกนำไปปรับปรุงพัฒนาเป็นแนวคิดใหม่ที่มีความซับซ้อนมากขึ้นอย่างแนวคิดเครือข่าย (Hamilton, 2011)

แนวคิดที่พัฒนาต่อยอดจากทฤษฎีการแลกเปลี่ยนมาเป็นทฤษฎีเครือข่าย อาทิ แนวคิดของ Emerson (1981) ที่ได้นำเสนอกรอบการพิจารณาแบบความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น มีการวิเคราะห์ปัจจัยเพิ่มเติมจากความพึงพอใจในการแลกเปลี่ยนระดับบุคคลไปสู่การพิจารณากลไกความสัมพันธ์แบบกลุ่มก้อนทางสังคมที่มีเงื่อนไขอย่างอำนาจและการพึ่งพาในเครือข่าย (Power and Dependence) พฤติกรรมนิยม (Behaviorism) และความสัมพันธ์ทางสังคม (Social Relations) เพิ่มเติมจากทฤษฎีการแลกเปลี่ยนแบบดั้งเดิม โดยเชื่อว่าการปฏิสัมพันธ์ของบุคคลในสังคม คือ โครงสร้างของเครือข่ายการแลกเปลี่ยนที่ซับซ้อน มีการพึ่งพาอาศัยกัน โดยกลไกการพึ่งพาที่ไม่สมดุลนี้เองจะนำไปสู่ภาวะเชิงอำนาจระหว่างผู้ที่ต้องพึ่งพากับผู้ถูกพึ่งพาและจะกลายเป็นปัจจัยกำหนดพฤติกรรมของสมาชิกในเครือข่ายได้ ทั้งนี้แนวทางของ Emerson กลายเป็นรากฐานสำคัญของทฤษฎีเครือข่ายทางสังคมในยุคต่อมา

แนวคิดเครือข่ายทางสังคมถูกนำมาใช้เป็นกรอบการศึกษาทางสังคมศาสตร์แพร่หลายมากขึ้น โดยนัยยะความหมายของเครือข่ายทางสังคมว่าคืออะไรนั้นมีผู้ให้นิยามไว้หลากหลาย อาทิ Boissenevain (1974) นิยามว่าเครือข่ายทางสังคมหมายถึง ความสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคลอันมีกระบวนการติดต่อสื่อสารและการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างกันและกันเป็นแกนกลาง ในขณะที่ เสรี พงศ์พิศ (2546) ได้เพิ่มรายละเอียดนิยามว่าคือ กลุ่มองค์กร หรือกลุ่มบุคคลที่ติดต่อสื่อสาร ดำเนินกิจกรรมร่วมกันด้วยความสมัครใจ โดยการดำเนินกิจกรรมร่วมกันภายใต้เครือข่ายนี้ต้องไม่ทำให้องค์กรหรือกลุ่มบุคคลสูญเสียอุดมการณ์หรือความเป็นอิสระเดิมของตนเอง ธนพฤกษ์ ชามะรัตน์ (2551) ให้นิยามเครือข่ายทางสังคมว่า หมายถึงรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมของปัจเจก กลุ่มบุคคล หรือองค์กร ที่มีปฏิสัมพันธ์กันในรูปแบบต่างๆ ภายใต้การมีเป้าหมายร่วมกัน โดยการบรรลุ “เป้าหมายร่วมกัน” นี้ถูกระบุถึงอย่างเฉพาะเจาะจงมากขึ้นในเอกสารเชิงปฏิบัติการซึ่งใช้อ้างอิงในองค์การพัฒนาระหว่างประเทศอย่างองค์การอนามัยโลกว่า หมายถึงการใช้สัมพันธ์ภาพทางสังคมที่เชื่อมโยงระหว่างปัจเจกบุคคล ซึ่งจะก่อให้เกิดการเข้าถึง การระดมการสนับสนุนทางสังคม และการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารภายในกลุ่มเพื่อการดำรงชีวิตที่ดี สุขภาพที่แข็งแรง (WHO, 1984)

จากนิยามที่หลากหลายเหล่านี้พบว่ามิจุดร่วม และจุดเสริมเติมเต็มกันและกันอันสามารถสรุปได้ว่าเครือข่ายทางสังคม (Social Network) หมายถึง ชุดความสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงต่าง ๆ ที่เป็นได้ทั้งปัจเจกบุคคล หรือองค์กร ที่มาปฏิสัมพันธ์กันภายใต้โครงสร้างเชิงอำนาจ และบทบาทหน้าที่ทางสังคม ตลอดไปจนถึงกระบวนการแลกเปลี่ยนบางประการ โดยมีการดำเนินกิจกรรมร่วมกันของเครือข่ายอยู่บนพื้นฐานความสมัครใจของสมาชิกในการที่จะร่วมดำเนินการเพื่อบรรลุเป้าหมายร่วมภายใต้รูปแบบของเครือข่ายนั้น ทั้งนี้การเป็น

สมาชิกของเครือข่ายมีเงื่อนไขสำคัญคือ ความเป็นอิสระของสมาชิกที่จะอยู่ภายใต้เครือข่ายด้วยระดับความผูกมัดที่ตนพึงพอใจ และการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารภายในเครือข่าย เมื่อฐานคิดของทฤษฎีเครือข่ายทางสังคมคือ สังคมประกอบขึ้นด้วยเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงต่าง ๆ ซึ่งรูปแบบการปฏิสัมพันธ์นี้จะถูกควบคุมโดยโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจ บทบาทหน้าที่ ตลอดจนไปถึงหลักการแลกเปลี่ยนที่แต่ละปัจเจกบุคคลพิจารณา โดยในเครือข่ายจะประกอบไปด้วยตัวแสดง (Actors) และ ชุดความสัมพันธ์ (Relations) ดังนั้นการจะทำความเข้าใจเครือข่ายทางสังคมใด หรือจะอธิบายเหตุผลของพฤติกรรมในเครือข่ายใดจึงจำเป็นต้องวิเคราะห์ผ่านรูปแบบความสัมพันธ์ (Pattern of Social Relationship) เป็นแกนกลางกล่าวอีกนัยยะหนึ่งก็คือ หากจะเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมก็จำเป็นต้องทำความเข้าใจผ่านระบบปฏิสัมพันธ์ภายในเครือข่ายนั้น ๆ นั่นเอง แนวคิดเครือข่ายได้รับการยอมรับ และถูกนำมาใช้ประกอบการศึกษา วิจัยด้านสังคมศาสตร์อย่างแพร่หลาย โดยในงานส่วนมากที่พบนั้นเป็นการใช้แนวคิดดังกล่าวเพื่ออธิบายว่า เครือข่ายทางสังคมนั้น ๆ ดำรงอยู่ และส่งผลต่อพฤติกรรมของสมาชิกภายในเครือข่ายอย่างไร ผ่านการแกะรอยรูปแบบความสัมพันธ์ภายในเครือข่าย (Network Tracing) Boissevain (1974)

การต่อยอดทางความคิดว่าด้วยการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม

แนวคิดที่ว่าด้วยเครือข่ายมีข้อวิพากษ์ในแง่ของการเน้นพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์เท่านั้น เป็นกรอบคิดที่ยกอำนาจในการกระทำการในเครือข่ายความสัมพันธ์ และกระบวนการสร้างความหมายให้กับตัวแสดงที่เป็นมนุษย์โดยละเลยมิติของปัจจัยหรือองค์ประกอบแวดล้อมอย่าง ความเชื่อ นโยบาย สิ่งแวดล้อม ในฐานะตัวกระทำไป ในขณะที่แนวคิดเครือข่าย – ผู้กระทำการ (Actors – Network Theory) เป็นแนวคิดเครือข่ายยุคหลังที่พัฒนาขึ้นมาจากฐานคิดเรื่องเครือข่ายโดยคำถามตั้งต้นของนักคิดกลุ่มนี้คือ เพราะเหตุใดประสิทธิภาพของการใช้เทคโนโลยีต่าง ๆ ในสังคมจึงแตกต่างกัน เพราะเหตุใดการค้นพบเทคโนโลยีบางเรื่องสามารถเปลี่ยนวิถีชีวิตผู้คนได้ในขณะที่บางเรื่องกลับล้มเหลวและถูกปฏิเสธจากสังคมนั้น ๆ ข้อสรุปของการศึกษานี้พบว่า เทคโนโลยี นวัตกรรมใดใดนั้นจะสามารถส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพเมื่อถูกผนวกเข้ากับเครือข่ายเดิมของสังคมก่อน จึงจะสามารถทำหน้าที่ของมันได้อย่างราบรื่น เช่น การค้นพบวัคซีนหากผู้ค้นพบไม่ได้รับความรู้จากองค์ความรู้เดิมที่มีผู้ศึกษาทดลองไว้ก็ไม่อาจพัฒนาวิจัยได้ ผ่านการวิจัย การทำงานกับเพื่อนร่วมงาน การสนับสนุนของสถาบันในสังคมวัคซีนจึงได้ถูกค้นพบ หลังการค้นพบองค์ความรู้เรื่องวัคซีนก็ไม่อาจใช้ได้หากนักวิทยาศาสตร์ไม่สามารถแปลสารเรื่องคุณประโยชน์ของวัคซีนในการป้องกันโรคให้กับสมาชิกในสังคมเข้าใจและยอมรับได้วัคซีนย่อมไม่เกิดการใช้อย่างแพร่หลายและไม่อาจสร้างปรากฏการณ์ทางสังคมได้เป็นต้น แต่เมื่อวัคซีนเป็นที่ยอมรับและใช้กันอย่างแพร่หลายโรคร้ายหลายโรคถูกยับยั้งป้องกัน เกิดการสร้างความหมายใหม่ภายในเครือข่ายที่ได้ผนวกเอาวัคซีนเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายกล่าวคือ โรคร้ายแรงที่เคยเป็นภัยคุกคามนั้น ๆ ก็ไม่ได้ถูกมองว่าเป็นโรคที่คุกคามร้ายแรงต่อมนุษย์อีกต่อไปซึ่งหากพิจารณาในแง่การดำรงอยู่ของวัคซีนได้สร้างความหมายใหม่ให้กับโรคนั้น ๆ และเปลี่ยนวิถีปฏิบัติในการใช้ชีวิตต่อไปของผู้คน (Latour, 1996)

จากงานนี้จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี นวัตกรรม จะต้องเผชิญกับกระบวนการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเป็นวงกว้าง ดังนั้น ถ้าจะประสบความสำเร็จ ผู้กระทำการทางเทคโนโลยี หรือผู้นำนวัตกรรม (Change Maker) ทั้งหลายจะต้องสร้าง เครือข่ายความเชื่อมโยงเป็นระบบความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องทั้งกับสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ (Non-Human) และมนุษย์คนอื่น (Human) กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ เทคโนโลยีใหม่ หรือวัตถุที่สร้างขึ้นนั้นต้องปฏิสัมพันธ์ ถูกถักทอเชิงความหมายในระนาบชีวิตประจำวันเข้ากับเครือข่าย-ผู้กระทำการดั้งเดิมในระบบสังคมได้อย่างเหมาะสมก่อน จึงจะกลายเป็นจุดของผู้กระทำการ (Node) ใหม่ในระบบเครือข่ายนั้นได้อย่างเต็มที่ ความหมายของวัตถุ นวัตกรรมใดใดจึงไม่อาจอธิบายได้โดยปราศจากบริบทของความสัมพันธ์ทางสังคม (McMullin, 2019) ในมิตินี้อาจสรุปได้ว่า ANT ไม่แยกเทคโนโลยี วิทยาศาสตร์ วัตถุออกจากบริบทของสังคม และสังคมก็ถูกประกอบสร้างไปด้วยเครือข่ายของความรู้ เทคโนโลยี ดังนั้นการจะอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมให้ถ่องแท้จึงควรเลี่ยงการตัดตอนพิจารณาแยกส่วนเพียงแค่มิติทางสังคม (Social Determinism) หรือ วิเคราะห์เพียงแค่วัตถุ นวัตกรรมโดยลำพัง (Technological Determinism)

การนำเอาแนวคิด ANT มาใช้ในฐานะกรอบทฤษฎีวิจัยส่งผลต่อกระบวนการศึกษาทางสังคมศาสตร์ใน 2 ประการหลักคือ เป็นการละลายเส้นแบ่งระหว่างการศึกษาวิทยาศาสตร์ หรือศาสตร์ธรรมชาติ กับศาสตร์ด้านมนุษยวิทยา สังคมวิทยาด้วยการพิจารณาศาสตร์ทั้ง 2 ร่วมกันไม่แยกขาดจากกัน ประการที่สองคือแนวคิดนี้เปิดพื้นที่ในการวิเคราะห์ให้กับผู้กระทำการที่ไม่ใช่มนุษย์ ภายใต้สมมติฐานที่ว่า ทุกสิ่งมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายที่ลื่นไหล มีการแลกเปลี่ยนและเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาในกระบวนการปฏิสัมพันธ์ โดยภายใต้เครือข่ายนั้น ๆ ตัวแสดงไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือไม่ใช่มนุษย์ อาทิ อุดมการณ์ นวัตกรรม หรือในกรณีการพัฒนาพื้นที่ชีวิตของมนุษย์เช่น สะพาน ถนน โครงข่ายระบบโทรคมนาคม ระบบ การขนส่งคมนาคม เหล่านี้ต่างก็มีแรงกระทำต่อตัวแสดงอื่น ๆ ในระบบความสัมพันธ์ที่มีการแลกเปลี่ยน และประกอบสร้างองค์ความรู้ใหม่ได้ มนุษย์ในระบบความสัมพันธ์นี้มีได้รับหน้าที่เป็นผู้กระทำ หรือผู้กำหนดความหมายเพียงอย่างเดียว แต่ยังทำหน้าที่เป็นผู้รับอิทธิพลจากผู้กระทำการ ที่ไม่ใช่มนุษย์ในเครือข่ายที่ตนอาศัยอยู่แล้วประมวลผลแปลความออกมาเป็นการกระทำรูปแบบต่าง ด้วยเหตุนี้ Latour จึงได้บัญญัติศัพท์ใหม่ ขึ้นมาแทนคำว่า Actor ที่โดยทั่วไปมีนัยยะสื่อถึงเพียงผู้กระทำการที่เป็นมนุษย์ คือคำว่า Actant (Latour, 2005) ถือเป็นแนวคิดที่นำเสนอทฤษฎีแบบใหม่ที่ไม่ได้ให้ความพิเศษกับมนุษย์เหนือสิ่งอื่นในสังคม ปฏิเสธการจัดลำดับขั้นของการวิเคราะห์ศึกษาแบบดั้งเดิมที่เชื่อว่ามนุษย์คือที่มาของการเปลี่ยนแปลงและกำหนดพฤติกรรมทางสังคมที่ทรงพลังอยู่ชั้นบนสุดของปริมิตในกระบวนการศึกษา ในแง่นี้ถือได้ว่า ANT นำเสนอการศึกษาแนวราบ (Flat Ontology) ที่เปิดความเป็นไปได้ของทุกตัวแสดงในระบบเครือข่าย

ลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งของทฤษฎีเครือข่าย-ผู้กระทำการตามแนวทางของ Bruno Latour ที่ทำให้แนวคิดนี้มีความแตกต่างออกไปจากกลุ่มทฤษฎีดั้งเดิม (Classical Theories) ที่มุ่งพัฒนารอบการวิเคราะห์ที่มีหลักเกณฑ์ รายละเอียดแบบตายตัว (Fix or Solid Frame) ที่มุ่งอธิบายปรากฏการณ์ผ่านการศึกษาเส้นทางของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้กระทำการทั้งหลายในสังคมระดับปฏิบัติการ (Practical Process) ไม่ยึดกรอบตายตัวของนิยาม หรือทฤษฎีว่าเครือข่ายต้องมีรูปร่าง บทบาท หรือองค์ประกอบแบบใด

ที่เฉพาะเจาะจง หากแต่เป็นกรอบที่เลื่อนไหล (Moving Frame) ที่มองปรากฏการณ์จริงในพื้นที่ก่อนจะมองหาชุดคำอธิบายผ่านระบบปฏิสัมพันธ์ในประเด็นนั้นๆ ดังปรากฏในงานของ Robert D. Putnam ที่ได้เรียกกรอบแนวคิดนี้ว่าเป็นกรอบที่ให้ความสำคัญกับปรากฏการณ์ กระบวนการเชิงปฏิบัติ (Practical Enlightenment) (Fenwick, 2018) ก่อนจะนำมาถอดรหัส หรือแปลความ กระบวนการสร้างความหมายที่เกิดขึ้นภายในกระบวนการปฏิสัมพันธ์ ให้ความสนใจกับการวิเคราะห์คู่ความสัมพันธ์ที่ดำเนินการภายในปรากฏการณ์จนได้รับการกล่าวถึงว่าเป็นสังคมวิทยาของการคบค้าสมาคม (Sociology of Association) อันเป็นการพิจารณาสังคมตามความหมายดั้งเดิมของรากศัพท์ภาษาละตินที่คำว่า Socio หมายถึง ร่องรอยแห่งการเชื่อมโยง หรือหลักฐานแห่งการสมาคม (Latour, 2005)

บทสรุป

จากการปริทัศน์วรรณกรรมครั้งนี้จึงอาจกล่าวได้ว่า เนื่องจากสมมติฐานหลักของแนวคิด ANT ได้ขยายขอบเขตการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคมไปเป็นแนวคิดที่นำพาผู้ศึกษาก้าวข้ามข้อจำกัดของกรอบการมองปรากฏการณ์แบบแยกพิจารณาระหว่างโครงสร้าง และตัวแสดง (Structure and Agency) อันเป็นแนวทางดั้งเดิมของกรอบแนวคิดทางสังคมศาสตร์จำนวนหนึ่งที่มุ่งศึกษา วัตถุ โครงสร้าง หรือปรากฏการณ์แบบแยกส่วน ที่เน้นการสร้างคำอธิบายด้วยการจัดหมวดหมู่ คล้ายการตัดชิ้นส่วนของปรากฏการณ์ไปศึกษาแยกเดี่ยวขาดออกจากบริบททางสังคมอื่น ๆ ซึ่งหากพิจารณาตามหลักที่กล่าวมาแล้วนี้จะขัดกับหลักการรากฐานของสำนักพัฒนศาสตร์ที่ยึดมั่นในทฤษฎีระบบ (System Theory) อันเชื่อว่าสิ่งต่าง ๆ ล้วนมีความเชื่อมโยงต่อกัน มีความสัมพันธ์กันอยู่อย่างเป็นชุดระบบ ในแง่นี้ ANT จึงถือว่าเป็นแนวคิดที่มีความสอดคล้องกับจิตการศึกษาทางการพัฒนา (Development Sciences) เนื่องจากแนวคิดเครือข่าย-ผู้กระทำการมิได้มุ่งสร้างคำอธิบายวัตถุใดภายใต้บริบทของตัววัตถุนั้นโดยลำพัง (Puritan) แต่วางสมมติฐานการศึกษาไว้ที่ความยืดหยุ่นกันของทุกสิ่งในเครือข่ายความสัมพันธ์ โดยเชื่อว่าวัตถุ หรือผู้กระทำการนั้นสามารถเป็นแรงผลักดัน หรือส่งผลให้เกิดการกระทำในแต่ละจุดของเครือข่ายความสัมพันธ์ (Node) ได้ ทั้งนี้แต่ละตัวกระทำการไม่ว่าจะเป็นบุคคล สถาบัน สิ่งของ ต่างก็ถูกพิจารณาในฐานะที่มีความสำคัญและมีศักยภาพในการเป็นผู้กระทำการต่อระบบอย่างเท่าเทียมกันทั้งสิ้น ANT เป็นแผนที่ความสัมพันธ์ที่กระบวนการสร้างความหมาย และการปฏิสัมพันธ์เกิดขึ้นในแต่ละจุดของเครือข่าย ซึ่งจุดนั้นสามารถเป็นได้ทั้งมนุษย์ แนวคิด หรือ สิ่งของ (Material-Semiotic Relations) และไม่ว่าจะเป็นเรื่องใหญ่ (Macro Level) อย่างนโยบายรัฐ หรือน้ำมันในตลาดโลก หรือระดับจุลภาค (Micro Level) อย่างสิ่งของส่วนตัวเช่น รถยนต์ หรืออาหารที่บริโภคในครัวเรือนก็ไม่ได้ถูกแบ่งแยกพิจารณาแบบต่างระนาบ (Hierarchy) ไม่มีความสัมพันธ์แบบบนลงล่าง (Top-Down) หรือล่างขึ้นบน (Bottom-Up) แบบทิศทางตายตัวมีเพียงความเข้มข้นของปฏิสัมพันธ์ที่สร้างความแตกต่างอย่างมีนัยยะสำคัญในการพิจารณารูปแบบปรากฏการณ์ผ่านวิธีการเช่นนี้ (Olsen, 1996) ท่ามกลางความเป็นไปได้ของสารพัด “ผู้กระทำการ-Actants” นี้เองที่ทำให้ ANT เป็นทั้งแนวคิดที่จะเปิดหุเปิดตานักวิจัยสู่ปริภูมิใหม่ ๆ ของ

ปรากฏการณ์ทางสังคม และในทางกลับกันก็เป็นสนามที่น่าสนใจของผู้หลงใหลในการถอดรหัสวิถีชีวิตว่าด้วยปฏิสัมพันธ์ระหว่างสรรพสิ่งและมนุษย์

ดังนั้นทฤษฎีเครือข่าย-ผู้กระทำการ (ANT) ช่วยให้นักวิจัยด้านเครือข่ายเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น ด้วยการก้าวข้ามแนวคิดเดิมที่แยก โครงสร้างและตัวแสดงออกจากกันในกระบวนการพิจารณา ANT สร้างแผนที่ความสัมพันธ์ที่ความหมายและการปฏิสัมพันธ์เกิดขึ้นในทุกจุด ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ แนวคิดหรือสิ่งของ และไม่แบ่งแยกระดับมหภาคหรือจุลภาค ไม่มีความสัมพันธ์แบบบนลงล่างหรือล่างขึ้นบน แต่เน้นความเข้มข้นของการปฏิสัมพันธ์ ทำให้ ANT เป็นแนวคิดที่เปิดมุมมองใหม่และน่าสนใจสำหรับผู้ที่ต้องการทำความเข้าใจการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสรรพสิ่งและมนุษย์

เอกสารอ้างอิง

- ธนพฤษช์ ชามะรัตน์. (2551). *สถานภาพองค์ความรู้ของแนวคิดเครือข่ายทางสังคม*. สืบค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2562, เข้าถึงได้จาก <http://www.kroobannok.com/blog/4252>
- Barad, K. (2014). Diffracting diffraction: Cutting together-apart. *Parallax*, 20(3), 168-187.
- Barad, K. (2007). *Meeting the Universe Half-way*. Durham, NC: Duke University Press.
- Boissevain, J. & Mitchell, J.C. (1973). *Network analysis: Studies in human interaction*. Netherlands: Mouton.
- Bruno, L. (1992). *Where are the Missing Masses? Sociology of a Few Mundane Artefacts In Shaping Technology-Building Society*. In W.E Bijker & J. Law (Eds.). *Shaping technology/building society: Studies in sociotechnical change*. (pp. 225-259). Cambridge Mass: MIT Press. (1986). *The Power of Associations*. In J. Law (Eds.). *Power, Action and Belief*. A New Sociology of Knowledge. (pp. 261-277). [n.p.].
- Bruno, L. (1998). *Keynote Speech on Recalling ANT*. Lancaster: Lancaster University Press.
- On Actor- Network Theory: A few Clarifications. Retrieve 8 October, 2020. from <https://www.jstor.org/stable/40878163>
- Casper, B.J. (2020). *New Ontologies? Reflections on Some Recent 'Turns' in STS, Anthropology and Philosophy*. Retrieve 8 October, 2020. from https://www.academia.edu/25710614/New_Ontologies_Reflections_on_Some_Recent_Turns_in_STS_Anthropology_and_Philosophy.
- Fenwick, T., Edwards, R. & Sawchuk, P. (2011). *Emerging approaches to educational research: Tracing the socio-material*. London: Routledge.
- Harman, G. (2014). *Entanglement and Relation: A Response to Bruno Latour and Ian Hodder*. [n.p.]: The Johns Hopkins University Press

- Harvey, P., Jensen, C.B. & Morita, A. (2016). *Infrastructures and social complexity: A companion*. London: Taylor & Francis.
- John, L. (2009). *Actor network theory and material semiotics*. Retrieve 13 June, 2016, from <http://www.heterogeneities.net/publications/Law2007ANT>
- St. Pierre, E.A., Jackson, A.Y. & Mazzei, L.A. (2016). *New empiricisms and new materialisms: Conditions for new inquiry*. *Cultural Studies-Critical Methodologies*, 16(2), 99-110.
- Vicsek, L. & Hanna, K. (2016). Networks in the social sciences: Comparing actor-network theory and social network analysis. *Journal of sociology and social policy*, 7(2), 77-102.

การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศกับเศรษฐกิจท้องถิ่นไทย:

ความท้าทายและโอกาสเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน

CLIMATE CHANGE AND THAILAND'S LOCAL ECONOMIES:

CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Received: 26/01/2568

Revised: 25/06/2568

Accepted: 26/06/2568

สรายุธ รัชมี¹

Sarayoot Ratsamee¹

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่มีต่อเศรษฐกิจท้องถิ่นของประเทศไทย โดยมุ่งเน้นที่เศรษฐกิจชุมชนและเศรษฐกิจฐานราก ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความเปราะบางต่อการเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อมและภัยธรรมชาติมากที่สุด วิธีที่ใช้ในการศึกษาคือการทบทวนวรรณกรรมเชิงวิเคราะห์จากแหล่งข้อมูลวิชาการ เอกสาร และรายงานเชิงนโยบายในประเทศและต่างประเทศ ในการทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และองค์ความรู้ด้านเศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศเศรษฐกิจ และการพัฒนาที่ยั่งยืน ผลการศึกษาพบว่า การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศได้ส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพของรายได้ การใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และโครงสร้างพื้นฐานของชุมชนท้องถิ่นไทยมาอย่างยาวนาน โดยเฉพาะภาคเกษตรกรรม อุตสาหกรรมการผลิต และการท่องเที่ยวชุมชน ซึ่งประกอบกับความท้าทายต่อการพัฒนาชุมชนหลากหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นความเปราะบางของชุมชน ความเหลื่อมล้ำและการขาดแคลนงบประมาณ ความรู้ และทักษะการแก้ปัญหา รวมถึงการเปลี่ยนแปลงจากสังคมภายนอก ซึ่งผู้เขียนได้นำเสนอกรอบแนวคิดในการพัฒนาอย่างยั่งยืน เพื่อเป็นแนวทางในการปรับตัวและกำหนดนโยบายของชุมชนท้องถิ่น 7 ประการ ประกอบด้วย การวางแผนเชิงพื้นที่ การพัฒนาเกษตรกรรมที่ยืดหยุ่น การใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรม การเสริมสร้างทุนมนุษย์ การสนับสนุนเศรษฐกิจฐานชุมชน การพัฒนาและใช้พลังงานสะอาด และการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นกุญแจสำคัญในการเสริมสร้างความยืดหยุ่นและศักยภาพของการพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่นให้สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในอนาคตได้อย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ: การพัฒนาอย่างยั่งยืน, การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ, เศรษฐกิจท้องถิ่น, เศรษฐกิจฐานราก, โอกาสและความท้าทาย

ABSTRACT

This article aims to analyze the impacts of climate change on the local economy of Thailand, with a particular focus on community-based and grassroots economies, which are among the most vulnerable to environmental changes and natural disasters. The study employs

¹ นักศึกษาสาขาวิชาสังคมศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

¹ students of Social Studies, Faculty of Education, Khon Kaen University

*E-mail: Sarayoot.r@kkumail.com

an analytical literature review method, drawing from academic sources, documents, and policy reports both domestically and internationally. It explores key concepts, theories, and knowledge in the fields of environmental economics, ecological-economic systems, and sustainable development. The findings reveal that climate change has long affected the stability of income, the use of natural resources, and the infrastructure of Thailand's local communities-especially in agriculture, community-based manufacturing industries, and ecotourism. These effects are compounded by various development challenges such as community vulnerability, inequality, limited budget, lack of knowledge and problem-solving skills, and external social transformations. In response, the author proposes a conceptual framework for sustainable development to guide community adaptation and local policy formulation. The framework comprises seven key strategies: spatial planning, climate-resilient agriculture, the application of technology and innovation, human capital development, support for community-based economies, the development and use of clean energy, and the promotion of community participation. These strategies are considered vital to strengthening the resilience and capacity of local economic systems, enabling them to effectively adapt to future changes.

Keywords: Sustainable development, Climate change, Local economy, Grassroots economy, Opportunities and challenges

บทนำ

ในหลายทศวรรษที่ผ่านมาโลกได้ประสบกับปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (Climate Change) ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคมของประเทศต่าง ๆ โดยสาเหตุหลักของการเปลี่ยนแปลงนี้เกิดจากกิจกรรมของมนุษย์ที่เพิ่มการปล่อยก๊าซเรือนกระจกในชั้นบรรยากาศ การสะสมของก๊าซอันตรายนี้นำไปทำให้เกิดภาวะโลกร้อน (Global Warming) ทำให้อุณหภูมิโลกเพิ่มสูงขึ้น และนำไปสู่ผลกระทบอย่างรวดเร็วทั้งระบบ จากรายงานของ World Meteorological Organization (2020) ชี้ให้เห็นว่า การเพิ่มขึ้นของอุณหภูมิทำให้เกิดคลื่นความร้อนในหลายพื้นที่ทั่วโลก ส่งผลกระทบต่อภาคเกษตรกรรม โดยเฉพาะในประเทศที่เศรษฐกิจยังพึ่งพาภาคเกษตรเช่นประเทศไทย เกษตรกรต้องเผชิญกับภัยแล้งและน้ำท่วมที่เกิดบ่อยครั้ง (Jaipiam, 2024, p. 77-124) นอกจากนี้ การเพิ่มระดับน้ำทะเลจากการละลายของน้ำแข็งที่ขั้วโลกเหนือและใต้ ยังส่งผลให้พื้นที่ชายฝั่งถูกท่วมและเกิดความเสียหายต่อโครงสร้างพื้นฐาน รวมถึงทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศทางทะเล (ภัทรกร นิธิรางกูร, และสมปรารถนา ฤทธิ์พริ้ง, 2566, น. 15-23) ก่อให้เกิดการสูญเสียทางเศรษฐกิจในภาคประมงและการท่องเที่ยวอย่างมีนัยสำคัญ กล่าวได้ว่า ประเทศไทยถือเป็นหนึ่งในประเทศที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศอย่างมาก โดยเฉพาะภัยพิบัติทางธรรมชาติที่รุนแรงเป็นประจำทุกปี ได้แก่ ปัญหาภัยแล้งและน้ำ

ท่วม (นภสร สร้อยยอดทอง, และคณะ, 2563, น. 173-184) เช่น เหตุการณ์น้ำท่วมรุนแรงในภาคเหนือของประเทศไทยเมื่อปี 2567 เป็นตัวอย่างล่าสุดที่แสดงให้เห็นถึงความเสี่ยงบางของเศรษฐกิจฐานรากของท้องถิ่น โดยเฉพาะภาคการผลิตสินค้าและบริการ เช่น ภาคการเกษตร อุตสาหกรรมครัวเรือน และการท่องเที่ยวชุมชน ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อรายได้จากการท่องเที่ยวและความเป็นอยู่ของชุมชนท้องถิ่นที่พึ่งพาอุตสาหกรรมนี้

เศรษฐกิจท้องถิ่นเป็นระบบเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในระดับชุมชนหรือท้องถิ่น ซึ่งมุ่งตอบสนองความต้องการพื้นฐานของประชาชนในพื้นที่ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การผลิตสินค้าและบริการ การเกษตร การค้าปลีก และการท่องเที่ยว โดยทั่วไปเศรษฐกิจท้องถิ่นมีความเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับทรัพยากรธรรมชาติ และดำเนินไปบนฐานของความพึ่งพาอาศัยกันภายในชุมชน (นฤมล อนุสนธิ์พัฒน์, และ สุธิ โกสิยสิทธิ์, 2563, น. 289-304) ในประเทศไทย เศรษฐกิจท้องถิ่นมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะในพื้นที่ชนบทซึ่งมีสัดส่วนประชากรจำนวนมาก อย่างไรก็ตาม ระบบเศรษฐกิจในระดับฐานรากนี้ยังคงมีความเปราะบางต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ เนื่องจากพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติและภาคเกษตรกรรมเป็นหลัก ผลกระทบจากภัยพิบัติทวีความรุนแรงขึ้น ส่งผลให้ผลผลิตทางการเกษตรลดลง ทรัพยากรน้ำและที่ดินเสื่อมโทรม และเกิดความสูญเสียด้านรายได้ของเกษตรกรในหลายพื้นที่ (สิริยา รัตนช่วย, 2560, 72-87) ดังนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องนำหลักการพัฒนาย่างยั่งยืน ซึ่งเป็นกระบวนการที่มุ่งเน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยไม่ทำลายสภาพแวดล้อม และไม่ละเลยความเป็นอยู่ของคนในอนาคต มาเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความสมดุลระหว่างมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งต้องได้รับการบูรณาการอย่างเหมาะสมเพื่อให้ตอบสนองความต้องการของชุมชนท้องถิ่น โดยไม่บั่นทอนโอกาสในการพัฒนาของคนรุ่นต่อไป (วีระศักดิ์ บุญญดิษฐ์, และคณะ, 2565, น. 52-60) ถึงแม้ในบริบทของประเทศไทย แนวทางการพัฒนาย่างยั่งยืนจะยังคงเป็นความท้าทาย โดยเฉพาะในเขตชนบทที่ยังเผชิญกับความเหลื่อมล้ำทางสังคม ความยากจน และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไม่ยั่งยืน ปัญหาเหล่านี้ส่งผลโดยตรงต่อเศรษฐกิจท้องถิ่น ซึ่งมักพึ่งพาภาคเกษตรกรรมและการท่องเที่ยวที่อ่อนไหวต่อสภาพภูมิอากาศ ยิ่งไปกว่านั้น ข้อจำกัดด้านงบประมาณและเทคโนโลยีของท้องถิ่นยังเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการปรับตัวและการลงทุนเพื่ออนาคต (Desmet and Rossi-Hansberg, 2024, p. 271-304) ดังนั้น เพื่อให้เศรษฐกิจท้องถิ่นสามารถยืดหยุ่นและปรับตัวได้ในระยะยาว แนวทางการพัฒนาย่างยั่งยืนจึงจำเป็นต้องได้รับการบูรณาการเข้ากับการวางนโยบายในทุกระดับ ตั้งแต่การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ การส่งเสริมพลังงานสะอาด ไปจนถึงการสร้างความยืดหยุ่นให้กับชุมชน ผ่านการพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสม การดำเนินการเหล่านี้จะเป็นกุญแจสำคัญในการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาย่างยั่งยืน และเสริมสร้างความมั่นคงให้กับเศรษฐกิจท้องถิ่นท่ามกลางความท้าทายในอนาคต

แม้จะมีงานศึกษาจำนวนมากเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศในระดับประเทศหรือระดับโลก แต่การวิเคราะห์ผลกระทบในระดับชุมชน โดยเฉพาะต่อเศรษฐกิจท้องถิ่นของไทย เช่น ภาคเกษตรกรรม และการท่องเที่ยว กลับยังมีจำกัดในเชิงเชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่องความยืดหยุ่นและ การปรับตัว (resilience and adaptation) ของชุมชนต่อวิกฤตสภาพภูมิอากาศ และยังขาดการสังเคราะห์แนวคิดเชิงทฤษฎีที่นำมาใช้ในการประเมินแนวทางการพัฒนาย่างยั่งยืนในบริบทของเศรษฐกิจฐานรากซึ่งมีความหลากหลายทั้งทาง

ภูมิศาสตร์ สังคม และทรัพยากรด้วยเหตุนี้ บทความนี้จึงมุ่งตอบคำถามหลักว่า การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจท้องถิ่นของไทยอย่างไร และมีแนวทางใดในการปรับตัวและสร้างความยืดหยุ่นเพื่อมุ่งสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนในระดับชุมชนบ้าง ผ่านการวิเคราะห์ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่มีต่อเศรษฐกิจท้องถิ่นในบริบทไทย โดยเฉพาะภาคเกษตรกรรมและการท่องเที่ยว โดยสังเคราะห์แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศเศรษฐกิจ และการพัฒนาอย่างยั่งยืน เพื่อนำมาใช้ในการอภิปรายวิเคราะห์ และนำเสนอแนวทางเชิงนโยบายและแนวปฏิบัติในการเสริมสร้างความสามารถในการปรับตัวของชุมชนที่มีความเปราะบางสูง

บทวนแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การศึกษานี้อาศัยกรอบแนวคิดจากสามทฤษฎีหลัก ได้แก่ ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อม ทฤษฎีระบบนิเวศและเศรษฐกิจ และทฤษฎีการพัฒนาอย่างยั่งยืน ซึ่งมีส่วนสำคัญในการวิเคราะห์และออกแบบแนวทางการปรับตัวของเศรษฐกิจท้องถิ่นต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ อย่างไรก็ตาม การนำแต่ละทฤษฎีมาใช้ในการบริบทของประเทศไทยมีทั้งข้อได้เปรียบและข้อจำกัด ซึ่งจำเป็นต้องพิจารณาอย่างรอบด้าน ดังนี้

1.ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อม (Environmental Economics) การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศเป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลกระทบทางตรงและทางอ้อมต่อเศรษฐกิจท้องถิ่นของประเทศไทย โดยเฉพาะพื้นที่ที่เปราะบางและพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติ ทฤษฎีนี้มุ่งเน้นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติผ่านกลไกตลาด โดยใช้แนวคิดต้นทุน-ผลประโยชน์ (Cost-Benefit Analysis) ผลกระทบภายนอก (Externalities) และการกำหนดมูลค่าทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่มีราคาตลาด (Non-market Valuation) เพื่อออกแบบนโยบายเชิงเศรษฐศาสตร์ ทั้งนี้เศรษฐกิจท้องถิ่นของไทยพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติสูง เช่น ภาคเกษตรและการท่องเที่ยว แนวคิดเศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อมจึงสามารถสนับสนุนการวางนโยบายในระดับท้องถิ่น เช่น การจัดตั้งกองทุนทรัพยากรธรรมชาติ การส่งเสริมพลังงานหมุนเวียน เช่น โครงการติดตั้งโซลาร์เซลล์ในชุมชนที่ช่วยเพิ่มรายได้และลดการพึ่งพาพลังงานฟอสซิล (ชาญชัย จิตรเหล่าอาพร, และคณะ, 2564, น. 77-93)

2.ทฤษฎีระบบนิเวศและเศรษฐกิจ (Ecological Economics) เป็นกรอบแนวคิดที่บูรณาการระบบเศรษฐกิจเข้ากับระบบนิเวศ โดยเน้นว่าระบบเศรษฐกิจดำรงอยู่ภายใต้ข้อจำกัดของธรรมชาติ ทฤษฎีนี้จึงเน้นความยั่งยืนในระยะยาว โดยมีหลักการสำคัญ ได้แก่ ขอบเขตระบบนิเวศ (Ecological Boundaries) การประเมินบริการระบบนิเวศ (Ecosystem Services Valuation) และความยั่งยืนระยะยาว ทฤษฎีนี้จึงมีบทบาทสำคัญต่อเศรษฐกิจฐานรากของไทย โดยเฉพาะในพื้นที่ชนบท เช่น โครงการ “โคก หนอง นา โมเดล” ที่นำหลักระบบนิเวศมาใช้ในการจัดการทรัพยากรในชุมชน (สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ, 2564) ข้อได้เปรียบของทฤษฎีนี้คือความสามารถในการสะท้อนความเชื่อมโยงระหว่างทรัพยากร ชุมชน และวัฒนธรรมท้องถิ่น แต่ข้อจำกัดคือ การขาดกลไกเชิงนโยบายที่รองรับแนวคิดระบบนิเวศในระดับมหภาค และการวัดผลที่เป็นรูปธรรมอาจทำได้ยากในทางปฏิบัติ

3. ทฤษฎีการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) เป็นกรอบแนวคิดเชิงนโยบายที่ได้รับ การยอมรับในระดับสากล โดยเน้นการพัฒนาทางเศรษฐกิจควบคู่ไปกับการรักษาสิ่งแวดล้อมและสังคม เพื่อไม่ กระทบต่อโอกาสของคนรุ่นต่อไป ตามนิยามของ Brundtland Report (WCED, 1987) การพัฒนาอย่างยั่งยืน ประกอบด้วยสามมิติหลัก ได้แก่ เศรษฐกิจ (Economic Sustainability) สังคม (Social Sustainability) และ สิ่งแวดล้อม (Environmental Sustainability) แนวคิดนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อเศรษฐกิจท้องถิ่นของไทย ที่ต้อง เผชิญกับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ โดยทฤษฎีการพัฒนาอย่างยั่งยืนสามารถใช้เป็น เครื่องมือในการออกแบบนโยบายที่ครอบคลุมทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมในระดับชุมชน โดยมีจุด แข็งคือเป็นกรอบที่ครอบคลุมและยืดหยุ่น สามารถประยุกต์ใช้ได้ทั้งในระดับนโยบายและระดับพื้นที่ แต่จุดอ่อนคือ เมื่อถูกนำไปใช้จริงในระดับท้องถิ่น อาจถูกแปลความหมายอย่างคลุมเครือหรือกลายเป็นเพียงเป้าหมายเชิง สัญลักษณ์ หากขาดทรัพยากรและกลไกการติดตามที่ชัดเจน

ทั้งสามทฤษฎีต่างเสนอเครื่องมือและกรอบคิดที่มีคุณค่าในการรับมือกับผลกระทบของการเปลี่ยนแปลง สภาพภูมิอากาศต่อเศรษฐกิจท้องถิ่น ทว่า ไม่มีทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งที่สามารถตอบโจทย์ทั้งหมดได้โดยลำพัง การบูรณาการแนวคิดระหว่างมิติ “เศรษฐกิจ-นิเวศ-สังคม” จึงเป็นแนวทางที่เหมาะสมที่สุด โดยเฉพาะเมื่อ ประยุกต์ใช้ในบริบทประเทศไทย ซึ่งมีความหลากหลายทั้งด้านทรัพยากร ภูมิประเทศ และโครงสร้างสังคมท้องถิ่น การออกแบบนโยบายและกลไกการพัฒนาควรยึดหลักตามความเหมาะสมของพื้นที่ และส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วม ของชุมชนอย่างแท้จริง เพื่อสร้างเศรษฐกิจท้องถิ่นที่ยืดหยุ่น มีภูมิคุ้มกัน และเติบโตอย่างยั่งยืน

ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศต่อเศรษฐกิจท้องถิ่น

การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศเป็นปรากฏการณ์ระดับโลกที่ส่งผลกระทบในหลากหลายมิติ ไม่เพียงแต่ ต่อสิ่งแวดล้อมโดยตรง แต่ยังส่งผลกระทบในเชิงเศรษฐกิจอย่างลึกซึ้ง งานศึกษาหลายชิ้นชี้ให้เห็นว่าการ เปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศจะก่อให้เกิดความเสียหายต่อระบบเศรษฐกิจในอนาคต เช่น การศึกษาของ Nordhaus (2013) ประเมินการว่าความเสียหายต่อผลผลิต (economic output losses) ของโลก เมื่อสิ้น ศตวรรษที่ 21 จะอยู่ที่ประมาณ 31 ล้านล้านดอลลาร์สหรัฐ ในขณะที่ Dietz & Stern (2015) ประเมินการว่า ความเสียหายจะอยู่ที่ประมาณ 400 ล้านล้านดอลลาร์สหรัฐ ส่วนการศึกษาของ Weitzman (2012) ให้ผล ใกล้เคียงกับของ Nordhaus (2013) ความเสียหายต่อผลผลิตยังสะท้อนถึงอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจที่ลดลง ยิ่งไปกว่านั้น งานศึกษาของ Burke et al. (2015) พบว่า หากไม่มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้คนในระบบ เศรษฐกิจ อุณหภูมิโลกที่สูงขึ้นจะทำให้รายได้เฉลี่ยของโลกจะลดลงถึง 23% ในปี 2100 (กรณีการ ธรรมพานิช วงศ์ และคณะ, 2567) (เอกสารจากเว็บไซต์) โดยเฉพาะเศรษฐกิจในระดับท้องถิ่นที่ระบบเศรษฐกิจมีความ เปราะบางและพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเป็นหลัก เศรษฐกิจท้องถิ่นของประเทศไทยมีความเกี่ยวข้องกับใกล้ชิดกับ ภาคเกษตรกรรม อุตสาหกรรมการผลิต และการท่องเที่ยวซึ่งอิงอยู่กับระบบนิเวศ หากเกิดการเปลี่ยนแปลงของ ภูมิอากาศ ย่อมส่งผลกระทบโดยตรงต่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจเหล่านี้ ดังนี้

1.ผลกระทบต่อภาคการเกษตร เป็นภาคเศรษฐกิจที่มีความอ่อนไหวสูงต่อสภาพภูมิอากาศเนื่องจากต้องพึ่งพาทรัพยากรทางธรรมชาติและสภาพอากาศที่เหมาะสมในกระบวนการผลิต การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลกระทบต่อการปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ การทำประมงและเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ (Waqas et al., 2025, p. 2) เนื่องมาจากแปรปรวนของภูมิอากาศ การเพิ่มขึ้นของอุณหภูมิ การเปลี่ยนแปลงความถี่และความรุนแรงของสภาพอากาศสุดขั้วมีผลกระทบต่อผลิตผลการเกษตรที่สำคัญของประเทศไทยหลายชนิดผ่านหลายช่องทาง เช่น น้ำท่วม ฝนแล้ง อุณหภูมิที่สูงขึ้น (Gitz et al., 2016) สำหรับภาวะฝนแล้งและฝนชุกในประเทศไทยนั้น ส่วนใหญ่ฝนแล้งเกิดจากปรากฏการณ์เอลนีโญ (El Niño) ซึ่งเกิดขึ้นสลับกับฝนชุกจากปรากฏการณ์ลานีญา (La Niña) พบว่าเมื่อใดที่มีภาวะฝนแล้งผลผลิตการเกษตรที่สำคัญของไทยโดยเฉพาะข้าวโพดจะลดลงมากที่สุด รองลงมาคือ อ้อย และข้าว (นิพนธ์ พัวพงศกร และคณะ, 2015) (เอกสารจากเว็บไซต์) นอกจากนี้ งานศึกษาของ Waqas et al. (2025, p. 3) พบว่า การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศมีแนวโน้มที่จะส่งผลโดยตรงต่อการเกษตรเชิงกายภาพของพืชและสัตว์รวมถึงพื้นที่ที่ใช้เพื่อการเกษตรที่เสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว รวมถึงการทำประมงและการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ แม้ว่าในประเทศไทยแล้ว ระดับความเปราะบางของการทำประมงและเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศยังจัดว่าอยู่ในระดับที่ไม่สูงมาก แต่ควรเตรียมพร้อมรับมือ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศสามารถเกิดขึ้นได้อย่างฉับพลัน

2.ผลกระทบต่อภาคอุตสาหกรรมการผลิต การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศยังส่งผลโดยตรงต่อกระบวนการผลิตสินค้าชุมชน ได้แก่ อุตสาหกรรมครัวเรือน วิสาหกิจชุมชน และกิจการขนาดเล็กที่พึ่งพาทรัพยากรท้องถิ่น ทำให้ส่งผลกระทบต่อห่วงโซ่อุปทาน แรงงาน ต้นทุน และคุณภาพของวัตถุดิบที่ใช้ในกระบวนการผลิต สร้างความเสียหายต่อโครงสร้างพื้นฐานและเครื่องจักรของสถานประกอบการในชุมชนหลายแห่ง ทำให้ต้องหยุดการผลิตชั่วคราวและมีค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมสูง ซึ่งเป็นภาระหนักสำหรับผู้ประกอบการรายย่อย นอกจากนี้ การขาดแคลนน้ำในฤดูแล้งยังเป็นอุปสรรคสำคัญสำหรับอุตสาหกรรมที่ต้องใช้น้ำปริมาณมาก เช่น การผลิตอาหารแปรรูปหรือเครื่องดื่ม ซึ่งส่งผลให้ต้นทุนการผลิตเพิ่มสูงขึ้น

3.ผลกระทบต่อภาคการท่องเที่ยว การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและภาวะโลกร้อนนั้นส่งผลให้เกิดผลกระทบต่อภาคการท่องเที่ยว โดยเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้นักท่องเที่ยวไม่อยากเดินทางท่องเที่ยวเพราะไม่แน่ใจในอากาศที่เปลี่ยนแปลงที่อาจส่งผลให้เกิดเหตุการณ์ ภัยพิบัติธรรมชาติทั้งความแห้งแล้งไฟป่า ฯลฯ ซึ่งเป็นสิ่งที่ส่งผลกระทบกับการท่องเที่ยวได้ (พันธ์วลี รวยรัมย์ และสุวิมล คนไว, 2561, น. 2) โดยเฉพาะชุมชนที่พึ่งพารายได้จากแหล่งท่องเที่ยวสำคัญ

4.การย้ายถิ่นฐานและการเปลี่ยนแปลงทางประชากร ภัยธรรมชาติที่มีความรุนแรงและถี่สูงขึ้น เช่น น้ำท่วมในภาคกลาง และภัยแล้งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้บีบบังคับให้ประชาชนจำนวนมากต้องอพยพจากชุมชนชนบทไปสู่เมืองเพื่อแสวงหาโอกาสใหม่ รายงานของธนาคารโลก (World Bank, 2021, p. 10) ระบุว่า ประเทศไทยกำลังเผชิญกับแนวโน้มการเพิ่มขึ้นของการย้ายถิ่นฐานภายในประเทศ โดยเฉพาะในกลุ่มแรงงานที่พึ่งพาภาคเกษตร การเคลื่อนย้ายนี้ไม่เพียงแต่ส่งผลกระทบต่อความหนาแน่นของประชากรในเมือง แต่

ยังทำให้ชุมชนท้องถิ่นขาดแคลนแรงงาน ส่งผลต่อการชะลอตัวของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และการเสื่อมถอยของโครงสร้างทางสังคมในชนบท

5.การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการจ้างงานและทักษะแรงงาน เมื่อภาคเกษตรกรรมได้รับผลกระทบจากสภาพภูมิอากาศอย่างต่อเนื่อง เศรษฐกิจท้องถิ่นย่อมต้องปรับตัวเข้าสู่ภาคบริการหรืออุตสาหกรรมขนาดเล็ก อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงนี้ต้องอาศัยการพัฒนาทักษะแรงงานใหม่ที่เหมาะสม เช่น การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในเกษตรอัจฉริยะ หรือทักษะในภาคบริการที่มีมูลค่าเพิ่มสูงขึ้น UNDP (2020, p. 5) ชี้ให้เห็นว่า ประชากรในพื้นที่ชนบทยังเผชิญกับข้อจำกัดในการเข้าถึงการศึกษาและการฝึกอบรมทักษะ ส่งผลให้ไม่สามารถปรับตัวหรือยกระดับศักยภาพแรงงานได้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง ส่งผลต่อความสามารถในการแข่งขันของเศรษฐกิจท้องถิ่นในระยะยาว

ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศต่อเศรษฐกิจท้องถิ่นเป็นประเด็นที่ซับซ้อนและเชื่อมโยงกันหลากหลายมิติ ทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งจำเป็นต้องได้รับการจัดการด้วยแนวทางแบบองค์รวมที่ผสมผสานระหว่างนโยบายภาครัฐ การมีส่วนร่วมของชุมชน และการใช้กรอบคิดเชิงระบบตามแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืน เพื่อสร้างความยืดหยุ่นให้แก่เศรษฐกิจท้องถิ่นในอนาคต

ความท้าทายต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนของเศรษฐกิจท้องถิ่นในประเทศไทย

เศรษฐกิจท้องถิ่นของประเทศไทยมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ โดยเฉพาะในด้านการเกษตร การประมง หัตถกรรม และการท่องเที่ยวชุมชน ซึ่งล้วนเป็นกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับทรัพยากรธรรมชาติและวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นอย่างแน่นแฟ้น อย่างไรก็ตาม การพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่นให้มีความยั่งยืนนั้นยังเผชิญกับความท้าทายหลายประการที่ต้องได้รับการแก้ไขอย่างเป็นระบบและสอดคล้องกับบริบทของชุมชนและธรรมชาติ ดังนี้

1.ความเปราะบางต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การเปลี่ยนแปลงของอุณหภูมิ ปริมาณน้ำฝน และภัยพิบัติธรรมชาติที่รุนแรงขึ้น เช่น น้ำท่วม ภัยแล้งและพายุ ทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชนท้องถิ่น โดยเฉพาะภาคเกษตรกรรมและประมง ต้องเผชิญกับความไม่แน่นอนสูงขึ้น การวางแผนการผลิตและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติจึงกลายเป็นสิ่งที่ยากลำบาก อีกทั้งการขาดกลไกในการปรับตัวที่มีประสิทธิภาพทำให้ชุมชนต้องเผชิญกับความเสียหายทางเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่องในทุกปี

2.ความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงทรัพยากรและโอกาส พื้นที่ท้องถิ่นจำนวนมากยังประสบปัญหาการเข้าถึงแหล่งเงินทุน เทคโนโลยี และการศึกษาอย่างจำกัด ทำให้ไม่สามารถพัฒนาศักยภาพทางเศรษฐกิจได้อย่างเต็มที่ นอกจากนี้ ความเหลื่อมล้ำด้านโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน การสื่อสาร และแหล่งน้ำสะอาด ยังเป็นอุปสรรคต่อการยกระดับคุณภาพชีวิตและการเติบโตของเศรษฐกิจในระยะยาว

3.การพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติอย่างไม่ยั่งยืน เศรษฐกิจท้องถิ่นในหลายพื้นที่ยังพึ่งพาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในลักษณะที่เกินขีดความสามารถในการฟื้นตัว เช่น การทำเกษตรเชิงเดี่ยวที่ใช้สารเคมี

จำนวนมาก การประมงเกินขนาด และการท่องเที่ยวที่ขาดแนวทางอนุรักษ์ ส่งผลให้ทรัพยากรเสื่อมโทรมและลดศักยภาพในการพัฒนาในอนาคต

4.ขาดความรู้และกลไกการจัดการอย่างยั่งยืนในระดับชุมชน ชุมชนท้องถิ่นหลายแห่งยังไม่มีระบบการจัดการที่คำนึงถึงความยั่งยืนทั้งในมิติของเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม การขาดแคลนข้อมูล ขาดการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชน และขาดการบูรณาการนโยบายจากภาครัฐ ทำให้แผนพัฒนาในพื้นที่ไม่สามารถตอบสนองต่อปัญหาเฉพาะหน้าและอนาคตได้อย่างมีประสิทธิภาพ

5.แรงกดดันจากการเปลี่ยนแปลงโลกาภิวัตน์และเศรษฐกิจดิจิทัล โลกาภิวัตน์และการเปลี่ยนผ่านสู่เศรษฐกิจดิจิทัลสร้างความท้าทายให้กับเศรษฐกิจท้องถิ่นในการปรับตัวให้ทันสมัย ชุมชนที่ยังไม่สามารถเข้าถึงเทคโนโลยีหรือไม่มีทักษะด้านดิจิทัล อาจถูกทิ้งไว้ข้างหลัง ขณะที่คู่แข่งจากภายนอกมีความสามารถในการผลิตและจำหน่ายสินค้าและบริการในราคาที่แข่งขันได้มากกว่า

การพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่นอย่างยั่งยืนในประเทศไทยจึงไม่ใช่เพียงการเพิ่มรายได้หรือการขยายการผลิตเท่านั้น แต่ต้องเป็นการพัฒนาอย่างมีสมดุล โดยคำนึงถึงความยืดหยุ่นของชุมชนต่อภัยพิบัติ ความสามารถในการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน และการลดความเหลื่อมล้ำอย่างเป็นระบบ การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน การลงทุนในทรัพยากรมนุษย์ และการบูรณาการแนวคิดเศรษฐกิจสีเขียวจะเป็นแนวทางสำคัญในการตอบโจทยความท้าทายเหล่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญที่ส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อเศรษฐกิจฐานรากและวิถีชีวิตของชุมชน

กรอบแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนของเศรษฐกิจท้องถิ่นต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ

แม้เศรษฐกิจท้องถิ่นของประเทศไทยจะเผชิญกับความท้าทายจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศอย่างต่อเนื่อง แต่อย่างไรก็ตาม พื้นที่ท้องถิ่นของไทยยังมี “โอกาส” และ “ศักยภาพ” ในการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางการปรับตัวและกำหนดนโยบายที่เหมาะสมในการพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่นในยุคการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยมีองค์ประกอบสำคัญ ดังนี้

1. การวางแผนพื้นที่ (Land-use Planning) และการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ ถือเป็นกลยุทธ์สำคัญในการเสริมสร้างความสามารถในการปรับตัวของชุมชนท้องถิ่นต่อสภาพภูมิอากาศที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ได้แก่

1.1 การใช้ข้อมูลภูมิสารสนเทศ (GIS) และการวิเคราะห์พื้นที่เสี่ยง การจัดทำแผนผังการใช้ที่ดินควรอิงจากข้อมูลภูมิประเทศ ภูมิสังคม และภัยพิบัติที่เคยเกิดขึ้นในอดีต โดยใช้เทคโนโลยี GIS เพื่อระบุพื้นที่เสี่ยงต่อน้ำท่วม ภัยแล้ง และการกัดเซาะชายฝั่ง ซึ่งจะช่วยให้การจัดสรรพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัย เกษตรกรรม และการใช้ประโยชน์อื่น ๆ มีประสิทธิภาพและปลอดภัยยิ่งขึ้น

1.2 การอนุรักษ์ระบบนิเวศพื้นที่ชุ่มน้ำและพื้นที่คุ้มครอง การรักษาและฟื้นฟูระบบนิเวศ เช่น ป่าต้นน้ำ ป่าชายเลน หรือพื้นที่ชุ่มน้ำ มีบทบาทสำคัญในการลดผลกระทบจากสภาพอากาศสุดขั้ว เช่น การชะลอน้ำท่วม การกักเก็บคาร์บอน และการป้องกันการพังทลายของดิน ชุมชนท้องถิ่นควรมีส่วนร่วมในการวางแผน

พื้นที่อนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน เช่น การแบ่งเขต “เขตอนุรักษ์ - เขตใช้ประโยชน์ร่วม - เขตใช้ประโยชน์เต็มรูปแบบ”

1.3 การส่งเสริมระบบเศรษฐกิจพื้นที่เฉพาะ (Local Economic Zoning) การวางแผนพื้นที่ที่สามารถเชื่อมโยงกับการพัฒนาเศรษฐกิจแบบเฉพาะพื้นที่ (Area-based Economy) เช่น พื้นที่เกษตรอินทรีย์ พื้นที่ท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หรือพื้นที่ผลิตพลังงานทดแทน โดยให้ความสำคัญกับข้อจำกัดของทรัพยากรในแต่ละพื้นที่และใช้จุดแข็งของท้องถิ่นเป็นฐานการพัฒนา

1.4 การบูรณาการแผนพัฒนาระดับท้องถิ่นกับแผนการรับมือภัยพิบัติ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นควรจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นที่บูรณาการประเด็น “การปรับตัวต่อสภาพภูมิอากาศ” เข้ากับการจัดการพื้นที่ เช่น การกำหนดเขตพื้นที่ปลอดภัย (Safe Zone) ในช่วงฤดูน้ำหลาก หรือการสร้างระบบเตือนภัยล่วงหน้าที่เชื่อมต่อกับโครงสร้างพื้นฐานของชุมชน และ 1.5 การส่งเสริมการใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดและหมุนเวียน การวางแผนใช้ทรัพยากรท้องถิ่น เช่น น้ำ พลังงาน และดิน ควรเน้นหลัก 3Rs (Reduce, Reuse, Recycle) ควบคู่กับการส่งเสริมเทคโนโลยีที่เหมาะสม เช่น ระบบเก็บน้ำฝนในครัวเรือน การใช้พลังงานแสงอาทิตย์ในศูนย์กลางชุมชน และการผลิตปุ๋ยหมักจากวัสดุเหลือทิ้งทางการเกษตร เพื่อลดต้นทุนและลดการพึ่งพาจากภายนอก

2. การพัฒนาเกษตรกรรมที่ยืดหยุ่นต่อสภาพภูมิอากาศ (Climate-Resilient Agriculture) เป็นแนวทางสำคัญในการลดความเสี่ยงและเสริมสร้างความมั่นคงทางอาหารในระยะยาว โดยเฉพาะในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากสภาพอากาศที่ไม่แน่นอน วิธีการหลักที่ชุมชนสามารถดำเนินการได้มีหลายด้าน ประการแรกคือ

2.1 การปรับปรุงพันธุ์พืชและเทคโนโลยีการผลิต เพื่อให้พืชมีความทนทานต่อสภาพอากาศ เช่น พันธุ์ข้าวที่ทนน้ำท่วมและอุณหภูมิสูง พร้อมกับการใช้เทคโนโลยีเกษตรแม่นยำ เช่น เซนเซอร์และโดรน ที่ช่วยลดการใช้ทรัพยากรและเพิ่มผลผลิต แม้ต้นทุนจะสูง แต่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรสนับสนุนเพื่อให้เกษตรกรเข้าถึงได้

2.2 การจัดการน้ำอย่างยั่งยืน โดยเน้นการเก็บกักน้ำในฤดูฝนผ่านระบบฝายชะลอน้ำและบ่อเก็บน้ำ รวมถึงระบบชลประทานพลังงานแสงอาทิตย์ เพื่อให้เกษตรกรมีน้ำเพียงพอในฤดูแล้ง ช่วยลดต้นทุนและเพิ่มความมั่นคงในการดำรงชีพ

2.3 การส่งเสริมเกษตรผสมผสานและเกษตรอินทรีย์ ถือเป็นกลยุทธ์สำคัญที่ช่วยกระจายความเสี่ยงจากการพึ่งพาพืชชนิดเดียว พร้อมทั้งฟื้นฟูระบบนิเวศและคุณภาพดิน ส่งผลดีทั้งต่อสุขภาพเกษตรกรและมูลค่าสินค้าเกษตรในตลาด

2.4 การใช้ข้อมูลภูมิอากาศและระบบเตือนภัยล่วงหน้าผ่านแอปพลิเคชันหรือวิทยุชุมชน ยังช่วยให้เกษตรกรสามารถวางแผนการผลิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ ลดความเสียหายจากภัยธรรมชาติ

2.5 การพัฒนาองค์ความรู้และเครือข่ายเกษตรกรผ่านการฝึกอบรมและการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในชุมชน ช่วยสร้างความเข้มแข็งและเพิ่มศักยภาพในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพ

ภูมิอากาศ โดยหน่วยงานภาครัฐและเอกชนควรให้การสนับสนุนในด้านงบประมาณและความรู้ เพื่อส่งเสริมการวางแผน การตลาด และการบริหารจัดการฟาร์มอย่างยั่งยืน

3.การใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพ ลดต้นทุน และลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม รวมถึงเสริมสร้างความสามารถในการแข่งขันของชุมชนอย่างเป็นระบบ เช่น

3.1เทคโนโลยีเกษตรอัจฉริยะ (Smart Agriculture) เช่น การใช้ระบบเซนเซอร์ IoT เพื่อตรวจวัดความชื้นในดิน อุณหภูมิ และคุณภาพอากาศ ช่วยให้เกษตรกรบริหารจัดการทรัพยากรได้อย่างแม่นยำและมีประสิทธิภาพ ตัวอย่างเช่น ระบบน้ำหยดอัตโนมัติที่ลดการใช้น้ำโดยไม่กระทบต่อผลผลิต นอกจากนี้ การใช้โดรนสำหรับพ่นปุ๋ยหรือยากำจัดศัตรูพืช ยังช่วยลดเวลาทำงานและค่าใช้จ่ายในระยะยาว

3.2เทคโนโลยีสารสนเทศและระบบข้อมูลภูมิสารสนเทศ (GIS) เป็นอีกเครื่องมือหนึ่งที่ช่วยประเมินความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติ เช่น น้ำท่วมหรือภัยแล้ง และช่วยให้การวางแผนการผลิตมีความเหมาะสมมากขึ้น เช่น การเลือกพื้นที่ปลูกพืชโดยอิงตามลักษณะของดิน น้ำ และอุณหภูมิที่เหมาะสมกับชนิดพืชนั้น ๆ

3.3นวัตกรรมการแปรรูปและเพิ่มมูลค่าสินค้า เทคโนโลยีที่นำมาใช้ เช่น เครื่องอบแห้งพลังงานแสงอาทิตย์ เทคโนโลยีบรรจุภัณฑ์ที่ยืดอายุสินค้า หรือระบบผลิตสินค้าอัตโนมัติขนาดเล็ก ช่วยเพิ่มคุณภาพของผลิตภัณฑ์และขยายตลาดให้กว้างขึ้น ส่งเสริมเศรษฐกิจหมุนเวียนในชุมชนอย่างยั่งยืน

3.4ด้านการตลาดดิจิทัล แพลตฟอร์มโซเชียลมีเดียและ e-commerce ช่วยให้เกษตรกรสามารถติดต่อกับผู้บริโภคโดยตรง ลดการพึ่งพาพ่อค้าคนกลาง และเพิ่มรายได้อย่างต่อเนื่อง ตัวอย่างเช่น โครงการ “เกษตรกรดิจิทัล” ที่เริ่มต้นในหลายจังหวัดของไทย ช่วยส่งเสริมให้เกษตรกรเข้าถึงตลาดออนไลน์ได้ง่ายขึ้น

และ 3.5การใช้พลังงานทดแทนในกระบวนการผลิต เช่น การติดตั้งแผงโซลาร์เซลล์บนหลังคาโรงเรือนหรือโรงงานชุมชน ช่วยลดต้นทุนพลังงานและลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก อีกทั้งยังสามารถนำไปใช้กับเทคโนโลยีการเกษตรมาผลิตพลังงานในชุมชน เพิ่มความยั่งยืนและลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4. การเสริมสร้างทุนมนุษย์และพัฒนาทักษะของชุมชน เป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยให้เศรษฐกิจท้องถิ่นสามารถรับมือกับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยการพัฒนาศักยภาพของภาคประชาสังคม เช่น ทักษะด้านเทคโนโลยีดิจิทัลและสิ่งแวดล้อม ช่วยเพิ่มขีดความสามารถในการปรับตัวและสร้างรายได้ใหม่ ๆ การส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการฝึกอบรมที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ช่วยให้แรงงานมีความพร้อมและยืดหยุ่นต่อการเปลี่ยนแปลง นอกจากนี้ การพัฒนาผู้นำชุมชนและเยาวชนที่ตระหนักรู้เรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน จะช่วยขับเคลื่อนเศรษฐกิจท้องถิ่นให้เติบโตอย่างยั่งยืน ความร่วมมือระหว่างภาครัฐ เอกชน และสถาบันการศึกษาเป็นกลไกสำคัญในการสนับสนุนทุนมนุษย์และพัฒนา

ทักษะ ตลอดจนการเข้าถึงเทคโนโลยีและนวัตกรรมที่จำเป็น เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งและความยืดหยุ่นของเศรษฐกิจท้องถิ่นในระยะยาว

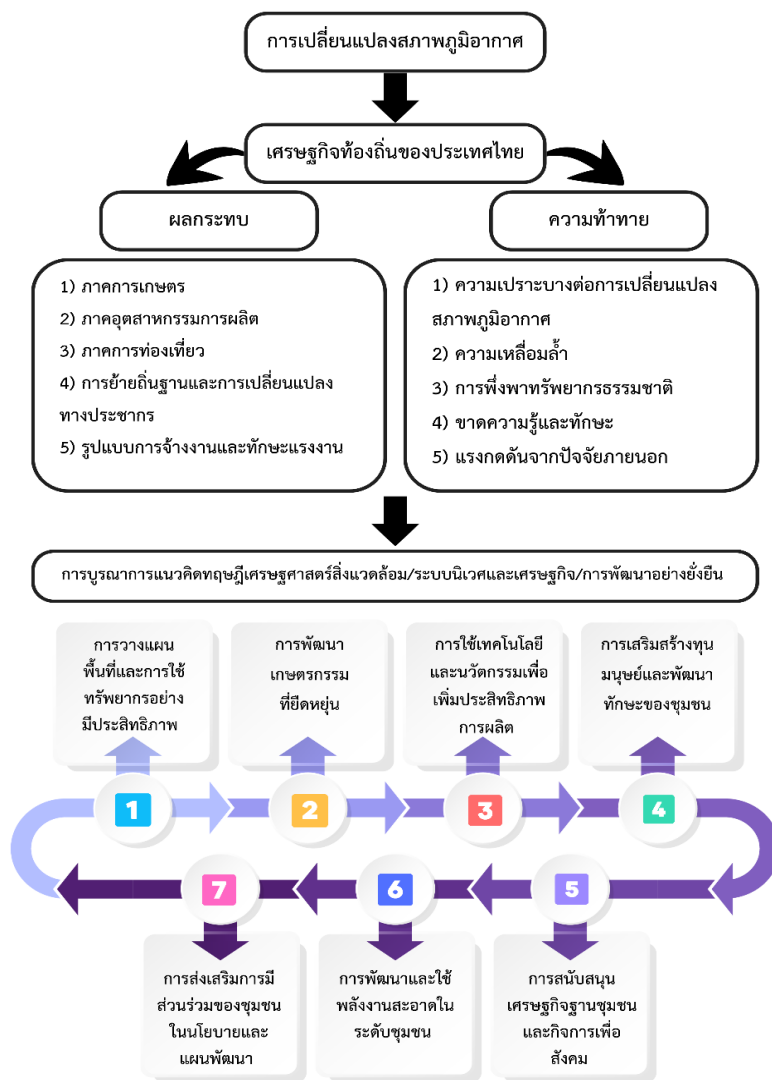
5.การสนับสนุนเศรษฐกิจฐานชุมชนและกิจกรรมเพื่อสังคม เป็นกลไกสำคัญในการส่งเสริมความเข้มแข็งและความยั่งยืนของเศรษฐกิจท้องถิ่น โดยเฉพาะในยุคที่การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและความท้าทายทางสังคมเพิ่มสูงขึ้น เศรษฐกิจฐานชุมชนเน้นการใช้ทรัพยากรและศักยภาพภายในชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งส่งเสริมการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนในการตัดสินใจและพัฒนา ทำให้เกิดการกระจายรายได้อย่างเป็นธรรมและลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ กิจกรรมเพื่อสังคมมีบทบาทในการแก้ไขปัญหาสังคมและสิ่งแวดล้อมควบคู่ไปกับการดำเนินธุรกิจ โดยมุ่งเน้นการสร้างผลกระทบเชิงบวกต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อมมากกว่าการแสวงหากำไรสูงสุด นอกจากนี้ รัฐและภาคเอกชนต้องมีบทบาทในการสร้างเงื่อนไขและสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเติบโตของเศรษฐกิจฐานชุมชนและกิจกรรมเพื่อสังคม ผ่านมาตรการส่งเสริมทางการเงิน เช่น การสนับสนุนทุนหมุนเวียน การจัดอบรมพัฒนาศักยภาพ และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ เพื่อให้ชุมชนและกิจกรรมเหล่านี้สามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและขยายผลกระทบเชิงบวกไปสู่สังคมโดยรวมได้อย่างยั่งยืน

6.การพัฒนาและใช้พลังงานสะอาดในระดับชุมชน การพัฒนาและส่งเสริมการใช้พลังงานสะอาดในระดับชุมชนเป็นหนึ่งในแนวทางสำคัญที่ช่วยลดผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และสนับสนุนการพัฒนาอย่างยั่งยืนของเศรษฐกิจท้องถิ่น ชุมชนที่พึ่งพาแหล่งพลังงานฟอสซิลแบบเดิมมักเผชิญกับปัญหามลพิษและต้นทุนพลังงานที่สูง การเปลี่ยนมาใช้พลังงานสะอาด เช่น พลังงานแสงอาทิตย์ พลังงานลม และพลังงานชีวมวล สามารถช่วยลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกและส่งเสริมคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น การติดตั้งระบบโซลาร์เซลล์บนหลังคาบ้านหรือพื้นที่สาธารณะในชุมชนช่วยให้เกิดการผลิตพลังงานใช้เองที่สะอาดและประหยัดค่าใช้จ่ายในระยะยาว นอกจากนี้ พลังงานชีวมวลที่มาจากของเสียทางการเกษตรหรือขยะอินทรีย์ในชุมชนสามารถนำมาแปรรูปเป็นพลังงานไฟฟ้าหรือเชื้อเพลิงชีวภาพได้ ซึ่งช่วยลดปัญหาของเสียและสร้างรายได้เสริมให้กับชุมชน การใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับบริบทของแต่ละชุมชนยังช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งในการจัดการพลังงานและลดการพึ่งพาทรัพยากรจากภายนอก นอกจากนี้ การสนับสนุนจากภาครัฐและองค์กรท้องถิ่นในการให้ความรู้ ส่งเสริมการลงทุน และสนับสนุนทางการเงินเป็นปัจจัยที่ช่วยให้ชุมชนสามารถพัฒนาระบบพลังงานสะอาดได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างชุมชน การแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ และการเรียนรู้จากกรณีศึกษาต่าง ๆ ยังช่วยเร่งการขยายตัวของพลังงานสะอาดในพื้นที่ชนบทและเมืองเล็ก ๆ ด้วย

7.การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในนโยบายและแผนพัฒนา การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการวางแผนนโยบายและการวางแผนพัฒนาเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของเศรษฐกิจท้องถิ่นที่ต้องเผชิญกับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ชุมชนที่มีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจจะมีความรู้สึกเป็นเจ้าของและความรับผิดชอบร่วมกันในการดูแลทรัพยากรและพัฒนาชุมชนของตนเองอย่างมีประสิทธิภาพ การเปิดโอกาสให้ชุมชนได้แสดงความคิดเห็นและมีส่วนร่วม

ในการกำหนดนโยบายช่วยให้แผนพัฒนามีความสอดคล้องกับความต้องการและบริบทเฉพาะของพื้นที่ ส่งผลให้มาตรการต่าง ๆ มีความเหมาะสมและได้รับการยอมรับจากประชาชนในชุมชนมากขึ้น นอกจากนี้ การส่งเสริมการมีส่วนร่วมยังเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนทั้งในด้านความรู้ ทักษะ และเครือข่ายความร่วมมือ ซึ่งมีความสำคัญต่อการรับมือกับความท้าทายต่าง ๆ โดยเฉพาะเรื่องการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศตัวอย่างเช่น การจัดเวทีประชาคมหรือกลุ่มย่อยที่เปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนได้ร่วมกันระดมความคิดเห็น การให้ความรู้เกี่ยวกับผลกระทบของนโยบาย การจัดอบรมทักษะการวางแผน และการสนับสนุนกลไกการมีส่วนร่วม เช่น คณะกรรมการชุมชน จะช่วยสร้างการสื่อสารสองทางระหว่างผู้มีอำนาจตัดสินใจและประชาชน นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมในระดับชุมชนยังช่วยเสริมสร้างความโปร่งใสและตรวจสอบได้ของนโยบายและแผนพัฒนา

จากการนำเสนอข้างต้น ผู้เขียนได้ทำการสรุปและสังเคราะห์องค์ความรู้ผ่านกรอบแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนของเศรษฐกิจท้องถิ่นต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ สำหรับการออกแบบนโยบายและกลยุทธ์การพัฒนาในระดับพื้นที่ชุมชน โดยไม่จำกัดเพียงมิติสิ่งแวดล้อมหรือเศรษฐกิจเท่านั้น แต่รวมถึงการเปลี่ยนผ่านของระบบเศรษฐกิจฐานชุมชนไปสู่ความยั่งยืนที่ผ่านการใช้มีส่วนร่วมของประชาชน ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการพัฒนายั่งยืนของเศรษฐกิจท้องถิ่นต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ

บทสรุป

การศึกษาวิเคราะห์ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศต่อเศรษฐกิจท้องถิ่นของประเทศ ไทย โดยเน้นบริบทของชุมชนท้องถิ่นที่มีความเปราะบางสูง ทั้งในด้านโครงสร้างเศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ และศักยภาพของทุนมนุษย์ พบว่า ประเทศไทยในปัจจุบันโดยเฉพาะพื้นที่ชนบทและชุมชนท้องถิ่นมักประสบ กับปัญหาทางธรรมชาติจากภัยพิบัติอย่างรุนแรงในทุกปีซึ่งส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจฐานรากอย่างมีนัยสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นภาคการเกษตร อุตสาหกรรมการผลิตชุมชน และภาคการท่องเที่ยว แม้ว่าจะมีความพยายามใน การแก้ไขปัญหาอย่างต่อเนื่องแต่ชุมชนเหล่านี้มักประสบปัญหาเกี่ยวกับความเปราะบางในการจัดการสภาพ ภูมิอากาศ ความเหลื่อมล้ำและงบประมาณ ความรู้และทักษะ ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงจากสังคมภายนอก ทำให้เกิดความล่าช้าและไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ผู้เขียนจึงได้นำเสนอผลการศึกษาจากการสังเคราะห์ แนวคิดทฤษฎีและองค์ความรู้ต่าง ๆ เพื่อสร้างกรอบคิดในการพัฒนายั่งยืน (ภาพที่ 1) สำหรับเป็น แนวทางการปรับตัวและการกำหนดนโยบายในการพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่นของชุมชน 7 ประการ ประกอบด้วย การวางแผนเชิงพื้นที่ การพัฒนาเกษตรกรรมที่ยืดหยุ่น การใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรม การ เสริมสร้างทุนมนุษย์ การสนับสนุนเศรษฐกิจฐานชุมชน การพัฒนาและใช้พลังงานสะอาด และการส่งเสริมการ มีส่วนร่วมของชุมชน โดยเน้นการเพิ่มศักยภาพและความยืดหยุ่นของระบบเศรษฐกิจท้องถิ่น ในบริบทของการ เปลี่ยนแปลงระดับโลก สะท้อนให้เห็นบทบาทของชุมชนฐานรากในฐานะหน่วยเศรษฐกิจที่สามารถขับเคลื่อน การเปลี่ยนแปลงได้อย่างยั่งยืนและเป็นธรรม อย่างไรก็ตาม สำหรับการศึกษาต่อยอดในอนาคต ควรเน้นการ วิจัยเชิงปฏิบัติการร่วมกับชุมชน (Participatory Action Research) เพื่อทดสอบความเป็นไปได้และ ประสิทธิภาพของกรอบแนวคิดที่นำเสนอในพื้นที่เป้าหมายจริง พร้อมทั้งพัฒนาเครื่องมือประเมินศักยภาพใน การปรับตัวของเศรษฐกิจท้องถิ่นในมิติที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- กรรณิการ์ ธรรมพานิชวงศ์. (2567). การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศกับเศรษฐกิจ: ตอนที่ 1 สถานการณ์และ ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ. เข้าถึงได้จาก <https://www.pier.or.th/perspectives/002/#ref-Nipon2015>
- ชาญชัย จิตรเหล่าอาพร, จิตาภา ถิรศิริกุล, และ สกล สุขเสริมส่งชัย. (2564, มกราคม-เมษายน). การพัฒนาที่ ยั่งยืนและการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจโลก. *วารสารวิชาการไทยวิจัยและการจัดการ*, 2(3), 77-93. เข้าถึงได้จาก <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/TRDMJOPOLSU/article/view/254525>
- พันธุ์วลี รวมนิย์, และ สุวิมล คนไฉ. (2561). แนวทางการรับมือของภาคการท่องเที่ยวเพื่อรองรับการ เปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ. *การประชุมวิชาการด้านการบริหารระดับชาติ ครั้งที่ 1* (น. 1-9). สถาบัน การบินพลเรือน มหาวิทยาลัยศรีปทุม.

นภสร สร้อยยอดทอง, วันวิสา แซ่ม้อย, และ โชติ บดีรัฐ. (2563, กรกฎาคม-สิงหาคม). ภัยพิบัติกับการ

จัดการของเกษตรกรไทย. *Journal of Modern Learning Development*, 5(4), 173-184.

เข้าถึงได้จาก <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/jomld/article/view/243195>

นฤมล อนุสนธิ์พัฒน์, และ สุธี โกสิทธิ์. (2563, กุมภาพันธ์). รูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่นไทย

4.0. *วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ*, 5(2), 289-304. เข้าถึงได้จาก

<https://so04.tci-thaijo.org/index.php/JSBA/article/view/237466>

นิพนธ์ พัวพงศกร, กรรณิการ์ ธรรมพานิชวงศ์, และ ชัยสิทธิ์ อนุชิตวรวงศ์. (2558). *ภาวะโลกร้อนกับ*

ผลกระทบต่อภาคเกษตรไทย. เข้าถึงได้จาก <https://tdri.or.th/2015/02/20150226/>

ภัทรกร นิธินรางกูร, และ สมปรารถนา ฤทธิ์พริ้ง. (2566, เมษายน-มิถุนายน). มาตรการปรับตัวต่อการเพิ่มขึ้น

ของระดับน้ำทะเลโดยการเติมทรายชายหาด ณ หาดบ้านเพ จังหวัดระยอง. *วิศวกรรมลาดกระบัง*,

40(2), 15-23. เข้าถึงได้จาก <https://ph01.tci-thaijo.org/index.php/lej/article/view/249611>

วีระศักดิ์ บุญญดิษฐ์, สุนทร อรุณโณ, จักรธร สุริแสง, และ พงศ์ศักดิ์ บุญมาศ. (2565, มกราคม-มิถุนายน).

หลักการและทฤษฎีการเรียนรู้กับการพัฒนาที่ยั่งยืน. *วารสารมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัย*

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 4(7), 52-60. เข้าถึงได้จาก [https://so02.tci-](https://so02.tci-thaijo.org/index.php/mcupnpbcr/article/view/257220)

[thaijo.org/index.php/mcupnpbcr/article/view/257220](https://so02.tci-thaijo.org/index.php/mcupnpbcr/article/view/257220)

สิริยา รัตนช่วย. (2560, มกราคม-เมษายน). การพัฒนาชุมชนท้องถิ่นภายใต้พลวัตของโลกยุคใหม่. *วารสาร*

การเมืองการปกครอง, 7(1), 72-87. เข้าถึงได้จาก [https://so03.tci-](https://so03.tci-thaijo.org/index.php/jopag/article/view/147542)

[thaijo.org/index.php/jopag/article/view/147542](https://so03.tci-thaijo.org/index.php/jopag/article/view/147542)

สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ. (2564). *โคก หนอง นา โมเดล: การพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนชนบท*.

รายงานการวิจัยประจำปี. กรุงเทพฯ: สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.

Burke, M., Hsiang, S. M., & Miguel, E. (2015). Global non-linear effect of temperature on

economic production. *Nature*, 527(7577), 235–239. Retrieved from

<https://www.nature.com/articles/nature15725>

Dietz, S., & Stern, N. (2015). Endogenous Growth, Convexity of Damage and Climate Risk: How

Nordhaus' Framework Supports Deep Cuts in Carbon Emissions. *The Economic*

Journal, 125(583), 574–620. Retrieved from <https://doi.org/10.1111/econj.12188>

Gitz, V., Meybeck, A., Lipper, L., Young, C., & Braatz, S. (2016). *Climate change and food*

security: risks and responses. FAO Rome.

Jaipiam, C. (2024, January-April). Economic Impacts of Climate Change in Thailand: Theory

and Evidence. *Southeast Asian Journal of Economics*, 12(1), 77–124. Retrieved from

<https://so05.tci-thaijo.org/index.php/saje/article/view/266110>

-
- Nordhaus, W. (2013). *The climate casino: Risk, uncertainty, and economics for a warming world*. USA: Yale University Press.
- Rossi-Hansberg, D. & Rossi-Hansberg, E. (2024, August). Climate Change Economics over Time and Space. *Annual Review of Economics*, 16, 271-304. Retrieved from <https://doi.org/10.1146/annurev-economics-072123-044449>
- Stern, N. (2007). *The Economics of Climate Change: The Stern Review*. Cambridge: Cambridge University Press.
- UNDP. (2020). *The Socioeconomic Impacts of Climate Change in Asia*. New York: United Nations Development Programme.
- Waqas, M., Naseem, A., Humphries, U. W., Hlaing, P. T., Shoaib, M., & Hashim, S. (2025, January). A comprehensive review of the impacts of climate change on agriculture in Thailand. *Farming System*, 3(1), 100114. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.farsys.2024.100114>
- Weitzman, M. L. (2012, March). GHG targets as insurance against catastrophic climate damages. *Journal of Public Economic Theory*, 14(2), 221-244. Retrieved from <https://doi.org/10.1111/j.1467-9779.2011.01539.x>
- World Bank. (2021). *Groundswell Report 2021: Climate Migration in Asia and the Pacific*. Washington, DC: World Bank.
- World Meteorological Organization. (2020). *State of the Climate in the World 2020*. Retrieved December 10, 2024, from <https://library.wmo.int/records/item/56247-state-of-the-global-climate-2020>

ช่องว่างทางนโยบายผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิงในประเทศไทย:
ผลกระทบต่อบทบาทของผู้ดูแลในครอบครัวและข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

Policy Gaps in the Dependent Older Adults in Thailand:
Impacts on the Role of Family Caregivers and Policy Recommendations

Received: 24/02/2568

Revised: 23/06/2568

Accepted: 25/06/2568

อรอุมา จีระกมล¹

Orn-uma Jeerakamol¹

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาช่องว่างทางนโยบายผู้สูงอายุในประเทศไทยและผลกระทบต่อผู้ดูแลในครอบครัวของผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิง โดยมุ่งวิเคราะห์ปัญหาและผลกระทบที่เกิดจากการขาดมาตรการสนับสนุนที่เหมาะสมจากภาครัฐในด้านต่าง ๆ ได้แก่ ด้านร่างกาย จิตใจ เศรษฐกิจ และสังคม บทความนี้แสดงให้เห็นถึงความจำเป็นในการส่งเสริมนโยบายที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของผู้ดูแลในครอบครัว การศึกษาพบว่าการขาดแคลนนโยบายส่งผลให้ผู้ดูแลในครอบครัวขาดการสนับสนุนที่เหมาะสมและต้องแบกรับภาระทั้งหมดเพียงลำพัง ดังนั้นเพื่อเสริมสร้างคุณภาพชีวิตและลดภาระในการดูแลผู้สูงอายุ การศึกษานี้เสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อสนับสนุนผู้ดูแลในครอบครัว ได้แก่ (1) การจัดสวัสดิการและระบบสนับสนุนทางการเงินที่เหมาะสม (2) การบูรณาการบทบาทของผู้ดูแลในกรอบนโยบายระดับชาติเพื่อให้ได้รับสิทธิประโยชน์ทางสังคมอย่างเท่าเทียม และ (3) การพัฒนาระบบการดูแลผู้สูงอายุระยะยาว (Long-Term Care) ให้มีประสิทธิภาพและความยั่งยืน ข้อเสนอเหล่านี้เป็นแนวทางในการช่วยเหลือและสนับสนุนผู้ดูแลในครอบครัว แบ่งเบาภาระที่เกิดขึ้นและนำไปสู่การแก้ไขปัญหาสังคมสูงวัยอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: ช่องว่างทางนโยบาย, ผู้สูงอายุ, ผู้ดูแลในครอบครัว

ABSTRACT

This academic article aims to explore the policy gaps related to elderly care in Thailand that affect family caregivers of dependent older adults. It seeks to analyze the problems and impacts arising from the lack of adequate governmental support measures across multiple dimensions, including physical, psychological, economic, and social aspects. The article underscores the necessity of policies that effectively address the needs of family caregivers. The findings indicate that the absence of appropriate policies results in inadequate support for family

¹อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

¹Lecturer, Faculty of Humanities and Social Sciences, Lampang Rajabhat University

*E-mail: orn.uma4434@gmail.com

caregivers, compelling them to bear the caregiving burden in isolation. To enhance the quality of life and alleviate the caregiving burden, this study proposes policy recommendations to effectively support family caregivers, including: (1) the provision of appropriate welfare schemes and financial support systems, (2) the integration of caregivers' roles into national policy frameworks to ensure equitable access to social benefits, and (3) developing an efficient and sustainable Long-Term Care System for the elderly. These policy recommendations provide strategic guidance for supporting family caregivers, mitigating the burdens associated with elderly care, and Leading to a sustainable solution to the challenges of an aging society.

Keywords: Policy Gaps, Older Adults, Family Caregivers

บทนำ

ประเทศไทยกำลังก้าวสู่สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ โดยข้อมูลจากรายงานสถานการณ์ผู้สูงอายุไทยชี้ให้เห็นว่าจำนวนผู้สูงอายุในประเทศไทยมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยในปี 2565 ประเทศไทยมีผู้สูงอายุจำนวนกว่า 13 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 19 ของประชากรไทยทั้งหมด และคาดว่าจะมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นถึง 19 ล้านคนในปี 2583 (กรมกิจการผู้สูงอายุ, 2566) การเพิ่มขึ้นของผู้สูงอายุนำมาซึ่งความท้าทายหลายประการ โดยเฉพาะในด้านการดูแลสุขภาพและการใช้ชีวิตประจำวันที่ต้องพึ่งพาผู้อื่นในหลาย ๆ ด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และด้านการดูแลสุขภาพ เนื่องจากผู้สูงอายุจะมีแนวโน้มที่จะเผชิญกับปัญหาสุขภาพเรื้อรัง ภาวะเจ็บป่วย และข้อจำกัดในการดำเนินกิจกรรมพื้นฐานประจำวัน เช่น การรับประทานอาหาร การอาบน้ำ การเคลื่อนไหวภายในบ้าน หรือการเดินทาง นอกจากนี้ ผู้สูงอายุบางกลุ่มโดยเฉพาะผู้ที่มีภาวะพึ่งพิงหรือโรคเรื้อรัง เช่น โรคอัลไซเมอร์ โรคหลอดเลือดสมอง หรือโรคข้อเสื่อม อาจต้องการการดูแลที่มากขึ้นและต่อเนื่องเป็นระยะเวลานาน จึงนำไปสู่ภาระที่เพิ่มขึ้นของครอบครัว ผู้ดูแล และระบบบริการสุขภาพโดยรวมของประเทศ (ภาสกร สวนเรือง และคณะ, 2561; สุริดา แจ่มประจักษ์, 2567)

ประเทศไทยได้พัฒนาและปรับปรุงระบบสาธารณสุขเพื่อรองรับความต้องการด้านสุขภาพของผู้สูงอายุ เช่น การให้บริการสุขภาพถ้วนหน้า (UHC) และการขยายเครือข่ายการดูแลทางการแพทย์ในพื้นที่ต่าง ๆ ซึ่งช่วยให้ผู้สูงอายุได้รับการรักษาพยาบาลที่เหมาะสม (เริงชาติ ศรีขจรวงศและภักดี โพธิ์สิงห์, 2566) การพัฒนาระบบการดูแลผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิงในประเทศไทยเริ่มมีความชัดเจนมากขึ้น โดยเฉพาะการนำแนวทางการจัดการดูแล (Care Management) มาใช้เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนงานในระดับพื้นที่ มีการบูรณาการผ่านคณะกรรมการพัฒนาคุณภาพชีวิตระดับอำเภอ (พชอ.) โดยใช้โครงสร้างการดำเนินงานของกองทุนหลักประกันสุขภาพระดับท้องถิ่นหรือพื้นที่ (กปท.) ซึ่งบริหารจัดการโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) เป็นกลไกสำคัญ บทบาทของ อปท. ในกระบวนการนี้ คือการทำหน้าที่เป็น “ตัวแทนของผู้สูงอายุ” ในการซื้อบริการด้านการดูแลสุขภาพ โดยการจัดสรรงบประมาณจากกองทุนไปยังหน่วยบริการสาธารณสุขในพื้นที่ เพื่อสนับสนุนการเตรียมความพร้อมและพัฒนาศักยภาพของเครือข่ายด้านการดูแลผู้สูงอายุในมิติต่าง ๆ เช่น การ

ให้บริการส่งเสริมสุขภาพ การฟื้นฟูสมรรถภาพทางกาย จิตใจ และสังคม โดยการดำเนินงานจะเน้นไปที่กลุ่มผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิง คือกลุ่มที่ไม่สามารถดูแลตัวเองได้ในกิจวัตรประจำวันได้หรือได้น้อย (สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ, 2559) โดยมีการจัดทำ “แผนการดูแลรายบุคคล” (Individual Care Plan) เพื่อให้การดูแลมีความเฉพาะเจาะจงและต่อเนื่อง ทั้งนี้ ยังมีการสนับสนุน “ผู้ช่วยเหลือดูแล” หรือ “Caregiver ในชุมชน” ให้มีบทบาทในการดูแลผู้สูงอายุในพื้นที่อย่างใกล้ชิด แนวทางดังกล่าวถือเป็นการสร้างระบบการดูแลผู้สูงอายุที่เชื่อมโยงระหว่างความร่วมมือระหว่างภาครัฐในระดับท้องถิ่น หน่วยบริการสุขภาพ และภาคประชาชน ผ่านกระบวนการบริหารจัดการที่มีเป้าหมายชัดเจน และตอบสนองต่อบริบทของแต่ละพื้นที่ (นัทธมน หรืออินทร์, 2564)

แต่อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาที่ผ่านมายังคงพบว่าการดูแลผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิงเป็นภาระหน้าที่หลักของบุคคลในครอบครัวของผู้สูงอายุ โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิงจำเป็นต้องมีผู้ดูแลที่พร้อมช่วยเหลืออย่างต่อเนื่อง ทำให้ภาระที่เกิดขึ้นกลายเป็นความรับผิดชอบของลูก หลาน คู่สมรสหรือญาติใกล้ชิด ซึ่งกลุ่มบุคคลเหล่านี้จะเรียกว่าผู้ดูแลในครอบครัวที่จะต้องเข้ามาทำหน้าที่หลักในการดูแลและให้ความช่วยเหลือแก่ผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิง โดยเฉพาะในครอบครัวที่ไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากรหรือบริการทางสังคมที่เพียงพอ ทำให้ผู้ดูแลในครอบครัวต้องแบกรับไว้ทั้งหมดโดยไม่มีกลไกหรือสวัสดิการของรัฐที่เหมาะสมในการเข้ามาช่วยเหลือแบ่งเบาภาระนี้ (เจริญชัย หมั่นห่อ และ สุพรรณิ พูลผล, 2559)

แม้ว่าผู้ดูแลในครอบครัวจะมีบทบาทสำคัญในการดูแลและสนับสนุนผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิง แต่ในทางกลับกันจะเห็นได้ว่าผู้ดูแลในครอบครัวยังคงไม่ได้รับความสนใจอย่างเพียงพอจากภาครัฐในมิติทางด้านนโยบาย และสวัสดิการที่พึงมี นโยบายของรัฐส่วนใหญ่ยังคงมุ่งเน้นไปที่การให้ความสำคัญแก่ผู้สูงอายุโดยตรง โดยละเลยความจำเป็นในการสนับสนุนต่อผู้ดูแลในครอบครัว ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและสุขภาพ ดังนั้น บทความนี้จะมุ่งศึกษาช่องว่างของนโยบายผู้สูงอายุในประเทศไทย วิเคราะห์ถึงผลกระทบและความท้าทายที่มีต่อผู้ดูแลในครอบครัว โดยมีจุดมุ่งหมายในการเสนอแนะแนวทางที่สามารถพัฒนาและปรับปรุงนโยบายภาครัฐให้ครอบคลุมและทั่วถึงมากขึ้นเพื่อเสริมสร้างและตอบสนองต่อความต้องการของผู้ดูแลในครอบครัวอย่างมีประสิทธิภาพ

บทบาทและหน้าที่ของผู้ดูแลในครอบครัวที่มีต่อการดูแลผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิง

ผู้ดูแลในครอบครัวถือได้ว่ามีบทบาทหน้าที่หลักคือการรับผิดชอบการดูแลผู้สูงอายุ โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิง วัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถดำเนินชีวิตประจำวันได้อย่างมีคุณภาพ ซึ่งการดูแลเหล่านี้ไม่ได้จำกัดแค่การช่วยเหลือทางกายภาพเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงการดูแลด้านจิตใจและสภาพแวดล้อมในชีวิตประจำวันอีกด้วย โดยหน้าที่หลักที่ผู้ดูแลในครอบครัวต้องรับผิดชอบได้เป็นหลายด้าน เช่น 1. **การช่วยเหลือทางกายภาพในการเคลื่อนไหว** เนื่องจากผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิงอาจไม่สามารถเคลื่อนไหวได้ตามปกติ เช่น การเดิน การลุกนั่ง หรือการทำกิจกรรมในชีวิตประจำวัน เช่น การเข้าห้องน้ำ การกินอาหาร หรือการแต่งตัว ทำให้ต้องมีบุคคลให้ความช่วยเหลือเพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถทำกิจกรรมเหล่านี้ได้อย่าง

ปลอดภัย โดยที่ไม่เสี่ยงต่อการล้มหรือบาดเจ็บจากการเคลื่อนไหวที่ไม่มั่นคง **2. การให้การรักษายาบาลที่บ้าน** ผู้ดูแลในครอบครัวต้องมีความรู้ในการให้การรักษายาบาลพื้นฐาน เช่น การให้ยาตามที่แพทย์สั่ง หรือ การดูแลแผลจากการเจ็บป่วยหรือการผ่าตัดในบ้าน ซึ่งต้องมีความระมัดระวังและความรับผิดชอบสูง เนื่องจากการดูแลที่ไม่ถูกต้องอาจทำให้ผู้สูงอายุมีอาการแทรกซ้อน หรือการรักษาไม่เต็มประสิทธิภาพ ผู้ดูแลจึงต้องสามารถรับมือกับสถานการณ์ต่างๆ ได้ด้วยทักษะและความรู้ที่จำเป็นในการดูแลผู้สูงอายุให้มีสุขภาพดี **3. การดูแลด้านจิตใจ** การดูแลด้านจิตใจเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิงอาจประสบกับความเหงาหรือความรู้สึกของการสูญเสียอิสรภาพในการดำเนินชีวิต การให้กำลังใจ พุดคุย และการสร้างกิจกรรมที่กระตุ้นให้ผู้สูงอายุรู้สึกมีคุณค่าและไม่โดดเดี่ยวเป็นสิ่งจำเป็น และ **4. การช่วยเสริมสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุ** การจัดสภาพแวดล้อมในบ้านให้เหมาะสมกับการเคลื่อนไหวของผู้สูงอายุเป็นเรื่องที่ไม่ควรมองข้าม ผู้ดูแลในครอบครัวต้องตรวจสอบและปรับปรุงสภาพแวดล้อมในบ้านเพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถเคลื่อนที่ได้อย่างสะดวกและปลอดภัย เช่น การติดตั้งราวจับในห้องน้ำ การปรับระดับพื้นผิวไม่ให้ลื่น การจัดการสิ่งของที่อาจเป็นอุปสรรคในการเดินหรือทำกิจกรรมต่างๆ รวมถึงการเลือกเฟอร์นิเจอร์ที่สะดวกต่อการใช้งานและไม่ทำให้เกิดความเสี่ยงในการเคลื่อนไหว การเสริมสร้างสภาพแวดล้อมให้เหมาะสมไม่เพียงแต่ช่วยให้ผู้สูงอายุรู้สึกปลอดภัย แต่ยังช่วยเสริมสร้างความมั่นใจในตัวเองของผู้สูงอายุในการทำกิจกรรมประจำวัน (วารุณี มีเจริญ, 2557; มณีรัตน์ ชาวบล และคณะ, 2022; ธนารัตน์ อุดมวรรณเกษตร, 2563)

ดังนั้น การดูแลผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิงจึงไม่ใช่แค่การช่วยเหลือในเรื่องพื้นฐาน แต่ยังรวมไปถึงการจัดการในด้านจิตใจและสภาพแวดล้อม การรับผิดชอบในหลายด้านทำให้ผู้ดูแลในครอบครัวต้องทุ่มเททั้งเวลาและพลังงานในการดูแลผู้สูงอายุ เพื่อทำหน้าที่อย่างเต็มที่ให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดี ผู้ดูแลในครอบครัวต้องเผชิญกับภาระทางกาย จิตใจ และเศรษฐกิจอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งหากไม่มีระบบสนับสนุนที่เหมาะสม ก็อาจนำไปสู่ภาวะเครียด ซึมเศร้า หรือหมดไฟในการดูแล

ผู้ดูแลในครอบครัวในฐานะของแรงงานที่มองไม่เห็น (Invisible Labor)

ในบริบทของการดูแลผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิง หนึ่งในปัญหาหลักที่มักถูกมองข้ามคือ แรงงานที่มองไม่เห็น หรือ "Invisible Labor" ซึ่งหมายถึงงานหรือภาระหน้าที่ที่ผู้ดูแลในครอบครัวต้องรับผิดชอบโดยไม่ได้รับการยอมรับ หรือไม่ได้รับการชดเชยอย่างเป็นทางการ แรงงานประเภทนี้มักจะไม่ได้รับการมองเห็นจากภาครัฐ ภาคสังคมหรือระบบเศรษฐกิจ เนื่องจากเป็นภาระงานที่เกิดขึ้นภายในครอบครัวและไม่ได้มีการประเมินเป็นภาระงานที่ต้องใช้เวลาหรือความพยายามเหมือนกับงานที่ทำในภาคธุรกิจ ดังนั้น แรงงานที่มองไม่เห็นในการดูแลผู้สูงอายุส่วนใหญ่แล้วจึงเป็นการทำงานที่ไม่ได้รับค่าตอบแทนเป็นเงิน แต่จะอาศัยความรัก ความผูกพันและความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างผู้สูงอายุและผู้ดูแลในครอบครัวเป็นตัวแปรหลักในการขับเคลื่อนการทำงาน (Eli Carmeli, 2014; Gutierrez, F. J., & Ochoa, S. F., 2021)

ในหลายกรณี ผู้ดูแลในครอบครัวต้องแบกรับภาระทั้งทางร่างกายและจิตใจโดยไม่เคยได้รับค่าตอบแทนหรือการสนับสนุนทางการเงิน นอกจากนั้นยังมีความท้าทายในแง่ของการจัดสรรเวลา เพราะ

ผู้ดูแลในครอบครัวต้องแบ่งเวลาระหว่างการทำงานประจำวันกับการดูแลผู้สูงอายุ ซึ่งอาจทำให้ต้องลดเวลาในการทำกิจกรรมอื่นๆ เช่น การทำงานนอกบ้าน การพักผ่อน หรือการดูแลตัวเอง แรงงานที่มองไม่เห็นนี้จึงเป็นการเสียสละที่มักถูกมองข้ามจากสังคมและไม่มีการชดเชยหรือสนับสนุนอย่างเพียงพอ กล่าวได้ว่า แรงงานที่มองไม่เห็นไม่เพียงแต่ส่งผลกระทบต่อผู้ดูแลในครอบครัวในแง่ของภาระทางร่างกายและจิตใจ แต่ยังมีผลกระทบในด้านเศรษฐกิจและสังคม เพราะผู้ดูแลในครอบครัวไม่สามารถสร้างรายได้จากการทำหน้าที่ดูแลผู้สูงอายุ และบางครั้งยังต้องรับภาระทางเศรษฐกิจจากการที่ผู้สูงอายุไม่สามารถมีรายได้เองหรือไม่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐอย่างเพียงพอ นอกจากนี้ การที่สังคมมองข้ามแรงงานเหล่านี้ยังส่งผลให้ไม่มีการพัฒนานโยบายที่สามารถช่วยเหลือผู้ดูแลได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งเป็นปัญหาที่ทำให้แรงงานเหล่านี้กลายเป็น "แรงงานที่มองไม่เห็น" โดยแท้จริง

ดังนั้น การรับรู้ถึงแรงงานที่มองไม่เห็นและการให้ความสำคัญกับบทบาทของผู้ดูแลในครอบครัวจึงเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง เพราะจะช่วยสร้างความเข้าใจในสังคมเกี่ยวกับภาระที่ผู้ดูแลต้องเผชิญ แต่ยังสามารถนำไปสู่การพัฒนาแนวทางการสนับสนุนที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืน เพื่อให้ผู้ดูแลในครอบครัวได้รับการสนับสนุนที่เหมาะสมและช่วยลดภาระที่ต้องแบกรับในระยะยาว

ปัญหาและความท้าทายที่เกิดขึ้นในการทำหน้าที่ผู้ดูแลในครอบครัว

จากการแบกรับภาระหน้าที่ของผู้ดูแลในครอบครัว ส่งผลให้ต้องเผชิญกับปัญหาและความท้าทายที่หลากหลายโดยปราศจากระบบช่วยเหลือที่เหมาะสมจากหน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ 1. **ภาระงานที่ต้องทำตลอดเวลา** ผู้ดูแลในครอบครัวจะต้องใช้เวลาส่วนใหญ่หรือ 24 ชั่วโมงในการดูแลผู้สูงอายุ ซึ่งรวมถึงการช่วยเหลือในการทำกิจกรรมประจำวัน เช่น การทานอาหาร การเคลื่อนไหว หรือการดูแลสุขภาพ ทำให้ผู้ดูแลในครอบครัวสูญเสียเวลาในการทำงานหรือทำกิจกรรมส่วนตัว ส่งผลให้รู้สึกเหนื่อยล้าและขาดเวลาในการพักผ่อนหรือดูแลตัวเอง 2. **ความเครียดจากการดูแล** การดูแลผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิงเป็นการดูแลที่อยู่บนความไม่แน่นอนและความซับซ้อนของการดูแล เนื่องจากผู้สูงอายุอยู่ในสถานะที่เปราะบาง จึงต้องอาศัยทั้งทักษะในการเฝ้าระวังอาการและความสามารถในการตัดสินใจอย่างรวดเร็ว ผู้ดูแลในครอบครัวต้องเผชิญกับความกดดันจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพร่างกายและจิตใจของผู้สูงอายุที่อาจเกิดขึ้นโดยไม่คาดคิด เช่น ภาวะแทรกซ้อนจากโรคเรื้อรัง การลื่นล้ม หรืออาการกำเริบของโรคทางสมอง จึงอาจทำให้ผู้ดูแลในครอบครัวต้องมีความพร้อมในการรับมือต่อสถานการณ์อันตรายที่อาจเกิดขึ้นได้อยู่ตลอดเวลา 3. **ความรู้สึกโดดเดี่ยว** ผู้ดูแลในครอบครัวอาจเกิดความรู้สึกโดดเดี่ยวจากการทุ่มเทเวลาและพลังงานทั้งหมดไปกับการดูแลผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิง จึงทำให้มีข้อจำกัดในการเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมหรือพบปะกับเพื่อนฝูง การไม่สามารถคาดการณ์ได้ทำให้ผู้ดูแลต้องจำกัดการมีปฏิสัมพันธ์กับสังคมภายนอกและรู้สึกแปลกแยกจากเครือข่ายทางสังคมเดิม นอกจากนี้ ภาระการดูแลที่หนักอาจนำไปสู่ความเครียดและภาวะซึมเศร้า เนื่องจากขาดการสนับสนุนทางอารมณ์จากบุคคลรอบข้าง 4. **สุขภาพที่เสื่อมโทรมจากการดูแลอย่างต่อเนื่อง** การดูแลผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิงเป็นภาระที่ต้องอาศัยความทุ่มเททั้งทางร่างกายและจิตใจเป็นระยะเวลาต่อเนื่อง ซึ่งอาจส่งผลให้

ผู้ดูแลในครอบครัวประสบกับปัญหาสุขภาพที่เสื่อมโทรม โดยเฉพาะอาการปวดกล้ามเนื้อเรื้อรัง อาการบาดเจ็บจากการยกหรือพยุงผู้สูงอายุ และปัญหาเกี่ยวกับระบบกระดูกและกล้ามเนื้อ เช่น อาการปวดหลังหรือภาวะกระดูกเสื่อม และ 5.การเกิดภาวะหมดไฟ (burnout) หรือการหมดกำลังใจจากการทำงานหนักเกินไป โดยเฉพาะเมื่อไม่มีการสนับสนุนที่เพียงพอจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งในเรื่องของทรัพยากรและการสนับสนุนทางอารมณ์ ทำให้ผู้ดูแลรู้สึกหมดแรงและไม่มีความสามารถในการดูแลตัวเองหรือให้ความช่วยเหลือได้เต็มที่ จากการศึกษาของนักวิชาการหลายท่าน พบว่า ผู้ดูแลที่ขาดการเชื่อมโยงทางสังคมมีแนวโน้มที่จะประสบกับภาวะหมดไฟ (burnout) และมีระดับความเครียดสูงกว่าผู้ที่สามารถเข้าถึงกลุ่มสนับสนุนหรือมีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม (Susan C. Reinhard et al., 2018, ชยุดรา สุทธิลักษณ์ และคณะ, 2562)

ช่องว่างทางนโยบายผู้สูงอายุในประเทศไทย

จากปัญหาและความท้าทายที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นถึงผลกระทบที่ผู้ดูแลในครอบครัวได้รับมาตลอด ซึ่งสามารถส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตที่ดีและยั่งยืนได้ ดังนั้นการกำหนดนโยบายและมาตรการที่ครอบคลุมทุกตัวแสดงที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาสังคมสูงวัยจึงเป็นเรื่องที่จำเป็น เพื่อให้สามารถตอบสนองต่อความต้องการและความท้าทายต่าง ๆ ของทั้งผู้สูงอายุและผู้ดูแลในครอบครัวได้อย่างมีประสิทธิภาพ

อาจกล่าวได้ว่า ช่องว่างทางนโยบายของประเทศไทยคือการขาดนโยบายเฉพาะที่มุ่งเน้นการสนับสนุนผู้ดูแลในครอบครัวโดยตรงในลักษณะที่ครอบคลุมและเป็นทางการ แม้ว่าภาครัฐจะมีนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการดูแลผู้สูงอายุมากมาย เช่น พระราชบัญญัติผู้สูงอายุและแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ซึ่งช่วยสร้างกรอบการดูแลและสนับสนุนผู้สูงอายุในหลายด้าน เช่น สุขภาพ การเงิน และที่อยู่อาศัย แต่ยังขาดการตอบสนองที่เหมาะสมต่อความต้องการเฉพาะของผู้ดูแลในครอบครัวที่ต้องเผชิญกับภาระหนักในการดูแลผู้สูงอายุเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม ที่ผ่านมารัฐบาลไทยมุ่งให้ความสำคัญกับนโยบายสาธารณะที่มีต่อตัวแสดงผู้สูงอายุเป็นหลัก โดยเห็นได้จากการที่รัฐบาลไทยมีความพยายามในการดำเนินงานด้านสวัสดิการผู้สูงอายุของประเทศไทยมาโดยตลอด โดยเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ.2496 จอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้มีแนวคิดในการจัดสวัสดิการสังคมและประชาสงเคราะห์ เช่น นโยบายการสร้าง “บ้านบางแค” ซึ่งเป็นสถานสงเคราะห์ผู้สูงอายุแห่งแรกของประเทศไทยและมีการขยายไปยังต่อไปยังระดับภูมิภาค หลังจากนั้นได้เริ่มมีการกำหนดแผนเกี่ยวกับการพัฒนาผู้สูงอายุโดยเฉพาะ คือแผนระยะยาวสำหรับผู้สูงอายุแห่งชาติฉบับที่ 1 พ.ศ. 2525 – 2544 และมีการกำหนดแผนในการดูแลผู้สูงอายุอย่างต่อเนื่อง โดยมีกรมกิจการผู้สูงอายุ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์เป็นหน่วยงานหลักที่รับผิดชอบภารกิจเกี่ยวกับผู้สูงอายุโดยตรง (ธัญวรัตน์ แจ่มใส, 2564; สุธิดา แจ้งประจักษ์ และ พิชาย รัตนดิลก ณ ภูเก็ต, 2566)

นอกจากนี้ ประเทศไทยมีนโยบายสวัสดิการผู้สูงอายุมากมายทั้งรูปแบบของกฎหมายโดยเฉพาะ ซึ่งนับได้ว่าเป็นนโยบายสาธารณะในรูปแบบพระราชบัญญัติและนโยบายของรัฐบาลแต่ละสมัย และมีการกำหนดออกมาเป็นแผนผู้สูงอายุระดับชาติ ระดับกระทรวงทบวงกรมกระทั่งถึงแผนผู้สูงอายุในระดับท้องถิ่น เช่น แผน

ผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2545 - 2564) ฉบับปรับปรุง ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2552 แผนปฏิบัติการด้านผู้สูงอายุ ระยะที่ 3 (พ.ศ.2566-2580) และแผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี อีกทั้งยังมาตราการที่ส่งเสริมการมีคุณภาพชีวิตที่ดีของผู้สูงอายุ เช่น โครงการเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ หลักสูตรผู้ดำเนินการการดูแลผู้สูงอายุหรือผู้มีภาวะพึ่งพิง ธนาคารเวลาและโรงเรียนผู้สูงอายุ ซึ่งกฎหมายและนโยบายเกี่ยวกับผู้สูงอายุต่าง ๆ อาทิเช่น

พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 ได้มีการจัดตั้งกองทุนผู้สูงอายุเพื่อสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการคุ้มครอง ส่งเสริม สนับสนุนสวัสดิการต่าง ๆ ให้แก่ผู้สูงอายุ ได้กำหนดการจ่ายเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุที่มีอายุมากกว่า 60 ปีและการจ่ายเงินสงเคราะห์เพื่อการยังชีพแก่ผู้สูงอายุที่มีรายได้น้อย

พระราชบัญญัติกองทุนการออมแห่งชาติ พ.ศ. 2554 เป็นกฎหมายที่สนับสนุน ให้ประชาชนออมเงินโดยมีรัฐร่วมสมทบเพื่อจัดสรรเป็นบำนาญเมื่อถึงวัยเกษียณของผู้สูงอายุ

มาตรการรองรับสังคมผู้สูงอายุ ที่ประกอบไปด้วย 4 มาตรการ คือ 1) การจ้างงานผู้สูงอายุ 2) การสร้างที่พักอาศัยสำหรับผู้สูงอายุ (senior complex) 3) สินเชื่อที่อยู่อาศัยสำหรับผู้สูงอายุ (reverse mortgage) และ 4) การบูรณาการระบบบำนาญบำนาญ (ธัญวรรณ์ แจ่มใส, 2564; สุรีย์พร สลับสี และพงษ์พัทธ์ วัฒนพงศ์ศิริ, 2565; สุธิดา แจ่มประจักษ์ และ พิชาย รัตนดิกล ญ ภูเก็ต, 2566)

ยิ่งไปกว่านั้น รัฐบาลยังกำหนดให้หน่วยงานภาครัฐ เช่น โรงพยาบาล โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทำหน้าที่สนับสนุนด้านงบประมาณและองค์ความรู้ในการดูแลผู้สูงอายุ ผ่านกลไกของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) และผู้ช่วยเหลือดูแลผู้สูงอายุ (Caregiver) เพื่อให้สามารถช่วยดูแลผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิงที่บ้านได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสำคัญในด้านการพัฒนาระบบบริการดูแลระยะยาวในชุมชน (Community-Based Long-Term Care) ซึ่งมุ่งเน้นให้บ้านและชุมชนเป็นฐานหลักในการให้บริการดูแลผู้สูงอายุ โดยส่งเสริมการมีส่วนร่วมของสมาชิกในครอบครัวและคนในชุมชนในการจัดการบริการดูแลระยะยาว ระบบการดูแลดังกล่าวครอบคลุมการให้บริการสุขภาพที่บ้าน การดูแลและเยี่ยมบ้าน ศูนย์บริการผู้สูงอายุ และการฟื้นฟูสุขภาพ โดยมีชุมชนเป็นศูนย์กลางในการจัดบริการ ดูแลจัดสรรทรัพยากร และสนับสนุนทีมงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้การดูแลผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิงสามารถดำเนินไปได้ด้วยดี (ภาสกร สวนเรือง และคณะ, 2561; สุธิดา แจ่มประจักษ์, 2566)

จากที่ได้อธิบายมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า นโยบายสาธารณะและแผนพัฒนาต่าง ๆ ที่ดำเนินการมาตลอดยังคงมุ่งเน้นให้ความสำคัญไปที่ตัวแสดงผู้สูงอายุ รัฐบาลได้พยายามส่งเสริมและสนับสนุนผู้สูงอายุในหลายมิติ เพื่อให้พวกเขาสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีคุณภาพและได้รับสิทธิประโยชน์ที่เหมาะสม แต่ในขณะเดียวกันภาครัฐก็คาดหวังให้ผู้ดูแลในครอบครัวเข้ามามีบทบาทในการดูแลผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิงมากขึ้น เนื่องด้วยเหตุผลหลายประการ เช่น มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับผู้สูงอายุ มีการอาศัยอยู่กับผู้สูงอายุ และข้อจำกัดทางด้านจำนวนของบุคลากรทางการแพทย์

อย่างไรก็ตาม ผู้ดูแลในครอบครัวได้รับประโยชน์ทางอ้อมจากมาตรการของรัฐต่าง ๆ เช่น การได้รับเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ ซึ่งผู้ดูแลในครอบครัวสามารถนำมาใช้เพื่อแบ่งเบาภาระค่าใช้จ่าย การได้รับบริการด้านสุขภาพและสวัสดิการจากหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ที่เข้ามาช่วยลดภาระในการเข้าถึงบริการทางการแพทย์ของ

ผู้สูงอายุ รวมถึงการมีระบบสนับสนุนในชุมชนที่ช่วยเพิ่มขีดความสามารถของผู้ดูแลในครอบครัว การมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการดูแลผู้สูงอายุ ไม่เพียงแต่ช่วยแบ่งเบาภาระของผู้ดูแลในครอบครัวเท่านั้น แต่ยังเป็นการเสริมสร้างเครือข่ายสนับสนุนทางสังคมที่ช่วยให้ผู้ดูแลไม่ต้องแบกรับภาระลำพัง นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมของชุมชนยังเอื้อให้เกิดการวางแผนดูแลร่วมกันระหว่างครอบครัว ชุมชน และหน่วยงานท้องถิ่น เช่น การจัดเวทีครอบครัว-ชุมชน-ท้องถิ่น ที่เปิดโอกาสให้ผู้ดูแลในครอบครัวสามารถเสนอปัญหาและความต้องการของตนเองเข้าสู่ระบบนโยบายสาธารณะ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) สามารถนำข้อเสนอจากผู้ดูแลไปเชื่อมโยงกับการจัดสรรงบประมาณและแผนงานในระดับพื้นที่ เช่น การสนับสนุนค่าใช้จ่าย การอบรมทักษะผู้ดูแล หรือการพัฒนาบริการสาธารณสุขที่เข้าถึงได้ง่าย ในเชิงโครงสร้างทางสังคม ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ดูแลในครอบครัวและชุมชนยังสะท้อนถึง “ทุนทางสังคม” (Social Capital) ที่มีบทบาทสำคัญต่อความเข้มแข็งของระบบการดูแลผู้สูงอายุ

แม้ว่าผู้ดูแลในครอบครัวจะมีอิทธิพลและความสำคัญต่อการดูแลผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิงเป็นอย่างมาก แต่กลับพบว่าผู้ดูแลในครอบครัวยังไม่ได้รับการสนับสนุนหรือการช่วยเหลือจากภาครัฐอย่างเพียงพอเนื่องจากนโยบายส่วนใหญ่ที่ยังเป็นการส่งเสริมด้านผู้สูงอายุเป็นหลัก รวมไปถึงการสนับสนุนสำหรับผู้ดูแลในครอบครัวที่มีอยู่ยังคงจำกัดและยังขาดมาตรการที่ออกแบบมาเพื่อรองรับความต้องการเฉพาะของผู้ดูแลในครอบครัวโดยตรง ทำให้ผู้ดูแลในครอบครัวยังคงต้องเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อการดูแลและส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ และยังต้องการการช่วยเหลือจากภาครัฐอยู่ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงช่องว่างในเชิงนโยบายที่ต้องได้รับการแก้ไขและพัฒนาให้ครอบคลุมมากขึ้น

ข้อจำกัดของนโยบายในการสนับสนุนผู้ดูแลในครอบครัว

จากการทบทวนวรรณกรรมที่ผ่านมา พบว่าช่องว่างทางนโยบายในการสนับสนุนผู้ดูแลในครอบครัวยังคงเป็นปัญหาที่ไม่ได้รับการแก้ไขอย่างเป็นรูปธรรม ส่งผลให้ผู้ดูแลในครอบครัวยังคงต้องแบกรับภาระและผลกระทบจากการทำหน้าที่ดูแลผู้สูงอายุอยู่โดยปราศจากระบบช่วยเหลือที่เหมาะสมเพียงพอ ดังต่อไปนี้

1. ข้อจำกัดด้านการสนับสนุนทางการเงิน

ปัจจุบัน นโยบายด้านการเงินสำหรับผู้ดูแลในครอบครัวของผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิงในประเทศไทยยังคงมีช่องว่างที่สำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขาดสวัสดิการที่ให้เงินช่วยเหลือหรือค่าตอบแทนแก่ผู้ดูแลในครอบครัวโดยตรง เนื่องจากบทบาทของผู้ดูแลในครอบครัวมักถูกมองว่าเป็นความรับผิดชอบส่วนบุคคลมากกว่าเป็นภาระที่ควรได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ การไม่มีมาตรการสนับสนุนทางการเงินอย่างเป็นระบบยังส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางการเงินในระยะยาวของผู้ดูแลในครอบครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่ผู้ดูแลในครอบครัวต้องใช้เงินออมส่วนตัวเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการดูแลผู้สูงอายุ เช่น ค่ายา ค่าเดินทางไปพบแพทย์ หรือค่าใช้จ่ายในการปรับปรุงที่อยู่อาศัยให้เหมาะสมกับสภาพร่างกายของผู้สูงอายุ การขาดแคลนรายได้อย่างต่อเนื่องอาจนำไปสู่ความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจ ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของทั้งผู้ดูแลและ

ผู้สูงอายุที่ได้รับการดูแล (ชวลิต สวัสดิ์ผล และวารี ศรีสุพล, 2565)

2. การขาดแคลนของระบบบริการสุขภาพสำหรับผู้ดูแลในครอบครัว

ระบบบริการทางด้านสุขภาพของประเทศไทยยังไม่มีมาตรการที่ครอบคลุมเพียงพอสำหรับการพัฒนาศักยภาพของผู้ดูแลในครอบครัว โดยปัจจุบันยังขาดการฝึกอบรมที่เป็นระบบเพื่อให้ความรู้ด้านการดูแลผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิงอย่างถูกต้องและปลอดภัย ผู้ดูแลในครอบครัวหลายรายต้องเรียนรู้วิธีการดูแลด้วยตนเอง หรืออาศัยคำแนะนำจากบุคลากรทางการแพทย์เป็นครั้งคราว ทำให้เกิดความเสี่ยงในการดูแลที่อาจส่งผลต่อสุขภาพของทั้งผู้ดูแลในครอบครัวและผู้สูงอายุ นอกจากนี้การขาดบริการการดูแลทดแทนที่จะสามารถช่วยให้ผู้ดูแลในครอบครัวสามารถหยุดพักจากภาระหน้าที่ในการดูแลผู้สูงอายุได้ชั่วคราว ยิ่งทำให้ผู้ดูแลในครอบครัวต้องเผชิญกับความเครียดและภาวะหมดไฟ (caregiver burnout) มากขึ้น และการขาดระบบสนับสนุนที่ดีในด้านการดูแลสุขภาพจิต เช่น การให้คำปรึกษาทางจิตวิทยาหรือกลุ่มช่วยเหลือสำหรับผู้ดูแลในครอบครัว ทำให้ผู้ดูแลในครอบครัวจำนวนมากต้องเผชิญกับปัญหาทางอารมณ์และจิตใจโดยลำพัง จนนำไปสู่ปัญหาที่สะสมมากยิ่งขึ้น

3. การไม่ได้รับการยอมรับในทางกฎหมาย

การขาดสถานะทางกฎหมายของผู้ดูแลในครอบครัวส่งผลกระทบโดยตรงต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิตของผู้ดูแลในครอบครัว เนื่องจากผู้ดูแลในครอบครัวต้องใช้เวลาและแรงกายในการดูแลผู้สูงอายุอย่างต่อเนื่อง ทำให้ผู้ดูแลในครอบครัวเกิดข้อจำกัดด้านเวลาและไม่สามารถทำงานประจำหรือประกอบอาชีพได้เต็มที่ ส่งผลต่อการขาดรายได้ที่มั่นคง อีกทั้งการไม่มีการคุ้มครองทางกฎหมายยังทำให้ผู้ดูแลในครอบครัวขาดสิทธิในการเข้าถึงสวัสดิการด้านสุขภาพที่เหมาะสม เช่น การตรวจสุขภาพเป็นประจำ หรือบริการให้คำปรึกษาด้านสุขภาพจิตเพื่อลดความเครียดจากภาระการดูแล ประกันสุขภาพสำหรับผู้ดูแลหรือการได้รับสิทธิในการลาหยุดเพื่อดูแลผู้สูงอายุโดยยังได้รับค่าจ้าง (paid caregiver leave) ซึ่งแตกต่างจากบางประเทศที่มีการออกนโยบายรองรับบทบาทของผู้ดูแลอย่างเป็นระบบ

นอกจากนี้ การไม่มีหลักประกันทางกฎหมายอาจนำไปสู่ภาวะที่ผู้ดูแลในครอบครัวต้องพึ่งพาทรัพยากรส่วนตัวหรือความช่วยเหลือจากเครือข่ายครอบครัวเพียงอย่างเดียว ซึ่งอาจไม่เพียงพอต่อการดูแลผู้สูงอายุและขาดความมั่นคงในระยะยาว ดังนั้นการกำหนดสถานะทางกฎหมายของผู้ดูแลในครอบครัวอย่างชัดเจนจึงเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อให้พวกเขาสามารถเข้าถึงสิทธิประโยชน์ที่เหมาะสม และได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐอย่างเป็นระบบ

4. ความเหลื่อมล้ำด้านการสนับสนุนระหว่างพื้นที่เมืองและชนบท

ความแตกต่างระหว่างพื้นที่เมืองและพื้นที่ชนบทส่งผลกระทบต่อระดับการสนับสนุนที่ผู้ดูแลในครอบครัวสามารถเข้าถึงได้ ผู้ดูแลในเขตเมืองมีโอกาสด้านการเข้าถึงสถานพยาบาล ศูนย์ดูแลผู้สูงอายุ และบริการช่วยเหลือด้านสุขภาพได้ดีกว่าเขตชนบท ขณะที่ผู้ดูแลในครอบครัวที่อาศัยในชนบทต้องเผชิญกับ

ข้อจำกัดหลายประการ เช่น การขาดแคลนบุคลากรทางการแพทย์ ศูนย์ดูแลระยะยาวที่มีอยู่อย่างจำกัด ปัญหาและอุปสรรคในการเดินทางไปยังสถานที่ต่าง ๆ เช่น โรงพยาบาล นอกจากนี้ ผู้ดูแลในครอบครัวในพื้นที่ชนบทยังขาดแหล่งข้อมูลที่เป็นสำหรับการช่วยเหลือในด้านการดูแลผู้สูงอายุ เช่น การฝึกอบรมด้านการดูแลผู้สูงอายุ หรือช่องทางในการรับคำแนะนำจากผู้เชี่ยวชาญ ส่งผลให้การดูแลผู้สูงอายุในพื้นที่ชนบทมีความยากลำบากและมีแนวโน้มที่จะมีคุณภาพชีวิตต่ำกว่าพื้นที่ในเขตเมือง

จากช่องว่างทางนโยบายที่ได้กล่าวไปข้างต้น กล่าวได้ว่าเป็นความท้าทายใหญ่ที่ภาครัฐต้องเริ่มให้ความสนใจในการหาแนวทางและมาตรการมาแก้ไขปิดช่องว่างที่เกิดขึ้น การปิดช่องว่างเหล่านี้จำเป็นต้องอาศัยการพัฒนานโยบายที่ครอบคลุมและสอดคล้องกับความต้องการของผู้ดูแลในครอบครัว ไม่เพียงแต่ในแง่ของการสนับสนุนทางเศรษฐกิจและบริการสุขภาพเท่านั้น แต่ยังต้องมีการปรับปรุงด้านกฎหมายเพื่อให้ผู้ดูแลได้รับการรับรองสถานะอย่างเป็นทางการ รวมถึงลดความเหลื่อมล้ำระหว่างเขตเมืองและชนบท เพื่อป้องกันผลกระทบที่จะเกิดกับผู้ดูแลในครอบครัวและสนับสนุนให้สามารถทำหน้าที่ของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

ผลกระทบของผู้ดูแลในครอบครัวจากการขาดนโยบายสนับสนุนจากภาครัฐ

จะเห็นได้ว่าการดูแลผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิงเป็นภาระที่หนักสำหรับผู้ดูแลในครอบครัว ซึ่งมักจะเป็นลูก หลาน หรือคู่สมรสที่ต้องรับผิดชอบหน้าที่นี้โดยไม่ได้รับการสนับสนุนที่เพียงพอจากภาครัฐ การขาดนโยบายที่ครอบคลุมสำหรับผู้ดูแลในครอบครัวส่งผลกระทบโดยตรงต่อคุณภาพชีวิตทั้งในด้านเศรษฐกิจ สุขภาพกายและจิตใจ รวมถึงความสัมพันธ์ทางสังคม ผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อผู้ดูแลในครอบครัว เช่น

ผลกระทบทางเศรษฐกิจ ผู้ดูแลในครอบครัวส่วนใหญ่ต้องเสียสละงานประจำหรือจำเป็นต้องลดชั่วโมงการทำงานลงเพื่อนำเวลาไปใช้ในการดูแลผู้สูงอายุ ส่งผลต่อการมีรายได้ลดลงและกระทบต่อความมั่นคงทางการเงินของทั้งครอบครัว ยิ่งไปกว่านั้น ค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวข้องกับการดูแลผู้สูงอายุ เช่น ค่ายา ค่ารักษาพยาบาล ค่าจ้างผู้ช่วยดูแล และค่าอุปกรณ์ทางการแพทย์ เป็นภาระที่หนักโดยเฉพาะในครอบครัวที่มีรายได้น้อยหรือครอบครัวที่ไม่มีเงินออม หากไม่มีการสนับสนุนทางการเงินจากภาครัฐ ผู้ดูแลในครอบครัวอาจต้องแบกรับหนี้สินหรือเผชิญกับภาวะความเครียดทางการเงินอย่างรุนแรงได้

ผลกระทบด้านสุขภาพกาย ผู้ดูแลในครอบครัวมักต้องใช้แรงกายอย่างหนักในการช่วยเหลือผู้สูงอายุที่ไม่สามารถเคลื่อนไหวได้เอง เช่น การอุ้มพยุง เปลี่ยนท่าทาง หรือช่วยในการอาบน้ำและแต่งตัว ซึ่งอาจนำไปสู่ปัญหาทางด้านสุขภาพต่าง ๆ เช่น อาการปวดหลัง ปวดข้อ หรือปัญหาสุขภาพเรื้อรังในระยะยาว นอกจากนี้การขาดเวลาพักผ่อนอย่างเพียงพออาจทำให้เกิดภาวะอ่อนล้าเรื้อรัง และส่งผลกระทบต่อสุขภาพของผู้ดูแลในระยะยาวได้

ผลกระทบทางสุขภาพจิต ผู้ดูแลในครอบครัวต้องเผชิญกับความเครียดสะสมจากภาระหน้าที่ที่ต้องดูแลผู้สูงอายุอย่างต่อเนื่องตลอด 24 ชั่วโมง และบ่อยครั้งที่ผู้ดูแลในครอบครัวต้องเสียสละ

เวลาส่วนตัว ขาดโอกาสในการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ไม่สามารถออกไปพบปะเพื่อนฝูงหรือทำกิจกรรมที่ช่วยในการผ่อนคลายจิตใจ ดังนั้น ความเหนื่อยล้าและความกดดันสะสมอาจนำไปสู่ภาวะซึมเศร้า วิตกกังวล หรือแม้กระทั่งภาวะหมดไฟ (burnout) ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญที่มักถูกมองข้ามของผู้ดูแลในครอบครัว

และผลกระทบด้านสังคม ผู้ดูแลในครอบครัวจำนวนมากยังต้องเผชิญกับความรู้สึกโดดเดี่ยว และขาดการสนับสนุนทางสังคม เนื่องจากต้องทุ่มเทเวลาส่วนใหญ่ให้กับการดูแลผู้สูงอายุ ทำให้ไม่มีเวลาสำหรับกิจกรรมทางสังคม และอาจถูกตัดขาดจากเครือข่ายการสนับสนุนของครอบครัวและเพื่อนฝูง การขาดบริการที่ช่วยแบ่งเบาภาระ เช่น ศูนย์ดูแลผู้สูงอายุชั่วคราว หรือบริการดูแลที่บ้าน ทำให้ผู้ดูแลในครอบครัวไม่มีทางเลือกอื่นนอกจากต้องรับภาระทั้งหมดไว้เพียงลำพัง (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และคณะ, 2552)

จากผลกระทบที่ได้กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่าการมีนโยบายจากภาครัฐที่จะเข้ามาช่วยเหลือสนับสนุนผู้ดูแลในครอบครัวอย่างเป็นระบบจึงเป็นสิ่งสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นการสนับสนุนเงินเบี้ยเลี้ยงหรือค่าตอบแทนแก่ผู้ดูแลในครอบครัว การจัดบริการให้คำปรึกษาทางสุขภาพจิต การจัดสรรวันลาหรือสวัสดิการที่เหมาะสมในระบบแรงงาน รวมถึงการพัฒนาบริการดูแลระยะยาวที่ช่วยแบ่งเบาภาระของครอบครัว

แนวทางการพัฒนานโยบายเพื่อสนับสนุนผู้ดูแลในครอบครัว

จากการวิเคราะห์ช่องว่างทางนโยบาย รวมถึงปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อผู้ดูแลในครอบครัวข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นเร่งด่วนในการปรับปรุงนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการสนับสนุนผู้ดูแลในครอบครัว ซึ่งเป็นประเด็นที่ภาครัฐไม่สามารถเพิกเฉยได้อีกต่อไป การขาดมาตรการที่เป็นรูปธรรมในการช่วยเหลือผู้ดูแลในครอบครัว ส่งผลให้กลุ่มคนเหล่านี้ต้องแบกรับภาระอย่างต่อเนื่อง ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสุขภาพ

ดังนั้น บทความนี้จึงพยายามนำเสนอแนวทางเชิงนโยบายที่สามารถช่วยบรรเทาและลดภาระของผู้ดูแลในครอบครัว โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนากลไกสนับสนุนที่สอดคล้องกับบริบทของผู้ดูแลในครอบครัวในประเทศไทย อย่างไรก็ตามเพื่อให้สามารถบรรลุเป้าหมายที่กล่าวไว้ในข้างต้น หน่วยงานภาครัฐควรมีการกำหนดนโยบายหรือการวางแผนงาน (Roadmap) ที่ครอบคลุมการแก้ไขปัญหาทั้งในระยะเร่งด่วน ระยะสั้น และระยะยาวเพื่อนำไปสู่การลดการแบกรับภาระของผู้ดูแลในครอบครัวอย่างยั่งยืน ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อการสนับสนุนผู้ดูแลในครอบครัวควรได้รับการพัฒนาในสามมิติหลัก ได้แก่ 1) การเสริมสร้างระบบสนับสนุนทางการเงินและสวัสดิการที่เหมาะสม เพื่อให้ผู้ดูแลได้รับความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจอย่างเป็นระบบ 2) การบูรณาการบทบาทของผู้ดูแลเข้าไปในกรอบนโยบายระดับชาติ เพื่อให้ได้รับการยอมรับและสามารถเข้าถึงสิทธิประโยชน์ทางสังคมได้อย่างเท่าเทียม และ 3) การพัฒนาระบบการดูแลผู้สูงอายุระยะยาว (Long-Term Care) ให้มีประสิทธิภาพและความยั่งยืน รายละเอียดดังต่อไปนี้

1.การเสริมสร้างระบบสนับสนุนทางการเงินและสวัสดิการ

หนึ่งในความท้าทายสำคัญของผู้ดูแลในครอบครัวคือภาระทางการเงิน เนื่องจากการดูแลผู้สูงอายุ โดยเฉพาะในกรณีที่มีภาวะพึ่งพิงสูงมีค่าใช้จ่ายเป็นจำนวนมาก เช่น ค่ารักษาพยาบาล ค่ายา อุปกรณ์ช่วยเหลือต่าง ๆ หรือแม้แต่ค่าใช้จ่ายในการปรับปรุงสภาพแวดล้อมของบ้านให้เหมาะสมกับผู้สูงอายุ รวมไปถึงกรณีที่ผู้ดูแลในครอบครัวต้องลดเวลาทำงานหรือลาออกจากงานเพื่อทุ่มเทเวลาดูแลผู้สูงอายุอย่างเต็มที่ ส่งผลให้สูญเสียรายได้ของครอบครัวโดยตรง กล่าวได้ว่าปัญหาทางการเงินเป็นปัญหาในระยะเร่งด่วนที่หน่วยงานภาครัฐควรเร่งพิจารณา แนวทางสำคัญคือรัฐบาลควรพิจารณาจัดตั้งกองทุนสนับสนุนผู้ดูแลในครอบครัว ซึ่งอาจอยู่ในรูปของเบี้ยเลี้ยงผู้ดูแลหรือเงินช่วยเหลือรายเดือนสำหรับผู้ที่ทำหน้าที่ดูแลผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิงอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ ภาครัฐควรมีมาตรการให้สิทธิพิเศษทางภาษีแก่ครอบครัวที่ดูแลผู้สูงอายุ เช่น การลดหย่อนภาษี หรือการให้เงินอุดหนุนสำหรับค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวข้องกับการดูแลผู้สูงอายุ นอกจากการสนับสนุนทางการเงินแล้ว ภาครัฐควรพัฒนาระบบสวัสดิการสุขภาพสำหรับผู้ดูแลในครอบครัว โดยเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงบริการด้านสุขภาพได้โดยไม่มีค่าใช้จ่าย หรือได้รับการดูแลด้านสุขภาพจิตและให้คำปรึกษาทางจิตวิทยาอย่างเหมาะสม เนื่องจากผู้ดูแลในครอบครัวต้องเผชิญกับภาวะเครียดสะสมและความเหนื่อยล้าทางอารมณ์จากการดูแลผู้สูงอายุอย่างต่อเนื่อง

2.การบูรณาการบทบาทของผู้ดูแลในครอบครัวเข้าไปในนโยบายระดับชาติ

ในการแก้ไขปัญหาการะยะสั้น ภาครัฐควรมุ่งเน้นไปที่การกำหนดบทบาทของผู้ดูแลในครอบครัวให้ชัดเจน เป็นรูปธรรม และบรรจุลงในนโยบายและแผนด้านการดูแลผู้สูงอายุระดับชาติ ทั้งนี้ นโยบายเกี่ยวกับผู้สูงอายุของไทยในปัจจุบันยังคงเน้นไปที่การให้สวัสดิการและบริการแก่ตัวผู้สูงอายุโดยตรง ในทางตรงกันข้าม บทบาทของผู้ดูแลในครอบครัวกลับถูกเพิกเฉยและไม่ได้รับการพิจารณาอย่างเป็นรูปธรรมเท่าที่ควร ดังนั้น แนวทางในการแก้ไขข้อจำกัดนี้คือภาครัฐควรมีการบูรณาการบทบาทของผู้ดูแลในครอบครัวเข้าไปในแผนยุทธศาสตร์ระดับชาติด้านผู้สูงอายุอย่างเป็นรูปธรรม และกำหนดมาตรการที่ให้การรับรองสิทธิและความคุ้มครองที่เหมาะสมแก่ผู้ดูแลในครอบครัว โดยหนึ่งในแนวทางสำคัญคือการกำหนดสิทธิวันลาเพื่อผู้ดูแลผู้สูงอายุในกฎหมายแรงงาน ซึ่งจะช่วยให้ลูกจ้างที่ต้องทำหน้าที่ดูแลพ่อแม่หรือญาติผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิงสามารถลางานได้โดยไม่กระทบต่อรายได้หรือความมั่นคงในอาชีพ นอกจากนี้ ภาครัฐควรมีการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมผู้ดูแลในครอบครัวที่ได้รับการรับรองอย่างเป็นทางการจากภาครัฐ เพื่อให้ผู้ดูแลในครอบครัวสามารถเข้าถึงองค์ความรู้ที่จำเป็นในการดูแลผู้สูงอายุอย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพ

อีกมาตรการหนึ่งที่สำคัญคือ การให้สถานะทางกฎหมายแก่ผู้ดูแลในครอบครัว เป็นแนวทางที่สามารถช่วยให้กลุ่มบุคคลเหล่านี้ได้รับสิทธิและสวัสดิการที่พึงมี เนื่องจากในปัจจุบันผู้ดูแลในครอบครัวมักถูกมองว่าเป็นบทบาทที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติของความสัมพันธ์ทางครอบครัวมากกว่าการเป็นอาชีพหรือเป็นหน้าที่ที่ต้องได้รับการคุ้มครองทางกฎหมาย ส่งผลให้ผู้ดูแลในครอบครัวขาดสิทธิขั้นพื้นฐาน เช่น การได้รับค่าตอบแทนหรือ

เงินช่วยเหลือจากรัฐ ขาดสิทธิวันลาในระบบแรงงาน และไม่มีหลักประกันด้านสุขภาพหรือสวัสดิการทางสังคมที่เหมาะสม ขาดการเข้ารับการรักษายาบาลโดยได้รับสิทธิพิเศษ หรือการได้รับเงินช่วยเหลือจากรัฐในกรณีที่ต้องดูแลผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิงรุนแรง

3.การพัฒนาแบบดูแลผู้สูงอายุระยะยาว (Long-Term Care) ให้มีประสิทธิภาพและความยั่งยืน

ระบบการดูแลผู้สูงอายุระยะยาว (Long-Term Care) เป็นการดำเนินงานที่สามารถช่วยแบ่งเบาภาระในการดูแลผู้สูงอายุของผู้ดูแลในครอบครัวได้ ที่ผ่านมามีภาครัฐได้ดำเนินโครงการในหลากหลายรูปแบบ เช่น การส่งเสริมบริการดูแลที่บ้าน (Home-Based Care Services) โดยจัดให้มีบุคลากรด้านสาธารณสุข เช่น ผู้ช่วยดูแลผู้สูงอายุ (Caregivers) หรือ อาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) เข้าไปช่วยดูแลผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิงที่บ้านเป็นระยะ เพื่อลดภาระของผู้ดูแลในครอบครัว การดูแลด้านสุขภาพขั้นพื้นฐาน การฟื้นฟูสมรรถภาพเบื้องต้น และการสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการปรับปรุงที่อยู่อาศัย นอกจากนี้ การพัฒนาทางด้านเทคโนโลยีในการสนับสนุนการดูแลผู้สูงอายุก็มีความสำคัญเป็นเช่นเดียวกัน ซึ่งสามารถนำไปสู่ระบบการดูแลผู้สูงอายุระยะยาวที่มีประสิทธิภาพความยั่งยืนและสอดคล้องกับบริบทของโลกยุคดิจิทัล เช่น ระบบติดตามสุขภาพทางไกล (Remote Monitoring Systems) อุปกรณ์อัจฉริยะสำหรับดูแลสุขภาพ (Smart Health Devices) และแอปพลิเคชันที่ให้บริการข้อมูลและคำแนะนำด้านการดูแลแบบเรียลไทม์ เทคโนโลยีเหล่านี้สามารถช่วยให้บุคลากรทางการแพทย์สามารถติดตามภาวะสุขภาพของผู้สูงอายุได้อย่างใกล้ชิด ลดความเสี่ยงจากเหตุฉุกเฉิน และเพิ่มความมั่นใจในการดูแลของผู้ดูแลในครอบครัวได้

นอกจากนี้ การพัฒนาแพลตฟอร์มดิจิทัลที่รวมข้อมูลด้านสุขภาพ ประวัติการรักษา สิทธิประโยชน์ทางสังคม และบริการจากรัฐ ยังสามารถช่วยให้เข้าถึงทรัพยากรที่จำเป็นได้อย่างสะดวกและทั่วถึงมากยิ่งขึ้น รัฐควรมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนการพัฒนาเทคโนโลยีเหล่านี้ ทั้งในด้านการลงทุน การวิจัยและพัฒนา ตลอดจนการสร้างมาตรฐานกลางเพื่อให้เทคโนโลยีสามารถใช้งานได้ในทุกพื้นที่อย่างเท่าเทียม การส่งเสริมให้เทคโนโลยีมีบทบาทในการสนับสนุนระบบการดูแลระยะยาวจึงเป็นกลไกสำคัญในการสร้างระบบสวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุที่ตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างประชากร และนำไปสู่การจัดการที่มีประสิทธิภาพในระยะยาว ทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน และประเทศ

บทสรุป

แม้ว่าผู้ดูแลในครอบครัวจะมีบทบาทสำคัญในการดูแลผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิง แต่ก็ยังถือได้ว่าเป็นบุคคลที่ถูกกลืนในนโยบายด้านผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิงของประเทศไทย ส่งผลให้ต้องเผชิญกับการแบกรับภาระที่หนักหน่วงทั้งทางร่างกาย จิตใจ และเศรษฐกิจ โดยไม่ได้รับการสนับสนุนที่เพียงพอจากรัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในปัจจุบัน นโยบายส่วนใหญ่ยังคงมุ่งเน้นไปที่การให้สวัสดิการแก่ผู้สูงอายุ เช่น เบี้ยยังชีพหรือบริการสุขภาพขั้นพื้นฐาน โดยไม่ได้คำนึงถึงความจำเป็นของผู้ดูแลในครอบครัวที่ต้องทุ่มเทเวลาและ

ทรัพยากรในการดูแลสมาชิกในครอบครัวที่อยู่ในภาวะพึ่งพิง นอกจากนี้ ผู้ดูแลในครอบครัวยังต้องเผชิญกับภาวะความเครียดเรื้อรังและภาวะหมดไฟจากการดูแล ขณะที่บางคนมีความจำเป็นต้องปรับลดเวลาการทำงานหรือลาออกจากงานประจำ ส่งผลให้สูญเสียรายได้และความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครอบครัว ช่องว่างทางนโยบายเหล่านี้ไม่เพียงแต่สร้างปัญหาและภาระให้กับผู้ดูแลในครอบครัวเท่านั้น แต่ยังส่งผลต่อคุณภาพการดูแลผู้สูงอายุในระยะยาวได้

ดังนั้น เพื่อให้ระบบการดูแลผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิงมีประสิทธิภาพและยั่งยืนมากขึ้น ภาครัฐควรหันมาให้ความสำคัญกับการพัฒนานโยบายที่ครอบคลุมถึงสวัสดิการของผู้ดูแลในครอบครัว โดยสามารถแบ่งเบาภาระของผู้ดูแลในครอบครัว ไม่ว่าจะเป็นการสนับสนุนด้านการเงิน หรือเบี้ยเลี้ยงสำหรับผู้ดูแลในครอบครัวเพื่อลดภาระทางเศรษฐกิจ การให้สิทธิประโยชน์ด้านสุขภาพ เช่น การเข้าถึงบริการทางการแพทย์และจิตวิทยา รวมถึงการพัฒนากระบวนการสนับสนุนการดูแลผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิง เช่น ศูนย์ให้คำปรึกษาสำหรับผู้ดูแลในครอบครัว หรือการฝึกอบรมเพื่อเพิ่มทักษะในการดูแลผู้สูงอายุ นอกจากนี้ การใช้เทคโนโลยีต่าง ๆ มาช่วยในการดูแล เช่น ระบบติดตามสุขภาพทางไกล (Remote Monitoring Systems) อุปกรณ์อัจฉริยะสำหรับดูแลสุขภาพ (Smart Health Devices) และแอปพลิเคชันที่ให้บริการข้อมูลและคำแนะนำด้านการดูแลแบบเรียลไทม์ สามารถช่วยลดภาระของผู้ดูแลในครอบครัวได้ หากภาครัฐให้ความสำคัญกับการบูรณาการนโยบายเหล่านี้เข้ากับระบบสวัสดิการโดยรวม ไม่เพียงแต่จะช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้ดูแลและผู้สูงอายุเท่านั้น แต่ยังช่วยลดภาระของระบบสาธารณสุขและสร้างสังคมที่รองรับสังคมสูงวัยได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- กรมกิจการผู้สูงอายุ. (2566). *สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2565*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์ คอร์เปอเรชั่น จำกัด (มหาชน).
- ชยุตรา สุทธิลักษณ์ และคณะ. (2562). “ผู้ป่วยที่มองไม่เห็น” ญาติผู้ดูแลผู้สูงอายุที่มีภาวะสมองเสื่อม. *วารสารพยาบาลทหารบก*, 20(1), 40-46.
- ขวลิต สวัสดิ์ผล และ วารี ศรีสุรพล. (2565). การพัฒนาศักยภาพชุมชนท้องถิ่นเพื่อผู้สูงอายุที่อยู่ในภาวะพึ่งพิงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. *วารสาร มจร บาลีศึกษาศาสตร์โศภนปริทรรศน์*, 6(1), 43-56.
- ธนรัตน์ อุดมวรรณเขตร. (2563). *บทบาทของผู้ดูแลผู้สูงอายุต่อความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว: กรณีศึกษากรุงเทพมหานครและปริมณฑล*. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธัญวรัตน์ แจ่มใส. (2564). นโยบายเกี่ยวกับสวัสดิการของผู้สูงอายุในประเทศไทย. *วารสาร มจร การพัฒนาสังคม*, 6(3), 1-15.
- นัทธมน หรืออินทร์. (2564). ผลการพัฒนาการดูแลผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิงภายใต้กระบวนการ Care Management อำเภอหนองสองห้อง จังหวัดขอนแก่น. *วารสารสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดขอนแก่น*, 3(1), 55-69.

- มณีนรัตน์ ชาวบล และคณะ. (2022). ปัจจัยทำนายภาวะซึมเศร้าของผู้ดูแลผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิง. *NURS SCI J THAIL.* 40(3). 90-104.
- ภาสกร สวนเรือง และคณะ. (2561). การดูแลผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิงของผู้ช่วยเหลือในชุมชนภายใต้นโยบายการพัฒนาระบบการดูแลระยะยาวด้านสาธารณสุขสำหรับผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิง. *วารสารวิจัยระบบสาธารณสุข*, 12(3)
- ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และคณะ. (2552). ระบบการดูแลระยะยาวและกำลังคนในการดูแลผู้สูงอายุ: ทิศทางประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย (มส.ผส.)
- สุธิดา แจ้งประจักษ์. (2566). การดูแลผู้สูงอายุระยะยาวของประเทศไทย: มุมมองด้านนโยบาย. *วารสารมหาจุฬานาครธรรมศาสตร์*, 10(5), 233-243.
- สุธิดา แจ้งประจักษ์. (2567). การเข้าสู่วาระนโยบาย: การดูแลระยะยาวสำหรับผู้สูงอายุ. *วารสารสังคมศาสตร์และวัฒนธรรม*, 8(4), 246-256.
- สุธิดา แจ้งประจักษ์ และ พิชาย รัตนดิลก ณ ภูเก็ต. (2566). พัฒนาการนโยบายผู้สูงอายุไทย: การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ของนโยบาย. *Journal of Politics and Governance*, 13(1), 46-62
- สุรียพร สลับสี และ พงษ์พัฑ วัฒนพงศ์ศิริ. (2565). การวิเคราะห์นโยบายเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุของไทย. *วารสารสังคมศาสตร์ปัญญาพัฒนา*, 4(3), 253-262.
- สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ. (2559). *คู่มือสนับสนุนการบริหารจัดการระบบบริการดูแลระยะยาวด้านสาธารณสุขสำหรับผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิงในระบบหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ (สปสช.).
- วารุณี มีเจริญ. (2557). ญาติผู้ดูแลผู้ป่วยมะเร็ง: การปรับตัวต่อบทบาทและการส่งเสริมคุณภาพชีวิต. *วารสารพยาบาลรามาริบัติ*, 20(1), 10-22.
- เจริญชัย หมื่นห่อ และ สุพรรณิ พูลผล. (2559). ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับบทบาทของผู้ดูแลในการดูแลผู้สูงอายุจังหวัดนครพนม. *วารสารมหาวิทยาลัยนครพนม*, 6(1), 79-86.
- เริงชาติ ศรีขจรวงศ์ และ ภักดี โพธิ์สิงห์. (2566). นวัตกรรมกระบวนการเชิงบูรณาการสำหรับกำหนดรูปแบบการจัดสวัสดิการแห่งรัฐในการดูแลระยะยาวผู้สูงอายุ. *วารสารการบริหารนิติบุคคลและนวัตกรรมท้องถิ่น*, 9(4), 426-440.
- Carmeli, E. (2014). The invisibles: Unpaid caregivers of the elderly. *Frontiers in Public Health*, 2, Article 91. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2014.00091>
- Gutierrez, F. J., & Ochoa, S. F. (2021). Making visible the invisible: Understanding the nuances of computer-supported cooperative work on informal elderly caregiving in Southern Cone families. *Personal and Ubiquitous Computing*, 25(437–456). <https://doi.org/10.1007/s00779-020-01391-7>

Reinhard, S. C., Given, B., Petlick, N. H., & Bemis, A. (2018). *Supporting Family Caregivers in Providing Care* In R. G. Hughes (Ed.), *Patient Safety and Quality: An Evidence-Based Handbook for Nurses*: AHRQ Publication.

Wallsten, S. M. (1997). *Elderly caregivers and care receivers*. In P. D. Nussbaum (Ed.), *Handbook of neuropsychology and aging* (pp. 467-482). Springer.
https://doi.org/10.1007/978-1-4899-1857-4_31

ระดับของการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีอิทธิพลต่อโครงการตำรวจชุมชนและมวลชนสัมพันธ์

ของสถานีตำรวจนครบาลหัวหมาก

Level of Public Participation Influences to Community Policing and Community

Relations of Huamark Police Station

Received: 30/09/2567

Revised: 12/06/2568

Accepted: 24/06/2568

พิชิตล พันธ์วัฒนา¹

Pitsarn Phanwattana¹

บทคัดย่อ

การวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) สภาพทั่วไปของการให้ข้อมูลข่าวสาร การให้คำปรึกษาหารือ การเข้าร่วมกิจกรรม ความร่วมมือ การมอบอำนาจการตัดสินใจ และการมีส่วนร่วมของประชาชน 2) อิทธิพลของการให้ข้อมูลข่าวสาร การให้คำปรึกษาหารือ การเข้าร่วมกิจกรรม ความร่วมมือ การมอบอำนาจการตัดสินใจที่มีต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ใช้วิธีดำเนินการวิจัยเชิงปริมาณ เก็บข้อมูลจากประชาชนจำนวน 400 คน ใช้สถิติพรรณนาและการวิเคราะห์เส้นทาง ผลการวิจัยพบว่า 1) ประชาชนส่วนใหญ่คิดเห็นด้วยอย่างมากกับการพิจารณาหาทางเลือกแก้ปัญหา (ร้อยละ 47.00) การแจ้งเบาะแสแก่ตำรวจ (ร้อยละ 55.00) การสร้างความสัมพันธ์ไมตรี (ร้อยละ 59.50) การแบ่งให้ประชาชนมีส่วนร่วมตัดสินใจ (ร้อยละ 66.25) และการร่วมตัดสินใจและวางแผน (ร้อยละ 67.25) 2. การเข้าร่วมกิจกรรมมีอิทธิพลทางตรงและผลรวมมากที่สุดต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ส่วนการให้คำปรึกษามีอิทธิพลทางอ้อมต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนมากที่สุด

คำสำคัญ: การมีส่วนร่วมของประชาชน, อิทธิพล, สถานีตำรวจนครบาลหัวหมาก

ABSTRACT

The purposes of this research were to study 1) Generality of inform, consult, involve, collaborate, empower and public participation. 2) The influence of inform, consult, involve, collaborate, empower influences with public participation. This study was conducted by quantitative approach, Questionnaire was used to collect data from 400 of people. The data was analyzed using path analysis. The results indicated that 1) Most of people had the most to consider options to solve the problem (47.00%) reporting clues to the police (55.00%) friendly relationships (59.50%) dividing people's participation in decision making (66.25%) and joint decision-making and planning (67.25%) 2) To involve had the most direct and total influences to public participation and To consult had the most indirect influences to public participation.

Keywords: Public Participation, Influences, Huamark Police Station

¹ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พันตำรวจเอก, คณะตำรวจศาสตร์ โรงเรียนนายร้อยตำรวจ

¹Asst. Prof., Police Colonel, Faculty of Police Science, Royal Police Cadet Academy

บทนำ

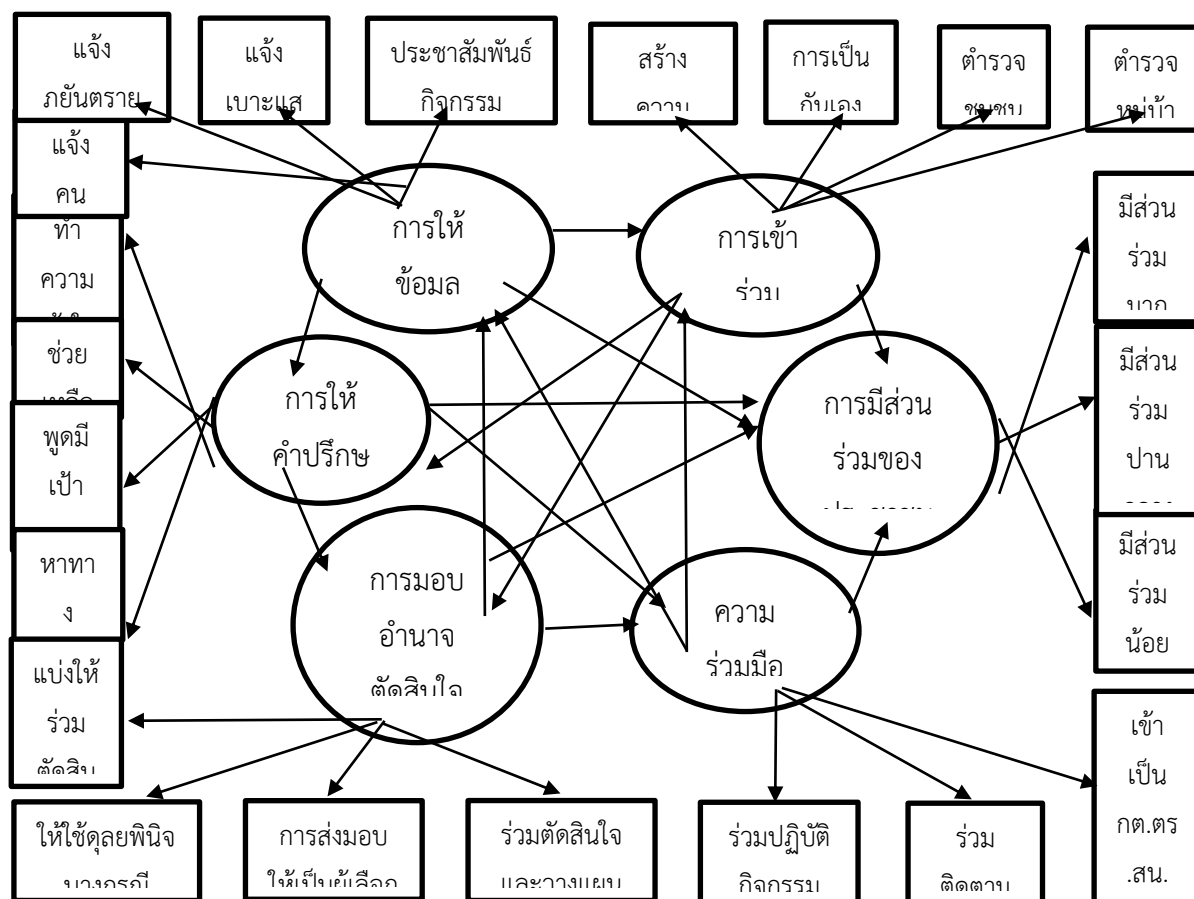
สถานีตำรวจชุมชนคือหน่วยบริการประชาชนซึ่งยึดประชาชนเป็นศูนย์กลางและเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยบูรณาการทุกภาคส่วนให้มีส่วนร่วมในการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมและสร้างจิตสำนึกให้ประชาชนทุกคนมีส่วนรับผิดชอบ (Roman & Room, 2023) ตามหลักการที่ว่าประชาชน คือ ตำรวจคนแรก โดยนำแนวคิดการตำรวจชุมชน (Community Policing) และระบบหน่วยตำรวจขนาดเล็ก (Police Box System) ที่ได้รับเริ่มในประเทศญี่ปุ่นโดยรู้จักกันในชื่อโคบัง (Koban) เป็นแนวทางในการดำเนินการโดยยึดหลัก 1. การเป็นหุ้นส่วนระหว่างตำรวจกับประชาชน ร่วมมือร่วมใจ ร่วมคิดร่วมทำ ร่วมกันในฐานะเจ้าของพื้นที่ 2. การสร้างกลุ่มสนับสนุนได้แก่ ประชาชนในพื้นที่ ชุมชน อาสาสมัครและองค์กรเอกชน 3. การปฏิบัติงานแบบเกาะติดพื้นที่ควบคู่กับการกระจายการบริการของเจ้าหน้าที่ตำรวจโดยจัดเจ้าหน้าที่ตำรวจเข้าประจำพื้นที่เพื่อรับผิดชอบในพื้นที่ และ 4. ผู้บังคับบัญชาทุกระดับต้องถือเป็นนโยบายสำคัญที่ต้องปฏิบัติโดยเฉพาะหัวหน้าสถานีตำรวจเพื่อขยายการบริการของเจ้าหน้าที่ตำรวจกระจายลงไปในพื้นที่หรือชุมชนให้มากที่สุดโดยเฉพาะพื้นที่ที่มีความหนาแน่นของประชากรอยู่ในระดับสูง หรือพื้นที่ที่มีปัญหาอาชญากรรมที่สูงซึ่งจะปฏิบัติงานร่วมกับเครือข่ายชุมชนในการป้องกันอาชญากรรม การรักษาความสงบเรียบร้อยและรักษาความปลอดภัยให้แก่ชุมชนและท้องถิ่น (Héra, 2024)

สถานีตำรวจนครบาลหัวหมากเป็นทั้งพื้นที่ที่มีความหนาแน่นของประชากรและปัญหาอาชญากรรมระดับสูงให้ความสำคัญกับโครงการตำรวจชุมชนและมวลชนสัมพันธ์โดยให้ประชาชนในสังคมได้มีส่วนร่วมในการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรม มีแนวความคิดที่ว่า “ประชาชนคือตำรวจ ตำรวจคือประชาชน” โดย 1. แสวงหาความร่วมมือประชาชนเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาอาชญากรรม 2. ประชาสัมพันธ์อบรมให้ความรู้แก่ประชาชนในการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรม 3. ลดปัญหาอาชญากรรมและยาเสพติดในพื้นที่ชุมชน/หมู่บ้าน 4. เสริมสร้างความสงบเรียบร้อยในชุมชน/หมู่บ้าน และสังคมในภาพรวม (ระเบียบสำนัก งานตำรวจแห่งชาติว่าด้วยการส่งเสริมให้ประชาชน ชุมชน ท้องถิ่นและองค์กรมีส่วนร่วมในกิจการตำรวจ พ.ศ. 2551, 2551) ซึ่งเมื่อ 18 พ.ย.66 ได้ทำพิธีเปิดงานโครงการสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมของประชาชนในการป้องกันอาชญากรรมระดับตำบลกลุ่มที่1 โดยมี กต.ตร.หัวหมาก ผู้นำชุมชน ผู้นำทางศาสนา และประชาชนเข้ารับการอบรม (สถานีตำรวจนครบาลหัวหมาก, 2566) การที่สถานีตำรวจนครบาลหัวหมากนำโครงการสถานีตำรวจชุมชนมาใช้จึงเป็นเรื่องน่าศึกษาในแง่ของระดับของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าควรมีส่วนร่วมกับเจ้าหน้าที่ตำรวจในรูปแบบใดหรือระดับใดที่จะสนับสนุนให้การมีส่วนร่วมของประชาชนเกิดประสิทธิผลซึ่งผู้วิจัยคิดเห็นว่าการศึกษาระดับนี้เป็นประโยชน์ต่อการสร้างการมีส่วนร่วมระหว่างประชาชนกับตำรวจในภาพรวม ผลการศึกษาทำให้ทราบถึงอิทธิพลทางตรง ทาง อ้อม และผลรวมของระดับของการมีส่วนร่วมของประชาชนซึ่งจะเป็นข้อมูลนำไปปรับใช้พัฒนาโครงการของสถานีตำรวจนครบาลหัวหมากให้ดียิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์

1. ศึกษาสภาพทั่วไปของการให้ข้อมูลข่าวสาร การให้คำปรึกษาหารือ การเข้าร่วมกิจกรรม ความร่วมมือ การมอบอำนาจการตัดสินใจ และการมีส่วนร่วมของประชาชน
2. ศึกษาอิทธิพลของการให้ข้อมูลข่าวสาร การให้คำปรึกษาหารือ การเข้าร่วมกิจกรรม ความร่วมมือ การมอบอำนาจการตัดสินใจที่มีต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน

กรอบแนวคิด

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดตัวแปรที่ใช้ในการวิเคราะห์

จากภาพ 1 พบว่าตัวแปรที่ใช้วิเคราะห์ในงานวิจัยมีทั้งสิ้น 6 ตัวแปร ประกอบด้วยตัวแปรตามคือ การมีส่วนร่วมของประชาชน และตัวแปรอิสระอีก 5 ตัวได้แก่ การให้คำปรึกษา การให้ข้อมูล การเข้าร่วมกิจกรรมการมอบอำนาจตัดสินใจ และความร่วมมือ

ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตการศึกษาแบ่งได้ 4 ด้าน 1. ขอบเขตด้านเนื้อหา ศึกษากระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน 5 ด้านเป็นตัวแปรอิสระประกอบด้วย การให้คำปรึกษา การให้ข้อมูล การเข้าร่วมกิจกรรม การมอบอำนาจตัดสินใจ และความร่วมมือ และตัวแปรตามคือ การมีส่วนร่วมของประชาชน 2. ขอบเขตด้านประชากร ศึกษาเฉพาะประชาชนที่อาศัยแขวงคลองจั่นและแขวงหัวหมาก เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร ที่เคยมีปฏิสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่ตำรวจที่ประจำสถานีตำรวจนครบาลหัวหมาก 3. ขอบเขตด้านเวลา เก็บรวบรวมข้อมูลระหว่างช่วงเดือนตุลาคม พ.ศ.2566 – กุมภาพันธ์ พ.ศ.2567 และ 4. ขอบเขตด้านสถานที่ ศึกษาโดยเก็บข้อมูลภายในแขวงคลองจั่นและแขวงหัวหมาก เขตบางกะปิ และสถานีตำรวจนครบาลหัวหมาก กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย ตรงกับองค์พิกัด (D.D.): 13.760412, 100.627179 และองศาละติจูดและลองจิจูด (DMS): 13045'37.5"N 1000 37'37.8"E (กูเกิ้ล maps, 2567)

วิธีการวิจัย

งานวิจัยใช้แนวทางการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative research) ได้ยึดหลักจริยธรรมสากลในการทำวิจัยที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ (Belmont report) ที่ประกอบด้วยหลักความเคารพในบุคคล หลักคุณประโยชน์ ไม่ก่ออันตราย และหลักความยุติธรรม โดยได้ปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดในขั้นตอนที่ต้องปฏิสัมพันธ์กับคน (U.S. Department of Health and Human Services, 2022)

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ผู้วิจัยใช้ประชาชนที่อาศัยในกรุงเทพมหานคร เขตบางกะปิจำนวนทั้งสิ้น 141,388 คน แบ่งเป็นประชาชนแขวงคลองจั่นจำนวน 73,797 คน และประชาชนแขวงหัวหมากจำนวน 67,591 คน (สำนักงานเขตบางกะปิ, 2567) เป็นประชากรในการศึกษา หากกลุ่มตัวอย่างด้วยการหาค่าจากตารางสำเร็จรูปในการกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างที่ระดับความเชื่อมั่น 95% และความคลาดเคลื่อนมาตรฐานเท่ากับ 0.05 (Yamane, 1973) รายละเอียดคำนวณดังนี้ $1 + 141,388 \times 0.05^2 = 354.47$ แล้วนำมาหาร 141,388 ได้เท่ากับ 398.87 ปัดเศษขึ้นทำให้ได้ขนาดของกลุ่มตัวอย่างที่สามารถเชื่อถือได้จำนวน 400 คนที่เป็นขนาดกลุ่มตัวอย่างเหมาะสมในการอ้างอิงไปสู่ประชากร โดยที่ขนาดกลุ่มตัวอย่าง 400 คน ใช้การเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงเพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย โดยแบ่งเป็นเก็บข้อมูลจากประชาชนที่อาศัยในกรุงเทพมหานครแขวงคลองจั่นจำนวน 200 คน และแขวงหัวหมาก 200 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูลคือ แบบสอบถาม (Questionnaire) โดยแบบสอบถามที่ใช้ลงภาคสนามจริงได้ ตรวจสอบความเที่ยงตรงตามเนื้อหา (Content Validity) กับรายการข้อคำถามทุกข้อที่ได้ค่าดัชนีความสอดคล้องสูงกว่า .70 ทุกรายการซึ่งถือว่ายอมรับได้ (Roebianto, Savitri, Sriyanto, & Syaiful, 2023) จึงนำแบบสอบถามที่ผ่านการแก้ไขปรับปรุงทดลองใช้ (Try out) กับกลุ่มประชากรที่มีลักษณะที่น่าจะใกล้เคียงกับประชากรเป้าหมายจำนวน 30 คน ก่อนนำไปใช้จริง แบบสอบถามได้ผ่านการตรวจสอบความเที่ยง

ของเครื่องมือ 4 วิธี 1. ตรวจสอบความเชื่อมั่นของความคงตัว ตรวจสอบค่า Pearson's product moment correlation ซึ่งแบบสอบถามมีค่าเท่ากับ 0.68 อยู่ในระดับดีพอใช้ 2. ตรวจสอบความคงที่หาค่าสหสัมพันธ์ (Correlation) ใช้วิธีการทดสอบซ้ำโดยการนำไปวัดกับกลุ่มตัวอย่างครั้งที่หนึ่งแล้วเว้นระยะหนึ่งแล้วกลับไปวัดซ้ำ (Schuler, Anderson, & Kusshauer, 2023) 3. ตรวจสอบความถูกต้องของตัวสร้าง (Construct Validity) หาค่าดัชนีความสอดคล้องได้ค่า 0.76 อยู่ในระดับค่อนข้างดี (Chen, 2024) และ 4. ตรวจสอบความเชื่อมั่นหาค่า Cronbach's Alpha ได้ค่าระหว่าง .728 - .833 อยู่ในระดับดี (Cronbach, 1951) (ตารางที่ 1) หลังจากนั้นจึงนำข้อมูลที่ผ่านการตรวจไปวิเคราะห์สถิติที่จำกักรูปแบบการกระจาย (parametric statistics)

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) เก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถาม 400 ชุด เมื่อเก็บรวบรวมแบบสอบถามได้ครบนำมาตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูล แล้วนำข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามมาประมวลผลด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติโดยใช้สถิติวิเคราะห์ ส่วนข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) เก็บรวบรวมจากเอกสาร บทความ ข้อมูลทางสถิติ เอกสารเผยแพร่และข้อมูลจาก Website

การวิเคราะห์ข้อมูล

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์หาข้อมูลได้แก่ หาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ยเลขคณิต ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่าความเบ้ ค่าความโด่ง หาค่า Kolmogorov-Smirnov (K-S test) เพื่อตรวจสอบค่า e ว่าแจกแจงเป็นเช่นใด หาค่า Tolerance ตรวจสอบค่ายอมรับความต่าง หาค่า VIF (Variance Inflation Factors) เพื่อตรวจสอบความเป็นเส้นตรงร่วมที่ตัวแปรอิสระไม่มีความสัมพันธ์สูงเกิน .75 (Multicollinearity) และหาค่า VIF ไม่เกิน 10 ตรวจสอบ Tolerance มีค่าไม่ต่ำกว่า .10 และ KMO ที่มีค่ามากกว่า .5 (Kaiser-Meyer-Olkin) เพื่อวัดความเหมาะสมของข้อมูล นำเสนอข้อมูลผ่านการใช้ตารางและสถิติพรรณนาได้แก่ ค่าต่ำสุด ค่าสูงสุด ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่าความเบ้ และค่าความโด่งเพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 1 ส่วนการวิเคราะห์อิทธิพลตัวแปรอิสระทั้ง 4 ที่มีต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน (ตัวแปรตาม) เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อ 2 ใช้เทคนิควิเคราะห์เส้นทาง (path analysis) เพื่อศึกษาอิทธิพลของตัวแปรอิสระแต่ละตัวที่มีต่อตัวแปรตามว่ามีอิทธิพลทางตรง ทางอ้อม และผลรวม

ตารางที่ 1 ค่าสัมประสิทธิ์ความเชื่อถือได้ของมาตรวัดตัวแปร

ตัวแปรหลัก	ตัวแปรประกอบ	ค่า Cronbach's Alpha
การให้คำปรึกษา	การทำความเข้าใจปัญหา	.814
	การให้ความช่วยเหลือปัญหาที่เกิดจากค่านิยม วัฒนธรรม	.788
	การพูดคุยอย่างมีเป้าหมาย	.822
	การพิจารณาหาทางเลือกแก้ปัญหา	.806
การให้ข้อมูล	การแจ้งคนหาย คนตายในพื้นที่	.824
	การแจ้งภัยอันตรายในพื้นที่	.801
	การแจ้งเบาะแสแก่ตำรวจ	.833
	การประชาสัมพันธ์กิจกรรมตำรวจแก่ประชาชน	.797
การเข้าร่วมกิจกรรม	การสร้างความสัมพันธ์ไมตรี	.774
	การเป็นกันเองระหว่างตำรวจกับประชาชน	.756
	การตำรวจชุมชน	.767
	การตำรวจหมู่บ้าน	.754
การมอบอำนาจตัดสินใจ	การแบ่งให้ประชาชนมีส่วนร่วมตัดสินใจ	.744
	การให้ใช้ดุลยพินิจในบางกรณี	.748
	การส่งมอบให้เป็นผู้เลือก	.761
ความร่วมมือ	การร่วมตัดสินใจและวางแผน	.803
	การร่วมปฏิบัติกิจกรรม	.814
	การร่วมติดตามประเมินผล	.807
	การเข้าเป็น กต.ตร.สน.	.768

จากตารางที่ 1 ในภาพรวมพบว่าค่าสัมประสิทธิ์ความเชื่อถือได้ของตัวแปรประกอบทั้งหมดอยู่ระหว่าง .728-.833 ถือว่าอยู่ในระดับค่อนข้างดี โดยที่การพูดคุยอย่างมีเป้าหมายที่เป็นตัวแปรประกอบของการให้คำปรึกษา (.822) การแจ้งเบาะแสแก่ตำรวจที่เป็นตัวแปรประกอบของการให้ข้อมูล (.833) การสร้างความสัมพันธ์ไมตรีที่เป็นตัวแปรประกอบของการเข้าร่วมกิจกรรม (.774) การส่งมอบให้เป็นผู้เลือกที่เป็นตัวแปรประกอบของการมอบอำนาจตัดสินใจ (.761) และการร่วมปฏิบัติกิจกรรมที่เป็นตัวแปรประกอบของความร่วมมือ (.814) เหล่านี้เป็นตัวแปรองค์ประกอบที่ต่างมีค่าน้ำหนักมากที่สุดในแต่ละตัวแปร

ผลการวิจัย

สภาพทั่วไปของประชาชนที่อาศัยในกรุงเทพมหานคร เขตบางกะปิส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง (ร้อยละ 60.25) อายุระหว่าง 41-60 ปี (ร้อยละ 31.00) สถานภาพโสด (ร้อยละ 44.50) อาชีพพนักงานเอกชน (ร้อยละ 27.75) รายได้ต่อเดือน 25,001-35,000 บาท (ร้อยละ 33.25) ประชาชนมากกว่าครึ่งไม่รับรู้กระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างประชาชนกับตำรวจ (ร้อยละ 71.00) และประชาชนเกือบทั้งหมด (302 คน) ไม่เคยมีประสบการณ์มีส่วนร่วมกับการตำรวจในพื้นที่ (ร้อยละ 75.50) ในเรื่องระดับของการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนประเด็นการให้คำปรึกษาพบวว่าประชาชนที่อาศัยในกรุงเทพมหานคร เขตบางกะปิส่วนใหญ่เห็นด้วยอย่างมากกับการพิจารณาหา ทางเลือกแก้ปัญหา (ร้อยละ 47.00) ส่วนการให้ความช่วยเหลือปัญหาที่เกิดจากค่านิยม วัฒนธรรมเห็นด้วยน้อยที่สุด (ร้อยละ 8.50) ประเด็นการให้ข้อมูลประชาชนมากกว่าครึ่งเห็นด้วยกับการแจ้งเบาะแสแก่ตำรวจเป็นอย่างมาก (ร้อยละ 55.00) ตรงข้ามกับการประชาสัมพันธ์กิจกรรมตำรวจแก่ประชาชนที่เห็นด้วยน้อยที่สุด (ร้อยละ 7.25) ประเด็นการเข้าร่วมกิจกรรมประชาชนส่วนใหญ่เห็นด้วยอย่างมากกับการสร้างความสัมพันธ์ไมตรี (ร้อยละ 59.50) และเห็นด้วยน้อยที่สุดกับการเป็นกันเองระหว่างตำรวจกับประชาชน (ร้อยละ 9.25) ประเด็นการมอบอำนาจตัดสินใจพบว่าประชาชนส่วนใหญ่เห็นด้วยกับการแบ่งให้ประชาชนมีส่วนร่วมตัดสินใจเป็นอย่างมาก (ร้อยละ 66.25) และเห็นด้วยน้อยที่สุดกับการส่งมอบให้เป็นผู้เลือก (ร้อยละ 10.75) และประเด็นความร่วมมือพบว่าประชาชนส่วนใหญ่เห็นด้วยอย่างมากกับการร่วมตัดสินใจและวางแผน (ร้อยละ 67.25) ตรงข้ามกับการร่วมติดตามประเมินผลที่เห็นด้วยน้อยที่สุด (ร้อยละ 13.25)

ทั้งนี้การตอบวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 2 ก่อนดำเนินกิจกรรมต้องตรวจว่าละเมิดข้อสมมติที่กำหนดเทคนิควิธีหรือไม่เช่น การกระจายปกติตัวแปรเดียว หรือตัวแปรอิสระต้องไม่สัมพันธ์สูง เป็นต้น

จากตารางที่ 2 ตรวจสอบการละเมิดข้อสมมติโดยตรวจการกระจายปกติตัวแปรเดียว (Univariate Normality) ตัวแปรอิสระไม่มีความสัมพันธ์สูง (Multicollinearity) พบว่าการกระจายปกติค่าที่ได้ทุกตัวไม่เกิน .75 พิจารณาค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่าความเบ้ ค่าความโด่งและค่า K-S test พบว่าตัวแปรอิสระทุกตัวมีการกระจายปกติ และเมื่อทดสอบ linearity พบว่าตัวแปรอิสระทุกตัวมีความสัมพันธ์เชิงเส้นตรงกับประสิทธิภาพการทำงาน ($F \text{ test} = 1.844$ มีนัยสำคัญทางสถิติ) ส่วนค่า VIF ปกติมีค่าไม่เกิน 10 Tolerance มีค่าไม่ต่ำกว่า .10 และค่า KMO มีค่ามากกว่า .5 อยู่ในเกณฑ์ปกติไม่ละเมิดข้อสมมติแต่อย่างใด จากนั้นผู้วิจัยจึงใช้เทคนิคการวิเคราะห์เส้นทาง (Path Analysis) เพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 2 ร่วมกับค่าสัมประสิทธิ์ปรับมาตรฐาน (standardized coefficients) ในสมการโครงสร้างการวิเคราะห์ เมื่อแทนค่าสัมประสิทธิ์ปรับมาตรฐานลงในสมการโครงสร้างจึงปรากฏภาพแบบจำลองและสมการที่ 1-6 ดังนี้

ตารางที่ 2 ค่าความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรและสถิติพรรณนาของตัวแปรที่ใช้ศึกษา (N = 400)

ตัวแปร	PARTI	CONSU	INFOR	INVOL	EMPOW	COLLA
PARTI	1.00	0.44	0.61	0.59	0.58	0.28
CONSU		1.00	0.38	0.57	0.62	0.66
INFOR			1.00	0.48	0.29	0.51
INVOL				1.00	0.43	0.54
EMPOW					1.00	0.31
COLLA						1.00
Tolerance	-	0.58	0.96	0.62	0.77	0.64
VIF	-	1.77	1.59	2.24	1.87	1.66
K-S Test	1.35	0.71	1.14	0.96	1.25	0.98
ค่าต่ำสุด	1	1	1	1	1	1
ค่าสูงสุด	3	5	5	5	5	5
ค่าเฉลี่ย	1.54	2.77	2.84	3.09	2.63	2.76
ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	0.69	0.47	0.66	1.35	1.43	0.57
ค่าความเบ้	0.71	0.51	0.81	0.87	0.98	1.17
ค่าความโด่ง	0.58	0.97	1.21	-0.12	1.44	-1.28

หมายเหตุ: Kaiser-Meyer Olkin = .786

PARTI = f (0.77 CONSU, 0.78 INFOR, 0.87 INVOL, 0.81 EMPOW, 0.84COLLA).....(1)

R = 0.774 R² = 0.689 F = 14.844 Sig.F = 0.000

CONSU = f (0.61 INFOR, 0.56 INVOL).....(2)

R = 0.541 R² = 0.556 F = 13.667 Sig.F = 0.001

INFOR = f (0.74 EMPOW, 0.58COLLA).....(3)

R = 0.664 R² = 0.717 F = 14.173 Sig.F = 0.000

INVOL = f (0.71 INFOR, 0.58 COLLA).....(4)

R = 0.886 R² = 0.764 F = 14.668 Sig.F = 0.001

EMPOW = f (0.58 CONSU, 0.61INVOL).....(5)

R = 0.867 R² = 0.857 F = 14.867 Sig.F = 0.000

COLLA = f (0.62 CONSU, 0.69EMPOW).....(6)

R = 0.622 R² = 0.652 F = 13.766 Sig.F = 0.000

จากภาพ 2 แบบจำลองเมื่อวิเคราะห์เส้นทางความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรพบว่ามีความสัมพันธ์ทั้งสิ้น 15 เส้นทางและทุกตัวแปรมีความสัมพันธ์เชิงบวก โดยที่เส้นทางความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร INVOL – PARTI มีค่ามากที่สุด (0.87) รองลงมาได้แก่ COLLA – PARTI (0.84) ส่วนเส้นทางความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรที่มีค่าต่ำสุดคือ (INVOL – CONSU = 0.56) ในที่นี้

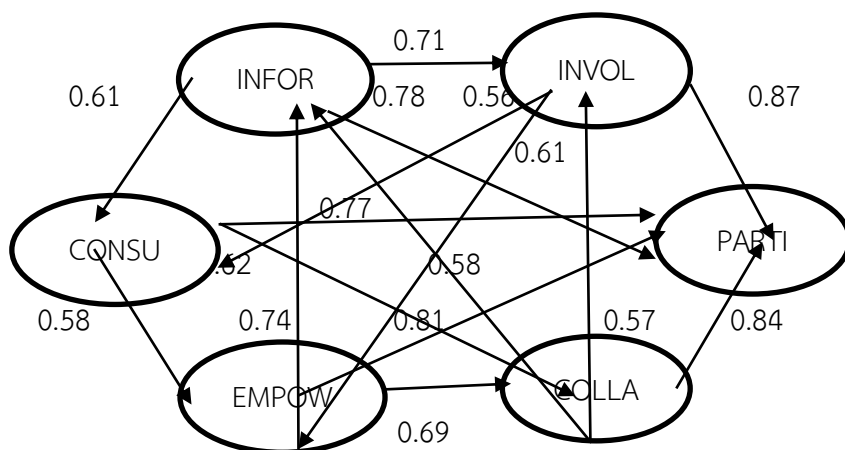
1. ตัวแปร CONSU มีความสัมพันธ์เชิงเหตุและผลที่มีค่าอิทธิพลทางตรง 0.77 และมีความสัมพันธ์เชิงเหตุและผลทางอ้อมอีก 2 เส้นทาง

2. ตัวแปร INFOR มีความสัมพันธ์เชิงเหตุและผลที่มีค่าอิทธิพลทางตรง 0.78 และมีความสัมพันธ์เชิงเหตุและผลทางอ้อมอีก 2 เส้นทาง

3. ตัวแปร INVOL มีความสัมพันธ์เชิงเหตุและผลที่มีค่าอิทธิพลทางตรง 0.87 และมีความสัมพันธ์เชิงเหตุและผลทางอ้อมอีก 2 เส้นทาง

4. EMPOW มีความสัมพันธ์เชิงเหตุและผลที่มีค่าอิทธิพลทางตรง 0.81 และมีความสัมพันธ์เชิงเหตุและผลทางอ้อมอีก 2 เส้นทาง

และ 5. ตัวแปร COLLA มีความสัมพันธ์เชิงเหตุและผลที่มีค่าอิทธิพลทางตรง 0.84 และมีความสัมพันธ์เชิงเหตุและผลทางอ้อมอีก 2 เส้นทาง รายละเอียดปรากฏตารางที่ 3

ภาพที่ 2 แบบจำลองหลังการวิเคราะห์เส้นทางความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่าง ๆ (ค่าสัมประสิทธิ์)

ตารางที่ 3 อิทธิพลทางตรง ทางอ้อม และผลรวมของตัวแปรที่มีต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน (n=400)

อิทธิพลของตัวแปร	ความสัมพันธ์เชิงเหตุและผล		
	ทางตรง	ทางอ้อม	ผลรวม
CONSU; การให้คำปรึกษา	0.77	0.86	1.63
INFOR; การให้ข้อมูล	0.78	0.82	1.60
INVOL; การเข้าร่วมกิจกรรม	0.87	0.78	1.65
EMPOW; การมอบอำนาจตัดสินใจ	0.81	0.58	1.39
COLLA; ความร่วมมือ	0.84	0.49	1.33

หมายเหตุ: (1) อิทธิพลทางอ้อม CONSU; การให้คำปรึกษา ได้จาก $(0.58 \times 0.69 \times 0.84) + (0.62 \times 0.84) = 0.86$ และอิทธิพลผลรวมได้จาก $0.77 + 0.86 = 1.63$ (2) อิทธิพลทางอ้อม INFOR; การให้ข้อมูล ได้จาก $(0.61 \times 0.58 \times 0.69 \times 0.84) + (0.71 \times 0.87) = 0.82$ และอิทธิพลผลรวมได้จาก $0.78 + 0.82 = 1.60$ (3) อิทธิพลทางอ้อม INVOL; การเข้าร่วมกิจกรรม ได้จาก $(0.56 \times 0.77) + (0.61 \times 0.69 \times 0.84) = 0.78$ และอิทธิพลผลรวมได้จาก $0.87 + 0.78 = 1.65$ (4) อิทธิพลทางอ้อม EMPOW; การมอบอำนาจตัดสินใจได้จาก $(0.69 \times 0.84) = 0.58$ และอิทธิพลผลรวมได้จาก $0.81 + 0.58 = 1.39$ และ (5) อิทธิพลทางอ้อม COLLA; ความร่วมมือได้จาก $(0.57 \times 0.87) = 0.49$ และอิทธิพลผลรวมได้จาก $0.84 + 0.49 = 1.33$

ผลการวิเคราะห์เส้นทางความสัมพันธ์เชิงเหตุและผลพบว่า การเข้าร่วมกิจกรรมมีอิทธิพลทางตรงต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนมากที่สุด (0.87) รองลงมาไล่เรียงสองลำดับได้แก่ ความร่วมมือและการมอบอำนาจตัดสินใจตามลำดับ ส่วนการให้คำปรึกษามีอิทธิพลทางอ้อมต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนมากที่สุด (0.86) รองลงมาไล่เรียงสองลำดับได้แก่ การให้ข้อมูลและการเข้าร่วมกิจกรรมตามลำดับ และการเข้าร่วมกิจกรรมมีอิทธิพลผลรวมต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนมากที่สุด (1.65) รองลงมาไล่เรียงสองลำดับได้แก่ การให้คำปรึกษาและการให้ข้อมูลตามลำดับ ทั้งนี้สามารถสรุปสาระได้ความว่า การเข้าร่วมกิจกรรมมีอิทธิพลทางตรงและผลรวมมากที่สุด ส่วนการให้คำปรึกษามีอิทธิพลทางอ้อมต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนมากที่สุด

อภิปรายผล

การที่การเข้าร่วมกิจกรรมที่มีตัวแปรประกอบ 4 ตัว ได้แก่การสร้างความสัมพันธ์ไมตรี การเป็นกันเองระหว่างตำรวจกับประชาชน การตำรวจชุมชนและการตำรวจหมู่บ้าน มีอิทธิพลทั้งทางตรงและผลรวมต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน สามารถอธิบายความดังนี้ 1. การสร้างความสัมพันธ์ไมตรีเป็นความสามารถในการดำเนินชีวิตและอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมหรือชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีความเข้าใจตนเองและผู้อื่นอันจะนำมาซึ่งความร่วมมือร่วมใจในการปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีจุดประสงค์ร่วมกันให้เกิดความสำเร็จโดยมีความสุขกับทุกฝ่าย การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนหรือกลุ่มประชาชนควรเริ่มต้นที่ตนเองก่อนโดยการปฏิบัติตนในทางสร้าง สรรค์ ลดการสร้างปัญหาหรือความขัดแย้งอันนำไปสู่ความไม่เข้าใจซึ่งควรยึดหลักเช่น รู้จักยิ้ม ความเป็นผู้มีอารมณ์เยือกเย็น รู้จักยืดหยุ่น รู้จักยกย่องและให้เกียรติผู้อื่น มีมารยาททางสังคม (Foroughi, Anderade, & Roders, 2023) การที่ประชาชนกับตำรวจหัวหมาร่วมมือร่วมใจสร้างความ

สัมพันธ์ดังกล่าวโดยเริ่มจากตนเองจึงส่งเสริมให้การมีส่วนร่วมเกิดผลดังประสงค์ ตรงตามผลวิจัยที่มีอิทธิพลสูงต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน 2. การเป็นกันเองระหว่างตำรวจกับประชาชนเรื่องทำนองนี้ตัวอย่างการติดต่อกับผู้อื่นด้วยความเป็นกันเองเป็นประเด็นที่สำคัญของการมีส่วนร่วมระหว่างประชาชนกับตำรวจโดยทั้งสองฝ่ายควรพึงคิดว่าทุกคนมีความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกัน ไม่ควรแบ่งชั้นวรรณะ เพศ วัย ควรติดต่อมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันกันด้วยความเป็นกันเองโดยระมัดระวังการใช้น้ำเสียงและกิริยาท่าทางระหว่างการพูดเพื่อแสดงถึงความต้องการเป็นมิตรไม่ใช่ศัตรู และเมื่อมีความขัดแย้งใดพึงหาทางขจัดหรือประนีประนอมทันที (Mathura, 2022) หากทั้งตำรวจและประชาชนถ้อยทีถ้อยอาศัยซึ่งกันและกันจะส่งเสริมให้การมีส่วนร่วมของประชาชนบังเกิดประสิทธิผลดังเช่นผลวิจัยที่ได้ข้อสรุป 3. การตำรวจชุมชนมีแนวคิดที่สำคัญ “ตำรวจคือประชาชน ประชาชนคือตำรวจ” เป็นการเน้นให้เห็นความสำคัญว่าความ สัมพันธ์ระหว่างตำรวจกับประชาชนเป็นพื้นฐานที่ส่งผลกระทบต่อการปฏิบัติหน้าที่ของตำรวจในงานป้องกันอาชญากรรม ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบ การวางแผน อำนาจการ สั่งการ ควบคุมกำกับดูแล ตรวจสอบ ติดตามและประเมินผลงานด้านการป้องกันอาชญากรรม และรักษาความสงบเรียบร้อย (ฉัตรนารี ทองเรืองวงศ์ และศิพร โกวิท, 2565) งานคณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจ โดยความร่วมมือตำรวจชุมชนและมวลชนสัมพันธ์ในการแก้ไขปัญหาอาชญากรรมของชุมชน แนวคิดการตำรวจชุมชนจะให้ความสำคัญกับการทำ งานร่วมกันกับชุมชนโดยลดความเป็นระบบราชการสายการบังคับบัญชาของตำรวจลงเปลี่ยนรูปแบบจากการมอบนโยบายจากส่วน กลาง (Top-down approach) ไปเป็นการฟังเสียงสะท้อนจากตำรวจในพื้นที่ (Bottom-up approach) เน้นการสร้างควมไว้วางใจกับคนในชุมชน การออกตรวจโดยการเดินเท้า การจัดตั้งสถานีตำรวจหรือตู่ยามตำรวจในชุมชน (ประสงค์ น้ำสมบูรณ์, 2565) และ 4. การตำรวจหมู่บ้าน อาสาสมัครตำรวจคือ คนในชุมชนหมู่บ้านที่สมัครใจเข้าร่วมทำงานในกิจการของตำรวจเพื่อช่วยเหลือเจ้าพนักงานตำรวจในการปฏิบัติงานเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยในชุมชนและป้องกันปัญหาอาชญากรรมที่จะเกิดขึ้นในชุมชน เป็นการดึงประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการรักษาความสงบเรียบร้อยภายในชุมชน เป็นการส่งเสริมให้ประชาชนในท้องถิ่นและชุมชนได้มีโอกาสในการมีส่วนร่วมของกิจการตำรวจตามความเหมาะสมและความต้องการของแต่ละพื้นที่ ดังนั้นอาสาสมัครตำรวจจึงมีบทบาทต่อการปฏิบัติหน้าที่ในส่วนของการช่วยเหลือยุติธรรมชุมชนโดยมีการขับเคลื่อนชุมชนให้เป็นหุ้นส่วนในการดำเนินการควบคุมปัญหาอาชญากรรมแต่ละพื้นที่ภายใต้การดูแลภาครัฐ อีกทั้งยุติธรรมชุมชนประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญสามประการคือ มุ่งเน้นกิจกรรมด้านป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมในชุมชน เป็นการทำงานโดยคนในชุมชนเพื่อชุมชนและเกิดความเป็นหุ้นส่วนระหว่างภาครัฐกับประชาชน (ณัฐนิชา วัชร, 2565)

การที่การให้คำปรึกษาที่ประกอบด้วยการทำงานทำความเข้าใจปัญหา การให้ความช่วยเหลือปัญหาที่เกิดจากค่านิยม วัฒนธรรม การพูดคุยอย่างมีเป้าหมาย และการพิจารณาหาทางเลือกแก้ปัญหาที่มีอิทธิพลทางอ้อมต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนมากที่สุดเนื่องเพราะการมีส่วนร่วมระดับการให้คำปรึกษาหารือเป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการให้ข้อมูลข้อเท็จจริงและแสดงความคิดเห็นรวมทั้งข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการดำเนินการปฏิบัติ งานของหน่วยงานตำรวจอย่างอิสระและเป็นระบบ โดยหน่วยงานตำรวจจัดให้มีกระบวนการรับฟัง

ความคิดเห็นของประชาชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ และนำข้อเสนอแนะ ความคิดเห็นและประเด็นที่ประชาชนเป็นห่วงไปเป็นแนวทางในการปรับปรุงนโยบายหรือพัฒนาวิธีการปฏิบัติงานตำรวจ และประกอบการตัดสินใจ รูปแบบการมีส่วนร่วมให้คำปรึกษาทำได้โดยการสำรวจความคิดเห็น การจัดเวทีสาธารณะ การเสวนากลุ่ม การสร้างสัมพันธ์ผ่านสื่อเป็นต้น (Katz, 2022) โดยที่การให้ความช่วยเหลือปัญหาที่เกิดจากค่านิยม วัฒนธรรม เป็นการแก้ ปัญหาปัจจัยที่เป็นเหตุผลในการตัดสินใจของคนเพื่อจะกระทำหรือไม่กระทำพฤติกรรม ในส่วนค่านิยมเป็นระบบหนึ่งของความเชื่อ การดำรงชีวิตในสังคมนั้นจะต้องสร้างเงื่อนไข การดำรงชีวิต การที่จะทำหรือไม่ทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดมีพื้นฐานมาจากสังคมนั้นตัดสินใจแล้วว่าได้ดีหรือไม่ และในส่วน วัฒนธรรมหรือขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นรูปแบบที่สร้างขึ้นมาจากความรับผิดชอบภายในกลุ่มซึ่งคนในสังคมจะยอมรับด้วยความเต็มใจ เป็นแบบอย่างที่มีประจักษ์และมีเหตุผล ซึ่งการกระทำที่แสดงออกเช่นนี้เป็นเพราะความเคยชินหรือเป็นประเพณีดั้งเดิมที่ยึดถือมาช้านาน ส่วนประเด็นของการพูดคุยอย่างมีเป้าหมายเป็นองค์ประกอบสำคัญต่อการให้คำปรึกษาเนื่องจากกรณีประชาชนกับตำรวจสื่อสารตรงประเด็นเอาเนื้อหาเป็น ที่ตั้ง ไม่หลุดกรอบนอกเรื่องที่ต้องการสื่อสาร ผู้รับสารสามารถรับข้อมูลตรงตามที่ต้องการสื่อสารออกไป จะส่ง เสริมให้การสื่อสารนั้นประสบผลสำเร็จ การสื่อสารในการสนทนาแต่ละครั้งอาจมีเป้าหมายหลายอย่าง รวมกันเช่น การพูดเพื่อแจ้งให้ทราบ การพูดเพื่อให้คำแนะนำ การพูดเพื่อให้เกิดความเข้าใจ หรือการพูด เพื่อสร้างแรงบันดาลใจเป็นต้น การพูดคุยอย่างมีเป้าหมายเป็นส่วนหนึ่งของการสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพ กล่าวคือ ทักษะการสื่อสารแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกันรวมถึงการทำความเข้าใจอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิดที่อยู่ ภายใต้อข้อมูลเหล่านั้นทั้งที่อยู่ในแบบวจนภาษาและอวจนภาษา (Dauber, & Oatey, 2023) ทักษะการสื่อสาร นี้เปรียบดังตัวเชื่อมประสานความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่มหรือหน่วยงานให้สามารถสื่อสารเข้าใจกัน และ สื่อสารเรื่องที่มีข้อมูลแง่ลบหรือข้อความยากได้โดยไม่เกิดความขัดแย้งหรือทำลายความเชื่อมั่นระหว่างกัน การ ที่ประชาชนและตำรวจร่วมปฏิบัติงานชุมชนสัมพันธ์ในท้องที่และปฏิบัติตามข้างต้นจักส่งเสริมให้การมีส่วนร่วม ของประชาชนเกิดผลเป็นที่น่าพอใจเนื่องเพราะเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลทั้งทางอ้อมต่อการมีส่วนร่วมของ ประชาชน และประเด็นการพิจารณาหาทางเลือกแก้ปัญหาที่เป็นหนึ่งในองค์ประกอบสำคัญเนื่องเพราะเป็น ทักษะที่สำคัญประการหนึ่งของการบริหารงานทุกประเภทรวมถึงตำรวจชุมชนและมวลชนสัมพันธ์เพราะว่าการ ทำงานจำเป็นต้องเผชิญกับปัญหาและสถานการณ์ที่ต้องตัดสินใจตลอดเวลา การพิจารณาหาทางเลือก แก้ปัญหาและเริ่มตั้งแต่การกำหนดปัญหา การแยกแยะและค้นหาสาเหตุ การตั้งเป้าหมายเพื่อดำเนินการแก้ไข และการตั้งมาตรฐานเพื่อไม่ให้เกิดปัญหาเกิดซ้ำจึงเป็นสิ่งสำคัญต่อการปฏิบัติมวลชนสัมพันธ์ระหว่างประชาชน กับตำรวจ การมีแนวทางพิจารณาหาทางเลือกแก้ปัญหาที่เหมาะสมตรงสถานการณ์จักส่งเสริมให้การมีส่วนร่วม ระหว่างประชาชนและตำรวจดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพเกิดประสิทธิผลต่อการปฏิบัติมวลชนสัมพันธ์ อย่างมีอาจปฏิเสธได้เนื่องเพราะเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่มีอิทธิพลทางอ้อมต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

1. การจัดโครงการสำรวจชุมชนและมวลชนสัมพันธ์ของสถานีตำรวจนครบาลหัวหมากควรดำเนินการขับเคลื่อนมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนผ่านการเข้าร่วมกิจกรรมระหว่าง กต.ตร.หัวหมาก ผู้นำชุมชน ผู้นำทางศาสนา ประชาชนในชุมชนและเจ้าหน้าที่ตำรวจ เนื่องจากเป็นระดับการมีส่วนร่วมที่มีอิทธิพลส่งผลเชิงบวกต่อโครงการสำรวจชุมชนและมวลชนสัมพันธ์ และ 2. เจ้าหน้าที่ตำรวจชุมชนและมวลชนสัมพันธ์ของสถานีตำรวจนครบาลหัวหมากควรทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา ให้คำแนะนำ ชี้แนะแนวทางการปฏิบัติด้านมวลชนสัมพันธ์แก่ประชาชนในชุมชนเพื่อให้การปฏิบัติงานร่วมกันระหว่างประชาชนกับตำรวจเกิดความเข้าใจเป็นไปในทิศทางเดียวกัน เกิดความถูกต้องตรงตามเจตนารมณ์โครงการสำรวจชุมชนและมวลชนสัมพันธ์

ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาตัวแปรอื่นที่ไม่ปรากฏในงานนี้เชิงเปรียบเทียบ ตรวจสอบว่ามีอิทธิพลมากหรือน้อย หรือมีอิทธิพลทางตรง ทางอ้อมและผลรวมเช่นใดต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน
2. ควรศึกษาต่างประเทศที่ทำวิจัยหรือใช้แนวทางการวิเคราะห์ข้อมูลในรูปแบบอื่นเพื่อตรวจสอบข้อค้นพบที่ได้ว่าคล้ายคลึงหรือแตกต่างกันเช่นใด
3. ควรศึกษาในบริบทที่กว้าง ใช้แนวทางเชิงคุณภาพเป็นตัวขับเคลื่อนมุ่งค้นหาคำตอบความรู้ใหม่

เอกสารอ้างอิง

- กูเกิ้ล maps. (2567). *ค้นหาทางถนน (D.D.) และอสังหาริมทรัพย์และที่ดิน (DMS) ของสถานีตำรวจนครบาลหัวหมาก*. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2567, จาก <https://googlemap/สถานีตำรวจนครบาลหัวหมาก>
- ฉัตรนารี ทองเรืองวงศ์ และศิพร โกวิท. (2565). การมีส่วนร่วมของประชาชนกับตำรวจชุมชนสัมพันธ์ในการป้องกันอาชญากรรมในพื้นที่ตำบลสวนใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี. *วารสารการวิจัยการบริหารการพัฒนา*, 12(2), 349-360. สืบค้นจาก <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/JDA/article/view/258429/171189>
- ณัฐนิชา วัชร. (2565). บทบาทอาสาสมัครตำรวจบ้านในกระบวนการยุติธรรมชุมชน. *วารสารอาชีวศึกษาและสังคมศาสตร์*, 4(2), 56-80. สืบค้นจาก https://social-rpca.org/boooks/07/RPCA-JCSC_V4N2_All.pdf
- ประสงค์ น้าสมบูรณ์. (2565). นโยบายตำรวจชุมชนและมวลชนสัมพันธ์กับการแก้ไขปัญหาอาชญากรรมของชุมชนในกองบัญชาการตำรวจภูธรภาค 7. *วารสารนวัตกรรมการศึกษาและการวิจัย*, 6(3), 713-729. สืบค้นจาก <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/jeir/article/view/257765/175371>

ระเบียบสำนักงานตำรวจแห่งชาติว่าด้วยการส่งเสริมให้ประชาชน ชุมชน ท้องถิ่นและองค์กรมีส่วนร่วมใน

กิจการตำรวจ พ.ศ.2551. (3 มีนาคม 2551). *ราชกิจจานุเบกษา* (เล่ม 125 ตอนพิเศษ 45 ง, น. 13-50).

สถานีตำรวจนครบาลหัวหมาก. (2566). *พิธีเปิดงานโครงการสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมของประชาชนในการ*

ป้องกันอาชญากรรมระดับตำบลกลุ่มที่ 1. สืบค้นเมื่อ 18 สิงหาคม 2567, จาก <https://huamark.metro.police.go.th/2023/11/project-create-network-of-public-in-crime/>

สำนักงานเขตบางกะปิ. (2567). *พื้นที่การปกครอง*. สืบค้นเมื่อ 18 สิงหาคม 2567, จาก [https://webportal](https://webportal.bangkok.go.th/bangkapi/page/sub/16665/พื้นที่การปกครอง)

[.bangkok.go.th/bangkapi/page/sub/16665/พื้นที่การปกครอง](https://webportal.bangkok.go.th/bangkapi/page/sub/16665/พื้นที่การปกครอง)

Chen, C. (2024) Assessment of Test Validity in the Context of the Duolingo English Test.

Open Journal of Modern Linguistics. 14, 1-7.

Cronbach, L.J. (1951). Coefficient alpha and the internal structure of tests. *Psychometrika*. 16.

Dauber, D., & Oatey, H.P. (2023). Global communication skills: contextual factors fostering their development at internationalised higher education institutions. *Studies in Higher Education*, 48(7), 1082-1096.

Foroughi, M., Anderade, B., & Roders, A.P. (2023). Dataset on the literature on public participation and consensus building: Bibliography and meta-analysis of selected studies. *Data in Brief*, 49, 1-6.

Héra, G. (2024). *The Japanese koban community policing system*. https://real.mtak.hu/186712/1/9_HeraGaborENG.pdf

Katz, G.L. (2022). A guide to more effective police-community relations through media, personal engagement, collaborative events. *US-China Law Review*, 19(8), 344-354.

Mathura, M. (2022). Exploring Citizens Perception of the Police Role and Function in a Post-Colonial Nation. *Social Science*, 11(10), 465-477.

Roman, J. J., & Room, K.L. (2023). Citizen focus, community engagement through Innovation at Smart Police Station. *Police Science*, 7(2), 19-31.

Roebianto, A., Savitri, L., Sriyanto, A.S., & Syaiful, L.A. (2023). Content validity: Definition and procedure of content validation in psychological research. *TPM – Testing*, 30(1), 5-18.

Schuler, J., Anderson, B., & Kusshauer, A. (2023). Test-Retest Reliability in Metric Conjoint Experiments: A New Workflow to Evaluate Confidence in Model Results.

Entrepreneurship Theory and Practice, 48(2), 42-757.

U.S. Department of Health and Human Services. (2022). *The Belmont Report: Ethical Principles and Guidelines for the Protection of Human Subjects of Research*. html

Yamane, T. (1973). *Statistics: an introductory analysis*. New York: New York: Harper & Row.

Participatory management of forest resources in Nakai-Nam Theun National Park, Nakai District, Khammouan Province, Case study: Navang areas and Teung areas

Received: 26/11/2567

Revised: 26/06/2568

Accepted: 27/06/2568

Viphakone Pongpassa¹, Sengdean Wayakone²,
and Bounthavy Douangphosy³

Abstract

This research focuses on participatory forest resource management within Nakai-Nam Theun National Park, specifically in the Navang and Teng Areas. The study aims to achieve the following goals: Evaluate Development and Conservation Efforts (2011-2017): Assess the effectiveness of conservation and development initiatives undertaken during this period, Investigate Participation: Analyze the roles and involvement of various stakeholders in preserving forest resources. Improve Implementation Strategies: Identify ways to enhance conservation efforts and stakeholder participation. Methodology: Qualitative Approach: The research employs a qualitative methodology, utilizing both secondary document analysis and targeted interviews, Target Group: Interviews were conducted with a total of 22 participants, including: 7 family representatives from 9 villages in the Navang area, 13 representatives from the Teng area and Navang area, Additionally, 5 representatives from mass organizations. Data Analysis: Document and content analysis were performed according to pre-defined issues.

Findings: Administrative Coordination (2005 to 2017): The implementation of administrative measures aligned with Decree 471/PM, which provided a structured approach to planning and task assignment. NT2 WMNA has been identified as a central coordinating body, ensuring periodic tasks were executed according to the set plan. Financial Management: Compliance with Decree 471/PM emphasizes the importance of financial resources in facilitating the preservation and development of the national park. Despite overall completion of initiatives, many at the provincial, district, and village levels stalled due to staffing shortages. Legal Enforcement: Enforcement of laws related to Nakai Nam Theun National Park is supported by Prime Minister's Decree No. 36/Ny (2019), which outlines governance for conservation and protection. The management of water sources and oversight of tourism have been integrated, with collaboration from domestic and

¹⁻³ National University of Laos, Vientiane, Laos

Email: vipakornpongpassa@yahoo.com

international organizations for research and biodiversity monitoring. Regular patrol inspections are conducted to ensure compliance with laws, supported by Prime Minister Decree No. 25/Ny (2001), which established the framework for nature conservation. Awareness and Outreach: Initiatives to raise awareness about conservation included projects targeting students and local communities in the Nawang and Teng areas. These efforts utilized news articles, radio, television broadcasts, and other forms of communication to promote conservation messages.

Keywords: Participatory management, forest resources, Nakai-Nam Theun National Park, Navang areas, Teng areas.

Introduction

Currently, hydroelectric power in the Lao People's Democratic Republic (Lao PDR) is experiencing rapid growth, as evidenced by numerous hydroelectric dams either under construction or already completed. The Nam Theun 2 Hydropower Project holds significant potential to contribute to the economic and social development of our country. Throughout the operational period outlined in the project contract, it is expected to generate over 2 billion US dollars in revenue. The Lao PDR is expected to receive approximately US\$80 million per year in the form of taxes, resource fees, and shareholdings. Once the concession agreement is finalized, the project will be transferred to the Lao government at no cost, with all revenues accruing to the Lao PDR. The Nam Theun 2 hydropower project has the capacity to produce 6,000 GWh of electricity, requiring an average annual water supply of 5,000 million cubic meters.

The dam is situated in Ban Sop Hei, encompassing an area of about 450 km², of which 130 km² is designated as national park land, as established by Prime Ministerial Decree No. 164/PM in 1993, which declared the Nakai-Nam Theun National Park. Historically, this area has suffered from unsustainable activities such as hunting and illegal logging, leading to significant ecological degradation. Furthermore, the Nakai-Nam Theun National Park is also impacted by the basin of the Nam Theun 2 project.

The Government of the Lao PDR, in collaboration with the World Bank and the Nam Theun 2 Hydropower Company (NTPC), has established that NTPC must allocate an annual budget of \$1,000,000 for the protection and management of the Nam Theun 2 watershed, as well as the adjacent areas of Phou Hin Poon and Phou Hin Nam No. This funding aims to

support biodiversity conservation, ensure sustainable water resource management, and reduce flooding impacts in the southern region by approximately 3.6%. These efforts are crucial for the effective management of the watershed and the preservation of the Nakai-Nam Theun National Park, which provides water to the Nam Theun 2 reservoir. The Environmental, Social, and Environmental Management and Implementation Plan (SEMFOP I) has been formulated to align with Decree 471/PM, which outlines the responsibilities of NTPC under the concession agreement. NTPC is committed to providing financial support to the Nakai-Nam Theun National Park Authority (NNPA) over a period of 31.5 years, focusing on mitigating the ecological impacts and enhancing biodiversity conservation within the park and its connecting areas. This financial backing is vital for NNPA's ability to sustainably and effectively manage the protected area. Established under Prime Minister's Decree No. 25/PM on 26 February 2001, the Nakai-Nam Theun National Park and Linkage Management and Conservation Authority has the responsibility of conserving biodiversity and safeguarding the cultural heritage of indigenous communities. The authority's efforts are essential to maintaining an adequate water supply and minimizing sediment flow into the Nam Theun 2 basin. The forestry sector plays a significant role in the Lao economy; however, it has also been linked to illegal logging and wildlife trafficking, primarily involving impoverished communities around the Nakai-Nam Theun National Park. Since 2005, the Authority has implemented strategies under the Social Environment Management Framework and the first operational plan to tackle these issues and protect the park. Over seven years, these initiatives received a substantial budget and aimed at sustainable development and biodiversity protection. Despite these efforts, evaluations by the Independent Monitoring Agency (IMA), the Panel of Experts (POE), and the World Bank noted a continuing deterioration in biodiversity and habitats for both aquatic and terrestrial wildlife within the park by the end of 2012, as outlined in the 20th POE report and the IMA report. The long-term objectives of the Nam Theun 2 Watershed Management and Conservation Organization include enhancing forest cover, agricultural productivity, land management, and community development within the Nakai-Nam Theun National Park. This area is one of the largest and most biodiverse in the Lao PDR, offering significant conservation value in Southeast Asia. Notably, the park is home to the critically endangered Saola (*Pseudoryx nghetinhensis*), among other globally threatened species, emphasizing the urgent need for effective conservation strategies in this ecosystem.

Research Objectives

1) value Conservation and Livelihood Development: To assess the effectiveness and outcomes of conservation initiatives and livelihood development programs in Nakai-Nam Theun National Park, focusing on the Teng and Nawang areas.

2) Identify Stakeholder Participation: To examine the roles and contributions of various stakeholders in the conservation of forest resources within Nakai-Nam Theun National Park, Teng, and Nawang areas.

3) Enhance Conservation Implementation and Stakeholder Engagement: To develop strategies for improving the implementation of conservation efforts and increasing stakeholder participation in Nakai-Nam Theun National Park, Teng, and Nawang areas.

Method

This scientific research employs a qualitative approach utilizing a multi-case study design. The study will conduct an in-depth evaluation of the implementation of conservation and development efforts during the periods of 2005, 2011, and 2017. It will analyze the participation of various stakeholders in the conservation of forest resources and assess the enforcement of laws pertaining to the preservation of Nakai-Nam Theun National Park through a range of scientific research methodologies.

In this study, key informants were selected through purposive sampling, focusing on the highest-ranking members of the executive board appointed by Prime Minister's Decree No. 122/PM, dated April 21, 2017, which oversees the Nam Theun 2 Watershed Management and Protection Agency. This committee represents various stakeholders, including central and provincial governments, district authorities, Natural Area Committees (NACs), and local communities in the Nawang and Tung areas—regions central to the implementation of NAC activities. The study aims to assess the causes, challenges, impacts, and community engagement in these two areas within the Nakai-Nam Theun National Park/Nam Theun 2 Watershed Area, located in Nakai District, Khammouane Province.

The researcher established the following selection criteria for participants: 1) Individuals affected by the construction of the Nam Theun 2 hydropower dam and related project activities; 2) Residents from the Nawang and Tung areas, including representatives from each village where conservation and livelihood development initiatives have been implemented; 3) People who have lived in the Nawang and Tung areas prior to the dam's

construction and continue to reside there; and 4) Individuals aged 18 and above, including members of the general public, village heads, district officials, and local leaders.

1) Board of Directors

- 1.1) Head of the Department of Agriculture and Forestry - 1 person
- 1.2) Head of the Department of Natural Resources and Environment - 1 person
- 1.3) Head of the Border Guard Division, Provincial Military Command - 1 person
- 1.4) District Governors of Nakai and Khamkeut Districts - 1 person
- 1.5) Head of the District Agriculture and Forestry Office - 1 person
- 1.6) Head of the District Natural Resources and Environment Office - 1 person
- 1.7) Head of the Secretariat of the National Forestry Office - 1 person

2) Uthiyan Area

- 2.1) Head of Nawang and Teng Area - 2 people
- 2.2) Heads of each village:
- 2.3) Teng Area: 13 villages
- 2.4) Nawang Area: 9 villages
- 2.5) Total: 22 villages
- 2.6) Head of the Nawang and Teng Area Village Conservation Committee - 2 people
- 2.7) Family representatives - 22 people (one from each village)

3) Mass Organizations within the Village

- 3.1) Representative of the Elders' Front (Nawang and Teng areas) - 1 person
- 3.2) Representative of the Women's Union (both areas) - 1 person
- 3.3) Representative of Youth (both areas) - 1 person
- 3.4) Representative of the Trade Union (both areas) - 1 person
- 3.5) Representative of the Police, Village Security - 1 person

Analysis

In this research, the data were analyzed as follows:

Content Analysis: This method focuses on evaluating content based on the concepts outlined in the scientific research framework, ensuring that it provides accurate answers to the research objectives.

Typological Analysis: This involves classifying data into different types using the following approaches:

Theoretical Method: This approach classifies data from a single event into various categories, including actions, activities, meanings, relationships, participation, and social conditions. These categories serve as guidelines for analysis.

Non-Theoretical Method: This method involves comparative analysis of multiple events, categorizing them into different types of data. It facilitates the formation of conclusions or theories based on the comparisons made.

Result of research

Assessment of Past Conservation and Development Activities (2005–2011 to 2017)

The Nam Theun 2 Water Resources Management and Protection Authority (WMPA) is part of the Nam Theun 2 hydroelectric project, established to manage and protect the Nakai-Nam Theun National Park (NNT) and mitigate the severe negative impacts of the hydroelectric project on biodiversity.

The WMPA's work began in 2005 but faced interruptions for several years and is currently being relaunched. This delay stemmed from a consensus among stakeholders that the WMPA lacked the capacity to effectively manage and protect the Nakai-Nam Theun National Park. Technical capacity constraints and poor financial management contributed to the failure to implement necessary environmental activities. During this period, management responsibilities of the NAC were transferred from the Board of Directors to a specially appointed National Task Force, tasked with identifying and implementing a more effective management model before returning oversight to the Board.

The assessment of conservation and development activities revealed that the Nakai-Nam Theun National Park and the surrounding watershed are rich in flora and fauna, including many endangered species. Evidence of this includes fluctuations in the number of illegal poachers' camps, iron snares, gunshots, fishing nets, and turtle traps. Management focus tends to shift with each manager's term, influenced by the level of coordination and cooperation among sectors and local communities. Without continuous monitoring and effective collaboration with relevant sectors along the Lao-Vietnam border, these threats are likely to escalate, becoming both a national and international concern.

To ensure the sustainability of biodiversity and improve local livelihoods, the goals for the Nam Theun 2 watershed management area must be implemented. These goals include restoring and enhancing biodiversity, habitats, conservation, cultural values, and ensuring sufficient water supply for the Nam Theun 2 hydropower production. The study

indicates that the implementation of various activities is the responsibility of the designated sectors (provinces and districts) as outlined in Decree 471/PM. The WMPA has also assigned responsibilities and reorganized staff within the NWPA Secretariat to facilitate these efforts.

The evaluation of development work revealed the establishment of district and village committees responsible for maintenance and development, village patrol inspection teams, a data network, a village maintenance and development fund, and an organizational management system. Progress in managing the NAC has been notable, attributed to the close guidance and leadership of the Board of Directors, feedback from stakeholders, and timely approval of annual operating plans and budgets. Additionally, enhancing staff knowledge and awareness, along with the involvement of expert consultants, contributed to this success.

However, the assessment also highlighted that while the NAC has made significant strides in developing institutional and legal frameworks, it has struggled with certain development tasks, such as nature tourism and livelihood improvement. This struggle is primarily due to an emphasis on biodiversity conservation and infrastructure projects, which have exceeded the budget outlined in the master plan. Limited staff capacity has also hindered progress. The work of the watershed management and protection organization is still in its early stages; sustainable development can only be achieved after completing village development plans, organizing production groups, and providing capacity-building training. Although progress has been slow in previous implementations, it is expected to expand in the upcoming planning year.

Stakeholder Involvement in Forest Resource Conservation

The NGF program emphasizes joint collaboration among various organizations, which are responsible for implementing and overseeing the 5-year work plan alongside NGF staff and other relevant parties. To effectively carry out this plan, these organizations must assign full-time staff to the NGF and integrate them into its organizational structure.

Local authorities and villagers are expected to engage actively and participatively in developing annual work plans and budgets for each activity. Historically, their exclusion from the NGF planning process has hindered cooperation, particularly with personnel from the Secretariat of the 2nd National Park and civil servants at the district level. If unqualified staff occupy these positions, it can lead to a decline in overall performance.

Successful management and protection of the Nakai-Nam Theun National Park necessitate knowledgeable individuals contributing to its planning. Embracing innovative approaches and recruiting experienced staff is essential for achieving optimal results. The Board of Directors should evaluate and monitor all staff involved in collaboration between the National Park and associated organizations.

Assessing Law Enforcement in Nakai-Nam Theun National Park Conservation

The enforcement of regulations and laws within the Nakai-Nam Theun National Park and the Nam Theun 2 Watershed Area is crucial for preventing illegal logging of high-value timber, wildlife hunting, and unauthorized fishing. The strategic plan outlines several key activities:

Patrol Inspections: Focus on strictly prohibited areas, such as Thong Ka Chhang (9,500 ha) and Thong Klong-Nam Phae (12,100 ha). Collaboration with the Conservation Project and local patrol units is vital.

Sweeping Patrols: Conducted in partnership with Nakai District Armed Forces.

Mobile Inspections: Based on intelligence and information gathering.

Watershed Area Inspections: Coordinated with district forces, village offices, and fishermen.

Border Inspections: Conducted at Lao-Vietnam border crossing points with border forces.

Results and Trends

Wildlife Traps: 15,474 traps were collected in 2015-2016, representing 10.97% of the total (Administrator No. 4).

Camps Destroyed: 412 camps were dismantled in 2009-2010, accounting for 17.96% of the total (Administrator No. 2).

Illegal Logging: The largest seizure of bamboo was 174.42 cubic meters (2005-2008), about 38.44% of the total (Administrator No. 1). Rosewood seizures reached 3,650 cubic meters in 2015-2016 (38.49% of total wood, 4th Administrator).

Wildlife Poaching: The highest number of monkeys poached was 638 in 2014-2015 (0.47% of the total, Manager No. 4). Red-footed monkeys saw 685 poached during the same period (2.70%, Manager No. 4).

Offender Trends: The peak number of arrests was 261 (44.69% of total) between 2005-2008 (Manager No. 1). The largest number of convicted offenders was 79 in 2012-2013 (33.61%, Administrator 3).

Seized Goods: The highest number of wooden boats seized was 79 in 2010-2011 (24.23%, Administrator 2). There were 137 shotguns seized in 2015-2016 (25.56%, Administrator No. 4).

The NFA's enforcement activities have been actively discussed to strategize and implement effective measures. This became a significant issue during the management transition, leading to the finalization of the SEMFOP II enforcement strategy. The NFA has commenced effective enforcement in Nakai-Nam Theun National Park and the Nam Theun Watershed 2. However, fishing activities have negatively impacted the NFA's objectives, costing fisheries 30% of the total enforcement budget, which appears to be ineffective.

Implementing strategies in this challenging environment is crucial for achieving the NFA's goals, particularly regarding the livelihoods of those in the national park area. Perspectives on livelihood development have varied with each management change in the NPC. Initially, there was a belief that half of the budget should support conservation and the other half development. However, the NPC lacks documentation to support certain development initiatives, which contradicts conservation goals. To ensure long-term development stability, it is essential to promote suitable livelihoods for villagers in the Nakai-Nam Theun National Park.

The NPC's responsibility for livelihood development should focus on "Development of Livelihoods for Conservation." However, gaps in planning and execution during management transitions have led to ineffective outcomes. Past mistrust and resource exploitation have hindered village participation and undermined the NMC's efforts in the park and watershed.

Effective village participation is a critical issue under the current model. To rebuild trust, all NMC Secretariat staff, the NMC Group, and local authorities must be honest and transparent in their dealings with villagers. Corruption must be addressed swiftly, with immediate dismissal of those involved. Villagers should be actively engaged in the planning process to ensure projects meet their needs, as previous efforts failed to consider their input. Many villagers' desires do not align with the NMC/Nam Theun Watershed 2 initiatives.

Therefore, the NEC must prioritize building genuine trust and mutual respect with the villagers through a participatory approach.

Recommendations for Implementing Conservation and Development Work

1. Strict Law Enforcement Strategies: The NMC and district officials should enhance law enforcement to effectively manage and protect Nakai-Nam Theun National Park and the Nam Theun 2 Watershed by implementing the following measures:

- Conduct strict foot patrols in the special management areas of Nawang and Teng.
- Carry out foot patrols in priority watershed areas.
- Implement mobile patrols along roads and the reservoir.
- Establish a network of informants.
- Set up additional land and water checkpoints, including at all locations where Vietnamese government roads intersect the national park boundary.
- Limit unnecessary access to the national park for individuals and groups.

2. Data Utilization: Leverage data from wildlife surveys and reports from relevant agencies to conduct annual reviews of wildlife threats and illegal logging activities.

3. Technological Integration: Incorporate technology in patrol efforts using GPS for navigation and the MIST program for data recording and management.

4. Strengthening Collaborations: Establish and maintain partnerships with relevant organizations and neighboring countries to develop joint patrol plans and address shared national park challenges.

5. Transition Preparation: For the transition to a National Park status, engage stakeholders to clarify their roles, ensuring that all activities align with IUCN National Park criteria through comprehensive awareness programs.

6. Technical Advisory Team Collaboration: Recognize the Technical Advisory Team as a key partner rather than a service provider. It should be actively involved in planning and decision-making related to management issues.

7. Direct Communication with Leadership: Facilitate direct communication between the Technical Advisory Team and the NCC Board of Directors to enhance understanding and trust.

8. NCC Secretariat Staffing: Recruit qualified staff for the NCC Secretariat through a transparent process, avoiding rushed hiring. Coordination with international organizations for recruitment support is beneficial. Positions for Director and Deputy Director should be directly appointed by the government, while temporary staff can assist with field patrols in the interim.

9. Resource Allocation for Enforcement: Strategically allocate NEC resources to fulfill law enforcement goals. If NEC is to implement law enforcement alongside other strategies, additional funding should be provided. Review past expenditures for multi-point inspections and fisheries-related activities.

10. Community Trust Building: Address past shortcomings in community engagement by ensuring all NEC staff exhibit integrity and transparency. Rebuild trust with community members by demonstrating responsible budget management.

11. Development for Conservation: Plan development activities based on the principle of "development for conservation," which aims to stabilize or reduce the population in the Nakai-Nam Theun region by promoting health services, family planning, women's empowerment, and non-formal education. Ensure all resource use is sustainable to support livelihood development.

References

- Prime Minister Decree, (2019): *On the establishment of Nakai Nam Theun National Park*.
- ICEM (2003). *International Center for Environmental Management. National protected areas as they are called in Lao PDR, and nature and wildlife reserves in which no exploitative use are permitted*. Lao PDR.
- Forestry Strategy (2020), Lao PDR, (2005). *The management system of the national protected areas*.
- MAF & STEA (2004). *Forest degradation: Loss of and degradation of forests due to deforestation outside of designated areas degrades soil quality*.
- Bangs et al, (1998). Knight and Judd, (1979). KWS, (2000). *Co-Managing Human Wildlife Conflicts*.
- MAF & TEA (2004). *Major threats, risks and challenges to protected areas in Lao PDR*. Lao PDR.

Eidsvik (1990). *Classification of protected areas by the International Union for Conservation of Nature (IUCN)*.

IUCN (2008). *Sustainable Natural Resource Management and Use Areas in Protected Areas*.

Rao and Geisler, (1990). *Human Impact Management in National Protected Areas*.

Polet, G. (2003). *Co-Management in protected areas management: the case of Cat Tien National part-southern Vietnam*. Vietnam.

Nguyen and Tran (2002). *Social exchanges and economic benefits from National Protected Areas*.

e.g. Attwell and Cotterill (2000), Berkes (2004). *The debates on the role of “community” in conservation and the compatibility of conservation and development goals have not been settled*.

cf. Elliott (1996). *These contestations are partly linked to the tensions between different conservation ideologies or “paradigms”*.

Berkes (2004). *Conservationists fear that community-based approaches dilute the conservation agenda, whereas proponents of community-based approaches suggest that the failures are due to improper implementation of the concept*.

e.g. Wily (2002). *Proponents of stronger community involvement in forest control stress that participatory approaches too often see local people just as “beneficiaries” and not as actual decision makers over forest use*.

Cohen and Uphoff, (1981). *Involvement is the best way to mobilize people to play a role in development, many scholars have explained the meaning of the word participatory in many different ways*.

Flint, C. Et al., (2000). *Integrating conservation and development*.

Shert et al., (2004). *also explained: “Integrated management approach” It is a form of joint management between local communities and technical advisors to ensure that within the country people have a significant stake in decision-making and a significant share of the benefits of protected areas*.

Shert et al., (2004). *In Africa, however, ICDPs have shown that accountability improves, if all communities, including women, are involved in decision-making*.

Excerpt from Recommendation 526. Vth. IUCN World Park Congress, (2003). *Also explained: “Integrated management approach”*.

การพัฒนาระบบสุขภาพของผู้สูงอายุอย่างยั่งยืนโดยใช้ทุนชุมชนเป็นฐาน
ในเขตพื้นที่เมือง จังหวัดพิษณุโลก

The development of an elderly health system based on community capital
in the urban area of Phitsanulok Province

Received: 28/11/2567

Revised: 24/06/2568

Accepted: 25/06/2568

พึงรัก ริยะชัน¹ และนนทชา ชัยทวิชานันท์²

Pungrak Riyakan¹ and Nonthacha Chaitawittanun²

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาบทบาทของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาระบบสุขภาพของผู้สูงอายุ โดยใช้ทุนชุมชนเป็นฐาน ในเขตพื้นที่เมือง จังหวัดพิษณุโลก 2) หาแนวทางการพัฒนาระบบสุขภาพของผู้สูงอายุ โดยใช้ทุนชุมชนเป็นฐาน ในเขตพื้นที่เมือง จังหวัดพิษณุโลก การวิจัยในครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research Method) โดยใช้การศึกษาภาคสนาม เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเองจากพื้นที่จริง (Field Research) ด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) พิจารณาจากผู้ที่มียุทธศาสตร์หน้าที่และผู้ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ กลุ่มที่ 1 เจ้าหน้าที่ภาครัฐที่เกี่ยวข้อง และกลุ่มที่ 2 ภาคประชาชนและภาคเอกชน มีพื้นที่ที่เป็นกรณีศึกษา (Case Study) จำนวน 1 พื้นที่ คือ พื้นที่เขตเมือง ได้แก่ เทศบาลตำบลพลาชัยชุมพล จังหวัดพิษณุโลก โดยใช้เครื่องมือและเทคนิคในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แนวคำถามการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับกลุ่มเจ้าหน้าที่ภาครัฐ จำนวน 4 คน และ ภาคประชาชนจำนวน 4 คนโดยการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key-Informants) และวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) นำข้อมูลที่ได้ทั้งหมดมาตรวจสอบร่วมกันเพื่อที่จะจัดหมวดหมู่ข้อมูลและคัดเลือกข้อมูลที่ตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย จากนั้นนำสู่การนำเสนอข้อมูลเชิงพรรณนา (Descriptive) ซึ่งเป็นการเขียนอธิบายและให้ความละเอียดของเนื้อหาและสิ่งที่ได้ค้นพบในงานวิจัยจนนำไปสู่การอภิปรายผล

ผลการศึกษาวิจัยพบว่า (1) บทบาทของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาระบบสุขภาพของผู้สูงอายุ โดยใช้ทุนชุมชนเป็นฐาน ในเขตพื้นที่เมือง จังหวัดพิษณุโลก หน่วยงานต่าง ๆ ในตำบลพลาชัยชุมพลมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาระบบสุขภาพของผู้สูงอายุ โดยใช้ทุนชุมชนเป็นฐานที่เน้นการบูรณาการและการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ได้แก่ 1) โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพส่วนตำบล ให้บริการดูแลสุขภาพร่างกายและจิตใจ เช่น การเยี่ยมบ้าน การจัดการอบรม Caregiver และการตรวจสุขภาพเป็นประจำ 2) วัดและพระสงฆ์ สนับสนุนการดูแลด้านจิตวิญญาณ เช่น การจัดกิจกรรมสมาธิและการอบรมเพื่อเสริมสร้างความสงบ 3) โรงเรียนผู้สูงอายุ

¹⁻² อาจารย์ประจำสาขาพัฒนาชุมชน คณะสังคมศาสตร์และการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

¹⁻² Lecturer, Community Development Program, Faculty of Social Sciences and Local Development, Pibulsongkram Rajabhat University

*E-mail: Aj.pungrak@gmail.com

ทำหน้าที่เสริมสร้างความเข้มแข็งทางสังคมผ่านการเรียนรู้และการสร้างอาชีพ เช่น การฝึกทักษะการทำงาน และผลิตภัณฑ์พื้นบ้าน และ 4) เทศบาลพลายชุมพล สนับสนุนงบประมาณและกิจกรรมเพื่อพัฒนาทุนมนุษย์ เช่น การส่งเสริมอาชีพและการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรม บทบาทเหล่านี้เน้นการใช้ทุนชุมชน เช่น ทุนมนุษย์ ทุนสังคม และทุนวัฒนธรรม เพื่อสร้างระบบสุขภาวะที่ตอบสนองต่อความต้องการของผู้สูงอายุอย่างยั่งยืน และ 5) เครือข่ายจิตอาสาและ อสม. มีบทบาทในการดูแลผู้สูงอายุติดบ้าน ติดเตียง และผู้สูงอายุที่ต้องการความช่วยเหลือในชุมชน (2) ผลการศึกษาแนวทางการพัฒนาระบบสุขภาวะของผู้สูงอายุ พบว่าแนวทางการพัฒนาระบบสุขภาวะของผู้สูงอายุที่มีประสิทธิภาพต้องอาศัยการใช้ทุนชุมชนในมิติต่าง ๆ ได้แก่ 1) ด้านร่างกาย การส่งเสริมการออกกำลังกาย การตรวจสุขภาพประจำปี และการจัดหาอุปกรณ์ทางการแพทย์ 2) ด้านจิตใจ การจัดกิจกรรมสมาธิ การสนับสนุนด้านจิตวิญญาณ และการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุได้มีพื้นที่ระบายความรู้สึก 3) ด้านสังคม การจัดกิจกรรมกลุ่มในโรงเรียนผู้สูงอายุ เช่น การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการส่งเสริมการเข้าร่วมงานบุญและประเพณี และ 4) ด้านสภาพแวดล้อม การปรับปรุงบ้านเรือนของผู้สูงอายุให้ปลอดภัย การพัฒนาพื้นที่ส่วนกลางในชุมชน เช่น วัดและศูนย์ชุมชน การดำเนินการเหล่านี้ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน รวมถึงการเชื่อมโยงเครือข่ายทั้งในชุมชนและนอกชุมชน

คำสำคัญ: สุขภาวะ, ผู้สูงอายุ, ทุนชุมชน

ABSTRACT

This research aims to 1) study the roles of relevant agencies in developing the health system for the elderly using community capital as a base in the urban area of Phitsanulok Province, and 2) find a guideline for developing the health system for the elderly using community capital as a base in the urban area of Phitsanulok Province. This research used a qualitative research method using field research and self-collection of data from the actual area (Field Research) using in-depth interviews with key informants, considering those who played a role and were involved, namely, Group 1, relevant government officials, and Group 2, the public and private sectors. There was 1 case study area, which was the urban area, namely, Plai Chumphon Subdistrict Municipality, Phitsanulok Province. The tools and techniques used in data collection were in-depth interview questions with 4 government officials and 4 public officials, and data analysis from in-depth interviews with key informants. (Key-Informants) and content analysis (Content Analysis). All obtained data are examined together in order to categorize the data and select data that meets the research objectives. This then leads to the presentation of descriptive data, which is a written description and detail of the content and findings of the research, leading to a discussion of the results.

The research results found that (1) The roles of relevant agencies in developing the health system for the elderly using community capital as a base in the urban area of

Phitsanulok Province. Various agencies in Phai Chumphon Subdistrict play an important role in developing the health system for the elderly using community capital as a base that emphasizes integration and participation of all sectors, including 1) Subdistrict Health Promotion Hospital, providing physical and mental health care services, such as home visits, caregiver training, and regular health check-ups. 2) Temples and monks support spiritual care, such as meditation activities and training to promote peace. 3) Elderly schools strengthen society through learning and career development, such as training in making desserts and local products. 4) Phai Chomphon Municipality supports budgets and activities to develop human capital, such as career promotion and cultural activities. These roles emphasize the use of community capital, such as human capital, social capital, and cultural capital, to create a health system that responds to the needs of the elderly sustainably. 5) Volunteer networks and village health volunteers play a role in caring for homebound, bedridden elderly, and elderly who need assistance in the community. (2) Results of the study on guidelines for developing the health system for the elderly It was found that the effective approach to developing the health system of the elderly requires the use of community capital in various dimensions, including 1) physical aspect, promoting exercise, annual health check-ups, and providing medical equipment; 2) mental aspect, organizing meditation activities, providing spiritual support, and promoting the elderly to have a place to express their feelings; 3) social aspect, organizing group activities in schools for the elderly, such as exchanging knowledge and promoting participation in merit-making and traditions; and 4) environmental aspect, improving the safety of the elderly's homes, developing common areas in the community, such as temples and community centers. These actions require participation from all sectors, including network connections both within and outside the community.

Keywords: Health system, Elderly, Community capital

บทนำ

อัตราการเพิ่มขึ้นของผู้สูงอายุในประเทศไทยมีอัตราการเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องและในปัจจุบันนี้ประเทศไทยเป็นสังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์ซึ่งจะทำให้เกิดผลกระทบต่อระบบการดูแลสุขภาพและคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ จึงทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมามากมาย ได้แก่ ปัญหาทางด้านสุขภาพกาย ผู้สูงอายุมักจะมีปัญหาด้านสุขภาพเสื่อมโทรม มีโรคภัย เบียดเบียน ทั้งโรคทางกาย และทางสมอง ผู้มีอายุเกิน 65 ปี มักมีการเปลี่ยนแปลงทางสมองคือ โรคสมองเสื่อม โรคหลงลืม โรคซึมเศร้าปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ ผู้สูงอายุที่มีฐานะ

ไม่ดี ไม่มีลูกหลานดูแลอุปการะเลี้ยงดู อาจจะไม่มีรายได้ หรือรายได้ไม่เพียงพอสำหรับการเลี้ยงชีพ อาจจะไม่มีที่อยู่อาศัย ทำให้ได้รับความลำบากปัญหาทางด้านความรู้ ผู้สูงอายุไม่มีโอกาสได้รับความรู้เพื่อการพัฒนาตนเอง ให้เหมาะสมกับวัย และสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป และเพื่อให้เข้ากันได้กับเยาวชนรุ่นใหม่ปัญหาทางด้านสังคม ผู้สูงอายุอาจจะไม่ได้รับการยกย่องจากสังคมเหมือนเดิม โดยเฉพาะผู้ที่เคยเป็นข้าราชการ ตำแหน่งสูงซึ่งเคยมีอำนาจและบิรวารแวดล้อม เมื่อเกษียณอายุราชการ อาจเสียดายอำนาจและตำแหน่งที่เสียไป เยาวชนและหนุ่มสาวหลายคนมีทัศนคติไม่ดีต่อผู้สูงอายุ เห็นคนรุ่นเก๋าล้าสมัย พูดไม่รู้เรื่องและไม่มีประโยชน์ปัญหาทางด้านจิตใจ ผู้สูงอายุจะไม่ได้รับความเอาใจใส่ และความอบอุ่นจากลูกหลานอย่างเพียงพอ ทำให้รู้สึกท้อแท้ อังว้าง และอาจจะมีความวิตกกังวลต่างๆ เช่น กังวลว่าจะถูกลูกหลาน และญาติพี่น้องทอดทิ้ง กังวลในเรื่องความตาย ผู้สูงอายุมักมีอาการเปลี่ยนแปลง เช่น เศร้า เหยยเมย เอาแต่ใจตนเอง ผู้สูงอายุบางคน ก็ยังมีความต้องการความสุขทางโลกีย์ ซึ่งไม่เหมาะสมกับวัยของตนทำให้ได้รับความผิดหวังปัญหาเกี่ยวกับครอบครัว ปัญหาผู้สูงอายุที่น่าเป็นห่วงคือ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม ในอดีตจะเป็นครอบครัวใหญ่ ที่เรียกว่า ครอบครัวขยาย ทำให้มีความสัมพันธ์แน่นแฟ้น และเกิดความอบอุ่น ระหว่างพ่อ แม่ และลูกหลาน ในปัจจุบันครอบครัวคนไทย โดยเฉพาะในเขตเมืองจะเป็นครอบครัวเดี่ยวเป็นส่วนใหญ่ ลูกหลานจะมาทำงานในเขตเมืองทิ้งพ่อแม่ให้เฝ้าบ้าน ทำให้ผู้สูงอายุอยู่อย่างโดดเดี่ยว ไม่ได้รับการดูแล และได้รับความอบอุ่นดังเช่นอดีตที่ผ่านมาปัญหาค่านิยมที่เปลี่ยนแปลง ปัจจุบันความเปลี่ยนแปลงจากภาวะทางด้านเศรษฐกิจ และสังคม ทำให้เยาวชนมีความกตเวทิต่อพ่อแม่ ครูอาจารย์ น้อยลง ผู้สูงอายุไม่ได้รับการดูแล ต้องอาศัยสถานสงเคราะห์คนชราเป็นสถานพึ่งพิงแทนปัญหาที่กล่าวมานั้น เป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ผู้สูงอายุ ไม่สามารถดำเนินชีวิตประจำวันได้อย่างมีความสุข ส่งผลกระทบต่อครอบครัวในการเกื้อหนุนผู้สูงอายุ โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบสุขภาพของผู้สูงอายุ เป็นประเด็นที่จะทำอย่างไรจึงจะพัฒนาประชากรที่มีอายุยืนยาว ให้มีสุขภาพแข็งแรง เห็นคุณค่าในตัวเอง สามารถช่วยเหลือตนเองและผู้อื่นได้ สำหรับการพัฒนาผู้สูงอายุให้มีคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี มุ่งผลสัมฤทธิ์ให้ผู้สูงอายุให้เป็นพลังของสังคมเห็นคุณค่าในตนเอง

ระบบสุขภาพจะมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อสังคมผู้สูงอายุ เพราะช่วยให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความสุข และสามารถใช้ชีวิตได้อย่างมีคุณค่า แม้จะเข้าสู่วัยสูงอายุ การดูแลสุขภาพของผู้สูงอายุไม่ได้จำกัดอยู่แค่เรื่องสุขภาพกาย แต่รวมถึงสุขภาพจิต สังคม และจิตวิญญาณด้วย การสร้างเสริมสุขภาพในทุกมิติจะช่วยให้ผู้สูงอายุสามารถปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในวัยสูงอายุได้ และยังส่งผลดีต่อสังคมโดยรวมด้วย

สำหรับพื้นที่เทศบาลพลายชุมพล อำเภอเมือง จ.พิษณุโลก เป็นพื้นที่ที่เข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ เมื่อมองจากจำนวนประชากรของพื้นที่มีทั้งสิ้น 7,112 คน ปัญหาของพื้นที่โดยเฉพาะ ผู้สูงอายุ พบว่า พื้นที่ได้เข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ มีจำนวนผู้สูงอายุจำนวน 1,143 คน (คิดเป็นร้อยละ 16.07) โดยมีจำนวนผู้สูงอายุที่ป่วยเป็นโรคเรื้อรัง 135 คน และช่วยเหลือตนเองไม่ได้ 78 คน (ศูนย์ข้อมูลประเทศไทย, 2565) จากข้อมูลผู้สูงอายุในพื้นที่เพิ่มสูงขึ้น องค์การท้องถิ่นในพื้นที่จึงเกิดจุดประกายการจัดตั้งกิจกรรมต่างๆ รวมทั้งเกิดโรงเรียนผู้สูงอายุพลายชุมพล โดยมีแนวคิดเพื่อออกแบบระบบการดูแลและพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุแบบองค์รวมที่เน้นการร่วมมือแบบหุ้นส่วนทางสังคมผ่านกระบวนการการมีส่วนร่วมของการร่วมตัวของกลุ่มตัวแทนจากหน่วยงานหรือบุคคล

ในชุมชนที่มาจากทุกภาคส่วนต่างๆ เข้ามาในการดำเนินกิจกรรมหรือโครงการเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตที่มีลักษณะของหุ้นส่วนทางสังคมแบบตามข้อตกลงต่างๆของการเป็นหุ้นส่วนแบบที่เป็นอย่างเป็นทางการ (Partnership Agreement) มีรายละเอียดบอกอย่างชัดเจน บอกถึงเป้าหมาย กิจกรรมและความรับผิดชอบของของแต่ละหน่วยงานเพื่อการปฏิบัติงานในการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตกับผู้สูงอายุแบบองค์รวมทั้ง 6 ด้าน ได้แก่ ด้านสุขภาพร่างกาย ด้านจิตวิญญาณ ด้านสังคม ด้านสติปัญญา ด้านเศรษฐกิจ ภูมิปัญญาและอาชีพ และด้านสิ่งแวดล้อมและเทคโนโลยีซึ่งตรงนี้เป็นจุดแข็งที่สำคัญของการบูรณาการในการทำงานร่วมกันอย่างเข้มแข็งของหน่วยงานในพื้นที่หลากหลายทั้งในส่วนของภาคองค์กรชุมชน หน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานภาคเอกชน หน่วยงานภาคองค์กรพัฒนาเอกชน และภาคประชาชน (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2560)

จากที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปได้ว่าภายใต้บริบทการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ที่ผู้สูงอายุเป็นกลุ่มประชากรสำคัญที่ควรเฝ้าระวังเป็นอย่างมาก อันเนื่องมาจากการเพิ่มขึ้นทั้งในแง่ของจำนวนและสัดส่วนขณะที่ครอบครัวก็ขาดศักยภาพในการดูแลผู้สูงอายุ กอปรกับการเพิ่มขึ้นของจำนวนผู้สูงอายุที่เป็นอยู่ลำพังและอยู่กับคู่สมรส จึงจำเป็นต้องเร่งดำเนินการศึกษามาตรฐานการกำหนดกลไกและระบบการจัดการเพื่อเพิ่มศักยภาพและคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุตามยุทธศาสตร์ที่ได้กล่าวมาข้างต้นในการใช้ชีวิตประจำวันและสามารถช่วยเหลือตนเองให้ได้มากที่สุด กอปรกับในปัจจุบันหน่วยงานภาครัฐต่างๆที่ทำงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุถึงแม้จะมีนโยบายที่ช่วยสนับสนุนในพื้นที่แต่ยังขาดการบูรณาการให้งานมีประสิทธิภาพและเข้าถึงกลุ่มประชากรผู้สูงอายุได้อย่างทั่วถึง ซึ่งส่วนขาดที่สำคัญในระบบการดูแลสุขภาวะสำหรับผู้สูงอายุที่ถือเป็นองค์รวม อันจะเป็นแนวทางในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุอย่างเป็นองค์รวม

ดังนั้นคณะผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาบทบาทและแนวทางการพัฒนาระบบสุขภาวะผู้สูงอายุโดยใช้ทุนชุมชนเป็นฐาน อันได้แก่ การดำเนินกิจกรรมและมีส่วนร่วมในการหาแนวทางพัฒนาระบบสุขภาวะ รวมทั้ง วิธีการดำเนินการในพื้นที่ที่จริงจังเกี่ยวกับการพัฒนาสุขภาวะผู้สูงอายุภายใต้ภาวะวิกฤติเพื่อพัฒนาข้อเสนอเชิงนโยบายต่อระบบดูแลคุณภาพชีวิตแบบบูรณาการของสหวิชาชีพในชุมชน ซึ่งจะทำให้ผู้สูงอายุสามารถดำรงชีพในสังคมได้อย่างมีความสุขและยั่งยืน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาบทบาทของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาระบบสุขภาวะของผู้สูงอายุ โดยใช้ทุนชุมชนเป็นฐาน ในเขตพื้นที่เมือง จังหวัดพิษณุโลก
2. แนวทางการพัฒนาระบบสุขภาวะของผู้สูงอายุ โดยใช้ทุนชุมชนเป็นฐาน ในเขตพื้นที่เมือง จังหวัดพิษณุโลก

วิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เน้นการวิจัยแบบมีส่วนร่วม กลุ่มเป้าหมายและหน่วยงานในชุมชนและใช้กระบวนการขั้นตอนของการจัดการความรู้และถอดบทเรียนของ ข้อมูลเชิงเอกสารและเชิงพื้นที่ โดยใช้การศึกษาภาคสนามด้วยการเก็บข้อมูลผ่านการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ใน พื้นที่ที่เป็นตัวอย่างของชุมชน ที่จะพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับการนโยบายภาครัฐ และชุดประสบการณ์การ ยกระดับคุณภาพชีวิตที่ดีของผู้สูงอายุ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนในการ วางแผนและออกแบบการพัฒนากระบวนกระบวนการแบบบูรณาการ โดยมุ่งเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน โดย ใช้ทุนชุมชนเป็นฐาน มีการดำเนินงานของวิจัย ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การวิจัยเอกสาร (Documentary research) เป็นเครื่องมือสำคัญ โดยเฉพาะเอกสารที่ ผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือกเป็นเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Documents) เอกสารชั้นชั้นทุติยภูมิดังกล่าว ศึกษา ข้อมูลเอกสาร หนังสือ และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง และลงพื้นที่สังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม ได้แก่ รายงานการ วิจัย หนังสือ ตำรา บทความวิจัยและวารสารทางวิชาการที่ได้รับการนำเสนอและตีพิมพ์เผยแพร่ เอกสารของ ภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลในเชิงนโยบายและกฎหมาย อาทิ รัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติ ประกาศ กระทรวง แผนยุทธศาสตร์ทั้งในระดับชาติและท้องถิ่น แผนผู้สูงอายุแห่งชาติ เป็นต้น

ขั้นตอนที่ 2 การออกแบบดำเนินการวิจัย โดยการออกแบบและพัฒนาแนวทางการดำเนินงานเพื่อลงสู่ การปฏิบัติจริง ได้แก่ สร้างเครื่องมือการวิจัยจากข้อมูลเอกสาร หนังสือ และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ใช้แบบ สัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้าง (Semi-structured) เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการทำวิจัย

ขั้นตอนที่ 3 เก็บรวบรวมข้อมูลจากเครื่องมือวิจัยโดยการนำรูปแบบ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In- depth Interview) กลุ่มตัวอย่างแบบลูกโซ่ (Snowball Sampling) โดยสัมภาษณ์จากกลุ่มเป้าหมายเจ้าหน้าที่ ภาครัฐ ผู้นำชุมชน ผู้ที่เกี่ยวข้องและตัวแทนผู้สูงอายุ โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview)

ขั้นตอนที่ 4 ประมวลผลจากข้อมูลการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) ในการลงพื้นที่ เก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง

ขั้นตอนที่ 5 การสรุปองค์ความรู้โดยนำข้อมูลจากการถอดบทเรียนสังเคราะห์ข้อมูลสร้างเป็นองค์ ความรู้ และชุดคู่มือการพัฒนาระบบสุขภาวะของผู้สูงอายุ

ขั้นตอนที่ 6 วิเคราะห์ เขียนรายงาน และเผยแพร่งานวิจัยผ่านการถ่ายทอดความรู้และการใช้ประโยชน์ เป็นการนำความรู้ที่จัดเก็บมาเผยแพร่ทางเอกสารและคืนข้อมูลงานวิจัยให้กับพื้นที่ศึกษา

แหล่งข้อมูลและพื้นที่ในการศึกษา

การศึกษานี้ได้กำหนดพื้นที่ศึกษาในจังหวัดพิษณุโลก พื้นที่มาเป็นกรณีศึกษา (Case Study) จำนวน 1 พื้นที่ คือ พื้นที่เขตเมือง ได้แก่ เทศบาลตำบลพลาญชุมพล จังหวัดพิษณุโลก

1. การศึกษาภาคสนาม (Field Research) โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) โดยพิจารณาจากผู้ที่มีบทบาทหน้าที่และผู้ที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

กลุ่มที่ 1 เจ้าหน้าที่ภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ใช้วิธีการคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) ทั้งหมดจำนวน 4 คน โดยพิจารณาจากอำนาจหน้าที่ดังนี้

- ตัวแทนเทศบาล ได้แก่ นักสังคมสงเคราะห์/นักพัฒนาสังคมเทศบาลเมือง จำนวน 2 คน
- บุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุข จำนวน 1 คน
- ผู้นำและคณะกรรมการกองทุนสวัสดิการชุมชนเทศบาล จำนวน 1 คน

กลุ่มที่ 2 ภาคประชาชนและภาคเอกชน ใช้การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบลูกโซ่ (Snowball Sampling) โดยเริ่มจากผู้ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ (Key-Informants) ได้แก่ ได้แก่ เจ้าอาวาสวัดวังหิน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน อาสาสมัครผู้ดูแลกลุ่มผู้สูงอายุ และตัวแทนผู้สูงอายุ ทั้งหมดจำนวน 4 คน ทั้งนี้เพื่อให้มาซึ่งข้อมูลในการสะท้อนให้เห็นนโยบายของภาครัฐและพัฒนาผู้สูงอายุในพื้นที่ชุมชนดังกล่าว

2. การศึกษาเอกสาร (Documentary Research) ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ประกอบไปด้วยหนังสือวิชาการต่าง ๆ วิทยานิพนธ์ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สถาบันวิจัยต่างๆ บทความจากวารสาร รายงานการประชุมสัมมนา สถิติต่าง ๆ ทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

ในการศึกษาเรื่องการพัฒนาระบบสุขภาวะของผู้สูงอายุโดยใช้ทุนชุมชนเป็นฐาน ในเขตพื้นที่เมืองจังหวัดพิษณุโลก เพื่อให้ได้ข้อมูลครอบคลุมเนื้อหาตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ซึ่งได้ใช้เทคนิคในการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเองจากพื้นที่จริง โดยการสัมภาษณ์และใช้เครื่องมือและเทคนิคในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้แก่ แนวคำถามการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) แนวคำถามการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ซึ่งแบ่งหัวข้อการสัมภาษณ์ออกเป็น 5 ส่วนดังนี้

1. ในพื้นที่มีทุนชุมชนอะไรบ้าง
 - 1) ทุนมนุษย์
 - 2) ทุนทางสังคม
 - 3) ทุนเศรษฐกิจ
 - 4) ทุนทางวัฒนธรรม
2. บทบาทของหน่วยงานต่อการพัฒนาระบบสุขภาวะของผู้สูงอายุใน 4 ด้าน
 - 1) ด้านร่างกาย
 - 2) ด้านจิตใจ
 - 3) ด้านสังคม
 - 4) ด้านสภาพแวดล้อม
3. เงื่อนไข/ปัจจัยในบริบทของชุมชนที่มีต่อการพัฒนาระบบสุขภาวะของผู้สูงอายุ
 - 1) ปัจจัยเกื้อหนุน/สนับสนุน (ภายใน/ภายนอก)
 - 2) ปัจจัยไม่เกื้อหนุน/ขัดขวาง (ภายใน/ภายนอก)
4. แนวทาง/วิธีการในการพัฒนาระบบสุขภาวะของผู้สูงอายุใน 4 ด้าน

- 1) ด้านร่างกาย
- 2) ด้านจิตใจ
- 3) ด้านสังคม
- 4) ด้านสภาพแวดล้อม

5. ประสบการณ์การทำงาน/มุมมองของผู้ทำงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุ ยกตัวอย่างกรณีศึกษาในชุมชน

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลที่เป็นเชิงคุณภาพอาศัยข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) รวมถึงข้อมูลเพิ่มเติมผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key-Informants) และวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) นำข้อมูลที่ได้ทั้งหมดมาตรวจสอบร่วมกันเพื่อที่จะจัดหมวดหมู่ข้อมูลและคัดเลือกข้อมูลที่ตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยไปวิเคราะห์ จากนั้นนำสู่การนำเสนอข้อมูลเชิงการพรรณนา (Descriptive) ซึ่งเป็นการเขียนอธิบายและให้ความละเอียดของเนื้อหาและสิ่งที่ได้ค้นพบในงานวิจัย จนนำไปสู่การอภิปรายผลในส่วนสุดท้ายของงานวิจัยฉบับนี้ ทั้งนี้การเขียนนำเสนอข้อมูลในงานวิจัยฉบับนี้ผู้วิจัยจะอ้างอิงบนฐานของวัตถุประสงค์ในการวิจัยของงานชิ้นนี้เป็นสำคัญ

ผลการวิจัย

จากการสัมภาษณ์ข้อมูลจากผู้เกี่ยวข้อง (Stakeholders) โดยการสัมภาษณ์ ได้แก่ ผู้อำนวยการกองสวัสดิการสังคม นักพัฒนาชุมชน ตัวแทนผู้สูงอายุ บุคลากรทางการแพทย์/นักสาธารณสุข และพระครูวัดวังหิน สามารถนำเสนอผลการวิจัย ดังนี้

1.บริบทชุมชนเทศบาลพลายชุมพล: สถานการณ์การทำงานในพื้นที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุ

พื้นที่เทศบาลพลายชุมพล อำเภอเมือง จ.พิษณุโลก เป็นพื้นที่ที่เข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ เมื่อมองจากจำนวนประชากรของพื้นที่มีทั้งสิ้น 7,112 คน ปัญหาของพื้นที่โดยเฉพาะ ผู้สูงอายุ พบว่า พื้นที่ได้เข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ มีจำนวนผู้สูงอายุจำนวน 1,143 คน (คิดเป็นร้อยละ 16.07) โดยมีจำนวนผู้สูงอายุที่ป่วยเป็นโรคเรื้อรัง 135 คน และช่วยเหลือตนเองไม่ได้ 78 คน (ศูนย์ข้อมูลประเทศไทย, 2565) จากข้อมูลผู้สูงอายุในพื้นที่เพิ่มสูงขึ้น องค์กรท้องถิ่นในพื้นที่จึงเกิดจุดประกายการจัดตั้งกิจกรรมต่างๆ รวมทั้งเกิดโรงเรียนผู้สูงอายุพลายชุมพล โดยมีแนวคิดเพื่อออกแบบระบบการดูแลและพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุแบบองค์รวมที่เน้นการร่วมมือแบบหุ้นส่วนทางสังคมผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของการร่วมตัวของกลุ่มตัวแทนจากหน่วยงานหรือบุคคลในชุมชนที่มาจากทุกภาคส่วนต่างๆ เข้ามาในการดำเนินกิจกรรมหรือโครงการเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตที่มีลักษณะของหุ้นส่วนทางสังคมแบบตามข้อตกลงต่างๆของการเป็นหุ้นส่วนแบบที่เป็นอย่างเป็นทางการ (Partnership Agreement) มีรายละเอียดบอกอย่างชัดเจน บอกถึงเป้าหมาย กิจกรรมและความรับผิดชอบของของแต่ละหน่วยงานเพื่อการปฏิบัติงานในการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตกับผู้สูงอายุแบบองค์รวมทั้ง 6 ด้าน ได้แก่ ด้านสุขภาพร่างกาย ด้านจิตวิญญาณ ด้านสังคม ด้านสติปัญญา ด้านเศรษฐกิจ ภูมิปัญญาและอาชีพ และด้านสิ่งแวดล้อมและเทคโนโลยีซึ่งตรงนี้เป็นจุดแข็งที่สำคัญของการบูรณาการในการทำงานร่วมกัน

อย่างเข้มแข็งของหน่วยงานในพื้นที่หลากหลายทั้งในส่วนองภาคองค์กรชุมชน หน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานภาคเอกชน หน่วยงานภาคองค์กรพัฒนาเอกชน และภาคประชาชน

2. ทุนชุมชนในพื้นที่ตำบลพลายชุมพล

ทุนชุมชนในตำบลพลายชุมพล อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาชุมชนที่มีเป้าหมายเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุ โดยทุนชุมชนในพื้นที่พลายชุมพล ประกอบด้วยทุนดังต่อไปนี้

1. ทุนมนุษย์ มีกลุ่มผู้สูงอายุในโรงเรียนผู้สูงอายุที่มีบทบาทสำคัญในการแบ่งปันความรู้และสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การรำมั่งคละ การทำขนมเทียน และการฝึกอาชีพพื้นบ้าน มีอาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุ (Caregiver) ที่ผ่านการอบรม 70 ชั่วโมง ช่วยส่งเสริมการดูแลด้านสุขภาพและสังคมสำหรับผู้สูงอายุ ติดบ้านติดเตียง และยังมีพระสงฆ์ที่มีบทบาทในการอบรมจิตใจ เช่น การจัดกิจกรรมสมาธิ การเฝียวยาผู้ป่วยระยะสุดท้าย และการจัดกิจกรรมทางศาสนาสำหรับผู้สูงอายุ ทุนมนุษย์ จะเด่นชัดที่เกี่ยวกับพระ วัดเป็นแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับทุกสิ่งอย่างของชุมชน พื้นที่นี้กลายเป็นทุนวัด สถานปฏิบัติธรรม ช่วยส่งเสริมด้านอื่น ๆ การมีกลุ่มแม่เพลงพื้นบ้าน เพลงพวงมาลัย การที่เขามีการรวมตัว มีกลุ่ม ไม่เป็นโรคซึมเศร้า ก็มีผลกับผู้สูงอายุรู้สึกมีคุณค่าการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ไม่เหมาะสมอย่างขยะ พัฒนาหลักสูตรการปรับปรุงดิน อย่างวัดวังหินเป็นจุดเริ่มต้นทำ ข้าวเหลือ ใบไม้ ก็ต้องการจัดการอย่างถูกวิธี การนำขยะมาทำเป็นปุ๋ย เป็นการเพิ่มมูลค่า ซึ่งเป็นการจัดการรูปแบบที่ชัดเจน ขายได้ ทางเศรษฐกิจ เป็นแหล่งเรียนรู้ก็ได้ สำหรับใครที่อยากเรียนรู้ การน้ำมันจากถุงพลาสติก ก็สามารถต่อยอดได้

2. ทุนทางสังคม มีการรวมกลุ่มในชุมชน เช่น โรงเรียนผู้สูงอายุ และกิจกรรมประเพณีในวัด ช่วยสร้างเครือข่ายและส่งเสริมการมีส่วนร่วม มีการบูรณาการของหน่วยงานต่าง ๆ เช่น รพสต., เทศบาล, และมหาวิทยาลัย ส่งเสริมการพัฒนาสุขภาพและสวัสดิการในชุมชน สรุปแล้วทุนทางสังคมของภาคีเครือข่ายด้านสุขภาพเชื่อมโยงกัน โรงพยาบาลชุมชนค่าย โรงพยาบาลชุมชนพุทธ ฯ คณะพยาบาลชุมชน มรพส. สาธารณสุขจังหวัด หน่วยงานทำงานแบบเครือข่าย พชอ. (คณะกรรมการพัฒนาคุณภาพชีวิตระดับอำเภอ) รวมเครือข่ายทุกภาคส่วน บูรณาการร่วมกัน อสม. เป็นกลุ่มพื้นเพองเล็ก ๆ ที่อยู่ในหมู่บ้าน การทำงานด้านสาธารณสุขประสบผลสำเร็จได้ จะต้องรู้เรื่องราว กลุ่มผู้ดูแลผู้สูงอายุ ผู้จัดการดูแลระบบผู้สูงอายุ ในกรณีเจ็บป่วยติดบ้านติดเตียง ต้องมีใจรักและหาคนที่มีความรู้ มาดูแลกลุ่มผู้สูงอายุ

3. ทุนเศรษฐกิจ มีการสร้างรายได้ผ่านผลิตภัณฑ์พื้นบ้าน เช่น ขนมเทียน น้ำสมุนไพร และปุ๋ยอินทรีย์จากเศษอาหาร มีกองทุนบิณฑบาตความทุกข์ที่ช่วยปรับปรุงบ้านผู้สูงอายุและจัดหาอุปกรณ์การแพทย์ ทุนทางเศรษฐกิจ ในพื้นที่ตำบลพลายชุมพลกลายเป็นเมือง เกิดมีศูนย์การค้าขนาดใหญ่ เช่น เซ็นทรัล 7/11 โรงสี ทำให้ประชาชนมีรายได้เสริม มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ส่งผลให้เศรษฐกิจดี ถ้าคนในชุมชนผู้บริหารมีการประสานงานที่ดี สามารถแหล่งเงินทุน หรือจัดระดมทุนขอสนับสนุนและความร่วมมือในการทำงานได้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด

4. ทูทางวัฒนธรรม มีการฟื้นฟูประเพณีท้องถิ่น เช่น รำมั่งคละ และการสวดมนต์ในชุมชน และวัดเป็นศูนย์กลางการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรม เช่น จุกจลิน และงานบุญต่าง ๆ จึงจะเห็นได้ว่าทุนวัฒนธรรมของพื้นที่พลายชุมพลมีสถานปฏิบัติธรรม ปลุกฝังคุณธรรมจริยธรรมทั้งคนในพื้นที่และนอกพื้นที่เป็นแหล่งเรียนรู้ เป็นจุดที่ช่วยปลุกฝังคุณธรรมได้ มีสถานภวนานูบาล มีกิจกรรมให้เด็กเล็ก ๆ เข้ามาเรียนรู้การกราบพระ รู้เรื่องศาสนา รู้จักวัดมากขึ้น มาเล่นและฝึกความคุ้นเคย ถ้าเด็กโตขึ้นมาหน่อยก็จะเป็นเรื่องของการฝึกสมาธิของคนรุ่นใหม่ และธรรมชาติของผู้สูงอายุพอนานวันเข้าไปก็จะกลายเป็นผู้ทุพพลภาพ พิกการหรือผู้ป่วยที่เป็นโรคเรื้อรังทั้งหลายทางวัดเข้าไปดูแลตามสภาพ เรื่องจิตใจ อย่างโรคทางใจก็มาจากร่างกายที่เจ็บป่วย สมองเสื่อม โรคทางพันธุกรรม สาเหตุทางจิตใจของผู้สูงอายุ สภาพจิตมาระดับหนึ่งบุคลิกภาพเปลี่ยนไป ปัญหาเรื่องจิตเวชที่เจอได้ อาจจะมาจกสภาพปัญหาที่เขาเจอบ้าง อยู่คนเดียวบ้าง ไม่มีญาติดูแลบ้าง มีปัญหาโรคซึมเศร้า เป็นโรคเครียด สุดท้ายก็เผชิญกับจิตเวช สภาพปัญหาอีกอย่างหนึ่งที่พบกัมาจกเรื่องสภาพแวดล้อมสังคม ครอบครัว วัฒนธรรม ที่ทำให้ผู้สูงอายุเจ็บป่วยทางจิตใจจำเป็นต้องให้ความรู้ให้คำแนะนำ การประเมินสุขภาพจิต การประเมินภาวะซึมเศร้าอย่างไลน์ Mental health 2 Q 8 9 Q เพื่อประเมิน ถ้าพบว่ามิกัต้องส่งต่อไปที่จิตแพทย์ต่อไป

ทุนทางวัฒนธรรม คือสิ่งที่มีคุณค่าและมีมูลค่าที่สั่งสมมาในอดีตและถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น เช่น ค่านิยม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตและสังคม ในพื้นที่ตำบลพลายชุมพลมีการฟื้นฟูและส่งเสริมวัฒนธรรมดั้งเดิม เช่น รำมั่งคละ การเล่นดนตรีพื้นบ้าน และการรำวงมาลัย ซึ่งช่วยสร้างความร่วมมือในชุมชนและรักษาประเพณี วัดเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรม เช่น การสวดมนต์ การฝึกสมาธิ และการจัดงานบุญประจำปี นอกจากนี้ยังมีการปลุกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้เด็กและเยาวชนผ่านโครงการภวนานูบาล เพื่อเสริมสร้างคุณค่าทางศาสนาและวัฒนธรรมในชุมชน สรุปได้ว่าทุนทั้ง 4 ได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนทางสังคม ทุนทางเศรษฐกิจ และทุนทางวัฒนธรรมต่างเกื้อหนุนกันนในชุมชนพลายชุมพล ช่วยให้ผู้สูงอายุและคนในชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น รวมถึงสร้างความยั่งยืนให้แก่เศรษฐกิจและวัฒนธรรมของท้องถิ่นในระยะยาว

3.บทบาทของผู้เกี่ยวข้องต่อการพัฒนาระบบสุขภาพของผู้สูงอายุโดยใช้ทุนชุมชนเป็นฐาน

ประเด็นนี้ ผู้วิจัยได้เข้าไปสัมภาษณ์บุคลากรที่เกี่ยวข้องใน หน่วยงานต่างๆ รวมทั้งบทบาทที่มีการดูแลผู้สูงอายุในพื้นที่เทศบาลพลายชุมพล ได้ผลการวิจัยดังนี้

1.โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลพลายชุมพล ให้บริการดูแลสุขภาพ เช่น การเยี่ยมบ้าน การจัดอบรม Caregiver และการตรวจสุขภาพประจำปี และสนับสนุนการเี่ยวยาสุขภาพจิต เช่น การประเมินภาวะซึมเศร้า และการให้คำปรึกษา

2.วัดวังหินได้มีการจัดกิจกรรมสมาธิ การอบรมจิตวิญญานในระยะท้ายของชีวิต และการบรรยายธรรมเพื่อสร้างความสงบ มีวัดสนับสนุนการดูแลสุขภาพ เช่น การจัดหาอาหารและอุปกรณ์ช่วยเหลือ

3.โรงเรียนผู้สูงอายุเป็นศูนย์รวมสำหรับการสร้างความสัมพันธ์ในชุมชน เช่น การจัดงาน ประเพณีและกิจกรรมสาธารณประโยชน์ และมีเทศบาลสนับสนุนการบริหารงบประมาณและจัดตั้งโครงการ เพื่อสร้างเครือข่ายทางสังคม รวมทั้งมีการจัดกิจกรรมออกกำลังกาย เช่น รำมั่งคละ และการฝึกโยคะ

4.เทศบาลสนับสนุนการจัดการขยะและปรับปรุงพื้นที่สาธารณะในชุมชน ดูแลด้าน สภาพแวดล้อม โดยทางเทศบาลพลายชุมพลได้ร่วมมือกับวัดวังหินในการช่วยปรับปรุงสภาพบ้านของผู้สูงอายุ เช่น ซ่อมแซมห้องน้ำและติดตั้งราวจับ เป็นต้น

5.เครือข่ายจิตอาสาและ อสม. มีบทบาทในการดูแลผู้สูงอายุติดบ้าน ติดเตียง และผู้สูงอายุที่ ต้องการความช่วยเหลือในชุมชน เช่น การเยี่ยมบ้าน การจัดการด้านสุขภาพ และการติดต่อหน่วยงานที่ เกี่ยวข้อง เน้นการส่งเสริมการมีปฏิสัมพันธ์และบทบาทในสังคมเพื่อเสริมสร้างความรู้สึกรักมีคุณค่าและการ ยอมรับ โดยมีการจัดกิจกรรมที่ช่วยให้ผู้สูงอายุได้มีส่วนร่วมในชุมชน รวมถึงการทำงานร่วมกับองค์กรเอกชน เพื่อเสริมสร้างสังคมที่เข้มแข็งและลดความเหงาในผู้สูงอายุ

กล่าวโดยสรุป หน่วยงานหลักที่มีบทบาทในการพัฒนาระบบสุขภาวะของผู้สูงอายุในพื้นที่พลายชุมพล ประกอบด้วย โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล วัดวังหิน โรงเรียนผู้สูงอายุ เทศบาลตำบลพลายชุมพล และ เครือข่ายจิตอาสา โดยแต่ละหน่วยงานทำงานร่วมกันเพื่อสร้างระบบสุขภาวะที่ครอบคลุมและยั่งยืน ทั้งในด้าน ร่างกาย จิตใจ สังคม และสภาพแวดล้อมร่วมกัน

4. แนวทาง วิธีการในการพัฒนาระบบสุขภาวะของผู้สูงอายุ

แนวทาง วิธีการในการพัฒนาระบบสุขภาวะของผู้สูงอายุจะต้องคำนึงถึงมิติการพัฒนาทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ ด้านร่างกาย ด้านจิตใจ ด้านสังคม และด้านสภาพแวดล้อม มีดังนี้

1. ด้านร่างกาย จัดกิจกรรมออกกำลังกายที่เหมาะสม เช่น โยคะ และกิจกรรมสมรรถภาพ ร่างกาย ส่งเสริมการตรวจสุขภาพประจำปีและการจัดหา/อุปกรณ์ที่จำเป็น

2. ด้านจิตใจ จัดกิจกรรมสมาธิ การบรรยายธรรม และการฝึกจิตเพื่อช่วยผู้สูงอายุที่มีภาวะ ซึมเศร้า และสนับสนุนการเยียวยาทางจิตวิญญาณผ่านการสนทนากับผู้สูงอายุ

3. ด้านสังคม สร้างเครือข่ายชุมชนผ่านกิจกรรมกลุ่ม เช่น โรงเรียนผู้สูงอายุ และโครงการ สาธารณประโยชน์ ส่งเสริมการจัดกิจกรรมที่เชื่อมโยงระหว่างรุ่น เช่น การสืบสานประเพณี

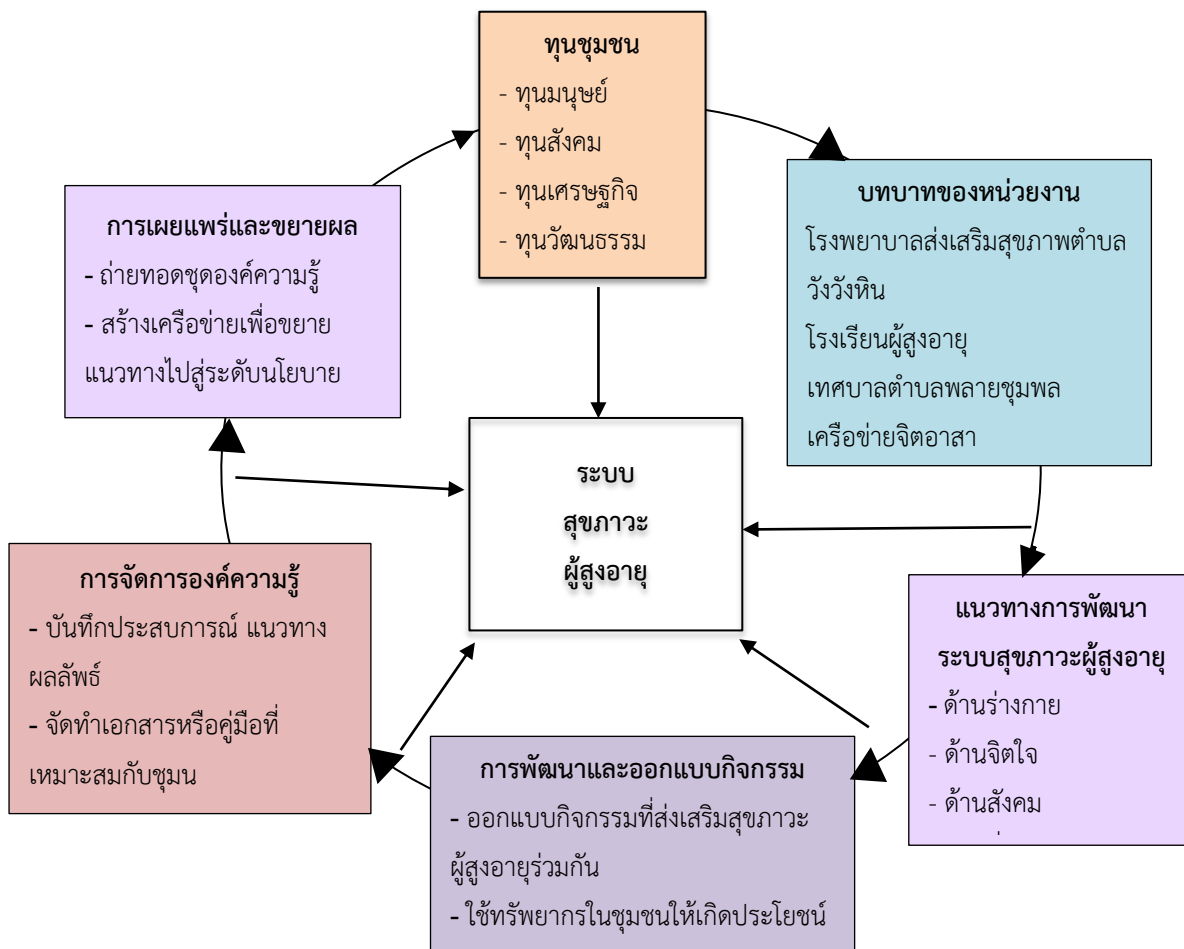
4. ด้านสภาพแวดล้อม ปรับปรุงบ้านเรือนให้ปลอดภัย เช่น ติดตั้งราวจับและซ่อมแซมพื้นผิว พัฒนาพื้นที่สาธารณะ เช่น วัดและศูนย์ชุมชน ให้เหมาะสมสำหรับกิจกรรมของผู้สูงอายุ

ทั้งนี้เมื่อพิจารณาถึงเงื่อนไข/ปัจจัยในบริบทของชุมชนที่มีต่อแนวทางการพัฒนาระบบสุขภาวะของ ผู้สูงอายุ ประกอบด้วยเหตุปัจจัยดังนี้

1. ปัจจัยเกื้อหนุน มีการสนับสนุนจากเครือข่ายชุมชน เช่น อสม., พระสงฆ์, และหน่วยงาน ท้องถิ่น มีการระดมทุนจากชุมชน เช่น กองทุนบิณฑบาตความทุกข์ และความร่วมมือจากภาคเอกชน

2. ปัจจัยไม่เกื้อหนุน ขาดขวาง ขาดทรัพยากร เช่น อุปกรณ์การแพทย์ และพื้นที่สำหรับ กิจกรรม การเปลี่ยนแปลงสังคม เช่น ครอบครัวที่เน้นการทำงานนอกบ้าน ส่งผลให้ผู้สูงอายุบางส่วนถูกทอดทิ้ง

จากผลการวิจัยสามารถสรุปออกมาเป็นแผนภูมิแสดงการพัฒนาระบบสุขภาวะผู้สูงอายุโดยใช้ทุนชุมชนเป็นฐาน ได้ดังนี้

ภาพที่ 1 แผนภูมิแสดงแนวทางการพัฒนาระบบสุขภาวะผู้สูงอายุ

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

ผลการศึกษาบทบาทของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาระบบสุขภาวะของผู้สูงอายุ โดยใช้ทุนชุมชนเป็นฐาน ในเขตพื้นที่เมือง จังหวัดพิษณุโลก จากการวิจัยแสดงให้เห็นว่าหน่วยงานต่าง ๆ ในตำบลพลาชุมพลมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาระบบสุขภาวะผู้สูงอายุ โดยใช้ทุนชุมชนเป็นฐานที่เน้นการบูรณาการและการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ได้แก่ 1) โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพส่วนตำบล ให้บริการดูแลสุขภาพร่างกายและจิตใจ เช่น การเยี่ยมบ้าน การจัดการอบรม Caregiver และการตรวจสุขภาพเป็นประจำ สอดคล้องงานวิจัยของ Wiraporn Phothisiri et al. (2016) ที่พบว่า การมีทีมหมอครอบครัวหรือจิตอาสาเยี่ยมบ้านถือเป็นเงื่อนไขสำคัญในการส่งเสริมให้คนในชุมชนมีศักยภาพในการจัดกิจกรรมเพื่อผู้สูงอายุ 2) วัดและพระสงฆ์ สนับสนุนการดูแลด้านจิตวิญญาณ เช่น การจัดกิจกรรมสมาธิและการอบรมเพื่อเสริมสร้างความสงบ 3) โรงเรียนผู้สูงอายุ ทำหน้าที่เสริมสร้างความเข้มแข็งทางสังคมผ่านการเรียนรู้และการสร้างอาชีพ เช่น การฝึกทักษะการทำขนมและ

ผลิตภัณฑ์พื้นบ้าน และ 4) องค์กรท้องถิ่นและเอกชน สนับสนุนงบประมาณและกิจกรรมเพื่อพัฒนาทุนมนุษย์ เช่น การส่งเสริมอาชีพและการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรม บทบาทเหล่านี้เน้นการใช้ทุนชุมชน เช่น ทุนมนุษย์ ทุนสังคม และทุนวัฒนธรรม เพื่อสร้างระบบสุขภาวะที่ตอบสนองต่อความต้องการของผู้สูงอายุอย่างยั่งยืน

ผลการศึกษาหาแนวทางการพัฒนาระบบสุขภาวะของผู้สูงอายุ โดยใช้ทุนชุมชนเป็นฐาน ในเขตพื้นที่เมือง จังหวัดพิษณุโลก จากผลการศึกษาพบว่าแนวทางการพัฒนาระบบสุขภาวะของผู้สูงอายุที่มีประสิทธิภาพต้องอาศัยการใช้ทุนชุมชนในมิติต่าง ๆ ได้แก่ 1) ด้านร่างกาย การส่งเสริมการออกกำลังกาย การตรวจสุขภาพประจำปี และการจัดหาอุปกรณ์ทางการแพทย์ 2) ด้านจิตใจ การจัดกิจกรรมสมาธิ การสนับสนุนด้านจิตวิญญาณ และการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุได้มีพื้นที่ระบายความรู้สึก 3) ด้านสังคม การจัดกิจกรรมกลุ่มในโรงเรียนผู้สูงอายุ เช่น การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการส่งเสริมการเข้าร่วมงานบุญและประเพณี และ 4) ด้านสภาพแวดล้อม การปรับปรุงบ้านเรือนของผู้สูงอายุให้ปลอดภัย การพัฒนาพื้นที่ส่วนกลางในชุมชน เช่น วัดและศูนย์ชุมชน การดำเนินการเหล่านี้ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน รวมถึงการเชื่อมโยงเครือข่ายทั้งในชุมชนและนอกชุมชน สอดคล้องกับงานวิจัยของ สิริยากร สิงห์เสนา (2022) เจาะลึกที่สำคัญของการสร้างเสริมสุขภาวะมีหลายประการ ทั้งสภาพร่างกายของตัวผู้สูงอายุแต่ละคน การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพ ครอบครัวกลุ่มจิตอาสาในชุมชน สภาพแวดล้อม ที่ตั้งของชุมชน และสนับสนุนจากฝ่ายการเมืองท้องถิ่นข้อเสนอแนะที่สำคัญคือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจัดให้มีศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุสำหรับใช้เป็นพื้นที่กลางให้ผู้สูงอายุในชุมชนทำกิจกรรมร่วมกันและร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อส่งเสริมการมีสุขภาวะที่ดี ทั้งร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญา

กล่าวโดยสรุป ระบบสุขภาวะของผู้สูงอายุสามารถที่จะสร้างเสริมให้ดีขึ้นได้ เนื่องจากมีองค์ประกอบที่ส่งเสริมหลายประการ ทั้งในแง่ของการเข้าถึงบริการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะการบริการทางสุขภาพการมีสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง และการมีสิ่งอำนวยความสะดวกที่เอื้อให้สามารถจัดกิจกรรมและเข้าถึงบริการได้ดีขึ้น การนำทุนชุมชนเข้ามาช่วยในการส่งเสริมและเป็นแนวทางในการพัฒนาระบบสุขภาวะแบบเป็นองค์รวมด้วย รวมไปถึงหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สนับสนุนให้ชุมชนมีการขับเคลื่อนการสร้างเสริมสุขภาวะผู้สูงอายุ หน่วยงานภาคเอกชน ประชาชน และเครือข่ายต่างๆ ที่เข้ามาช่วยในการทำงานร่วมกัน สิ่งเหล่านี้ล้วนส่งผลดีต่อการสร้างเสริมสุขภาวะทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ ด้านกาย จิตใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

จากการศึกษาในครั้งนี้ ทำให้ได้ทราบถึงทุนชุมชนในตำบลพลายชุมพลที่มีต่อผลระบบสุขภาวะของผู้สูงอายุ มีดังนี้

1. การใช้ทุนชุมชน ควรส่งเสริมการใช้ทรัพยากรในชุมชน เช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นและทุนทางวัฒนธรรม เพื่อสร้างกิจกรรมที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ เช่น การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม การส่งเสริมสุขภาวะ และการเรียนรู้ที่ตอบโจทย์การใช้ชีวิต

2.การสนับสนุนกิจกรรมในชุมชน แนะนำให้สร้างกิจกรรมที่สนับสนุนความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุและชุมชน เช่น การออกกำลังกาย การจัดพื้นที่ปลอดภัย และการสร้างเครือข่ายเพื่อช่วยเหลือร่วมกัน

3.การบูรณาการระหว่างหน่วยงาน หน่วยงานรัฐ องค์กรชุมชน และภาคเอกชนควรทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อออกแบบและพัฒนาระบบสุขภาพที่ตอบสนองต่อความต้องการของผู้สูงอายุในทุกระดับให้มากยิ่งขึ้น

4.ข้อเสนอเพื่อการวิจัยในครั้งต่อไป การวิจัยเพิ่มเติมควรมุ่งเน้นถึงผลกระทบระยะยาวสุขภาพของผู้สูงอายุ รวมถึงการประยุกต์ใช้โมเดลในพื้นที่ที่มีบริบทต่างกัน เพื่อพัฒนานโยบายในทุกระดับต่อไป

เอกสารอ้างอิง

กรมกิจการผู้สูงอายุ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2560). *ทำเนียบโรงเรียนผู้สูงอายุ*

ต้นแบบ. กรุงเทพฯ: กรมกิจการผู้สูงอายุ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.

กรมกิจการผู้สูงอายุ. (2565). *สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2565*. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์ คอร์ เปอ เรชั่นส์ จำกัด (มหาชน), (2566).

กลุ่มเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพเครือข่าย กองส่งเสริมศักยภาพผู้สูงอายุ. (2564). *สังคมผู้สูงอายุในปัจจุบัน และเศรษฐกิจในประเทศไทย*. เข้าถึงได้จาก <https://www.dop.go.th/th/know/15/926>.

กองส่งเสริมศักยภาพผู้สูงอายุ กรมกิจการผู้สูงอายุ. (2559). *คู่มือโรงเรียนผู้สูงอายุ*. กรุงเทพฯ: กรมกิจการผู้สูงอายุ.

คณะกรรมการสถิติระดับจังหวัดพิษณุโลก. (2566). *แผนพัฒนาจังหวัดพิษณุโลก (พ.ศ.2566 – 2570)* ฉบับ ทบทวน ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2567. สืบค้นเมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2567. เข้าถึงได้จาก <https://phitsanulok.nso.go.th/images/statplan2567.pdf>.

พลศักดิ์ หอมสมบัติ และคณะ. (2565). *โรงเรียนผู้สูงอายุ: การเสริมสร้างศักยภาพผู้สูงอายุในสังคมสูงวัย*. วารสารนวัตกรรมการศึกษาและการวิจัย. สืบค้นเมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2567. เข้าถึงได้จาก <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/jeir/article/view/257773>.

มาริษา รักษากิจ และมาริสา จันทร์ฉาย. (2564). *รูปแบบกิจกรรมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ กรณีศึกษาโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลเมืองเขารูปช้าง จังหวัดสงขลา*. สืบค้นเมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2567. เข้าถึงได้จาก http://www2.huso.tsu.ac.th/ncom/csd/csdful_pdf/f210.pdf.

วันชัย ธรรมสังการ อัครลักษณ์ ราชพลสิทธิ์ ปรีดี โชติช่วง อังคณา ธรรมสังการ สมฤดี สงวนแก้ว. (2565). *ทุนชุมชนและศักยภาพในการจัดการตนเอง เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนท้องถิ่น*. *วารสารนาบุตรปริทรรศน์*. 14(1), 23-32. มกราคม-เมษายน 2565.

ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, ภาวนา พัฒนศรี และ ธนิกันต์ ศักดาพร. (2560). *ชุดความรู้การพัฒนาเป็นผู้สูงอายุที่มี ศักยภาพโรงเรียนผู้สูงอายุ*. พิมพ์ครั้งที่ 1. นนทบุรี: บริษัทมาตา การพิมพ์จำกัด.

ศูนย์ข้อมูลประเทศไทย (2565). สืบค้นเมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2567. เข้าถึงได้จาก

<https://www.nso.go.th/nsoweb/index>

สำนักงานสถิติจังหวัดพิษณุโลก. *สรุปสถานการณ์ผู้สูงอายุ ปี 2562*. สืบค้นเมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2567. เข้าถึงได้จาก <https://phitsanulok.nso.go.th/>, 2566.

สิริยากร สิงห์เสนา (2022). สุขภาวะและการสร้างเสริมสุขภาวะผู้สูงอายุในชุมชน : กรณีศึกษาชุมชนศรีฐาน อำเภอมะนัง จังหวัดขอนแก่น. เข้าถึงได้จาก:

<https://repository.nida.ac.th/handle/662723737/6646>.

Wiraporn Phothisiri, Worawet Suwanrada, Vipap Prajuab, Siriwan SiriBoon, Busarin

Bangkeaw & Chanetri Milintangkool. (2016). A model study project of integrating long-term care for the elderly among dependent elderly people [In Thai] (Research Report). Bangkok: Office of the National Economic and Social Development Council.

โรงเรียนผู้สูงอายุ: การเสริมสร้างคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุแบบองค์รวมภายใต้บริบทสังคมสูงวัย
ในพื้นที่เทศบาลตำบลพลายชุมพล อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก

Elderly School: Holistic enhancement of quality of life for the elderly in the context of
an aging society in the area of Phlai Chumphon Municipality, Mueang District,

Phitsanulok Province

Received: 29/11/2567

Revised: 25/06/2568

Accepted: 26/06/2568

ปฏิมพร เคลือขอนแก่น¹ และพัฒนภานุ ทูลธรรม²

Partimaporn Khueakhon¹ and Pattanaphanu Tooltham²

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษากระบวนการขับเคลื่อนโรงเรียนผู้สูงอายุในการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุแบบองค์รวมภายใต้บริบทสังคมสูงวัย และ 2) เพื่อสร้างข้อเสนอเชิงนโยบายสู่กระบวนการขับเคลื่อนในระดับพื้นที่เพื่อพัฒนาโรงเรียนผู้สูงอายุในการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุแบบองค์รวมภายใต้บริบทสังคมสูงวัย การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้พื้นที่เทศบาลตำบลพลายชุมพล อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ได้แก่ เจ้าหน้าที่โรงเรียนผู้สูงอายุพลายชุมพล เจ้าหน้าที่โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลพลายชุมพล ผู้นำชุมชน แกนนำผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุ จำนวน 9 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) โดยการสนทนากลุ่ม (Focus group)

ผลการศึกษาพบว่า 1) โรงเรียนผู้สูงอายุพลายชุมพลดำเนินงานอย่างเป็นระบบ โดยตอบสนองต่อนโยบายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและความต้องการของผู้สูงอายุในพื้นที่ ผ่านความร่วมมือของภาครัฐ เอกชน และภาคประชาสังคม ในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุใน 6 มิติ ได้แก่ ด้านสุขภาพร่างกาย จิตวิญญาณ สังคม สติปัญญา เศรษฐกิจ ภูมิปัญญาและอาชีพ และสิ่งแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด "การพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุแบบองค์รวม" และ "ผู้สูงอายุที่ยังมีพลัง" ขององค์การอนามัยโลก (WHO) 2) การออกแบบกิจกรรมที่ยืดหยุ่นและเข้าถึงได้สำหรับกลุ่มเปราะบาง การส่งเสริมสุขภาพเชิงรุก และการดูแลสุขภาพแบบป้องกันก่อนเกิดปัญหา โดยมีชุมชนและเครือข่ายสุขภาพร่วมดูแลอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนผ่านกลไกการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และการเยี่ยมบ้านแบบบูรณาการโดยทีมสหวิชาชีพ เพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาอย่างยั่งยืนในระดับพื้นที่

คำสำคัญ: โรงเรียนผู้สูงอายุ, การเสริมสร้างคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ, สังคมสูงวัย

¹⁻² อาจารย์ประจำหลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

¹⁻² Lecturer in the Social Work Program, Faculty of Social Sciences and Local Development,

Pibulsongkram Rajabhat University

*E-mail: patieezgulf@gmail.com

ABSTRACT

This research aims to 1) study the process of driving the elderly school to enhance the quality of life of the elderly in a holistic manner under the context of an aging society. and 2) to create policy proposals for the local level driving process to develop schools for the elderly to enhance the quality of life of the elderly in a holistic manner under the context of an aging society. This research is a qualitative research using the area of Plai Chumphon Subdistrict Municipality, Mueang District, Phitsanulok Province, the key informants group. Including officers from the Plai Chumphon Elderly School, officers from Plai Chumphon Subdistrict Health Promotion Hospital, community leaders, elderly leaders, and 9 elderly people. The research instruments used were in-depth interviews and focus group discussions.

The study results found that 1) Phlai Chumphon Elderly School operates systematically, responding to the policies of local administrative organizations and the needs of the elderly in the area through cooperation of the government, private, and civil society sectors to promote the quality of life of the elderly in 6 dimensions. Including physical health, spiritual health, social health, intellectual health, economic health, intellectual health and occupation, and environmental health, which is consistent with the concept of "Holistic development of the quality of life of the elderly" and "The elderly who still have energy" of the World Health Organization (WHO). 2) Designing flexible and accessible activities for vulnerable groups, promoting proactive health and preventive health care before problems occur, with continuous support from the community and health networks. including promoting community participation through mechanisms of joint thinking, joint decision-making and integrated home visits by multidisciplinary teams to drive sustainable development at the local level.

Keywords: Elderly School, Enhancing Quality of life of Elderly, Aging society

บทนำ

ประเทศไทยได้ก้าวเข้าสู่สถานการณ์สังคมผู้สูงอายุมาตั้งแต่ปี 2548 และมีอัตราการเพิ่มของประชากรผู้สูงอายุอย่างรวดเร็วและในปี 2583 คาดว่าจะมีประชากรผู้สูงอายุ 80 ปีขึ้นไป เพิ่มขึ้นอีกเกือบเท่าตัว เมื่อจำนวนผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้นในทุกปี นั้นหมายถึงความต้องการการดูแลในระยะยาวที่จะเพิ่มมากขึ้นด้วยจึงต้องมีการพัฒนาหรือเสริมศักยภาพให้ผู้สูงอายุเป็นผู้ที่มีความพร้อมทั้งร่างกาย จิตปัญญา สังคม จิตวิญญาณ การมีความร่วมมือและความมั่นคง โดยเปลี่ยน "ภาระ" ให้เป็น "พลัง" ด้วยวิธีการ "เรียนรู้ตลอดชีวิต" ภายใต้ความ

เชื่อว่า มนุษย์มีการแสวงหาความรู้และพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา โดยการพัฒนาผู้สูงอายุให้เป็นผู้สูงอายุที่มีประสิทธิภาพ สามารถดำเนินการได้หลายวิธีการ หนึ่งในนั้นคือ "โรงเรียนผู้สูงอายุ" (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2561)

การเปลี่ยนแปลงสังคมไทยที่เข้าสู่การเป็นสังคมผู้สูงอายุทำให้หลายภาคส่วนให้ความสำคัญในการเตรียมความพร้อมให้ผู้สูงอายุสามารถดำรงชีวิตได้ด้วยตนเอง สามารถพึ่งพาตนเองได้ มีความเชื่อมั่นในความสามารถที่จะกระทำการใดๆ ให้สำเร็จได้ด้วยตัวเองโดยไม่เป็นภาระแก่ผู้อื่น สร้างเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ซึ่งในปัจจุบันมีการจัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุในแต่ละชุมชนเพื่อเป็นพื้นที่สำหรับผู้สูงอายุได้รวมกลุ่มเรียนรู้ และฝึกทักษะต่างๆ ตามความต้องการที่หลากหลายและซับซ้อนของผู้สูงอายุ ทั้ง 4 มิติทั้งในมิติสุขภาพ มิติสังคม มิติเศรษฐกิจ และมิติสภาพแวดล้อม โดยแต่ละพื้นที่ที่มีโรงเรียนผู้สูงอายุหลากหลายรูปแบบตามแต่การจัดตั้ง ซึ่งแต่ละแห่งมีความแตกต่างในเชิงโครงสร้าง หลักสูตร วิธีการ ระเบียบข้อบังคับ ผู้ดูแล ผู้มีส่วนรับผิดชอบหลัก อีกทั้งผู้สนับสนุนงบประมาณ และแหล่งงบประมาณ ดังนั้นในพื้นที่ระดับท้องถิ่นควรมีโรงเรียนผู้สูงอายุเพื่อการพัฒนาศักยภาพผู้สูงวัยอย่างมีคุณค่า โดยมีการบูรณาการของทุกภาคส่วนในพื้นที่ ซึ่งแนวทางหนึ่งที่มีความน่าสนใจ คือ การยกระดับโรงเรียนผู้สูงอายุให้เป็นพื้นที่การส่งเสริมคุณภาพชีวิตแบบองค์รวม เพื่อเตรียมความพร้อมให้ผู้สูงอายุเข้าใจ พัฒนาศักยภาพตนเองให้เป็นผู้สูงอายุที่มีพลัง สร้างโอกาสผู้สูงอายุในการสร้างอาชีพและรายได้ สร้างพื้นที่เรียนรู้และทำกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งเป็นการพัฒนาที่สร้างความยั่งยืนอย่างแท้จริง อีกทั้งเป็นการช่วยลดภาระภาครัฐในการจัดสวัสดิการสังคม ตอบโจทย์ยุทธศาสตร์ชาติที่ตอบสนองต่อเป้าหมายการพัฒนาประเทศในการนำพาประเทศไทยก้าวสู่ความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และเป็นการสร้างนวัตกรรมในการลดความเหลื่อมล้ำในสังคมสูงอายุ ที่ขยายตัวมากยิ่งขึ้นด้วย (กรมกิจการผู้สูงอายุ, 2565)

โรงเรียนผู้สูงอายุเป็นรูปแบบการส่งเสริมการเรียนรู้หนึ่งที่สำคัญในการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต การจัดการศึกษา การพัฒนาทักษะเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ และกิจกรรมของโรงเรียนผู้สูงอายุจะเป็นเรื่องที่ ผู้สูงอายุสนใจและมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิต ช่วยเพิ่มพูนความรู้ ทักษะชีวิตที่จำเป็น โดยวิทยากรจิตอาสาหรือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องขณะเดียวกันก็เป็นพื้นที่ที่ผู้สูงอายุจะได้แสดง ศักยภาพ โดยการถ่ายทอดภูมิความรู้ประสบการณ์ ที่สั่งสมแก่บุคคลอื่น เพื่อสืบสานภูมิปัญญาให้คงคุณค่าคู่กับชุมชน (กองส่งเสริมศักยภาพผู้สูงอายุ, 2559)

สำหรับพื้นที่เทศบาลพลายชุมพล อำเภอเมือง จ.พิษณุโลก เป็นพื้นที่ที่เข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ เมื่อมองจากจำนวนประชากรของพื้นที่มีทั้งสิ้น 7,112 คน ปัญหาของพื้นที่โดยเฉพาะ ผู้สูงอายุ พบว่า พื้นที่ได้เข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ มีจำนวนผู้สูงอายุจำนวน 1,143 คน (คิดเป็นร้อยละ 16.07) โดยมีจำนวนผู้สูงอายุที่ป่วยเป็นโรคเรื้อรัง 135 คน และช่วยเหลือตนเองไม่ได้ 78 คน (ศูนย์ข้อมูลประเทศไทย, 2565) จากข้อมูลผู้สูงอายุในพื้นที่เพิ่มสูงขึ้น องค์กรท้องถิ่นในพื้นที่จึงเกิดจุดประกายการจัดตั้ง “โรงเรียนผู้สูงอายุพลายชุมพล” โดยมีแนวคิดเพื่อออกแบบระบบการดูแลและพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุแบบองค์รวมที่เน้นการร่วมมือแบบหุ้นส่วนทางสังคมผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของการร่วมตัวของกลุ่มตัวแทนจากหน่วยงานหรือบุคคลในชุมชนที่มา

จากทุกภาคส่วนต่างๆ เข้ามาในการดำเนินกิจกรรมหรือโครงการเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตที่มีลักษณะของหุ้นส่วนทางสังคมแบบตามข้อตกลงต่างๆของการเป็นหุ้นส่วนแบบที่เป็นอย่างเป็นทางการ (Partnership Agreement) มีรายละเอียดบอกอย่างชัดเจน บอกถึงเป้าหมาย กิจกรรมและความรับผิดชอบของของแต่ละหน่วยงานเพื่อการปฏิบัติงานในการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตกับผู้สูงอายุแบบองค์รวมทั้ง 6 ด้าน ได้แก่ ด้านสุขภาพร่างกาย ด้านจิตวิญญาณ ด้านสังคม ด้านสติปัญญา ด้านเศรษฐกิจ ด้านภูมิปัญญาและอาชีพ และด้านสิ่งแวดล้อมและเทคโนโลยี ซึ่งตรงนี้เป็นจุดแข็งที่สำคัญของการบูรณาการในการทำงานร่วมกันอย่างเข้มแข็งของหน่วยงานในพื้นที่หลากหลายทั้งในส่วนของภาคองค์กรชุมชน หน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานภาคเอกชน หน่วยงานภาคองค์กรพัฒนาเอกชน และภาคประชาชน (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2560)

ดังนั้นการวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยต้องการศึกษากระบวนการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุแบบองค์รวมภายใต้บริบทสังคมสูงวัยโดยใช้โรงเรียนผู้สูงอายุเป็นฐานในพื้นที่เทศบาลพลายชุมพล อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก เพื่อสร้างองค์ความรู้และถอดบทเรียนพัฒนาชุดคู่มือกระบวนการขับเคลื่อนโรงเรียนผู้สูงอายุในการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุแบบองค์รวมภายใต้บริบทสังคมสูงวัย และวิเคราะห์ปัจจัยที่มีส่งผลต่อกระบวนการขับเคลื่อนโรงเรียนผู้สูงอายุ ตลอดจนสร้างข้อเสนอแนะและแนวทางในการพัฒนาชุมชนอื่น ๆ ในสร้างหรือพัฒนากระบวนการขับเคลื่อนโรงเรียนผู้สูงอายุในการเสริมสร้างศักยภาพผู้สูงอายุแบบองค์รวมภายใต้บริบทสังคมสูงวัยในชุมชนต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษากระบวนการขับเคลื่อนโรงเรียนผู้สูงอายุในการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุแบบองค์รวมภายใต้บริบทสังคมสูงวัย
2. เพื่อสร้างข้อเสนอเชิงนโยบายสู่กระบวนการขับเคลื่อนในระดับพื้นที่เพื่อพัฒนาโรงเรียนผู้สูงอายุในการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุแบบองค์รวมภายใต้บริบทสังคมสูงวัย

วิธีการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) แบบกรณีศึกษา โรงเรียนผู้สูงอายุในพื้นที่เทศบาลตำบลพลายชุมพล อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก การวิจัยเชิงคุณภาพออกเป็น 2 ขั้นตอน ดังนี้

(1) การวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research) ศึกษาเอกสาร ตำรา รายงานการวิจัย บทความทางวิชาการบททวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับแนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับโรงเรียนผู้สูงอายุ การพัฒนาคุณภาพชีวิตแบบองค์รวม แนวคิดทุนชุมชน แนวคิดผู้สูงอายุ เพื่อเป็นข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) สู่การวิเคราะห์เชิงเนื้อหาและประเด็นเพื่อนำไปสร้างเครื่องมือการวิจัย

(2) การวิจัยภาคสนาม (field research) ทำการลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ (primary data) กลุ่มที่มีความเกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุในพื้นที่เทศบาลตำบลพลายชุมพล ได้แก่ ผู้นำชุมชนท้องที่และท้องถิ่น

เจ้าหน้าที่ที่ทำงานด้านผู้สูงอายุ แกนนำผู้สูงอายุ และตัวแทนผู้สูงอายุ โดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) และการประชุมย่อย (Focus Group) เลือกแบบเจาะจง (purposive sampling)

(3) นำข้อมูลจากการสัมภาษณ์มาประมวลผล ทำการถอดบทเรียน สร้างชุดคู่มือองค์ความรู้และข้อเสนอเชิงนโยบายสู่การขับเคลื่อนในระดับพื้นที่เพื่อพัฒนาโรงเรียนผู้สูงอายุในการเสริมสร้างคุณภาพผู้สูงอายุแบบองค์รวมภายใต้บริบทสังคมสูงวัย

(4) เขียนรายงาน และเผยแพร่ผ่านงานการวิจัยและคืนข้อมูลให้กับพื้นที่

พื้นที่ในการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้ได้มีการเลือกพื้นที่ศึกษาเจาะจงเลือกเอา (purposive) ในการคัดเลือกชุมชนเพื่อเป็นกรณีศึกษาเพราะต้องให้ความสำคัญกับการค้นหาความรู้ที่เป็นความจริงจากพื้นที่ศึกษาจริง ซึ่งเป็นแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่ โรงเรียนผู้สูงอายุหลายชุมพล ในพื้นที่เทศบาลตำบลหลายชุมพล อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก เป็นพื้นที่กรณีศึกษาที่ดีที่สุด (Best Practice) เนื่องจากพื้นที่ศึกษา เป็นต้นแบบในการพัฒนาโรงเรียนผู้สูงอายุในพื้นที่จังหวัดพิษณุโลก โดยมีกระบวนการดำเนินงานต่อเนื่องมาทั้งสิ้น 7 ปี ที่มีการบูรณาการในการทำงานร่วมกันอย่างเข้มแข็งของหน่วยงานในพื้นที่หลากหลายทั้งในส่วนของภาคองค์กรชุมชน หน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานภาคเอกชน หน่วยงานภาคองค์กรพัฒนาเอกชน และภาคประชาชน และมีหลายหน่วยงานทั้งในระดับจังหวัดและระดับประเทศโดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เข้ามาศึกษาดูงานอย่างต่อเนื่อง เพื่อนำไปพัฒนาการขับเคลื่อนโรงเรียนผู้สูงอายุในระดับพื้นที่

กลุ่มเป้าหมาย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยในเชิงลึกมุ่งเน้นการสัมภาษณ์ โดยใช้การคัดเลือกจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant) เลือกแบบเจาะจง (purposive sampling) ประกอบด้วยกลุ่มเป้าหมาย 3 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มเจ้าหน้าที่ที่ทำงานด้านผู้สูงอายุ พิจารณาจากเป็นบุคคลที่มีความรู้และการทำงานด้านการพัฒนาและส่งเสริมโรงเรียนผู้สูงอายุ คือ เจ้าหน้าที่โรงเรียนผู้สูงอายุหลายชุมพล จำนวน 2 คน และเจ้าหน้าที่โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลหลายชุมพล จำนวน 1 คน รวมทั้งสิ้นจำนวน 3 คน

2. กลุ่มผู้นำชุมชนและท้องถิ่น คือ เจ้าอาวาสวัดวังหิน จำนวน 1 รูป ผู้นำชุมชนและท้องถิ่น จำนวน 1 คน พิจารณาจากเป็นบุคคลที่มีบทบาทในการทำงานกับผู้สูงอายุและมีความเกี่ยวข้องกับโรงเรียนผู้สูงอายุหลายชุมพล

3. กลุ่มผู้สูงอายุ คือ แกนนำผู้สูงอายุ จำนวน 2 คน ตัวแทนผู้สูงอายุ จำนวน 2 คน รวมทั้งสิ้นจำนวน 4 คน ซึ่งมีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลตำบลหลายชุมพล อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลกอย่างน้อย 1 ปี เป็นบุคคลที่มีบทบาท มีประสบการณ์ในการทำงานกับผู้สูงอายุ และมีความเกี่ยวข้องกับโรงเรียนผู้สูงอายุหลายชุมพล

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) โดยพัฒนาเป็นแนวคำถามในการสัมภาษณ์ ที่พัฒนาจากเอกสาร รายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยมีเนื้อหาที่สำคัญ ได้แก่ บริบทพื้นที่ นโยบายภาครัฐ ระบบ กลไก

กระบวนการขับเคลื่อน การบูรณาการ การทำงานร่วมกัน ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จและอุปสรรคในการขับเคลื่อนโรงเรียนผู้สูงอายุ ในการเสริมสร้างศักยภาพผู้สูงอายุแบบองค์รวมภายใต้บริบทสังคมสูงวัย และการประชุมย่อย (Focus Group) โดยมีประเด็นสนทนา คือ การดำเนินงาน จุดแข็ง จุดอ่อน ปัญหา อุปสรรค และแนวทางในการพัฒนาการดำเนินงานของโรงเรียนผู้สูงอายุ

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพอาศัยการนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) รวมถึงข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key-Informants) วิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และสังเคราะห์ข้อมูลอย่างเป็นระบบ โดยเชื่อมโยงความสัมพันธ์ในแง่ต่างๆ ตามข้อเท็จจริง ทั้งในเชิงเหตุและผล ในลักษณะของการพรรณานำไปสู่คำตอบในการศึกษาและสรุปให้เห็นถึงกระบวนการขับเคลื่อนโรงเรียนผู้สูงอายุในการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุแบบองค์รวมภายใต้บริบทสังคมสูงวัย

ผลการวิจัย

จากการสัมภาษณ์จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key-Informants) ได้แก่ ผู้อำนวยการกองสวัสดิการสังคม บุคลากรทางการแพทย์ เจ้าหน้าที่โรงเรียนผู้สูงอายุหลายชุมพล เจ้าอาวาสวัดวังหิน ผู้นำชุมชน ตัวแทนผู้สูงอายุ ได้ดำเนินการตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

1) เพื่อศึกษากระบวนการขับเคลื่อนโรงเรียนผู้สูงอายุในการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุแบบองค์รวมภายใต้บริบทสังคมสูงวัย พบว่า

โรงเรียนผู้สูงอายุหลายชุมพลดำเนินการจัดตั้งขึ้นเกิดจากปัจจัยด้านความพร้อมของหน่วยงาน นโยบายของผู้บริหาร และความต้องการของผู้สูงอายุในการได้รับการคุ้มครองดูแลอย่างเป็นระบบและเป็นรูปธรรม การจัดตั้งนี้ยังตอบสนองต่อนโยบายของรัฐบาลและสอดคล้องกับภารกิจอำนาจหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น แต่เดิมเทศบาลตำบลหลายชุมพลมีรูปแบบการดูแลผู้สูงอายุที่ติดสังคมจัดตั้งในรูปแบบชมรมผู้สูงอายุ ซึ่งมีการพบปะพูดคุยที่เน้นด้านสุขภาพ เดือนละ 1 ครั้ง โดยมีโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลหลายชุมพลเป็นแกนนำหลักในการจัดกิจกรรมสำหรับผู้สูงอายุ ในปี พ.ศ. 2558 ได้มีการริเริ่มโครงการจัดตั้งศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ (โรงเรียนผู้สูงอายุ) โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งมีนโยบายด้านบริการสาธารณะสำหรับผู้สูงอายุ จึงจัดทำประชาคมสอบถามความคิดเห็นของผู้สูงอายุในเรื่องการจัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุขึ้น ซึ่งได้รับความสนใจและเห็นชอบร่วมกันเป็นจุดเริ่มต้นการเปลี่ยนแปลงจาก "ชมรมผู้สูงอายุ" ที่ไม่เป็นทางการมาสู่ "โรงเรียนผู้สูงอายุ" อย่างเป็นระบบต่อไป

โรงเรียนผู้สูงอายุหลายชุมพลได้จัดทำความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมในพื้นที่อย่างครอบคลุม เครือข่ายประกอบด้วย เทศบาลตำบลหลายชุมพล โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลหลายชุมพล โรงพยาบาลพุทธชินราช สาธารณสุขจังหวัด วัดวังหิน มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม มหาวิทยาลัยนเรศวร และมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา วิทยาเขตพิษณุโลก โรงเรียนบ้านหลายชุมพล พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดพิษณุโลก บริษัทเอกชน เช่น เซ็นทรัลพลาซา

พิษณุโลก ชมรมอาสาพาสุข และผู้นำท้องถิ่น เครือข่ายนี้ร่วมกันบูรณาการในการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตกับผู้สูงอายุแบบองค์รวมทั้ง 6 ด้าน ได้แก่ ด้านสุขภาพร่างกาย ด้านจิตวิญญาณ ด้านสังคม ด้านสติปัญญา ด้านเศรษฐกิจ ด้านภูมิปัญญาและอาชีพ และด้านสิ่งแวดล้อมและเทคโนโลยี ดังนี้

1.ด้านสุขภาพร่างกาย นำโดยโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลหลายชุมพล จัดกิจกรรมด้านส่งเสริมสุขภาพ เช่น การตรวจสุขภาพ การออกกำลังกาย การให้ความรู้เกี่ยวกับโรคเรื้อรัง การเคลื่อนไหวกล้ามเนื้อ และการตอบสนองของร่างกาย การดูแลผู้สูงอายุระยะยาว (Long-term Care) นอกจากนี้ยังมีกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน (อสม.) ทำหน้าที่ดูแลผู้สูงอายุในระดับครัวเรือน และร่วมดำเนินกิจกรรมเชิงรุกที่เน้นการป้องกันมากกว่าการรักษา เช่น อบรมการดูแลสุขภาพตนเอง อาหารสุขภาพ การนวดแผนไทย

2.ด้านจิตวิญญาณ ซึ่งวัดวังหินและพระสงฆ์มีบทบาทในการส่งเสริมสุขภาพจิตและจิตวิญญาณของผู้สูงอายุ เช่น การนั่งสมาธิ การเดินจงกรม การบิณฑบาตความทุกข์ การฟังธรรม และการสวดมนต์ ผู้สูงอายุมีโอกาสฝึกฝนจิตใจ เกิดความสงบภายในจิตใจ ลดความเครียด และเพิ่มคุณค่าในตนเอง การฝึกจิตวิญญาณช่วยพัฒนาศักยภาพด้านการยอมรับตนเองและการมีสติในชีวิตประจำวัน

3.ด้านสังคม โรงเรียนผู้สูงอายุหลายชุมพลเป็นพื้นที่ในการทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น อนุรักษ์เพลงพื้นบ้าน สร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัย มีกลุ่ม “ชมรมอาสาพาสุข” ทำหน้าที่ประสานกิจกรรม ระหว่างหน่วยงานและผู้สูงอายุในชุมชน รวมถึงผู้นำท้องถิ่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และเครือข่ายอาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน (อสม.) ทำหน้าที่เชื่อมโยงสังคมในระดับชุมชน สร้างการมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง

4.ด้านสติปัญญา ได้รับความร่วมมือจากมหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม มหาวิทยาลัยนเรศวร และมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา ร่วมกันส่งบุคลากรและนักศึกษาจัดกิจกรรมฝึกสมอง ฝึกความจำ อบรมภาษาต่างประเทศ ทักษะการใช้เทคโนโลยี จัดกลุ่มเรียนรู้ตามความสนใจ เช่น การใช้โทรศัพท์มือถือ การใช้งานอินเทอร์เน็ต การวาดภาพ ฝึกคิดเชิงสร้างสรรค์ ผู้สูงอายุได้มีบทบาทเป็นผู้เรียน ผู้สอน และผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ ช่วยส่งเสริมความรู้สึกรับรู้คุณค่าในตนเอง

5.ด้านเศรษฐกิจ ภูมิปัญญาและอาชีพ มีการส่งเสริมการเรียนรู้อาชีพ เช่น การแปรรูปอาหาร ทำน้ำสมุนไพร ทำขนมไทย และงานฝีมือ นอกจากนี้ผู้สูงอายุได้รับการสนับสนุนให้ถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การจักสาน การทำผ้าหมัดย้อม ดนตรีพื้นบ้าน โรงเรียนผู้สูงอายุจึงเป็นแหล่งรวมความรู้ทางภูมิปัญญาและเป็นเวทีให้ผู้สูงอายุมีรายได้เสริมจากการขายผลิตภัณฑ์หรือจัดแสดงผลงานในงานกิจกรรมต่าง ๆ ส่งเสริมแนวคิด “Active Aging” คือ ผู้สูงอายุสามารถสร้างคุณค่าทางเศรษฐกิจได้ตามความถนัด

6.ด้านสิ่งแวดล้อมและเทคโนโลยี สถานที่จัดกิจกรรมอยู่ในพื้นที่ที่ปลอดภัย มีสิ่งแวดล้อมเอื้อต่อสุขภาพ เช่น ศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตในเขตเทศบาล วัด พื้นที่สีเขียวของโรงเรียน นอกจากนี้มีการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุเรียนรู้เทคโนโลยีพื้นฐาน เช่น การใช้สมาร์ทโฟน โซเชียลมีเดีย และแอปสุขภาพ มีการใช้อุปกรณ์ดิจิทัลในกิจกรรม เช่น การเรียนรู้ผ่านวิดีโอ การประชุมออนไลน์ (ช่วงโควิด) การนำเทคโนโลยีมาช่วยทำให้ผู้สูงอายุมีความมั่นใจในการติดต่อสื่อสารและเรียนรู้กับคนรุ่นใหม่

จะเห็นได้ว่า โรงเรียนผู้สูงอายุพलयชุมพลมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ทั้งเป็นแหล่งส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต เป็นพื้นที่กลางในการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ส่งเสริมการเห็นคุณค่าในตัวเองให้แก่ผู้สูงอายุและเป็นพื้นที่สุขภาวะ สามารถจัดกิจกรรมสำหรับผู้สูงอายุได้อย่างต่อเนื่อง โดยมีเป้าหมายสูงสุดเพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถดูแลตัวเองได้ การสร้างค่านิยมให้ผู้สูงอายุเป็นทั้งผู้ให้ ผู้รับและผู้เรียนรู้ไปพร้อม ๆ กัน รวมถึงส่งเสริมให้ผู้สูงอายุที่ยังสามารถสร้างคุณประโยชน์ได้ในทุกระดับทั้งต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชน สังคม การดำเนินกิจกรรมของโรงเรียนผู้สูงอายุ ขึ้นอยู่กับสถานการณ์บริบทของพื้นที่และความต้องการของผู้สูงอายุ แม้ว่าโรงเรียนผู้สูงอายุจะมีวิธีการดำเนินงานที่แตกต่างกัน แต่การจัดตั้งล้วนเกิดขึ้นภายใต้กระบวนการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนร่วมกัน โดยมีกระบวนการเรียนการสอนที่มุ่งเน้น เพื่อพัฒนาผู้สูงอายุให้ครอบคลุมทั้ง 4 มิติ คือ ด้านร่างกาย ด้านสังคม ด้านจิตใจ และด้านสติปัญญา ตามกรอบการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ซึ่งประกอบด้วย 3 กลุ่มวิชาหลัก คือ วิชาชีวิต วิชาชีพ และวิชาการ

2) เพื่อสร้างข้อเสนอเชิงนโยบายสู่กระบวนการขับเคลื่อนในระดับพื้นที่เพื่อพัฒนาโรงเรียนผู้สูงอายุในการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุแบบองค์รวมภายใต้บริบทสังคมสูงวัย พบว่า

1.การขยายบริการสำหรับผู้สูงอายุที่ครอบคลุมและเท่าเทียม โดยการออกแบบกิจกรรมสำหรับผู้สูงอายุให้มีความยืดหยุ่น เช่น การจัดกิจกรรมนอกสถานที่ราชการ การจัดบริการเคลื่อนที่ หรือการจัดกิจกรรมในรูปแบบที่หลากหลายและไม่จำกัดเวลา เพื่อให้ผู้สูงอายุที่มีข้อจำกัดด้านเวลาและสถานที่สามารถเข้าร่วมได้ เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้สูงอายุทุกกลุ่มอย่างเท่าเทียม จะช่วยลดช่องว่างความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงบริการสาธารณะ ผู้สูงอายุกลุ่มเปราะบางหรือ มีข้อจำกัดสามารถเข้าถึงกิจกรรมทางสังคมและการบริการขั้นพื้นฐานได้อีกด้วย เป็นการส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางสังคมและยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ

2.การส่งเสริมสุขภาวะเชิงรุกและการจัดการภาวะพึ่งพิงของผู้สูงอายุ กำหนดนโยบายและลงทุนในโครงการส่งเสริมสุขภาพเชิงรุกและป้องกันโรคสำหรับผู้สูงอายุ โดยเน้นการส่งเสริมพฤติกรรมสุขภาพที่ดี การออกกำลังกาย และการตรวจสุขภาพอย่างสม่ำเสมอ เพื่อลดอัตราการเกิดโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (NCDs) และชะลอการเข้าสู่ภาวะพึ่งพิงในประชากรผู้สูงอายุ ควบคู่กับการพัฒนาระบบการดูแลแบบบูรณาการสำหรับผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิงสูง การสร้างเครือข่ายผู้ดูแลในชุมชน การฝึกอบรมบุคลากรทางการแพทย์และอาสาสมัครในการดูแลผู้สูงอายุ และการณรงค์สร้างความตระหนักรู้ด้านสุขภาพอย่างต่อเนื่อง การดำเนินการนี้จะนำไปสู่การลดความเสี่ยงของการเกิดโรคและอุบัติเหตุ ลดภาระการดูแล สามารถพึ่งพาตนเองได้ในระยะยาว ซึ่งถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการที่จะทำให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดีในวัยสูงอายุ

3.การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการออกแบบและขับเคลื่อนกิจกรรมสุขภาพ กำหนดให้มีกลไกที่ชัดเจนและเป็นระบบในการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหาด้านสุขภาพของตนเอง และร่วมออกแบบกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพที่ตอบสนองความต้องการและบริบทของชุมชนอย่างแท้จริง ควร

ส่งเสริมบทบาทของผู้นำชุมชนและกลุ่มอาสาสมัครในการเป็นแกนนำขับเคลื่อนกิจกรรมสุขภาพ และสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของในหมู่สมาชิกชุมชน ควรพัฒนาระบบโครงการเยี่ยมบ้านแบบบูรณาการให้เป็นรูปธรรม โดยให้บุคลากรทางการแพทย์และอาสาสมัครทำงานร่วมกับครอบครัวและชุมชนในการดูแลสุขภาพของผู้สูงอายุและผู้ป่วยติดบ้าน ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการมีสุขภาพที่ดีและคุณภาพชีวิตที่สูงขึ้น

สรุป และอภิปรายผลการวิจัย

ผลการศึกษาระบบการขับเคลื่อนโรงเรียนผู้สูงอายุในการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุแบบองค์รวมภายใต้บริบทสังคมสูงวัย พบว่า โรงเรียนผู้สูงอายุหลายชุมพลได้ดำเนินการอย่างเป็นระบบโดยเริ่มต้นจากการตอบสนองต่อนโยบายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และความต้องการของผู้สูงอายุในพื้นที่ จัดทำความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม มีการดำเนินการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุที่ครอบคลุมทุกมิติทั้ง 6 ด้าน ได้แก่ ด้านสุขภาพร่างกาย ด้านจิตวิญญาณ ด้านสังคม ด้านสติปัญญา ด้านเศรษฐกิจ ด้านภูมิปัญญาและอาชีพ และด้านสิ่งแวดล้อมและ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด “การพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุแบบองค์รวม” (Holistic Aging) และแนวคิด “ผู้สูงอายุที่ยังมีพลัง” (Active Aging) ขององค์การอนามัยโลก (WHO) ที่มุ่งเน้นให้ผู้สูงอายุสามารถพึ่งพาตนเอง มีคุณค่า และมีบทบาทต่อสังคม นอกจากนี้ โรงเรียนผู้สูงอายุหลายชุมพลยังเป็นศูนย์กลางในการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) โดยเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุมีบทบาททั้งในฐานะผู้เรียน ผู้สอน และผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญา ส่งผลให้เกิดความรู้สึภาคภูมิใจในตนเอง และการสร้างคุณค่าทางเศรษฐกิจ ซึ่งสะท้อนถึงการใช้จ่ายทางสังคม (Social Capital) และทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ผลการศึกษาเพื่อสร้างข้อเสนอเชิงนโยบายสู่กระบวนการขับเคลื่อนในระดับพื้นที่เพื่อพัฒนาโรงเรียนผู้สูงอายุในการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุแบบองค์รวมภายใต้บริบทสังคมสูงวัย พบว่าการออกแบบบริการที่ยืดหยุ่น เช่น การจัดกิจกรรมนอกสถานที่หรือจัดในรูปแบบเคลื่อนที่ เป็นอีกประเด็นที่สำคัญในการลดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงบริการของผู้สูงอายุ โดยเฉพาะในกลุ่มเปราะบาง การส่งเสริมสุขภาพเชิงรุกและการตรวจสุขภาพสม่ำเสมอ ส่งเสริมการออกกำลังกาย และการป้องกันโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (NCDs) เน้นการป้องกันก่อนเข้าสู่ภาวะพึ่งพิง โดยใช้ระบบดูแลที่มีชุมชนและเครือข่ายสุขภาพร่วมกันดูแล สุดท้ายการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนถือเป็นหัวใจของกระบวนการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยควรมีกลไกที่เปิดโอกาสให้ชุมชนร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมขับเคลื่อนกิจกรรมสุขภาพในระดับพื้นที่ โดยเฉพาะการเยี่ยมบ้านแบบบูรณาการที่ใช้ทีมสหวิชาชีพร่วมกับชุมชนในการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุและผู้ป่วยติดบ้าน

ข้อเสนอแนะการวิจัย

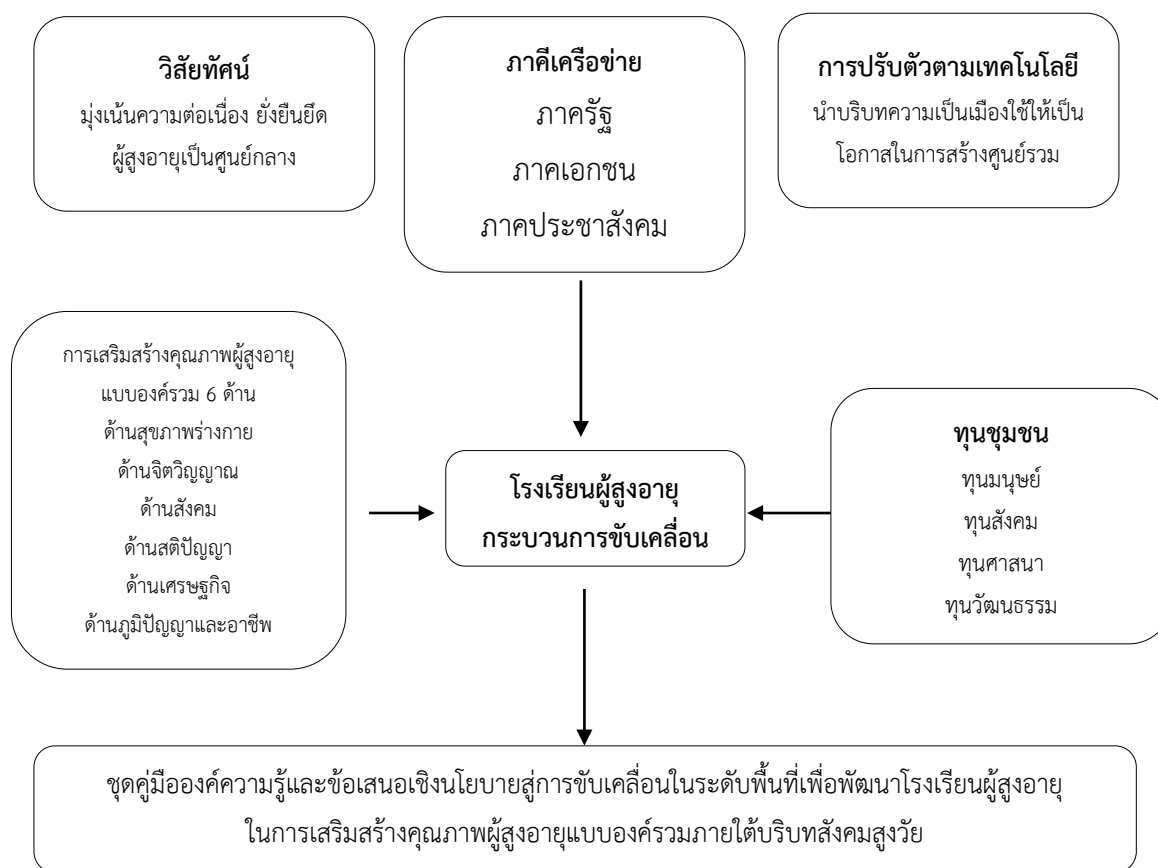
1. การทำวิจัยกับกลุ่มผู้สูงอายุที่ด้อยโอกาส เช่น ผู้สูงอายุที่มีฐานะยากจน และผู้สูงอายุที่อาศัยเพียงลำพัง โดยมุ่งเน้นการศึกษาถึงความจำเป็นต้องการในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นในมิติด้านสุขภาพ มิติด้านการมีส่วนร่วม

ร่วม มิติทางด้านความมั่นคงและการมีหลักประกันในชีวิต เพื่อจะเห็นถึงแนวทางในการนำไปสู่การพัฒนา ศักยภาพของผู้สูงอายุโดยครอบคลุมทุกระดับและลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม

2.การทำวิจัยเพื่อพัฒนาแกนนำผู้สูงอายุในชุมชน และส่งเสริมศักยภาพของภาคีเครือข่าย ให้เป็นผู้นำ ในการจัดการศึกษาและเรียนรู้ตลอดชีวิตให้กับผู้สูงระดับอำเภอและระดับจังหวัด เพื่อให้มีความครอบคลุมใน แต่ละพื้นที่และสามารถไปปรับใช้ได้

3.ควรรศึกษาการนำเทคโนโลยีที่ทันสมัยใหม่มาปรับใช้กับผู้สูงอายุ ให้ผู้สูงอายุสามารถพึ่งพิงตนเองได้

องค์ความรู้ใหม่

ภาพที่ 1 แผนภูมิการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุแบบองค์รวมภายใต้บริบทสังคมสูงวัย

เอกสารอ้างอิง

กรมกิจการผู้สูงอายุ. (2565). *สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2565*. กรุงเทพฯ: บริษัท ออมรินทร์ คอร์ เปอ เรชั่นส์ จำกัด (มหาชน).

กรมกิจการผู้สูงอายุ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2560). *ทำเนียบโรงเรียนผู้สูงอายุ ต้นแบบ*. กรุงเทพฯ: กรมกิจการผู้สูงอายุ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.

กองส่งเสริมศักยภาพผู้สูงอายุ กรมกิจการผู้สูงอายุ. (2559). *คู่มือโรงเรียนผู้สูงอายุ*. กรุงเทพฯ: กรมกิจการผู้สูงอายุ.

กลุ่มเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพเครือข่าย กองส่งเสริมศักยภาพผู้สูงอายุ. (2564). *สังคมผู้สูงอายุในปัจจุบันและเศรษฐกิจในประเทศไทย*. เข้าถึงได้จาก <https://www.dop.go.th/th/know/15/926>.

คณะกรรมการสถิติระดับจังหวัดพิษณุโลก. (2566). *แผนพัฒนาจังหวัดพิษณุโลก พ.ศ. 2566–2570. (ฉบับทบทวน ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2567)*. เข้าถึงได้จาก <https://phitsanulok.nso.go.th/images/statplan2567.pdf>.

พลศักดิ์ หอมสมบัติ และคณะ. (2565). โรงเรียนผู้สูงอายุ: การเสริมสร้างศักยภาพผู้สูงอายุในสังคมสูงวัย. *วารสารนวัตกรรมการศึกษาและการวิจัย*, 6(2), 540–551. สืบค้นจาก <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/jeir/article/view/257773>

ภุณัฐ ดิษสวรรณ. (2563, พฤษภาคม-สิงหาคม). โรงเรียนผู้สูงอายุกับการเรียนรู้พัฒนาคุณภาพชีวิต. *วารสารวิจัยวิชาการ*, 3(2), 151–160. เข้าถึงได้จาก <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/jra/article/view/209982>

มาริษา รักษากิจ และมาริสา จันทรฉาย. (2564). *รูปแบบกิจกรรมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุกรณีศึกษาโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลเมืองเขารูปช้าง จังหวัดสงขลา*. เข้าถึงได้จาก http://www2.huso.tsu.ac.th/ncom/csd/csdfuf_pdf/f210.pdf.

รุ่งรัตน์ ผลสวัสดิ์. (2562). การเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อส่งเสริมความรอบรู้ทางสุขภาพของผู้สูงอายุในสังคมไทย. *วารสารพยาบาลทหารบก*. 20(3), 54-61.

วันชัย ธรรมสัจการ อัครลักษณ์ ราชพลสิทธิ์ ปรีดี โชติช่วง อังคณา ธรรมสัจการ สมฤดี สงวนแก้ว. (2565). *ชุมชนและศักยภาพในการจัดการตนเอง เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนท้องถิ่น. วารสารนาครบุตรปริทรรศน์*. 14(1), 23-32.

ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, ภาวนา พัฒนศรี และ ธนิกันต์ ศักดาพร. (2560). *ชุดความรู้การพัฒนาเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพโรงเรียนผู้สูงอายุ (พิมพ์ครั้งที่ 1)*. นนทบุรี: บริษัท มาตา การพิมพ์ จำกัด.

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. (2561). *เรียนรู้และเข้าใจวันสูงอายุ. (พิมพ์ครั้งที่ 1)*. กรุงเทพฯ: บริษัทยืนยงการพิมพ์ จำกัด.

สำนักงานสถิติจังหวัดพิษณุโลก. (2566). *สรุปสถานการณ์ผู้สูงอายุ ปี 2562*. เข้าถึงได้จาก <https://phitsanulok.nso.go.th/>

สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. (2546). *ระเบียบวิธีการวิจัยสังคมศาสตร์ (พิมพ์ครั้งที่ 12)*. กรุงเทพฯ : เพื่อฟ้าปฐินตั้ง.
อดุลย์ กันธิดา, พูนชัย ปันนิยะ และ เทพประวิณ จันทรแรง. (2563). การเสริมสร้างคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ *เชิงพุทธบูรณาการ. วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์*. 6(10), 5362–5380.

Creswell, J. W. (2002). *Educational research: Planning, conducting and evaluating quantitative and Qualiative research*. Upper Saddle River, NJ: Merrill Prentice Hall.

คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในตำบลบ้านกลางอำเภอห่มสั จังหวัดเพชรบูรณ์

The Quality of Life the Elderly in Ban Klang Subdistrict, Lomsak District Phetchabun

Received: 13/12/2567

Revised: 11/06/2568

Accepted: 24/06/2568

อินทิรา เนียมถนอม¹, ธีรภัทร กิจจารักษ์², กมลวิช ลอยมา³,

อรุณ สนใจ⁴, สุภชัย ตริต⁵, เครือวัลย์ อินทรสุข⁶

และธีระภัทรา เอกผาชัยสวัสดิ์⁷

Intira Niamthanom¹, Teeraphat Kitjarak²,

Kamolvit Loyma³, Arun Sonchai⁴

Supachai Tritose⁵, Khruawan Intharasuk⁶

and Teerapatra Ekphachaisawat⁷

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาเพื่อศึกษาระดับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในตำบลบ้านกลาง อำเภอห่มสั จังหวัดเพชรบูรณ์ 2) เพื่อศึกษาข้อเสนอแนะคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในตำบลบ้านกลาง อำเภอห่มสั จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง คือ ผู้สูงอายุที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป จำนวน 317 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถาม สถิติที่ใช้คือ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการวิจัย พบว่า 1) ระดับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในตำบลบ้านกลาง อำเภอห่มสั จังหวัดเพชรบูรณ์ ภาพรวมอยู่ในระดับสูง โดยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยได้แก่ ด้านสภาพความเป็นอยู่ ด้านสังคม ด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ด้านสภาพร่างกาย ตามลำดับ 2) ข้อเสนอแนะคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในตำบลบ้านกลาง คือ ควรส่งเสริมด้านสุขภาพ อาชีพที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ และกิจกรรมนันทนาการที่เหมาะสมกับช่วงวัย

คำสำคัญ: ผู้สูงอายุ, คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ, ตำบลบ้านกลาง

ABSTRACT

The objectives of this research are: 1) To study the quality of life of the elderly in Ban Klang Subdistrict, Lom Sak District, Phetchabun Province. 2) To gather recommendations for improving the quality of life of the elderly in Ban Klang Subdistrict, Lom Sak District, Phetchabun Province. Data were collected from a sample group of 317 elderly individuals aged 60 years and

¹นิติกร องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านกลาง อำเภอห่มสั จังหวัดเพชรบูรณ์

¹Legal Officer, Ban Klang Subdistrict Administrative Organization, Lom Sak District, Phetchabun Province

²⁻⁷อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

²⁻⁷Lecturer, Faculty of Humanities and Social Sciences, Phetchabun Rajabhat University

*E-mail: intira-too@hotmail.co.th

above. The research instrument used was a questionnaire. The statistical methods employed in the analysis included frequency, percentage, mean, and standard deviation.

The research findings revealed that: 1) The overall quality of life of the elderly in Ban Klang Subdistrict, Lom Sak District, Phetchabun Province was at a high level. When ranked from highest to lowest, the aspects were: living conditions, social aspects, interpersonal relationships, and physical health, respectively. 2) The recommendations for improving the quality of life of the elderly in Ban Klang Subdistrict include promoting health, providing suitable occupations for the elderly, and organizing recreational activities appropriate to their age.

Keywords: Elderly, Quality of life of the elderly, Ban Klang Subdistrict

บทนำ

โลกเราทุกวันนี้มีโครงสร้างของประชากรที่มีการเปลี่ยนแปลงไปเพราะโลกกำลังเข้าสู่สถานการณ์ ที่มีผู้สูงอายุมากกว่าวัยอื่น ๆ จึงเป็นสิ่งที่ปฏิเสธไม่ได้ว่า แรงงานทั่วโลกอาจจะน้อยลงจะส่งผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจโดยรวมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้นส่วนสำคัญคือการเพิ่มศักยภาพของผู้สูงอายุ เพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถที่จะดำรงชีวิตอยู่ภายใต้สภาวะการณ์หลังเกษียณอายุได้เป็นอย่างดี ซึ่งในอดีตจะเห็นความสำคัญของผู้สูงอายุที่ไม่ มีหน่วยงานใดให้ความสำคัญมากนัก แต่ปัจจุบันมีหลายหน่วยงานที่ให้ความสนใจ นอกจากนี้เมื่อผู้สูงอายุมี จำนวนมากขึ้น บางคนก็ไม่มีลูกหลานอยู่ด้วยปัจจุบันจึงเห็นความเปลี่ยนแปลงในด้านที่อยู่อาศัยของผู้สูงอายุ มากขึ้น คือมีสถานที่ให้ผู้สูงอายุมีความสุขสบาย เช่น สวนคนเฒ่า อยู่ภายใต้กำกับของสภากาชาดไทย เพื่อให้ผู้สูงอายุ ที่ มีฐานะปานกลางได้ถูกออกแบบเพื่อผู้สูงอายุโดยเฉพาะทำให้การก่อสร้างที่อยู่อาศัยในปัจจุบันประกอบการเน้น การก่อสร้างเพื่อตอบสนองกับกลุ่มของผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น ดังนั้นความมั่นคงของประเทศจะขึ้นกับสังคมผู้สูงอายุ มากขึ้นเพราะเป็นประชากรที่มีจำนวนมาก การพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุจึงเป็นสิ่งจำเป็นประเทศไทยเป็น ประเทศที่กำลังพัฒนา แต่ประชากรในวัยอื่น ๆ กำลังลดลง รัฐควรจะเห็นศักยภาพของผู้สูงอายุที่ยังสามารถที่จะ ทำงานได้หลังเกษียณเหมือนประเทศอื่น ๆ ที่พัฒนาแล้วในแถบยุโรปประเทศไทยเริ่มที่จะสนใจในด้านความมั่นคง หลังเกษียณนอกเหนือจากบำเหน็จบำนาญที่มีเห็นกันเฉพาะภาครัฐ ปัจจุบันจึงมีเงินกองทุนที่รองรับเพื่อให้เกิด ความมั่นคงในด้านการเปลี่ยนแปลงของการใช้ชีวิต ประเทศในภูมิภาคอาเซียนก็เหมือนกับไทยที่วัยแรงงานลดลง เพราะผู้สูงอายุมากขึ้น นอกจากนี้หน่วยงานของรัฐบาลควรยังลดภาษีให้กับผู้สูงอายุที่ยังสามารถทำงานได้ แม้จะมีอายุมากกว่า 65 ปี การเตรียมความพร้อมเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ จำเป็นต้องมีมาตรการและการเตรียมความพร้อมในการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงที่จะก้าวเข้าสู่สังคมของ ผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์เพราะทุกคนก็หนีคำว่าผู้สูงอายุไม่ได้ ดังนั้นทุกฝ่ายทั้งภาครัฐและเอกชนจึงควรให้ความ เข้าใจ ใส่ใจ เห็นใจ ในคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ (วินัย ฉายศิริโชติ, 2563, น.31 อ้างถึงในอุษา จุฑะสุวรรณศิริ, 2565)

จากแนวโน้มการเพิ่มขึ้นของประชากรผู้สูงอายุซึ่งอยู่ในวัยพึ่งพิงทางเศรษฐกิจ สังคมและสุขภาพ ทำให้การดูแลและพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในด้านต่าง ๆ ส่งผลต่อการงบประมาณของภาครัฐและค่าใช้จ่ายของครัวเรือนเพื่อการจัดสวัสดิการทางสังคมของผู้สูงอายุ ไม่ว่าจะเป็นเงินเบี้ยยังชีพ การอำนวยความสะดวกทางด้านการคมนาคม การบริการสาธารณะ หรือเงินสงเคราะห์เกี่ยวกับงานศพ ภาครัฐจึงควรสนับสนุนให้ครอบครัวมีส่วนร่วมในการดูแลผู้สูงอายุอย่างรอบด้าน ดังนั้นการที่ประเทศไทยเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุในอนาคต และประชากรที่มีอยู่อายุยืนนานจะเป็นเรื่องที่แสดงให้เห็นว่าสังคมไทยไม่ว่าในเมืองหรือชนบท มีการเอาใจใส่ดูแลรักษาสุขภาพกาย จิตใจ และภาวะทางอารมณ์ของผู้สูงอายุ ทุกภาคส่วนต้องเตรียมการล่วงหน้าให้พร้อมทุกด้าน และความเอาใจใส่ดูแลอย่างใกล้ชิดในด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพสังคม สภาพร่างกาย ซึ่งทำให้เกิดผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุ สภาพปัญหาและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทำให้ผู้สูงอายุมีความต้องการพึ่งพาบุคคลอื่น เพื่อให้ได้รับการตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของผู้สูงอายุ ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อระบบต่าง ๆ ของประเทศเป็นอย่างมาก (พระครูภัทรปัญญาคุณ (เวียง แซ่ฮ่วย), 2560 อ้างถึงใน สุภักชัย คำสีใหม่, ไพรัตน์ ฉิมหาด และเดโช แชน้ำแกว, 2565)

คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุต้องอาศัยปัจจัยด้านจิตใจเป็นเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตที่สำคัญยิ่งของการดำเนินชีวิต มีความใกล้เคียงกับความพึงพอใจในชีวิตที่พึงปรารถนาของบุคคลเพราะเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงคุณภาพชีวิตของบุคคลนั้น และในการศึกษาด้านวิทยาการของผู้สูงอายุมักใช้ความพึงพอใจในชีวิตเป็นตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ ความสุขของผู้สูงอายุมักประกอบด้วย องค์ประกอบ 3 ประการ คือ มีสุขภาพดี มีความพอใจในการดำรงชีวิต มีความสุขตามสภาพของตนเอง และสามารถเลือกแนวทางในการหาความสุขได้ 2 ทาง คือ การหาความสุขในทางโลก และการหาความสุขในทางธรรม (ธนศวรรณ ยิ่งยง, ถนัด ไชยพันธ์, พระโสภณวิชราที (อาทิตย์ ขงดี) และพระมหาถาวร ถาวรเมธี, 2566)

การเตรียมความพร้อมเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ จึงเป็นประเด็นที่สำคัญและท้าทายที่ตำบลบ้านกลาง อำเภอห่อหมก จังหวัดเพชรบูรณ์ จึงได้ให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก เห็นได้จากการจัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุขององค์การบริหารส่วนตำบลบ้านกลาง และมีการจัดโครงการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุจากประเด็นข้างต้นทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ ตำบลบ้านกลาง อำเภอห่อหมก จังหวัดเพชรบูรณ์ เพื่อให้ได้แนวทางการเตรียมความพร้อมด้านคุณภาพในการดำเนินชีวิตเพื่อเข้าสู่สังคมผู้สูงอายรรวมถึงได้ข้อเสนอเชิงนโยบาย แนวทางสำหรับการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีให้กับผู้สูงอายุให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี และสามารถใช้ชีวิตได้อย่างเหมาะสม ตลอดจนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนหรือท้องถิ่น สามารถนำผลการวิจัยไปปรับใช้ เป็นเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุอย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของผู้สูงอายุในพื้นที่ของตนต่อไปเพื่อให้เกิดคุณภาพชีวิตที่ดียิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาระดับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในตำบลบ้านกลาง อำเภอลำลูกเกด จังหวัดเพชรบูรณ์
2. เพื่อศึกษาข้อเสนอแนะคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในตำบลบ้านกลาง อำเภอลำลูกเกด จังหวัดเพชรบูรณ์

กรอบแนวคิด

การวิจัยคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในตำบลบ้านกลาง อำเภอลำลูกเกด จังหวัดเพชรบูรณ์ ผู้วิจัยได้ศึกษาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในเขตตำบลบ้านกลาง อำเภอลำลูกเกด จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งประกอบด้วย 1) ด้านสภาพความเป็นอยู่ (อุษา จุฑะสุวรรณศิริ, 2565) 2) ด้านสภาพร่างกาย (ภรณ์แพรว ตุ่มทอง และเกวณีน ศีลพิพัฒน์, 2566) 3) ด้านสังคม (อุษา จุฑะสุวรรณศิริ, 2565) 4) ด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (ภรณ์แพรว ตุ่มทอง และเกวณีน ศีลพิพัฒน์, 2566)

วิธีการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ ประชากรที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ คือ ผู้สูงอายุในตำบลบ้านกลาง อำเภอลำลูกเกด จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งมีจำนวนทั้งสิ้น 1,800 คน (องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านกลาง, 2567) สำหรับขนาดตัวอย่างได้จากการเปิดตารางสำเร็จรูปของ Krejcie & Morgan ที่ระดับความเชื่อมั่น 95% และระดับความคลาดเคลื่อน 5% ซึ่งได้ระบุขนาดตัวอย่างไว้ที่ 317 ตัวอย่างแล้วจึงทำการสุ่มตัวอย่างอย่างง่าย (simple random sampling) จนได้ตัวอย่างครบตามจำนวน

ในการวิจัยนี้ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งจากการที่คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุขึ้นอยู่กับองค์ประกอบด้านสภาพความเป็นอยู่ ด้านสภาพร่างกาย ด้านสังคม และด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ดังนั้นการวิจัยนี้ผู้วิจัยจึงได้นำเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตชุดย่อฉบับภาษาไทย (WHOQOLBREF-THAI) ของ สุวัฒน์ มัทธินันท์กรกุล, วิระวรรณ ตันติพิพัฒนสกุล, วณิดา พุ่มไพศาลชัย, กรองจิตต์ วงศ์สุวรรณ และราณี พรมานะจิรังกุล (2540) และจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุมาดัดแปลงเพื่อให้เหมาะสมกับ พื้นที่และกลุ่มประชากร ทำให้การศึกษานี้มีองค์ประกอบที่ใช้ในการวัดระดับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุทั้งหมด 4 ด้าน คือ ด้านสภาพความเป็นอยู่ ด้านสภาพร่างกาย ด้านสังคม และด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

การแปลความหมายของระดับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในครั้งนี้ จะแปลผลจากคะแนนเฉลี่ยคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุที่วัดได้จากการรวมคะแนนขององค์ประกอบทั้ง 4 ด้าน และนำมาหาค่าเฉลี่ยสำหรับเกณฑ์ในการแปลความหมาย คือ

คะแนนเฉลี่ยระหว่าง 1.00 - 2.33	คะแนน หมายถึง	คุณภาพชีวิตอยู่ในระดับต่ำ
คะแนนเฉลี่ยระหว่าง 2.34 - 3.66	คะแนน หมายถึง	คุณภาพชีวิตอยู่ในระดับปานกลาง
คะแนนเฉลี่ยระหว่าง 3.67 - 5.00	คะแนน หมายถึง	คุณภาพชีวิตอยู่ในระดับสูง

การวิจัยนี้ได้ทำการตรวจสอบคุณภาพของแบบสอบถามดังต่อไปนี้

1. ความเที่ยงตรง (validity) โดยใช้การวัดค่าแบบ content validity ซึ่งผู้วิจัยได้สร้างแบบสอบถามให้มีเนื้อหา ครอบคลุมตามนิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย และให้มีเนื้อหาตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยนำแบบสอบถามไปปรึกษากับ ผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 ท่าน จากนั้นจึงนำแบบสอบถามมาทดสอบความแม่นยำของแบบสอบถามโดยการหาค่า IOC ได้ค่า เท่ากับ 8.00

2. ความเชื่อมั่น (reliability) ผู้วิจัยได้นำแบบสอบถามที่ได้ตอบแล้วจากกลุ่มตัวอย่างทดลองนอกเขตพื้นที่ที่จะเก็บ ตัวอย่างเพื่อเป็นการทดสอบการใช้จริงมาหาค่าความเชื่อมั่น โดยการวัดค่าความคงที่ภายใน (internal consistency) โดยการหา Cronbach's alpha coefficient

การรวบรวมข้อมูล

ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจาก 2 แหล่ง โดยมีวิธีการดังนี้

1. การค้นคว้าเอกสาร (documentary research) โดยการศึกษาจากเอกสาร หนังสือ และตำราต่าง ๆ เกี่ยวกับ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินการวิจัย

2. การศึกษาข้อมูลภาคสนาม (field study) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม (questionnaire) จากผู้สูงอายุในตำบลบ้านกลาง อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยดำเนินการดังนี้

2.1 ทำหนังสือจากมหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ถึงผู้สูงอายุในตำบลบ้านกลาง อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ จำนวน 317 คน เพื่อขออนุญาตเก็บข้อมูลคุณภาพชีวิต

2.2 แจกและชี้แจงการทำแบบสอบถามแก่ผู้สูงอายุในตำบลบ้านกลาง อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ทั้งนี้ผู้วิจัยได้รับแบบสอบถามกลับคืนมา จำนวน 317 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 100

การวิเคราะห์ข้อมูล

สถิติพื้นฐานในการวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์โดยคอมพิวเตอร์ด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติโดยการวิเคราะห์ตามค่าสถิติดังนี้

1. ค่าความถี่ (Frequency)
2. ค่าร้อยละ (Percentage)
3. ค่าเฉลี่ย (Mean)
4. ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)

ผลการวิจัย

ผลการวิเคราะห์แบบสอบถามเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุระหว่าง 60-69 ปี ส่วนใหญ่มีคุณวุฒิระดับประถมศึกษา ส่วนใหญ่มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนระหว่าง 5,000-10,000 บาท ซึ่งมีรายละเอียด คือ ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน 193 คน คิดเป็นร้อยละ 60.88 ส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 60-69 ปี จำนวน 171 คน คิดเป็น ร้อยละ 53.94 ส่วนใหญ่มีคุณวุฒิ

ระดับประถมศึกษา จำนวน 218 คน คิดเป็นร้อยละ 68.77 ส่วนใหญ่มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนระหว่าง 5,000-10,000 บาท จำนวน 239 คน คิดเป็นร้อยละ 75.39

คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในตำบลบ้านกลาง อำเภอลำลูกเกด จังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ ภาพรวมอยู่ในระดับสูง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านแล้ว พบว่า มีคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุอยู่ในระดับสูงทุกด้าน โดยสามารถเรียงลำดับจากค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อยได้ดังนี้ ด้านสภาพความเป็นอยู่ ด้านสังคม ด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และด้านสภาพร่างกาย ผลการวิเคราะห์แสดงดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในตำบลบ้านกลาง อำเภอลำลูกเกด จังหวัดเพชรบูรณ์

คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ	$\bar{X}$	S.D.	แปลค่า
1. ด้านสภาพความเป็นอยู่	4.33	.557	สูง
2. ด้านสภาพร่างกาย	3.69	.955	สูง
3. ด้านสังคม	4.19	.650	สูง
4. ด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล	3.97	.592	สูง
รวม	4.05	.689	สูง

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาระดับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในตำบลบ้านกลาง อำเภอลำลูกเกด จังหวัดเพชรบูรณ์ ทั้ง 4 ด้าน พบว่า คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในตำบลบ้านกลาง อำเภอลำลูกเกด จังหวัดเพชรบูรณ์ ที่มีระดับคุณภาพชีวิตสูงสุด คือด้านสภาพความเป็นอยู่ รองลงมาคือด้านสังคม ลำดับถัดมาคือด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และลำดับสุดท้ายคือด้านสภาพร่างกาย ตามลำดับ

อภิปรายผล

คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในตำบลบ้านกลาง อำเภอลำลูกเกด จังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่าในภาพรวมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุอยู่ในระดับสูง ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.05 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.689 โดยด้านสภาพความเป็นอยู่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด รองลงมาคือด้านสังคม ลำดับถัดมาคือด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และลำดับสุดท้ายคือด้านสภาพร่างกาย ตามลำดับ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของภรณ์แพรว ตุ่มทอง และเกวลิณ ศิลพิพัฒน์ (2566) ได้ศึกษาเรื่อง คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุจังหวัดนนทบุรี ผลการวิจัยพบว่า ภาพรวมของผู้สูงอายุจังหวัดนนทบุรีมีคุณภาพชีวิตทั้ง 6 ด้าน อยู่ในระดับสูง โดยด้านลักษณะทางอารมณ์มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด รองลงมาคือด้านความสามารถในการตัดสินใจด้วยตนเอง ด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ด้านสภาพร่างกายที่ดี ด้านการรวมกลุ่มทางสังคม และด้านสภาพความเป็นอยู่ที่ดี ตามลำดับ โดยภาพรวมอยู่ในระดับสูง อาจเป็นเพราะว่า

1.ด้านสภาพความเป็นอยู่ ในภาพรวมมีระดับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุอยู่ในระดับสูง เป็นเพราะรู้สึกว่าคุณภาพชีวิตมีความมั่นคงปลอดภัยดีในแต่ละวัน พร้อมกับจะสามารถไปใช้บริการสาธารณสุขได้ตามความจำเป็น

และยังรู้สึกพอใจกับสภาพบ้านเรือนที่อยู่ตอนนี้ ซึ่งทำให้มีโอกาสที่ได้พักผ่อนคลายเครียด ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ นวรัตน์ ปัญจนทรัพย์ (2563) ได้ทำการวิจัยเรื่องการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุที่ต้องพึ่งพาตนเองในเขตอำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี พบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากถึง 5 องค์ประกอบ ได้แก่ ด้านที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม ด้านสังคม ด้านสุขภาพอนามัย ด้านรายได้ และด้านความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง

2.ด้านสังคม ในภาพรวมมีระดับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุอยู่ในระดับสูง เป็นเพราะมีเพื่อนในวัยเดียวกัน มีความพอใจกับการผูกมิตรหรือเข้ากับคนอื่นอย่างที่ผ่านมา และมีความพอใจกับการช่วยเหลือที่เคยได้รับจากเพื่อนๆ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ เสาวลักษณ์ สมยา และประโยชน์ สังกสิน (2566) ได้ทำการวิจัยเรื่องคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุจังหวัดนนทบุรี พบว่า ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตในด้านการรวมกลุ่มทางสังคมอยู่ในระดับสูง

3.ด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ในภาพรวมมีระดับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุอยู่ในระดับสูง เป็นเพราะได้รับความช่วยเหลือจากเพื่อนบ้าน มีบุคคลรู้ใจที่จะคอยรับฟังปัญหา สามารถใช้ชีวิตร่วมกับบุคคลอื่นได้ และมีกิจกรรมยามว่างร่วมกับบุคคลอื่น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยภรณ์แพร ตุ่มทอง และเกวลิณ ศิลพิพัฒน์ (2566) ได้ทำการวิจัยเรื่องการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในเทศบาลตำบลแวงน่าง อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม พบว่า ความต้องการคุณภาพชีวิตด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลของผู้สูงอายุอยู่ในระดับมาก

4.ด้านสภาพร่างกาย ในภาพรวมมีระดับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุอยู่ในระดับสูง เป็นเพราะถึงแม้ว่าในบางครั้งจะเกิดการเจ็บปวดทางร่างกาย เช่น ปวดหัว ปวดท้อง ปวดตามตัว แต่ก็ไม่สามารถทำในสิ่งที่ต้องการ ยังสามารถไปไหนมาไหนด้วยตัวเองได้ แต่ก็ยังจำเป็นต้องได้รับการรักษาพยาบาลเพื่อที่จะทำงานหรือมีชีวิตอยู่ได้ในแต่ละวัน จึงทำให้มีความรู้สึกไม่ดี เช่น รู้สึกเหงา เศร้า หดหู่ สิ้นหวัง วิตกกังวลบ่อย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ เสาวลักษณ์ สมยา และประโยชน์ สังกสิน (2566) ได้ทำการวิจัยเรื่องการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในเทศบาลตำบลแวงน่าง อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม พบว่า ความต้องการคุณภาพชีวิตด้านสภาพร่างกายที่ดีของผู้สูงอายุอยู่ในระดับมากที่สุด

ข้อเสนอแนะในการวิจัย

1. ตำบลบ้านกลาง อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ควรจัดให้มีการตรวจสุขภาพประจำปีให้กับผู้สูงอายุในตำบลบ้านกลาง
2. ตำบลบ้านกลาง อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ควรส่งเสริมการพัฒนาอาชีพรองรับให้กับผู้สูงอายุ พร้อมกับหาตลาดเพื่อจำหน่ายให้สินค้าให้แก่ผู้สูงอายุ
3. ตำบลบ้านกลาง อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ควรมีการจัดกิจกรรมนันทนาการเพื่อให้ผู้สูงอายุได้ทำร่วมกันเดือนละ 1 ครั้ง เพื่อเป็นการบำบัดโรคซึมเศร้าให้แก่ผู้สูงอายุ

เอกสารอ้างอิง

- นวรรตน์ ปัญจนทรัพย์. (2563). การพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุที่ต้องพึ่งพาตนเอง ในเขตอำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี. (วิทยานิพนธ์). กรุงเทพฯ. มหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี
- ธนศวรรณ ยิ่งยง, ถนัด ไชยพันธ์, พระโสภณวชิราวที (อาทิตย ของดี) และพระมหาถาวร ถาวรเมธี. (2566). การพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ. *วารสาร มจร. มนุษยศาสตร์ปริทรรศน์*, 9(2), 341-357. เข้าถึงได้จาก <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/human/article/view/259457/181371>
- ภรณ์แพรว ตุ่มทอง และเกวลิณ ศิลพิพัฒน์. (2566). คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุจังหวัดนนทบุรี. *Journal of Roi Kaensarn Academi*, 8(10), 184-197. เข้าถึงได้จาก <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/JRKSA/article/view/263517/177702>
- สุภักชัย คำสีใหม่, ไพรัตน์ ฉิมหาด และเดโช แชน้ำแก้ว. (2565). แนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ. *วารสารมหาจุฬาลงกรณราชสาร*, 13(1), 1-10. เข้าถึงได้จาก <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/gajasara/article/view/252781/172345>
- สุวัฒน์ มหัตถนิรันดร์กุล, วิระวรรณ ตันติพิวัฒนสกุล, วนิตา พุ่มไพศาลชัย, กรองจิตต์ วงศ์สุวรรณ และราณี พรมานะจิรังกุล. (2540). เปรียบเทียบแบบวัดคุณภาพชีวิตขององค์การอนามัยโลก 100 ตัวชี้วัด และ 26 ตัวชี้วัด. เชียงใหม่ : โรงพยาบาลสวนปรุง.
- เสาวลักษณ์ สมยา. (2566). การพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในเทศบาลตำบลแวงน่าง อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม. *วารสารการบริหารปกครอง*, 12(1), 17-32. สืบค้นจาก <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/gjournal-ksu/article/view/264215/173117>
- อุษา จุฑะสุวรรณศิริ. (2565). ระดับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในเขตธนบุรี. *วารสารวิจัยราชภัฏธนบุรี*, 8(2), 111-126. เข้าถึงได้จาก <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/DRURDI/article/view/258102/174541>

รูปแบบจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนบ้านต้อน ตำบลเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์

A Model Solid Waste Management of Communities in Ban Ton Nuea Subdistrict, Mueang District, KalaSin Province

Received: 21/01/2568

Revised: 23/06/2568

Accepted: 25/06/2568

ทณงศักดิ์ ปัตสินธุ์¹

Thanongsak Patsin¹

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชน 2) พัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชน เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ กลุ่มตัวอย่าง คือ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านต้อน จำนวน 285 คน เครื่องมือในการวิจัย คือ แบบสอบถาม สถิติที่ใช้ คือ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ความเบ้ ความโด่ง และการวิเคราะห์ตัวแบบโครงสร้างเชิงเส้น (SEM)

ผลการวิจัย พบว่า 1) ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชน โดยรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ด้านการหลีกเลี่ยงและปรับเปลี่ยนขยะ ด้านการลดและซ่อมแซมใช้ใหม่จากขยะ และด้านการใช้ซ้ำและแปรรูปกลับมาใช้ใหม่จากขยะ 2) ผลการพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชน โดยการวิเคราะห์เส้นทางความสัมพันธ์เชิงเส้นโยงระหว่างตัวแปร (Path Analysis) ได้แก่ ตัวแปรด้านการลดและซ่อมแซมใช้ใหม่จากขยะ ตัวแปรด้านการใช้ซ้ำและแปรรูปกลับมาใช้ใหม่จากขยะ และตัวแปรด้านการหลีกเลี่ยงและปรับเปลี่ยนขยะมีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ โดยค่าสถิติ Chi-square (χ^2) = 142.419, df = 120, p-value = .080, Relative Chi-Square (χ^2/df) = 1.187, GFI = .949, AGFI = .927, RMR = .026, RMSEA = .029

คำสำคัญ: รูปแบบ, การมีส่วนร่วม, การจัดการขยะมูลฝอย

ABSTRACT

This research aimed to study the 1) level of public participation in community solid waste management and 2) develop a model for public participation in community solid waste management. This research is quantitative research. The sample were 285 people living at Ban Ton area. The research instruments consisted of questionnaires. The tool for data were analyzed by mean, standard deviation, skewness and kurtosis, relationship coefficient, along with structural equation modeling (SEM).

¹ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

¹Asst. Prof., Faculty of Humanities and Social Sciences, Rajabhat Maha Sara kham University

*E-mail: Thanongsak170226@gmail.com

Results of research were as follows; 1) the level of public participation in community solid waste management was at a high level, by ordering the highest to the lowest as the follows: reject and recycle, reduce and repair and reuse and recycle. 2) the results of develop a model for public participation in community solid waste management is reduce and repair, reuse and recycle, reject and recycle. The data analysis with confirmatory factor analysis, model is consistent to empirically data as the statistic chi-square (χ^2) = 142.419, df = 120, p-value = .080, relative chi-square (χ^2/df) = 1.187, GFI = .949, AGFI = .927, RMR = .026, RMSEA = .029

Keywords: Model, Participation, Solid Waste Management

บทนำ

ประเทศไทยถูกจัดว่าเป็นประเทศลำดับต้น ๆ ของโลกที่เป็นแหล่งสำคัญของขยะพลาสติกในทะเล และหลายประเทศทั่วโลกกำลังประสบกับวิกฤตขยะพลาสติกที่มีจำนวนมหาศาล สืบเนื่องจากการนำพลาสติกมาใช้ทดแทนผลิตภัณฑ์อื่นมากขึ้น เนื่องด้วยคุณสมบัติของพลาสติกที่มีความยืดหยุ่นสามารถขึ้นรูปเป็นผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายรูปแบบ โดยในช่วง 10 ปีที่ผ่านมาประเทศไทยมีขยะพลาสติกเกิดขึ้นประมาณ 12% ของปริมาณขยะที่เกิดขึ้นทั้งหมด หรือประมาณปีละ 2 ล้านตัน มีการนำขยะพลาสติกกลับไปใช้ประโยชน์เฉลี่ยประมาณปีละ 0.5 ล้านตัน ส่วนที่เหลือ 1.5 ล้านตัน ส่วนใหญ่เป็นพลาสติกแบบใช้ครั้งเดียว (Single-use plastics : SUP) อาทิ ถุงร้อน ถุงเย็น ถุงหิ้ว แก้วพลาสติก กล่องโฟมบรรจุอาหาร โดยไม่มีการนำกลับไปใช้ประโยชน์เข้าสู่ระบบเศรษฐกิจหมุนเวียน (Circular Economy) แม้พลาสติกจะมีอายุยาวนานแต่มีอายุการใช้งานระยะสั้นมาก โดยจะถูกทิ้งขยะมูลฝอยด้วยปริมาณและสัดส่วนที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ขยะพลาสติกเหล่านี้จะถูกนำไปฝังกลบรวมกับขยะมูลฝอยอื่น ๆ โดยทั่วไปแล้วขยะพลาสติกที่ความคงทนและสามารถทนต่อแรงอัดได้สูง จึงใช้พื้นที่ในการฝังกลบมากกว่าขยะมูลฝอยอื่น ๆ อีกทั้งยังใช้เวลาในการย่อยสลายนับร้อยปีทำให้ต้องสิ้นเปลืองงบประมาณและพื้นที่ฝังกลบ นอกจากนี้การทิ้งขว้างขยะพลาสติกกระจัดกระจายทั่วไป มักก่อให้เกิดปัญหาการอุดตันตามท่อระบายน้ำในเมืองทำให้เกิดปัญหาน้ำท่วมเมื่อฝนตกหนัก ปัญหาขยะลอยในแม่น้ำ ลำคลอง บางส่วนลงสู่ท้องทะเล ก่อให้เกิดปัญหาเศษขยะพลาสติกและไมโครพลาสติก ซึ่งเป็นปัญหามลพิษทางทะเลที่พบการแพร่กระจายในสิ่งแวดล้อมทางทะเลทั่วโลก ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศทางทะเล ห่วงโซ่อาหาร และการดำรงชีวิตของสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศ อีกทั้งยังแพร่กระจายอยู่ในหลายส่วนของสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการเข้าสู่ห่วงโซ่อาหารของมนุษย์ (กรมควบคุมมลพิษ, 2562) ด้วยเหตุนี้ ประเทศไทยจึงได้จัดทำ Roadmap การจัดการขยะพลาสติก พ.ศ. 2561 - 2573 โดยเป้าหมายสูงสุดของ Roadmap นี้คือการนำขยะพลาสติกเป้าหมายกลับมาใช้ประโยชน์ร้อยละ 100 ภายในปี 2570 ภายใต้ Roadmap นี้ได้แบ่งแผนปฏิบัติการออกเป็นทั้งหมด 3 ระยะด้วยกัน คือ ระยะที่ 1 (พ.ศ. 2561 - 2562) ระยะที่ 2 (พ.ศ. 2563 - 2565) และระยะที่ 3 (พ.ศ. 2566 - 2573) ทั้ง 3 ระยะนั้นจะดำเนินมาตรการลดการเกิดขยะพลาสติก

ณ แหล่งกำเนิด มาตรการลดเลิกใช้พลาสติก ณ ขั้นตอนการบริโภค และมาตรการจัดการขยะพลาสติกหลังการบริโภค หากประเทศไทยสามารถดำเนินการตาม Roadmap การจัดการขยะพลาสติก และแผนปฏิบัติการด้านการจัดการขยะพลาสติก พ.ศ. 2561 - 2573 ให้บรรลุได้ตามเป้าหมาย จะสามารถลดปริมาณขยะพลาสติกที่ต้องนำไปกำจัดได้ประมาณ 0.78 ล้านตันต่อปี และสามารถประหยัดงบประมาณในการจัดการขยะมูลฝอยได้ประมาณ 3,900 ล้านบาทต่อปี ซึ่งในการดำเนินงานให้บรรลุหมายนั้นต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคของประชาชนที่จะมีบทบาทอย่างมากตั้งแต่ต้นน้ำถึงปลายน้ำ ยกตัวอย่างเช่น การเลือกซื้อ เลือกใช้ผลิตภัณฑ์ที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมจนกระทั่งการส่งคืนซากเมื่อใช้งานเสร็จสิ้นแล้ว หรือแม้แต่การตัดวงจรการเกิดขยะโดยการลดการใช้ การใช้ซ้ำ เป็นต้น ซึ่งถือว่าเป็นภาคประชาชนมีส่วนสำคัญที่สามารถช่วยให้การขับเคลื่อนแผนปฏิบัติการนี้สำเร็จตามเป้าหมาย (วันวิศา ฐานังชะโน. 2564) ดังนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงมีความสำคัญเป็นอย่างมาก เพื่อนำไปกำหนดเป็นแนวทางในการจัดการขยะมูลฝอยได้อย่างมีประสิทธิภาพ และตามนโยบายของกระทรวงมหาดไทยส่งเสริมให้มีการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยเน้นให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอยในชุมชน เนื่องจากเล็งเห็นความสำคัญของประชาชนและส่งเสริมให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ รู้จักช่วยเหลือตนเอง ช่วยเหลือชุมชน และพระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2496 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 14) พ.ศ. 2562 มาตรา 50 (3) “บัญญัติไว้ว่ารักษาความสะอาดของถนน หรือทางเดินและที่สาธารณะ รวมทั้งการกำจัดมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล” ซึ่งเป็นอำนาจหน้าที่ที่เทศบาลตำบลต้องทำ และพระราชบัญญัติสาธารณสุข พ.ศ. 2535 และแก้ไขเพิ่มเติมถึง (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2560 หมวด 3 มาตรา 18 บัญญัติว่าการเก็บ ขน หรือกำจัดสิ่งปฏิกูลหรือมูลฝอยในเขตราชการส่วนท้องถิ่นใดให้เป็นอำนาจของราชการส่วนท้องถิ่นนั้น ในกรณีที่มีเหตุอันสมควรราชการส่วนท้องถิ่นอาจมอบให้บุคคลใดดำเนินการตามวรรคหนึ่งแทน ภายใต้การควบคุมดูแลของราชการส่วนท้องถิ่น หรืออาจอนุญาตให้บุคคลใดเป็นผู้ดำเนินการรับทำการเก็บ ขน หรือกำจัดสิ่งปฏิกูลหรือมูลฝอย และมาตรา 20 บัญญัติว่าเพื่อประโยชน์ในการรักษาความสะอาดและการจัดระเบียบในการเก็บ ขน และกำจัดสิ่งปฏิกูลหรือมูลฝอย ให้ราชการส่วนท้องถิ่นมีอำนาจออกข้อบัญญัติท้องถิ่นดังต่อไปนี้คือ ห้ามการถ่าย เท ทิ้ง หรือทำให้มีขึ้นในที่หรือทางสาธารณะซึ่งสิ่งปฏิกูล หรือมูลฝอย นอกจากในที่ที่ราชการส่วนท้องถิ่นจัดไว้ให้ (กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข, 2561)

ชุมชนบ้านด่อน ตำบลเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ ในปัจจุบันเป็นหน้าที่ความรับผิดชอบโดยตรงของเทศบาลตำบลเหนือ ซึ่งอัตราการเกิดขยะมูลฝอยของชุมชนบ้านด่อน ประมาณวันละ 25 ตัน (คณะกรรมการพัฒนาตำบลเหนือ. 2563) เนื่องจากชุมชนบ้านด่อนเป็นชุมชนขนาดใหญ่ จึงมีการขยายตัวอย่างรวดเร็วทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ส่งผลให้มีประชากรหนาแน่นสูง จากสถิติจำนวนประชากรตามทะเบียนราษฎร์ มีประชากรทั้งสิ้น 982 คน การขยายตัวและการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยีในขณะทั้งงบประมาณ รวมทั้งพื้นที่รองรับและกำจัดขยะมีอย่างจำกัด ทำให้ชุมชนบ้านด่อน ตำบลเหนือ ไม่สามารถกำจัดขยะมูลฝอยอย่างถูกหลักสุขาภิบาลได้ ยิ่งก่อให้เกิดปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อม ปัญหาแหล่งพาทะนำโรค และส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจ สังคม และสุขภาพอนามัยของประชาชนจากสถานการณ์ดังกล่าวข้างต้น

ทำให้ชุมชนบ้านต้นประสบกับปัญหาการจัดการมูลฝอยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งในด้านปัญหามลพิษจากขยะ ปัญหาความไม่เป็นระเบียบเรียบร้อยของชุมชน ปัญหาขาดความสมดุลทางนิเวศวิทยา เป็นต้น จากสถานการณ์ดังกล่าวผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจำเป็นต้องมีการดำเนินการจัดการให้ถูกวิธีและจะต้องมีการให้การศึกษาแก่ผู้ที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนให้มีความรู้และความเข้าใจในพิษภัยและอันตราย อันเกิดจากขยะมูลฝอยทั้งในด้านการเก็บรวบรวมขยะมูลฝอย การเก็บขนขยะมูลฝอย และการกำจัดขยะมูลฝอย เพื่อให้มีการปรับเปลี่ยนเจตคติ และพฤติกรรมที่ถูกต้องในการคัดแยก การกำจัดขยะและการจัดเก็บขนส่ง รวมทั้งการกำจัดที่ถูกต้อง และเหมาะสมต่อสภาพแวดล้อมของชุมชน ทั้งนี้เนื่องจากปัญหาขยะมูลฝอยเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นจากการกระทำของทุกคน จึงเป็นความรับผิดชอบของประชาชนทุกระดับ และหน่วยงานต่าง ๆ โดยประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนพัฒนาองค์ซึ่งในแผนพัฒนาได้กำหนดให้มีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การพัฒนาสิ่งแวดล้อม การรักษาความสะอาดของชุมชน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การพัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งการบริหารได้กำหนดแผนการบริการประชาชนเพื่อเป็นแนวทางในการบริหารงาน เพราะเทศบาลเป็นหน่วยงานที่เน้นการบริการประชาชนเป็นสำคัญอยู่แล้ว จึงมีความสนใจที่จะพัฒนารูปแบบการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนบ้านต้นตำบลเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ เพื่อเป็นแนวทางในการนำรูปแบบดังกล่าวไปใช้ในการบริหารงานด้านการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนเกิดจิตสำนึกในการรักษาความสะอาดของชุมชน ร่วมกับเทศบาลตำบลเหนือ รวมทั้งเทศบาลตำบลเหนือนำรูปแบบการจัดการขยะมูลฝอยเป็นข้อบัญญัติการจัดการขยะมูลฝอยของเทศบาลเพื่อปรับปรุงการการจัดการขยะมูลฝอยของเทศบาลและตอบสนองความต้องการของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนบ้านต้นตำบลเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์
2. เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนบ้านต้นตำบลเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์

วิธีการวิจัย

1. รูปแบบการวิจัย

วิธีการดำเนินการวิจัยฉบับนี้ จะใช้การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative) โดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

2. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการวิจัย คือ ประชาชนที่มีอายุ 18 ปีขึ้นไปที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านต้นตำบลเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ จำนวน 982 คน

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือ ประชาชนที่มีอายุ 18 ปีขึ้นไปที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านดอน ตำบลเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ จากจำนวนตัวแปรแฝง 3 ตัวแปร ได้แก่ การลดและซ่อมแซมใช้ใหม่จากขยะ การใช้ซ้ำและแปรรูปกลับมาใช้ใหม่จากขยะ และการหลีกเลี่ยงและปรับเปลี่ยนขยะ จำนวน 19 ตัวแปร หากพิจารณาตามเกณฑ์ของ Hair และ Schumacker สามารถคำนวณขนาดตัวอย่าง จำนวน 10 - 20 เท่าของจำนวนตัวแปรสังเกตได้ จะต้องไม่น้อยกว่า 190 - 380 ตัวอย่าง ผู้วิจัยได้แจกแบบสอบถามจำนวน 400 ชุด และได้แบบสอบถามกลับคืนมาที่ใช้ได้ จำนวน 285 ชุด จึงสอดคล้องตามเกณฑ์การคำนวณขนาดตัวอย่างข้างต้น (Hair, 2010 ; Whittaker & Schumacker, 2022)

3. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นแบบสอบถาม (Questionnaire) ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นตามกรอบแนวคิดของการศึกษา โดยแบ่งเนื้อหาและโครงสร้างของแบบสอบถาม ออกเป็น 3 ตอน คือ

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม มีลักษณะเป็นแบบตรวจสอบรายการ (Checklist)

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนบ้านดอน ตำบลเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ มีลักษณะเป็นมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) แบ่งเป็น 5 ระดับ ได้แก่ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย และน้อยที่สุด ทั้งหมด 3 ด้าน ได้แก่ ด้านการลดและซ่อมแซมใช้ใหม่จากขยะ ด้านการใช้ซ้ำและแปรรูปกลับมาใช้ใหม่จากขยะ และด้านการหลีกเลี่ยงและปรับเปลี่ยนขยะ

ตอนที่ 3 ประเด็นเพิ่มเติมของกลุ่มตัวอย่าง

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

4.1 ศึกษาหลักการ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

4.2 กำหนดขอบเขตคำถามให้ครอบคลุมกรอบแนวคิด และความมุ่งหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนบ้านดอน ตำบลเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ แล้วนำมาเป็นข้อมูลในการสร้างแบบสอบถาม

4.3 นำแบบสอบถามเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญ เพื่อพิจารณาความถูกต้องเหมาะสมของแบบสอบถาม

4.4 นำแบบสอบถามที่สร้างไปเสนอผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 ท่าน เพื่อตรวจสอบความถูกต้องในเชิงเนื้อหา ด้วยดัชนีความสอดคล้องระหว่างคำถามและวัตถุประสงค์ โดยมีค่าความสอดคล้องในแต่ละข้อ ตั้งแต่ 0.67 - 1.00

4.5 นำแบบสอบถามที่ผ่านการแก้ไขปรับปรุงเรียบร้อยแล้ว ไปทดลองใช้ (Try - out) เพื่อหาคุณภาพกับหัวหน้าครัวเรือนหรือตัวแทนครัวเรือนในชุมชนบ้านดอน ตำบลเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ ที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 30 คน นำแบบสัมภาษณ์มาปรับปรุงแก้ไขตามความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญอีกครั้ง เพื่อให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

4.6 นำแบบสอบถามที่ผ่านจากการตรวจสอบของผู้เชี่ยวชาญมาทดลองใช้ (Try Out) กับกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 30 คน เพื่อหาค่าความเชื่อมั่นโดยใช้วิธีหาค่าสัมประสิทธิ์อัลฟา (alpha-Coefficient) ตามวิธีของครอนบัค (Cronbach, 1951) ของข้อคำถามทั้งฉบับ เท่ากับ 0.734

4.7 นำแบบสอบถามมาวิเคราะห์หาค่าอำนาจจำแนกรายข้อ โดยใช้สัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างคะแนนของแต่ละข้อกับคะแนนรวม (Item Total Correlation) โดยวิธีหาค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน (Pearson Product Moment Correlation Coefficient) โดยใช้เกณฑ์พิจารณาข้อที่มีค่าอำนาจจำแนกตั้งแต่ 0.254 ถึง 0.437 (สมบัติ ห้ายเรือคำ, 2552) ซึ่งผ่านเกณฑ์ทุกข้อ

4.8 นำแบบสอบถามที่ได้ทำการแก้ไขโดยสมบูรณ์แล้วมาใช้กับกลุ่มตัวอย่างจริง

5. สถิติที่ใช้ในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้สถิติในการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

5.1 สถิติพื้นฐาน ได้แก่ ค่าความถี่ ร้อยละ คะแนนเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน ความเบ้ (Skewness) และความโด่ง (Kurtosis)

5.2 การวิเคราะห์ความสอดคล้องรูปแบบความสัมพันธ์เชิงสาเหตุกับข้อมูลเชิงประจักษ์โดยใช้การวิเคราะห์ตัวแบบโครงสร้างเชิงเส้น (Structural Equation Modeling: SEM) (Joreskog and Van, 1972 ; Joreskog and Sorbom, 1981) โดยพิจารณาค่าความกลมกลืนของโมเดลกับข้อมูลเชิงประจักษ์ด้วยค่าไคสแควร์กำลังสอง (Chi-Square Statistic) ค่าไคสแควร์กำลังสองสัมพัทธ์ (Relative Chi-Square) ค่าดัชนีวัดระดับความกลมกลืน (Goodness of Fit Index ; GFI) ค่าดัชนีวัดระดับความกลมกลืนที่ปรับแก้แล้ว (Adjusted Goodness of Fit Index : AGFI) ค่าดัชนีรากของกำลังสองเฉลี่ยของเศษ (Root Mean Squared Residual: RMR) ค่ารากของค่าเฉลี่ยกำลังสองของความคลาดเคลื่อนโดยประมาณ (Root Mean Squared Error of Approximation: RMSEA) และค่าดัชนีวัดความกลมกลืนเชิงเปรียบเทียบ (Comparative Fit Index: CFI) โดยทดสอบความสัมพันธ์ด้วยโปรแกรม Amos เพื่ออธิบายอิทธิพลเส้นทาง (Path Analysis) หรือปัจจัยเชิงสาเหตุโดยสมการเชิงโครงสร้าง

ผลการวิจัย

1.การวิเคราะห์ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนบ้านดอนตำบลเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์

1.1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ผลการวิเคราะห์แบบสอบถามเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง (ร้อยละ 60.00) ซึ่งมีอายุ 51 - 60 ปี (ร้อยละ 26.68) มีการศึกษาระดับประถมศึกษา (ร้อยละ 35.43) และส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป (ร้อยละ 30.87) และระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชน 11 - 15 ปี (ร้อยละ 24.58)

1.2 การวิเคราะห์ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนบ้านดอน โดยรวมและรายด้าน ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 2 การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนบ้านดอน โดยรวมและเป็นรายด้าน

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนบ้านดอน	$\bar{X}$	S.D.	ความหมาย
1. ด้านการลดและซ่อมแซมใช้ใหม่จากขยะ	4.22	0.27	มาก
2. ด้านการใช้ซ้ำและแปรรูปกลับมาใช้ใหม่จากขยะ	4.20	0.31	มาก
3. ด้านการหลีกเลี่ยงและปรับเปลี่ยนขยะ	4.25	0.33	มาก
รวม	4.22	0.30	มาก

จากตารางที่ 2 พบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนบ้านดอนโดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.22$, S.D = 0.30) เมื่อเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ด้านการหลีกเลี่ยงและปรับเปลี่ยนขยะอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.25$, S.D = 0.33) ด้านการลดและซ่อมแซมใช้ใหม่จากขยะอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.22$, S.D = 0.27) และด้านการใช้ซ้ำและแปรรูปกลับมาใช้ใหม่จากขยะอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.20$, S.D = 0.31) ตามลำดับ

2. การพัฒนารูปแบบการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนบ้านดอน ตำบลเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์

2.1 การตรวจสอบค่าความเบ้ และค่าความโด่งของข้อมูล

ลักษณะการกระจายของข้อมูลต้องกระจายแบบโค้งปกติ โดยค่าความเบ้ (Skewness) และค่าความโด่ง (Kurtosis) ไม่เกิน ± 2 ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ทำการตรวจสอบค่าความเบ้ (Skewness) และค่าความโด่ง (Kurtosis) ดังแสดงในตารางที่ 3

ตารางที่ 3 ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation : S.D.) ค่าความเบ้ (Skewness) และค่าความโด่ง (Kurtosis) ของตัวแปร

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนบ้านดอน	$\bar{X}$	S.D.	Skewness	Kurtosis
ด้านการลดและซ่อมแซมใช้ใหม่จากขยะ (RDP)				
A1 ท่านใช้ภาชนะใส่สิ่งของที่สามารใช้ซ้ำได้หลายครั้ง	4.25	0.73	-.427	-1.035
A2 ท่านใช้ตะกร้าใส่สิ่งของในการจ่ายตลาด	4.22	0.73	-.383	-1.080
A3 ท่านซื้อสินค้าที่ไม่ก่อให้เกิดขยะมากเกินไป	4.26	0.74	-.462	-1.071
A4 ท่านเลือกใช้อุปกรณ์ใส่สิ่งของมากกว่าถุงพลาสติก	4.25	0.74	-.441	-1.088
C1 ท่านซ่อมแซมผ้าปูที่นอนหรือปลอกหมอนที่ขาดชำรุด	4.22	0.75	-.408	-1.154

C2 ทานปะชุนเสื้อผ้าหรือกางเกงที่ขาด	4.25	0.73	-.432	-1.053
ด้านการใช้ซ้ำและแปรรูปกลับมาใช้ใหม่จากขยะ(RUJ)				
B1 ทานนำถุงพลาสติกที่ใช้แล้วกลับมาใช้ใหม่	4.20	0.75	-.356	-1.159
B2 ทานนำขวดพลาสติกมาทำความสะอาดแล้วใช้อีกครั้ง	4.21	0.74	-.364	-1.127
B3 ทานใช้น้ำซักผ้านำไปรดต้นไม้	4.28	0.71	-.470	-.931
B4 ทานนำกล่องลังหรือกล่องกระดาษกลับมาใช้เก็บของ	4.17	0.72	-.290	-1.072
D1 ทานนำเศษผ้ามาเป็นที่เช็ดเท้าหรือผ้าถูพื้น	4.16	0.78	-.292	-1.304
D2 ทานนำเสื้อผ้าเก่า ๆ มาทำเป็นผ้าเช็ดตัว	4.27	0.72	-.476	-1.001
ด้านการหลีกเลี่ยงและปรับเปลี่ยนขยะ(RCP)				
E1 ทานหลีกเลี่ยงการนำถุงพลาสติกที่ใช้แล้วไปใส่อาหารร้อนอีกครั้ง	4.17	0.77	-.320	-1.249
E2 ทานหลีกเลี่ยงการใช้ภาชนะประเภทโฟมในการใส่อาหาร	4.26	0.71	-.441	-.949
E3 ทานหลีกเลี่ยงการใช้กระป๋องสเปรย์ฆ่าแมลง	4.24	0.76	-.445	-1.172
C3 ทานซ่อมแซมเครื่องใช้ไฟฟ้าภายในบ้านกลับมาใช้อีกครั้ง	4.27	0.75	-.492	-1.085
C4 ทานซ่อมรองเท้าที่ขาดหรือสึกหรอก่อนที่จะไปซื้อคูใหม่	4.23	0.73	-.399	-1.048
D3 ทานนำขวดพลาสติกมาแปรรูปเป็นกระถางดอกไม้	4.22	0.77	-.416	-1.237
D4 ทานนำขยะเปียกหรือเศษอาหารไปแปรรูปเป็นปุ๋ยหมักชีวภาพ	4.27	0.74	-.496	-1.033

จากตารางที่ 3 เป็นการวิเคราะห์ข้อมูล ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของตัวแปร โดยนำข้อมูลดังกล่าวมาทดสอบคุณลักษณะของข้อมูลว่ามีการกระจายเป็นโค้งปกติหรือไม่ โดยทดสอบค่าสถิติความเบ้ (Skewness) และค่าความโด่ง (Kurtosis) ของตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย พบว่า ค่าความเบ้ และค่าความโด่งของตัวแปรทั้งหมดมีค่าความเบ้ไม่เกิน ± 2 (ค่าสูงสุดที่ได้เท่ากับ -.496) และค่าความโด่งไม่เกิน ± 2 (ค่าสูงสุดที่ได้เท่ากับ -1.304) ซึ่งถือว่าเป็นค่าที่อยู่ในเกณฑ์ที่ยอมรับได้ แสดงให้เห็นว่ายอดของโค้งของข้อมูลทั้งหมดมีการกระจายเป็นโค้งปกติ (Klin, 2005 อ้างใน กริช แรงสูงเนิน. 2554: น.54)

2.2 การวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร

การตรวจสอบความสัมพันธ์ของตัวแปรอิสระเพื่อทดสอบว่า ตัวแปรอิสระทั้งหมดมีความเป็นอิสระต่อกันหรือไม่ ผู้วิจัยวิเคราะห์โดยการหาค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร ดังแสดงในตารางที่ 4 – 6

ตารางที่ 4 ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรด้านการลดและซ่อมแซมใช้ใหม่จากขยะ (RDP)

ตัวแปร	RDP	A1	A2	A3	A4	C1	C2
RDP	1.000						
A1	.353*	1.000					
A2	.435*	.092*	1.000				
A3	.400*	-.049	.015	1.000			
A4	.437*	-.037	-.032	-.016	1.000		
C1	.417*	-.053	-.010	.044	.036	1.000	
C2	.416*	-.071	.013	-.016	.118*	-.014	1.000

หมายเหตุ * มีระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

จากตารางที่ 4 พบว่า ตัวแปรเชิงสาเหตุตัวแปรด้านการลดและซ่อมแซมใช้ใหม่จากขยะ (RDP) มีความสัมพันธ์อย่างมีระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์อยู่ระหว่าง -.071 ถึง .437 ซึ่งไม่มีตัวแปรคู่ใดมีความสัมพันธ์กันสูงเกิน 0.7 ขึ้นไป จึงสรุปได้ว่าตัวแปรด้านการลดและซ่อมแซมใช้ใหม่จากขยะไม่มีปัญหาการมีความสัมพันธ์ระหว่างกันสูงเกินไป

ตารางที่ 5 ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรด้านการใช้ซ้ำและแปรรูปกลับมาใช้ใหม่จากขยะ (RUJ)

ตัวแปร	RUJ	B1	B2	B3	B4	D1	D2
RUJ	1.000						
B1	.378*	1.000					
B2	.552*	.016	1.000				
B3	.386*	-.009	.041	1.000			
B4	.400*	-.125*	.021	.127*	1.000		
D1	.416*	-.014	.172	-.076	.005	1.000	
D2	.325*	.000	.049	-.089	-.020	-.122*	1.000

หมายเหตุ * มีระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

จากตารางที่ 5 พบว่า ตัวแปรเชิงสาเหตุตัวแปรด้านการใช้ซ้ำและแปรรูปกลับมาใช้ใหม่จากขยะ (RUJ) มีความสัมพันธ์อย่างมีระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์อยู่ระหว่าง -.125 ถึง .552 ซึ่งไม่มีตัวแปรคู่ใดมีความสัมพันธ์กันสูงเกิน 0.7 ขึ้นไป จึงสรุปได้ว่าตัวแปรด้านการใช้ซ้ำและแปรรูปกลับมาใช้ใหม่จากขยะไม่มีปัญหาการมีความสัมพันธ์ระหว่างกันสูงเกินไป

ตารางที่ 6 ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรด้านการหลีกเลี่ยงและปรับเปลี่ยนขยะ(RCP)

ตัวแปร	RCP	E1	E2	E3	C3	C4	D3	D4
RCP	1.000							
E1	.397*	1.000						
E2	.372*	.034	1.000					
E3	.360*	.040	-.009	1.000				
C3	.413*	-.005	.049	-.090	1.000			
C4	.408*	.031	.089	.105	-.046	1.000		
D3	.237*	-.056	-.160*	-.181*	.058	-.063	1.000	
D4	.424*	-.032	.026	.061	.112	-.024	-.023	1.000

หมายเหตุ * มีระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

จากตารางที่ 6 พบว่า ตัวแปรเชิงสาเหตุตัวแปรด้านการหลีกเลี่ยงและปรับเปลี่ยนขยะ (RCP) มีความสัมพันธ์อย่างมีระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์อยู่ระหว่าง -.181 ถึง .424 ซึ่งไม่มีตัวแปรคู่ใดมีความสัมพันธ์กันสูงเกิน 0.7 ขึ้นไป จึงสรุปได้ว่าตัวแปรด้านการหลีกเลี่ยงและปรับเปลี่ยนขยะไม่มีปัญหาการมีความสัมพันธ์ระหว่างกันสูงเกินไป

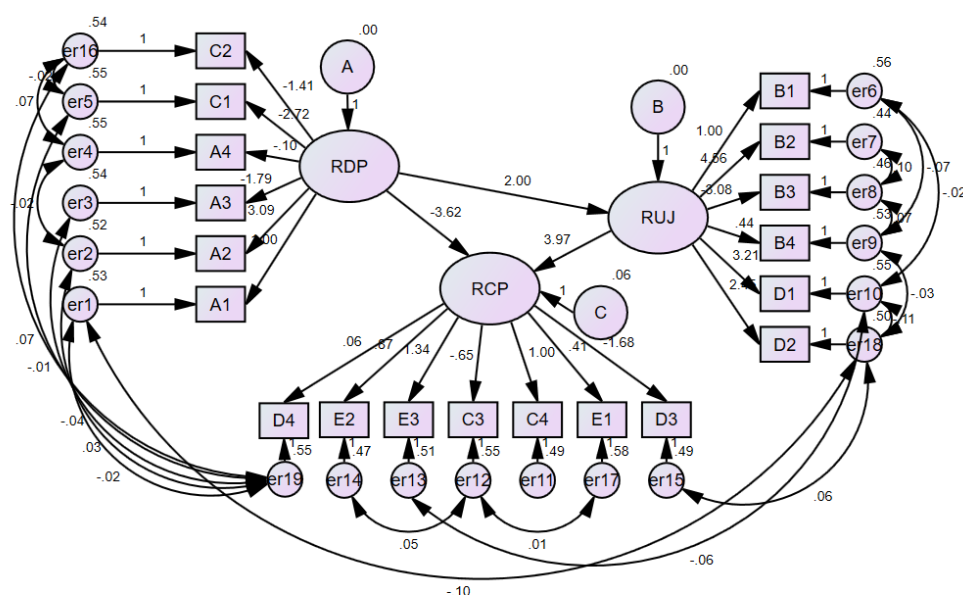
2.3 การทดสอบความสอดคล้องของโมเดลความสัมพันธ์เชิงสาเหตุกับข้อมูลเชิงประจักษ์

ผลการทดสอบความสอดคล้องรูปแบบการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนบ้านดอน ตำบลเหนือ อำเภอมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ สามารถแสดงในตารางที่ 7

ตารางที่ 7 ผลการทดสอบความสอดคล้องรูปแบบการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนบ้านดอน

ค่าสถิติที่ใช้ความสอดคล้อง	เกณฑ์การยอมรับ	ค่าที่ใช้จากผลการทดสอบ	ผลการพิจารณา
χ^2 p-value	ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ ($p > .05$)	$\chi^2 = 142.419$, $df = 120$ $p\text{-value} = .080$	ผ่านเกณฑ์
χ^2/df	มีค่าน้อยกว่า 2	1.187	ผ่านเกณฑ์
GFI	มีค่ามากกว่า .90	.949	ผ่านเกณฑ์
AGFI	มีค่ามากกว่า .90	.927	ผ่านเกณฑ์
RMR	มีค่าต่ำกว่า .05	.026	ผ่านเกณฑ์
RMSEA	มีค่าต่ำกว่า .05	.029	ผ่านเกณฑ์

จากตารางที่ 7 แสดงผลการทดสอบความสอดคล้องรูปแบบการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนบ้านดอนตามสมมติฐานการวิจัยมีความเหมาะสมกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์ พิจารณาได้จากค่าสถิติดังนี้ ค่าไคสแควร์ (χ^2) เท่ากับ 142.419, df = 120, p-value = .080 ค่าไคสแควร์สัมพัทธ์ (χ^2/df) เท่ากับ 1.187 ค่าดัชนีวัดความสอดคล้อง (GFI) เท่ากับ .949 ค่าดัชนีวัดความสอดคล้องที่ปรับแก้แล้ว (AGFI) เท่ากับ .927 ดัชนีรากที่สองของค่าเฉลี่ยกำลังสองของส่วนที่เหลือ (RMR) เท่ากับ .026 และดัชนีวัดความคลาดเคลื่อนในการประมาณค่าพารามิเตอร์ (RMSEA) เท่ากับ .029 จากค่าสถิติดังกล่าวข้างต้นทุกค่าผ่านเกณฑ์ที่กำหนด จึงสรุปได้ว่า โมเดลความสัมพันธ์เชิงสาเหตุตามสมมติฐานมีความเหมาะสมกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์ ดังแผนภาพที่ 1

Chi-Square =136.337 ; p-value = .334 ; df= 130 ; Relative Chi-Square=1.049 ; GFI = .952 ; AGFI = .931 ; RMSEA = .013 ; RMR = .027

ภาพที่ 1 รูปแบบการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนบ้านดอน ตำบลเหนือ อำเภอมือง จังหวัดกาฬสินธุ์

สรุป อภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

สรุป

1. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนบ้านดอนโดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.22$, S.D = 0.30) เมื่อเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ด้านการหลีกเลี่ยงและปรับเปลี่ยนขยะอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.25$, S.D = 0.33) ด้านการลดและซ่อมแซมใช้ใหม่จากขยะอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.22$, S.D = 0.27) และด้านการใช้ซ้ำและแปรรูปกลับมาใช้ใหม่จากขยะอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.20$, S.D = 0.31) ตามลำดับ

2. รูปแบบการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนบ้านดอน ตำบลเหนือ อำเภอมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ตามสมมติฐานการวิจัยมีความเหมาะสมกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์ พิจารณาได้จากค่าสถิติดังนี้ โดยผลการ

ทดสอบมีค่า Chi-Square เท่ากับ 142.419 ที่มีนัยสำคัญทางสถิติ ค่า p-value เท่ากับ 0.080 χ^2/df มีค่าเท่ากับ 1.187 ซึ่งใช้เกณฑ์น้อยกว่า 3 ดัชนีรากที่สองของค่าเฉลี่ยกำลังสองของส่วนที่เหลือ (RMR) มีค่าเท่ากับ 0.026 ค่ารากของค่าเฉลี่ยกำลังสองของความคลาดเคลื่อนโดยประมาณ (RMSEA) มีค่าเท่ากับ 0.029 ดัชนีวัดระดับความกลมกลืน (GFI) มีค่าเท่ากับ 0.949 ดัชนีวัดระดับความกลมกลืนที่ปรับแก้แล้ว (AGFI) มีค่าเท่ากับ 0.927 โดยจากผลการพิจารณาดัชนีเข้าเกณฑ์การวัดทุกเกณฑ์แสดงว่าโมเดลมีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิง

อภิปรายผลการวิจัย

1. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนบ้านดอนโดยรวมอยู่ในระดับมากเมื่อเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ดังนี้ 1) ด้านการหลีกเลี่ยงและปรับเปลี่ยนขยะ 2) ด้านการลดและซ่อมแซมใช้ใหม่จากขยะ และ 3) ด้านการใช้ซ้ำและแปรรูปกลับมาใช้ใหม่จากขยะ ตามลำดับซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของศดานนท์ วัตรธรรม และคณะ (2566) ได้ศึกษาการจัดการขยะมูลฝอยในครัวเรือน ในเขตเทศบาลเมืองเขารูปช้าง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา พบว่า ระดับการจัดการขยะมูลฝอยในครัวเรือนในเขตเทศบาลเมืองเขารูปช้าง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ด้านการหลีกเลี่ยงวัสดุที่จะสร้างปัญหาขยะ มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากที่สุด ทั้งนี้เนื่องจากว่าประชาชนในเขตเทศบาลเมืองเขารูปช้าง มีการตระหนักถึงวัสดุที่ใช้แล้วจะสร้างปัญหาขยะในอนาคต จึงพยายามที่จะลดการใช้และเทศบาลได้จัดรวบรวมให้หน่วยงานต่าง ๆ ในพื้นที่ เช่น สถาบันการศึกษา ตลาดนัด ร้านค้าต่าง ๆ ลดใช้พวกกล่องโฟม ถุงพลาสติก และส่งเสริมให้ใช้ถุงผ้าหรือถุงกระดาษเพิ่มขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของกิตติยา เสวตเวช (2566) ได้ศึกษาการจัดการขยะมูลฝอยแบบมีส่วนร่วมของประชาชนอำเภอเมืองอุดรดิษฐ์ จังหวัดอุดรดิษฐ์ พบว่า การมีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอยของประชาชนในเขตพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดอุดรดิษฐ์ พบว่า การมีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอยต้องมีการสร้างความเข้มแข็งในการจัดการขยะของชุมชนเพิ่มขึ้นอีกต้องเริ่มจากการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐ เอกชน และประชาชน เนื่องจากปัญหาการจัดการขยะมิได้เป็นหน้าที่ของใครคนใดคนหนึ่ง หากแต่เป็นหน้าที่ของทุกคนในชุมชน โดยควรมีมาตรการหรือโครงการ กิจกรรมต่าง ๆ ที่สร้างการตระหนักให้เกิดแก่ชุมชนท้องถิ่น การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของประชาชนเพราะพฤติกรรมคือการกระทำที่เกิดจากความเคยชินหรือเกิดจากลักษณะนิสัยที่กระทำเป็นประจำ ดังนั้น หากปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของประชาชนในการคัดแยกขยะ ทั้งขยะ และกำจัดขยะให้ถูกวิธีก็จะเป็นการลดปัญหาขยะในอนาคตได้

2. รูปแบบการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนบ้านดอน ตำบลเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ตามสมมติฐานการวิจัยมีความเหมาะสมกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์ พิจารณาได้จากค่าสถิติดังนี้ โดยผลการทดสอบมีค่า Chi-Square เท่ากับ 142.419 ที่มีนัยสำคัญทางสถิติ ค่า p-value เท่ากับ 0.080 χ^2/df มีค่าเท่ากับ 1.187 ซึ่งใช้เกณฑ์น้อยกว่า 3 ดัชนีรากที่สองของค่าเฉลี่ยกำลังสองของส่วนที่เหลือ (RMR) มีค่าเท่ากับ 0.026 ค่ารากของค่าเฉลี่ยกำลังสองของความคลาดเคลื่อนโดยประมาณ (RMSEA) มีค่าเท่ากับ 0.029 ดัชนีวัดระดับความกลมกลืน (GFI) มีค่าเท่ากับ 0.949 ดัชนีวัดระดับความกลมกลืนที่ปรับแก้แล้ว (AGFI) มีค่าเท่ากับ 0.927 โดยจากผลการพิจารณาดัชนีเข้าเกณฑ์การวัดทุกเกณฑ์แสดงว่าโมเดลมีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิง

ประจักษ์ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของสากล พรหมสถิตย์ (2566) ได้ศึกษาเกี่ยวกับโมเดลการจัดการขยะชุมชนเพื่อการพัฒนาสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนบ้านโนนสมบูรณ์ ตำบลหนองตา อำเภอมือง จังหวัดบุรีรัมย์ พบว่า องค์ประกอบทั้ง 3 ด้านบทบาทการบริหารจัดการขยะชุมชนบ้านโนนสมบูรณ์นั้น มีนัยสำคัญทั้ง 3 องค์ประกอบและโมเดลนั้นมีความกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์ โดยพิจารณาจากค่าดัชนีที่ผ่านเกณฑ์ทุกค่า คือ มีค่าไคกำลังสอง (χ^2) เท่ากับ 1738.627 มีดัชนีวัดระดับความน่าจะเป็น (P-value) เท่ากับ 0.000 ที่องศาเสรี (df) เท่ากับ 489 ค่าดัชนีวัดระดับความกลมกลืน GFI เท่ากับ 0.882 ค่าดัชนีวัดระดับความกลมกลืนที่ปรับแก้ AGFI เท่ากับ 0.951 ค่ารากเฉลี่ยกำลังสองของเศษเหลือในรูปของคะแนนมาตรฐาน SRMR เท่ากับ 0.052 และค่ารากเฉลี่ยกำลังสองของความคลาดเคลื่อน RMSEA เท่ากับ 0.033 ซึ่งค่าสถิติมีความเหมาะสมและยังสอดคล้องกับมูลนิธิสถาบันสิ่งแวดล้อมไทย (2567) กล่าวว่า การพัฒนาโมเดลความร่วมมือบริหารจัดการมูลฝอยและพลาสติกเกาะลันตาด้วยแนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียน (Circular Economy) ซึ่งเป็นรูปแบบการบริหารจัดการมูลฝอยและพลาสติกด้วยแนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียน โดยริเริ่มและดำเนินการปฏิบัติในการจัดการมูลฝอยและพลาสติกที่หลากหลาย มีเป้าหมายเพื่อช่วยแก้ปัญหาขยะของพื้นที่และลดปริมาณขยะกำจัดยังหลุมฝังกลบ หมุนเวียนใช้ประโยชน์ทรัพยากรและวัสดุให้คุ้มค่าและมีประสิทธิภาพมากขึ้น มีการวิเคราะห์ภาคีต่าง ๆ โดยยึดหลักการจัดการมูลฝอยและเศรษฐกิจหมุนเวียน ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้และขยายผลการปฏิบัติในพื้นที่อื่น ๆ ให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและบริบทของพื้นที่

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. เทศบาลตำบลเหนือควรส่งเสริมการจัดกิจกรรมต้นแบบหรืออบรมเชิงปฏิบัติการที่เป็นรูปธรรมในชุมชนนำร่องแล้วขยายกิจกรรมต้นแบบไปสู่ชุมชนอื่น ๆ ต่อไป

2. เทศบาลตำบลเหนือควรจัดเวทีประชาคมร่วมกันถอดบทเรียนการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนอย่างเป็นรูปธรรมตามแนวทางการวิเคราะห์ตนเอง (SWOT Analysis) เพื่อนำปัจจัยที่ได้จากการวิเคราะห์และสังเคราะห์ไปสร้างรูปแบบการจัดการขยะมูลฝอยที่เป็นระบบให้การดำเนินงานมีความสำเร็จตามเป้าหมาย

3. เทศบาลตำบลเหนือควรจัดกิจกรรมรณรงค์ประชาสัมพันธ์เพื่อให้ประชาชนมีความรู้ ความเข้าใจ เกิดการตื่นตัว และตระหนักถึงความสำคัญของปัญหาของขยะมูลฝอย เช่น การเดิน การรณรงค์และประชาสัมพันธ์ การแจกแผ่นพับให้ความรู้การจัดการขยะมูลฝอย เป็นต้น

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาปัญหาการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชน เพื่อทราบถึงความต้องการและปัญหาการจัดการขยะมูลฝอยจากต้นทาง เพื่อได้เป็นข้อมูลสำคัญของเทศบาล สามารถนำไปปรับปรุงวิธีการบริหารจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

2. ควรศึกษาปัจจัยอื่น ๆ ที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมเนื้อหาที่ศึกษามากยิ่งขึ้น

3. ควรศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนในพื้นที่อื่นและในหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อสามารถนำผลการศึกษาไปเป็นแนวทางในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข. (2561). *คู่มือพระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. 2535 และแก้ไขเพิ่มเติม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.

กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, กรมควบคุมมลพิษ. (2562). (ร่าง) Roadmap การจัดการขยะพลาสติก พ.ศ. 2561 - 2573 และ (ร่าง) แผนปฏิบัติการด้านการจัดการขยะ พลาสติก พ.ศ. 2561 - 2565. สืบค้นเมื่อ 17 กุมภาพันธ์ 2567, เข้าถึงได้จาก http://www.pcd.go.th/Info_serv/File/17-09-62/40.pdf.

กิตติยา เสวตเวช. (2566). *การจัดการขยะมูลฝอยแบบมีส่วนร่วมของประชาชนอำเภอเมืองอุดรดิตถ์ จังหวัดอุดรดิตถ์*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต). อุดรดิตถ์. มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์.

คณะกรรมการพัฒนาตำบลเหนือ. (2563). *รายงานติดตามและประเมินผลแผนพัฒนาท้องถิ่น ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2563*. สืบค้นเมื่อ 17 กุมภาพันธ์ 2567, เข้าถึงได้จาก <https://nua.go.th/public/list/data/datacategory/catid/6/menu/1196/>.

มูลนิธิสถาบันสิ่งแวดล้อมไทย. (2567). *การพัฒนาโมเดลความร่วมมือบริหารจัดการมูลฝอยและพลาสติกเกาะลันตาด้วยแนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สื่อตะวัน.

วันวิศา ฐานังชะโน. (2564). *ปัญหาและแนวทางการจัดการขยะของประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ.

ศดานนท์ วัตรธรรม และคณะ. (2566). การจัดการขยะมูลฝอยในครัวเรือน ในเขตเทศบาลเมืองเขารูปช้าง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา*. 5(2): 1-32.

สากล พรหมสกลิต. (2566). โมเดลการจัดการขยะชุมชนเพื่อการพัฒนาสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนบ้านโนนสมบูรณ์ ตำบลหนองตาด อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์. *วารสารมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์*. 14(2): 45-60.

Cronbach, L. J. (1951). Coefficient Alpha and the Internal Structure of Tests. *Psychometrika*, 16(3), 297-334.

Hair, J. F. (2010). *Multivariate Data Analysis*. United States : Prentice Hall.

- Joreskog, G., and Sorbom, D. (1981). *LISREL: Analysis Structural Relationship by Method of Maximum Likelihood (Version V)*. Chicago: National educational resources, Inc.
- Joreskog, G., and Van, M. (1972). LISREL: A general computer program for estimating a linear structural equation system involving multiple indicators of unmeasured variables (RB-72-56). *Journal of Social Sciences*, 3(11), 319-326.
- Whittaker, T. A. & Schumacker, R. E. (2022). *A beginner's guide to structural equation modeling*. (5th ed). New York : Routledge. doi:10.4324/9781003044017.

บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและการบูรณาการภาคีเครือข่าย

ในการเสริมพลังผู้สูงอายุ: กรณีศึกษาจังหวัดพิษณุโลก

The Role of Local Administrative Organizations and Collaborative Network Integration in Elderly Empowerment: A Case Study of Phitsanulok Province

Received: 27/02/2568

Revised: 25/06/2568

Accepted: 26/06/2568

ชนิดาภา ชลอมวงษ์¹ และภัทรพิมพ์ ทองวัน²

Chanidapha Chalorwong¹ and Phatrapim Thongwan²

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการเสริมพลังผู้สูงอายุขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และวิเคราะห์การบูรณาการเครือข่ายภาคีในการพัฒนาระบบการดูแลผู้สูงอายุอย่างยั่งยืนในจังหวัดพิษณุโลก ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลหลัก 15 คน ประกอบด้วยเจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล อาสาสมัครสาธารณสุข และผู้นำชุมชน รวมถึงการวิเคราะห์เอกสารนโยบายที่เกี่ยวข้อง ผลการวิจัยพบว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีบทบาทสำคัญในสามมิติหลัก ได้แก่ การจัดสวัสดิการและบริการทางสังคม การสนับสนุนกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพ และการสร้างโอกาสในการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในกิจกรรมชุมชน อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานยังเผชิญข้อจำกัดด้านงบประมาณ โครงสร้างการบริหาร และกลไกความร่วมมือระหว่างภาคีเครือข่าย การบูรณาการภาคีเครือข่ายต้องอาศัยองค์ประกอบสี่ประการ คือ การพัฒนาโครงสร้างความร่วมมือ การเสริมสร้างความสัมพันธ์และความไว้วางใจ การใช้ทรัพยากรร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ และการพัฒนาแนวทางการบริหารจัดการที่ยั่งยืน ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายประกอบด้วย การพัฒนาระบบงบประมาณเพื่อสนับสนุนโครงการดูแลผู้สูงอายุ การจัดตั้งระบบติดตามและประเมินผลที่มีประสิทธิภาพ การสร้างคณะกรรมการบูรณาการด้านผู้สูงอายุในระดับพื้นที่ และการพัฒนาระบบเครือข่ายสุขภาพผู้สูงอายุด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศ

คำสำคัญ: องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น, การเสริมพลังผู้สูงอายุ, การบูรณาการภาคีเครือข่าย

ABSTRACT

This study aims to examine the approaches of local administrative organizations in elderly empowerment and analyze collaborative network integration in developing sustainable elderly care systems in Phitsanulok Province. The qualitative research methodology employed in-depth interviews with 15 key informants, including local

¹⁻² อาจารย์สาขาวิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม ประเทศไทย

¹⁻² Lecturer, Department of Political Science, Faculty of Social Sciences and Local Development, Pibulsongkram Rajabhat University, Thailand

*Email: chanidapha.c@psru.ac.th

administrative organization officials, sub-district health promoting hospital staff, village health volunteers, and community leaders, along with policy document analysis. The findings reveal that local administrative organizations play crucial roles in three main dimensions: providing social welfare and services, supporting health promotion activities, and creating opportunities for elderly participation in community activities. However, operations face limitations in budget allocation, administrative structure, and collaborative mechanisms among network partners. Collaborative network integration requires four essential components: developing cooperation structures, strengthening relationships and trust, efficient resource sharing, and developing sustainable management approaches. Policy recommendations include developing budget systems to support elderly care projects, establishing effective monitoring and evaluation systems, creating integrated elderly care committees at the local level, and developing elderly health networks through information technology. The study contributes to understanding the complexities of elderly empowerment at the local level and provides practical guidelines for sustainable elderly care system development that can be adapted to other provinces in Thailand.

Keywords: Local Administrative Organizations, Elderly Empowerment, Collaborative Network Integration

บทนำ

ประเทศไทยกำลังก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์ (Super-Aged Society) โดยคาดการณ์ว่าในปี พ.ศ. 2583 จะมีประชากรผู้สูงอายุ (อายุ 60 ปีขึ้นไป) เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 31.37 ของประชากรทั้งหมด (Statista, 2024) สถานการณ์ดังกล่าวสะท้อนถึงความจำเป็นเร่งด่วนในการปรับตัวเชิงนโยบายและการพัฒนากลไกการดูแลผู้สูงอายุให้มีความสอดคล้องกับโครงสร้างประชากรที่เปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับท้องถิ่นที่ต้องแบกรับภาระในการจัดบริการสาธารณะและสวัสดิการให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้สูงอายุ (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2564)

จังหวัดพิษณุโลกเป็นหนึ่งในพื้นที่ที่กำลังเผชิญกับปรากฏการณ์ดังกล่าว โดยจังหวัดพิษณุโลกมีประชากรทั้งหมดประมาณ 840,000 คน ณ ปี พ.ศ. 2567 (City Population, 2024) และมีประชากรสูงอายุคิดเป็นร้อยละ 20.65 ของประชากรทั้งหมด (ศูนย์อนามัยที่ 2 พิษณุโลก, 2565) ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นเร่งด่วนในการพัฒนาแนวทางการเสริมพลัง (Empowerment) ให้กับผู้สูงอายุเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่า มีส่วนร่วมในสังคม และลดการพึ่งพาภาครัฐในระยะยาว ทั้งนี้ แนวทางการเสริมพลังดังกล่าวจำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนจากกลไกของ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ในฐานะหน่วยงานหลักที่รับผิดชอบด้านการบริหารและพัฒนาท้องถิ่น รวมถึงมีบทบาทสำคัญในการจัดบริการสาธารณะและสวัสดิการ

สังคมในระดับพื้นที่ อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานขององค์กรท้องถิ่นเพียงลำพังไม่สามารถตอบสนองความต้องการของผู้สูงอายุได้อย่างครบถ้วนและมีประสิทธิภาพ จำเป็นต้องอาศัยการบูรณาการภาคีเครือข่าย (Collaborative Networks Integration) ระหว่างหน่วยงานรัฐ องค์กรภาคเอกชน และภาคประชาสังคม เพื่อร่วมกันพัฒนาโครงสร้างการดูแลที่เข้มแข็ง ครอบคลุม และยั่งยืน โดยการบูรณาการดังกล่าวจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการใช้ทรัพยากร ลดความซ้ำซ้อนของการให้บริการ และสร้างระบบการดูแลที่สามารถตอบสนองความต้องการที่หลากหลายของผู้สูงอายุได้อย่างเหมาะสม (Bureau of Policy and Strategy, 2014)

ภายใต้บริบทดังกล่าว แนวคิด “การเสริมพลังผู้สูงอายุ” (Elderly Empowerment) จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง โดยบทความนี้เน้นการเสริมพลังผู้สูงอายุว่าครอบคลุม 3 มิติหลัก ได้แก่ (1) การเข้าถึงสวัสดิการพื้นฐาน อย่างเหมาะสมและทั่วถึง เช่น เบี้ยยังชีพ การช่วยเหลือฉุกเฉิน (2) การได้รับการส่งเสริมสุขภาพ ทั้งในด้านการป้องกัน รักษา และฟื้นฟูที่เหมาะสมกับวัย และ (3) การมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชนและกระบวนการตัดสินใจ ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของตนเอง ซึ่งส่งผลต่อความรู้สึกเป็นเจ้าของ ความภาคภูมิใจ และคุณค่าในตนเอง อย่างไรก็ตาม การเสริมพลังในทั้งสามมิติดังกล่าว ไม่สามารถดำเนินการโดยองค์กรใดองค์กรหนึ่งเพียงลำพัง หากแต่ต้องอาศัยการบูรณาการความร่วมมือของภาคีเครือข่ายอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ซึ่งมีบทบาทสำคัญในฐานะหน่วยงานใกล้ชิดประชาชนและรับผิดชอบโดยตรงด้านการบริหารท้องถิ่น ร่วมกับภาคีเครือข่าย อาทิ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.) อสม. ชมรมผู้สูงอายุ วัด และหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

แม้ว่าที่ผ่านมาได้มีความพยายามในการพัฒนาแนวทางการบูรณาการเครือข่ายเพื่อดูแลผู้สูงอายุในระดับพื้นที่ แต่การดำเนินงานยังเผชิญกับข้อจำกัดหลายประการที่จำเป็นต้องได้รับการแก้ไข ได้แก่ (1) การขาดกลไกการบูรณาการอย่างเป็นระบบ ซึ่งทำให้การทำงานระหว่างหน่วยงานยังคงเป็นลักษณะของการดำเนินงานแบบแยกส่วน (Fragmented Efforts) ส่งผลให้ขาดประสิทธิภาพในการให้บริการ เกิดความซ้ำซ้อน และไม่สามารถใช้ทรัพยากรได้อย่างคุ้มค่า (อิทธิรัตน์ ราศิริ และอาจินต์ สงทับ, 2561) (2) ข้อจำกัดด้านทรัพยากรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทั้งงบประมาณ บุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญด้านการดูแลผู้สูงอายุ และโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นต่อการจัดบริการด้านสุขภาพและสวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุ ซึ่งส่งผลให้การให้บริการยังไม่สามารถครอบคลุมและตอบสนองความต้องการได้อย่างเต็มศักยภาพ (สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดพิษณุโลก, 2563) (3) การมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคมยังไม่เข้มแข็งและต่อเนื่อง แม้ว่าชุมชนจะมีบทบาทสำคัญในการดูแลผู้สูงอายุตามวัฒนธรรมไทย แต่แรงจูงใจ ความชัดเจนในบทบาทหน้าที่ และกลไกการสนับสนุนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมยังมีข้อจำกัด ทำให้ศักยภาพของชุมชนในการดูแลผู้สูงอายุไม่ได้รับการพัฒนาอย่างเต็มที่ (Ekadinata, Hsu, Chuang & Chao, 2023)

จากบริบทและข้อท้าทายดังกล่าว การศึกษานี้มุ่งศึกษากลไกและแนวทางการบูรณาการภาคีเครือข่ายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการเสริมพลังให้กับผู้สูงอายุ มุ่งเน้นการวิเคราะห์บทบาทขององค์กร

ปกครองส่วนท้องถิ่นในการเสริมพลังผู้สูงอายุในจังหวัดพิษณุโลก ตลอดจนแนวทางการพัฒนาระบบดูแลที่ยั่งยืนในบริบทของจังหวัดพิษณุโลก

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาแนวทางการเสริมพลังผู้สูงอายุขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดพิษณุโลก
2. เพื่อวิเคราะห์การบูรณาการเครือข่ายภาคีในการพัฒนาระบบการดูแลผู้สูงอายุอย่างยั่งยืน

วิธีการวิจัย

การศึกษานี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งเหมาะสมกับการสำรวจและทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีความซับซ้อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของการบริหารจัดการภาครัฐระดับท้องถิ่น และการบูรณาการภาคีเครือข่ายเพื่อดูแลผู้สูงอายุ วัตถุประสงค์หลักของการวิจัย คือ เพื่อวิเคราะห์แนวทางการดำเนินงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการเสริมพลังให้กับผู้สูงอายุ และเพื่อเสนอแนวทางการบูรณาการภาคีเครือข่ายในการสร้างระบบการดูแลผู้สูงอายุที่มีความเข้มแข็งและยั่งยืนในระดับพื้นที่ โดยการวิจัยนี้อยู่ในขอบข่ายของการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยอาศัยการศึกษาในเชิงลึกผ่านแหล่งข้อมูลหลัก (Primary Data) และแหล่งข้อมูลรอง (Secondary Data) เพื่อให้เข้าใจถึงบริบท โครงสร้าง และกลไกการบริหารจัดการขององค์กรท้องถิ่น รวมถึงเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกับการดูแลผู้สูงอายุในระดับพื้นที่ โดยเน้นการแสวงหาความหมาย และการตีความจากประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูลหลัก

กลุ่มเป้าหมายในการให้ข้อมูลหลัก การเลือกพื้นที่ศึกษาใช้หลักการพิจารณาจากความหลากหลายของบริบทการดำเนินงานท้องถิ่นที่มีโครงการหรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการดูแลผู้สูงอายุ โดยเน้นพื้นที่ที่มีรูปแบบความร่วมมือของภาคีเครือข่ายอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งกลุ่มเป้าหมายในการให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ถูกคัดเลือกด้วยวิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ซึ่งมุ่งเน้นผู้ที่มีความรู้ประสบการณ์ และมีบทบาทโดยตรงต่อการดำเนินงานด้านการส่งเสริมและดูแลผู้สูงอายุ แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มหลัก ดังนี้ 1) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ได้แก่ ผู้บริหารท้องถิ่น (นายกเทศมนตรี/นายกองค์การบริหารส่วนตำบล) สมาชิกสภาท้องถิ่น เจ้าหน้าที่ฝ่ายพัฒนาชุมชน เจ้าหน้าที่กองสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม เจ้าหน้าที่บริหารงานสาธารณสุข ซึ่งผู้ให้ข้อมูลกลุ่มนี้มีบทบาทในการกำหนดนโยบาย การจัดสรรทรัพยากร และการขับเคลื่อนโครงการที่เกี่ยวข้องกับการดูแลผู้สูงอายุในระดับพื้นที่ และ 2) กลุ่มภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกับการดูแลผู้สูงอายุ ได้แก่ เจ้าหน้าที่จากโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.) อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) แกนนำชมรมผู้สูงอายุ เจ้าหน้าที่หรืออาสาสมัครจากศูนย์พัฒนาและฟื้นฟูคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ซึ่งกลุ่มนี้มีบทบาทในการดำเนินงานภาคสนาม สนับสนุนด้านบริการสุขภาพ การส่งเสริมกิจกรรมทางสังคม และการพัฒนาศักยภาพของผู้สูงอายุอย่างต่อเนื่อง

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล การเก็บรวบรวมข้อมูลใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) เป็นแนวคำถามกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview Guide) เครื่องมือคำถามสำหรับการ

สัมภาษณ์มี ทั้งหมด 2 ชุด โดยแยกตามลักษณะของกลุ่มเป้าหมาย คือ ชุดที่ 1 สำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชุดที่ 2 สำหรับภาคีเครือข่ายที่มีบทบาทในการดูแลผู้สูงอายุ คำถามแต่ละชุดจะมีเนื้อหาคล้ายกันในภาพรวม แต่จะปรับให้เหมาะสมกับบทบาท หน้าที่ และประสบการณ์ของแต่ละกลุ่ม เช่น กลุ่ม อบท. จะเน้นเรื่องการกำหนดนโยบาย กลยุทธ์ และการจัดการทรัพยากร กลุ่มภาคีเครือข่ายจะเน้นในด้านการให้บริการ การประสานงาน และข้อจำกัดในการปฏิบัติงาน โดยข้อคำถามสร้างขึ้นจากการทบทวนวรรณกรรม และแนวคิดทางทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ แนวคิดการบริหารภาครัฐแนวใหม่ (New Public Management: NPM) แนวคิดการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคม (Public Participation) แนวคิดการบูรณาการเครือข่าย (Collaborative Governance) โดยแนวคำถามมุ่งเน้นไปที่ประเด็นต่าง ๆ ได้แก่ บทบาทและความรับผิดชอบของแต่ละองค์กรในการดูแลผู้สูงอายุ กลไกการเชื่อมโยงและการประสานความร่วมมือของภาคีเครือข่าย ความท้าทาย อุปสรรค และโอกาสในการดำเนินงาน แนวทางหรือข้อเสนอในการพัฒนาระบบการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ นอกจากการสัมภาษณ์ ยังมีการใช้ การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยการวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้อง เช่น แผนพัฒนาท้องถิ่น รายงานผลการดำเนินงานของ อบท. เอกสารนโยบายระดับประเทศและจังหวัด รวมถึงงานวิจัยหรือบทความวิชาการที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ

กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลใช้ การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) โดยอาศัยวิธีการวิเคราะห์แบบมีระบบ (Systematic Thematic Analysis) ซึ่งครอบคลุมกระบวนการดังนี้ 1) การถอดความ (Transcription) ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ทั้งหมดจะถูกถอดคำพูดอย่างละเอียด เพื่อให้สามารถวิเคราะห์เนื้อหาได้อย่างถูกต้อง 2) การเข้ารหัสข้อมูล (Coding) ทำการกำหนดรหัสหรือหมวดหมู่ที่สะท้อนประเด็นหรืออิทธิพลที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย 3) การจัดกลุ่มและตีความ (Thematic Categorization) ข้อมูลจะถูกจัดกลุ่มตามประเด็นสำคัญ เช่น บทบาทของ อบท. ในการส่งเสริมผู้สูงอายุ กลไกการบูรณาการระหว่างหน่วยงาน ปัจจัยเอื้อ/ขัดขวางการทำงานร่วมกัน การมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับพื้นที่ 4) การเชื่อมโยงข้อมูลกับทฤษฎี ผลการวิเคราะห์จะถูกนำไปเปรียบเทียบกับกรอบแนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย เพื่ออธิบายหรือสังเคราะห์ข้อค้นพบในเชิงลึก 5) การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล (Data Validation) ด้วยวิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) โดยเปรียบเทียบข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ และสอบทานกับผู้ให้ข้อมูลบางราย (Member Checking) เพื่อยืนยันความถูกต้อง

ผลการวิจัย

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อบท.) มีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการและพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในระดับพื้นที่ โดยผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า บทบาทของอบท. สามารถจำแนกออกเป็นสามมิติหลักได้แก่ (1) การจัดสวัสดิการและบริการทางสังคม (2) การสนับสนุนกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพ และ (3) การสร้างโอกาสในการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในกิจกรรมชุมชน ซึ่งแต่ละมิติสะท้อนถึงความสำคัญของอบท. ในฐานะหน่วยงานหลักที่เชื่อมโยงกับกลไกภาคีเครือข่าย ทั้งในเชิงนโยบายและการปฏิบัติ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีแนวทางในการดำเนินงานที่ครอบคลุมและหลากหลาย แต่ประสิทธิภาพของการดำเนินงานยังคงถูกจำกัดโดย

ปัจจัยด้านงบประมาณ ขีดความสามารถของบุคลากร และโครงสร้างการบริหารที่ยังไม่สามารถบูรณาการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ในประเด็นของการจัดสวัสดิการและบริการทางสังคม อปท. มีหน้าที่ในการดูแลและส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุผ่านกลไกการให้บริการสวัสดิการ เช่น การให้เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ การจัดทำโครงการบ้านพักผู้สูงอายุ และการพัฒนาศูนย์บริการผู้สูงอายุในระดับชุมชน โดยเฉพาะการพัฒนาให้ศูนย์เหล่านี้เป็นพื้นที่กลางในการเชื่อมโยงบริการด้านสุขภาพและกิจกรรมชุมชน เพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถเข้าถึงบริการได้อย่างทั่วถึง อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดด้านงบประมาณและบุคลากรยังคงเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการให้บริการที่มีคุณภาพ สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดพิษณุโลก (2563) ระบุว่า อปท. หลายแห่งยังคงขาดงบประมาณที่เพียงพอสำหรับการดำเนินโครงการที่มีคุณภาพและต่อเนื่อง โดยเฉพาะในเขตชนบทที่มีข้อจำกัดด้านโครงสร้างพื้นฐาน Sansone & Zhu (2020) นำชุดข้อมูลประชากรและสวัสดิการระดับประเทศของออสเตรเลีย มาพัฒนาระบบเตือนล่วงหน้า (early warning) โดยใช้ Machine Learning ซึ่งสามารถคาดการณ์ความต้องการใช้สวัสดิการในอนาคต (4 ปี) ได้แม่นยำกว่าแบบ heuristics และช่วยประหยัดงบประมาณโดยไม่ต้องเพิ่มต้นทุนให้เจ้าหน้าที่ ดังนั้น แนวทางหนึ่งที่สามารถช่วยเสริมประสิทธิภาพของ อปท. ในด้านนี้ คือ การจัดตั้งกองทุนผู้สูงอายุในระดับท้องถิ่น ที่มีแหล่งเงินทุนจากหลายภาคส่วน เช่น ภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรการกุศล เพื่อสนับสนุนการจัดบริการที่มีความต่อเนื่องและตอบสนองต่อความต้องการที่หลากหลายของผู้สูงอายุในแต่ละพื้นที่

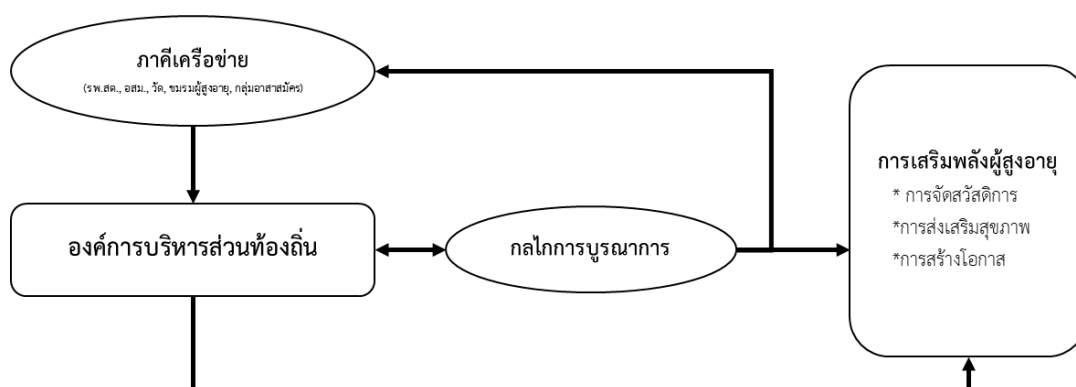
ในมิติของการสนับสนุนกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพ อปท. มีบทบาทสำคัญในการทำงานร่วมกับหน่วยงานด้านสาธารณสุข เช่น โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล (รพ.สต.) และอาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน (อสม.) ในการจัดทำโครงการที่เน้นการส่งเสริมสุขภาพ เช่น การสนับสนุนโรงเรียนผู้สูงอายุ กิจกรรมออกกำลังกาย และโครงการสุขภาพเชิงป้องกัน โดยเฉพาะโครงการที่สอดคล้องกับแนวทางของระบบสุขภาพชุมชน อย่างไรก็ตาม อุปสรรคสำคัญคือ การขาดกลไกการประสานงานที่มีประสิทธิภาพระหว่างอปท. และหน่วยงานด้านสุขภาพ ทำให้การดำเนินงานมักขาดความต่อเนื่องและไม่มีทิศทางที่ชัดเจน Kajornbun (2023) ชี้ให้เห็นว่า การบูรณาการระหว่างอปท. และหน่วยงานสาธารณสุขจำเป็นต้องมีโครงสร้างความร่วมมือที่มั่นคง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ที่มีความต้องการด้านการดูแลสุขภาพสูง แนวทางหนึ่งที่สามารถช่วยให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น คือ การจัดตั้งศูนย์กลางสุขภาพระดับชุมชน (Community Health Hub) ที่มี อปท. ทำหน้าที่เป็นกลไกหลักในการบริหารจัดการ และเป็นศูนย์กลางในการเชื่อมโยงทรัพยากรจากทุกภาคส่วน

ในด้านการสร้างโอกาสในการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในกิจกรรมชุมชน อปท. มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีบทบาทในสังคมผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุ การสนับสนุนโครงการฝึกอบรมเพื่อเสริมสร้างทักษะ และการส่งเสริมอาชีพหลังเกษียณ อย่างไรก็ตาม อุปสรรคสำคัญที่พบคือ การขาดช่องทางการเข้าถึงข้อมูลและการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ชนบทที่โครงสร้างการสื่อสารยังไม่สามารถเข้าถึงกลุ่มผู้สูงอายุได้อย่างทั่วถึง การศึกษาของ Hanson (2003) ระบุว่า โครงสร้างทาง

สังคมและครอบครัวที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อระดับการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุ โดยเฉพาะในบริบทของสังคมไทยที่มีแนวโน้มของครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น ซึ่งส่งผลให้ผู้สูงอายุจำนวนมากต้องอาศัยอยู่เพียงลำพังและมีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมลดลง แนวทางหนึ่งที่สามารถช่วยแก้ไขปัญหานี้ได้ คือ การพัฒนาเครือข่ายอาสาสมัครชุมชนที่ทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการประสานงานระหว่างผู้สูงอายุและหน่วยงานภาครัฐ ตลอดจนการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อเพิ่มช่องทางการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารและบริการ ด้านสังคมอย่างทั่วถึงและทันสมัยมากขึ้น

นอกจากนี้ ผลการศึกษาแนวทางการบูรณาการภาคีเครือข่ายในการพัฒนาระบบการดูแลผู้สูงอายุที่เข้มแข็งและยั่งยืนในจังหวัดพิษณุโลกยังพบว่า การบูรณาการภาคีเครือข่ายเป็นกลไกสำคัญที่สามารถช่วยเสริมสร้างประสิทธิภาพของระบบการดูแลผู้สูงอายุในระดับท้องถิ่น โดยต้องอาศัยองค์ประกอบหลัก 4 ประการ ได้แก่ (1) การพัฒนาโครงสร้างความร่วมมือ (2) การเสริมสร้างความสัมพันธ์และความไว้วางใจระหว่างเครือข่าย (3) การใช้ทรัพยากรร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ และ (4) การพัฒนาแนวทางการบริหารจัดการที่ยั่งยืน งานวิจัยของ Bryson et al. (2015) เน้นว่าการบริหารจัดการเครือข่ายที่มีประสิทธิภาพ จำเป็นต้องมีการกำหนดบทบาทและหน้าที่ของแต่ละหน่วยงานให้ชัดเจน ตลอดจนต้องมีระบบติดตามและประเมินผลที่สามารถสะท้อนความก้าวหน้าของการดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในกรณีของจังหวัดพิษณุโลก ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า การขาดกลไกการบริหารจัดการที่เป็นระบบ เป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้การบูรณาการเครือข่ายยังไม่สามารถดำเนินไปได้อย่างเต็มที่ แนวทางหนึ่งที่สามารถช่วยให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพมากขึ้น คือ การจัดตั้งคณะกรรมการบูรณาการระดับจังหวัด ที่มีหน้าที่กำกับดูแลและติดตามผลการดำเนินงานของภาคีเครือข่ายในระดับพื้นที่ เพื่อให้เกิดการบูรณาการที่มีความต่อเนื่อง เป็นระบบ และสามารถปรับตัวให้เข้ากับบริบทของพื้นที่ได้อย่างยั่งยืน

โดยสรุป ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า อบต. มีบทบาทสำคัญในการเสริมพลังให้กับผู้สูงอายุผ่านการจัดสวัสดิการ การสนับสนุนกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพ และการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในกิจกรรมชุมชน อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานยังคงเผชิญกับอุปสรรคในหลายด้าน เช่น ข้อจำกัดด้านงบประมาณ โครงสร้างการบริหาร และกลไกความร่วมมือระหว่างภาคีเครือข่าย ดังนั้น แนวทางที่ควรได้รับการพัฒนาในอนาคต ได้แก่ (1) การพัฒนาโครงสร้างการบริหารจัดการให้มีความเป็นระบบมากขึ้น (2) การจัดตั้งกลไกติดตามและประเมินผลที่มีประสิทธิภาพ และ (3) การส่งเสริมความร่วมมือระหว่างภาคีเครือข่ายในระดับท้องถิ่นให้มีความยั่งยืนมากขึ้น เพื่อให้สามารถสร้างระบบการดูแลผู้สูงอายุที่เข้มแข็งและสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ได้อย่างแท้จริง

ภาพที่ 1 แผนภาพแสดงความสัมพันธ์เชิงแนวคิดของการบูรณาการภาคีเครือข่ายโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการเสริมพลังผู้สูงอายุใน 3 ด้านหลัก ได้แก่ ด้านสวัสดิการ ด้านสุขภาพ และด้านการมีส่วนร่วม โดยแสดงบทบาทขององค์กรหลักและภาคีเครือข่ายต่างๆ ในการร่วมดำเนินงาน
ที่มา: ผู้วิจัยสังเคราะห์จากข้อมูลภาคสนามและแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

5. สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

การศึกษานี้วิเคราะห์บทบาทขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่น (อปท.) และภาคีเครือข่ายในการเสริมพลังผู้สูงอายุในจังหวัดพิษณุโลก ผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลหลัก 15 คน ซึ่งประกอบด้วยเจ้าหน้าที่อปท. โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล อาสาสมัครสาธารณสุข และผู้นำชุมชน รวมถึงการวิเคราะห์เอกสารนโยบายที่เกี่ยวข้อง ผลการวิจัยพบว่า อปท. มีบทบาทสำคัญในการดำเนินงานสวัสดิการและส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ โดยจัดเบี้ยยังชีพ บริการสาธารณสุข และจัดตั้งศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิต ดังที่ผู้ให้ข้อมูลหลักคนหนึ่งกล่าวว่า "เราจัดกิจกรรมให้ผู้สูงอายุร่วม เช่น ออกกำลังกาย สวดมนต์ ทำอาหาร" นอกจากนี้ยังมีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในชุมชนผ่านกลุ่มอาชีพ กลุ่มออมทรัพย์ และกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรม โดยผู้นำชุมชนมองว่า "ผู้สูงอายุคือกำลังสำคัญที่ช่วยขับเคลื่อนกิจกรรมหมู่บ้าน" อย่างไรก็ตาม การวิจัยยังพบข้อจำกัดที่สำคัญในการบริหารจัดการภาคีเครือข่าย โดยเฉพาะความเชื่อมโยงระหว่าง อปท. โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล และอาสาสมัครสาธารณสุขยังไม่เป็นระบบ และกลไกการติดตามประเมินผลยังมีความอ่อนแอ

การมีบทบาทของ อปท. ในการเสริมพลังผู้สูงอายุสะท้อนแนวคิด Decentralized Welfare State ที่เน้นการกระจายอำนาจในการจัดสวัสดิการสังคมสู่ระดับท้องถิ่น แต่ในทางปฏิบัติพบข้อจำกัดเรื่องงบประมาณและโครงสร้างการบริหารที่ยังรวมศูนย์ ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของ Unger & Mahakanjana (2016) ที่ชี้ให้เห็นข้อจำกัดของการกระจายอำนาจในบริบทประเทศไทย งานวิจัยของ Wimonmat Srichamroen (2023) ยืนยันผลการศึกษานี้โดยระบุว่าโครงสร้างเครือข่ายแบบผสม (hybrid governance) ระหว่างองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นกับหน่วยงานสุขภาพท้องถิ่น ยังขาดการแลกเปลี่ยนทรัพยากรและการเรียนรู้ระหว่างหน่วยงาน ส่งผลให้ประสิทธิภาพของนโยบายส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุระดับท้องถิ่นยังไม่เป็นไปตามเป้าหมาย เมื่อพิจารณาในแง่ของแนวคิด Active Ageing ในบริบทไทย งานวิจัยของ Nongluk Boonyia & Nithra

Kitreerawutiwong (2021) ที่พัฒนาโมเดลในชุมชนชนบท ชี้ให้เห็นว่าการสร้างกลไกการมีส่วนร่วมที่ชัดเจนในด้านสุขภาพ ความมั่นคง และความปลอดภัย สามารถเพิ่มผลสัมฤทธิ์ของ Active Ageing อย่างมีนัยสำคัญ ขณะที่งานวิจัยแนวคิด Active Ageing ของ Benjapongs et al. (2024) เน้นความสำคัญของการปรับเครื่องมือมาตรวัดให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้สูงอายุไทย เพื่อสร้างความ "มีส่วนร่วม" และ "คุณภาพชีวิต" ที่จับต้องได้และวัดผลได้อย่างเป็นรูปธรรม

นอกจากนี้ ผลการวิจัยและการอภิปรายข้างต้น ข้อเสนอแนะนโยบายในการพัฒนาบทบาทของ อปท. และภาคีเครือข่ายในการเสริมพลังผู้สูงอายุ 4 ประการหลัก ประการแรก ควรสร้างระบบจัดการทรัพยากรร่วมโดยการจัดตั้งเครือข่ายแลกเปลี่ยนทรัพยากร งบประมาณ และบุคลากร ตามแนวทางของ Rayan et al. (2023) ที่เน้นความสำคัญของทุนทรัพย์และวัฒนธรรมทางสังคมในการขับเคลื่อนนโยบาย การจัดสรรทรัพยากรร่วมกันจะช่วยลดความซ้ำซ้อนและเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงาน ประการที่สอง ควรจัดตั้งศูนย์กลางข้อมูลและระบบติดตามร่วมในระดับตำบล เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลผู้สูงอายุและโครงการต่างๆ รวมทั้งเชื่อมต่อการรายงานถึงส่วนกลาง ซึ่งจะช่วยป้องกันการซ้ำซ้อนของโครงการและเพิ่มประสิทธิภาพในการติดตามประเมินผล ประการที่สาม ควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุและภาคประชาสังคมโดยยึดแนวทาง Active Ageing ตามงานของ Benjapongs et al. (2024) และ Boonyia & Kitreerawutiwong (2021) การสนับสนุนให้ผู้สูงอายุมีบทบาทเป็นผู้ดำเนินการและผู้ประเมินผลโครงการจะช่วยเพิ่มความเป็นเจ้าของและยั่งยืนของโครงการ และประการสุดท้าย ควรประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการบริหารจัดการ เช่น ระบบ SDCA+ ของ Nakniyom (2025) เพื่อให้การบริหารมีคุณภาพและโปร่งใส โดยใช้เทคโนโลยีสนับสนุนการติดตามและการตัดสินใจเชิงนโยบายอย่างเป็นระบบ การนำเทคโนโลยีมาใช้จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการประสานงานระหว่างหน่วยงานและการเข้าถึงบริการของผู้สูงอายุ การดำเนินการตามข้อเสนอแนะเหล่านี้จะช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายการทำงานและเพิ่มประสิทธิผลในการเสริมพลังผู้สูงอายุในจังหวัดพิษณุโลกให้มีความยั่งยืนและเป็นแบบอย่างที่ดีสำหรับจังหวัดอื่นๆ ต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายสำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

1.1 การจัดสรรงบประมาณแบบบูรณาการตามบริบทพื้นที่: องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ในจังหวัดพิษณุโลก โดยเฉพาะในเขตชนบทที่มีข้อจำกัดด้านทรัพยากรบุคคลและงบประมาณ ควรจัดสรรงบประมาณอย่างมียุทธศาสตร์เพื่อสนับสนุนโครงการดูแลผู้สูงอายุ โดยส่งเสริมรูปแบบ "งบประมาณแบบบูรณาการ" ร่วมกับภาคีเครือข่าย เช่น โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.) อสม. และองค์กรชุมชน เพื่อให้เกิดการเข้าถึงบริการด้านสุขภาพและสวัสดิการอย่างทั่วถึง โดยเฉพาะในพื้นที่ที่ อปท. มีศักยภาพจำกัด ควรจัดตั้ง “กองทุนพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุระดับตำบล” ที่ได้รับการสนับสนุนจากหลายภาคส่วน ได้แก่ (1) งบประมาณจากรัฐบาลกลางและจังหวัด (2) เงินสมทบจากภาคเอกชนผ่านโครงการ CSR และ (3) การมีส่วนร่วมจากภาคประชาสังคมและกลุ่มอาสาสมัครในท้องถิ่น ทั้งนี้ ควรกำหนดหลักเกณฑ์การใช้

ช่วยให้สอดคล้องกับความต้องการเฉพาะพื้นที่ เช่น พื้นที่ภูเขาห่างไกลกับพื้นที่กึ่งเมืองมีบริบทการดูแลที่แตกต่างกัน พร้อมพัฒนาเกณฑ์ประเมินการใช้งบประมาณที่สะท้อนผลลัพธ์จริงของผู้สูงอายุ

1.2 การพัฒนาระบบติดตามและประเมินผลที่ยึดโยงชุมชน: ควรจัดตั้งระบบติดตามและประเมินผล (M&E) ที่ยืดหยุ่นและใช้ได้จริงในระดับชุมชน โดยใช้ตัวชี้วัดที่สะท้อนความเป็นจริงของผู้สูงอายุในพื้นที่ เช่น (1) ระดับคุณภาพชีวิตที่วัดจาก Active Ageing Index (AAI) (2) ความพึงพอใจของผู้สูงอายุที่ได้รับบริการจาก อปท. และ (3) ความต่อเนื่องของกิจกรรมหรือโครงการที่ดำเนินในชุมชน โดยควรเปิดเผยผลการดำเนินงานในที่ประชุมชุมชน/ประชาคมหมู่บ้าน เพื่อสร้างความโปร่งใสและเปิดโอกาสให้ประชาชนเสนอแนะแนวทางปรับปรุงเชิงนโยบายอย่างมีส่วนร่วม

2. แนวทางการพัฒนาโครงสร้างความร่วมมือระหว่างภาคีเครือข่าย

2.1 การจัดตั้ง “คณะกรรมการบูรณาการด้านผู้สูงอายุระดับตำบล”: เสนอให้แต่ละ อปท. ในจังหวัดพิษณุโลก โดยเฉพาะในเขตเทศบาลตำบลหรือ อบต. ที่มีสัดส่วนผู้สูงอายุสูง จัดตั้ง “คณะกรรมการบูรณาการผู้สูงอายุระดับตำบล” ประกอบด้วยภาคีหลักในพื้นที่ ได้แก่ ผู้แทน อปท. เจ้าหน้าที่ รพ.สต. อสม. ตัวแทนกลุ่มผู้สูงอายุ ผู้แทนจากวัดหรือองค์กรศาสนา และองค์กรภาคประชาสังคมในท้องถิ่น คณะกรรมการนี้ควรมีบทบาททั้งในเชิงนโยบาย การติดตามงบประมาณ และการจัดเวทีรับฟังเสียงผู้สูงอายุ เพื่อให้การดำเนินงานเกิดความต่อเนื่องและตอบสนองต่อความต้องการที่แท้จริงของพื้นที่

2.2 การเชื่อมโยงฐานข้อมูลสุขภาพในระดับท้องถิ่น: ควรส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อเชื่อมโยงฐานข้อมูลสุขภาพของผู้สูงอายุในแต่ละ อปท. โดยพัฒนาแพลตฟอร์มสารสนเทศร่วมระหว่าง รพ.สต., โรงพยาบาลจังหวัด, อสม. และหน่วยงานของ อปท. เช่น ศูนย์ข้อมูลสุขภาพตำบล (Local Elderly Health Dashboard) การดำเนินการนี้จะช่วยให้เจ้าหน้าที่สามารถติดตามสถานะสุขภาพของผู้สูงอายุแบบเรียลไทม์ วิเคราะห์แนวโน้มการป่วย การเข้ารับบริการ และความต้องการด้านต่าง ๆ ได้แม่นยำมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ ควรดำเนินการภายใต้หลักเกณฑ์ของ พ.ร.บ.คุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล พ.ศ. 2562 อย่างเคร่งครัด

เอกสารอ้างอิง

- เกษแก้ว เสียงเพราะ, และคณะ. (2561). การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในชุมชนต่อการสร้างเสริมสุขภาพผู้สูงอายุแบบองค์รวมให้กับผู้สูงอายุในชุมชนชนบทของจังหวัดพะเยา. *วารสารสาธารณสุขแห่งประเทศไทย*, 48(2), 113–126.
- อิทธิรัตน์ ราศิริ และอาจินต์ สงทับ. (2561). การบูรณาการเครือข่ายเพื่อการดูแลผู้สูงอายุ: ความท้าทายและโอกาสในบริบทไทย. *วารสารนโยบายสาธารณะและการบริหาร*, 15(2), 45–62.
- ศูนย์อนามัยที่ 2 พิษณุโลก. (2565). *รายงานสถานการณ์ประชากรผู้สูงอายุในจังหวัดพิษณุโลก ปี 2565*. พิษณุโลก: ศูนย์อนามัยที่ 2 พิษณุโลก.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. (2564). *แนวทางการพัฒนาระบบการดูแลผู้สูงอายุในชุมชน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.

- สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดพิษณุโลก. (2563). *รายงานสถานการณ์สวัสดิการสังคมจังหวัดพิษณุโลก ประจำปี 2563*. พิษณุโลก: สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดพิษณุโลก.
- สุปรียา นุ่นเกลี้ยง และศิริลักษณ์ คัมภีรานนท์. (2562). ศักยภาพขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของกลุ่มผู้สูงอายุบนพื้นฐานทุนทางวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้: ศึกษากรณี เทศบาลตำบลยุโป อำเภอเมือง จังหวัดยะลา. *คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา*.
- Benjapongs, N., Chaiyasit, C., & Wongsas, S. (2024). *Active ageing policy development in Thailand: A policy review and framework adjustment*. *Journal of Ageing and Society*, 39(2), 117–132. <https://doi.org/10.1017/S0144686X24000215>
- Boonyia, N., & Kitreerawutiwong, N. (2021). *Developing community-based active aging model for rural Thai elderly*. *Thai Journal of Health Education*, 14(1), 44–59.
- Bryson, J. M., Crosby, B. C., & Stone, M. M. (2015). Designing and implementing cross-sector collaborations: Needed and challenging. *Public Administration Review*, 75(5), 647–663. <https://doi.org/10.1111/puar.12432>
- Bureau of Policy and Strategy. (2014). *National policy on the elderly 2014-2021*. Ministry of Social Development and Human Security.
- City Population. (2024). *Phitsanulok (Province, Thailand) - Population statistics, charts, map and location*. Retrieved from https://www.citypopulation.de/en/thailand/prov/admin/northern/65__phitsanulok/
- Cohen, J. M., & Uphoff, N. T. (1980). Participation's place in rural development: Seeking clarity through specificity. *World Development*, 8(3), 213–235.
- Ekadinata, N., Hsu, Y. H., Chuang, Y. C., & Chao, J. C. J. (2023). Community participation in elderly care: A systematic review of interventions and outcomes. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(8), 1-18.
- Hanson, E. M. (2003). *Educational administration and organizational behavior* (5th ed.). Allyn and Bacon.
- International Association for Public Participation. (2007). *IAP2 spectrum of public participation*. Retrieved November 22, 2016, from <https://www.iap2.org/associations/4748/files/spectrum.pdf>

- Kajornbun, S. (2023). Network and collaboration management of local administrative organizations for improving the quality of life for the elderly in Upper Southern Region, Thailand. *Local Administration Journal*, 16(1), 105–124.
- Nakniyom, P. (2025). *Applying SDCA+ model and digital tools to local government decision-making in ageing society*. *Journal of Public Sector Innovation*, 11(1), 23–45.
- Phijaisanit, S. (2023). *Thailand's Active Ageing Index and elderly well-being trends: A quantitative analysis*. *Social Indicators Review*, 45(4), 302–317.
<https://doi.org/10.1007/s11205-023-03049-w>
- Rayan, N., Sutthinarakorn, W., & Tammasuwan, T. (2023). *Social capital and local elderly care networks in Northeastern Thailand*. *Journal of Social Development Studies*, 21(3), 65–84.
- Sansone, D., & Zhu, A. (2020). *Using Machine Learning to Create an Early Warning System for Welfare Recipients*. arXiv.
- Sarakarn, A. (2020). Success of local governance management based on collaborative networks: Lessons from the elderly service system project in Kalasin Municipality. *Journal of Public and Private Management*, 27(2), 27.
- Shaeffer, S. (1994). *Participation for educational change: A synthesis of experience*. UNESCO.
- Srichamroen, W. (2023). *Hybrid governance of local administrative organizations and primary health services in promoting elderly well-being*. *Local Administration Journal*, 16(2), 88–105.
- Statista. (2024). *Thailand: Aging population 2040*. Retrieved from <https://www.statista.com/statistics/713667/thailand-forecast-aging-population/>
- The Nation Thailand. (2024, August 15). How Thailand's aging society and changing world affect businesses and SMEs. *The Nation Thailand*. Retrieved from <https://www.nationthailand.com/pr-news/pr-news/40040566>
- Unger, D. W., & Mahakanjana, C. (2016). *Decentralization and local governance in Thailand: Contemporary challenges and reforms*. In A. Suwanmala (Ed.), *Public Administration in Southeast Asia* (pp. 139–158). CRC Press.
- Weltch, K., & Tulbert, P. (2001). *Dynamics of organizational collaboration*. Jossey-Bass.
- World Health Organization. (2020). *World report on ageing and health*. Geneva: World Health Organization.

คู่มือสำหรับผู้เขียนบทความ

หลักเกณฑ์ในการพิจารณาตีพิมพ์บทความ

1. ผลงานที่ส่งมาจะต้องไม่เคยเสนอหรือกำลังเสนอตีพิมพ์ในวารสารวิชาการใดมาก่อน
2. ผลงานที่ส่งมาเพื่อตีพิมพ์ต้องไม่อยู่ระหว่างการพิจารณาของวารสารอื่น
3. วารสารฯ รับตีพิมพ์บทความวิจัย (Research Article) และบทความวิชาการ (Academic Article) ที่เกี่ยวข้องกับด้านสังคมศาสตร์
4. ผลงานที่ส่งมาเพื่อตีพิมพ์ต้องไม่ได้ลอกเลียนหรือดัดทอนมาจากผลงานวิจัยของผู้อื่น หรือจากบทความอื่นโดยไม่ได้รับอนุญาตหรือปราศจากการอ้างอิงที่ถูกต้อง
5. บทความที่ได้รับการตีพิมพ์ในวารสารฉบับนี้จะต้องผ่านการตรวจสอบความถูกต้องจากกองบรรณาธิการและการประเมินคุณภาพจากผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer Review) ที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะศาสตร์และได้รับการยอมรับให้ตีพิมพ์บทความอย่างน้อย 3 คน จากผู้ทรงคุณวุฒิภายในและภายนอกมหาวิทยาลัย โดยผู้พิจารณาไม่ทราบผู้แต่ง และผู้แต่งไม่ทราบชื่อผู้พิจารณา (Double-Blind Peer Review)
6. ผู้เขียนต้องจัดเตรียมต้นฉบับตามรูปแบบตามข้อกำหนดในการส่งต้นฉบับอย่างเคร่งครัด
7. ผู้เขียนต้องยินยอมปฏิบัติตามเงื่อนไขที่กองบรรณาธิการวารสารกำหนดและผู้พิมพ์ต้องยินยอมให้บรรณาธิการแก้ไขความสมบูรณ์ของบทความได้ในขั้นสุดท้ายก่อนเผยแพร่
8. การอนุมัติให้ลงตีพิมพ์ได้หรือไม่นั้น ผลการพิจารณาจากกองบรรณาธิการวารสารการจัดการและพัฒนาท้องถิ่น วิทยาลัยการจัดการและพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม ถือเป็นที่สุด

ข้อกำหนดในการเตรียมต้นฉบับบทความ

การจัดพิมพ์ต้นฉบับ ผลงานที่เสนอพิจารณาตีพิมพ์ควรมีความยาวประมาณ 8-15 หน้ากระดาษ A4 บทความภาษาไทยพิมพ์ด้วย Font THSarabun PSK ขนาดตัวอักษร 16 Point บทความภาษาอังกฤษ พิมพ์ด้วย Font THSarabun PSK ขนาดตัวอักษร 16 Point

ส่วนประกอบของบทความ

บทความวิชาการ หัวข้อและเนื้อหาควรชี้ประเด็นที่ต้องการนำเสนอให้ชัดเจนและมีลำดับ เนื้อหาที่เหมาะสมเพื่อให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจได้ชัดเจน รวมถึงมีการใช้ทฤษฎีวิเคราะห์และเสนอแนะประเด็นอย่างสมบูรณ์ โดยควรมีองค์ประกอบดังต่อไปนี้ (สามารถมีหัวข้อหรือองค์ประกอบที่แตกต่าง)

1.1 ชื่อเรื่อง (Title) ความสอดคล้องกับสาระสำคัญของการวิจัย การใช้คำศัพท์ทางวิชาการได้อย่างถูกต้องตามศัพท์บัญญัติของแต่ละสาขาวิชา (discipline) และความสามารถในการสื่อสารได้อย่างชัดเจนในแวดวงวิชาการและวิชาชีพ

1.2 บทคัดย่อ (Abstract) สรุปเนื้อหาของบทความให้ได้ใจความชัดเจน และควรมีทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษ โดยเขียนเป็นภาษาไทยก่อน ให้มีจำนวนคำควรอยู่ระหว่าง 200-300 คำควรเป็นบทคัดย่อที่สั้น ใช้คำได้กระชับและให้สาระสำคัญตรงประเด็น

1.3 คำสำคัญ (Keywords) ระบุคำที่เป็นคำสำคัญของเนื้อหาเหมาะสมสำหรับนำไปใช้เป็นคำค้นในระบบฐานข้อมูล

1.4 บทนำ (Introduction) เป็นส่วนแนะนำและปูพื้นเรื่องเพื่อให้ผู้อ่านทราบข้อมูลเบื้องต้นของเนื้อหา รวมทั้งระบุถึงขอบเขตเนื้อหาของบทความ

1.5 หัวข้อเนื้อเรื่อง (Body of Text) เป็นส่วนหลักของเนื้อหาบทความ มีการแบ่งประเด็นออกเป็นย่อๆ และมีการจัดเรียงลำดับเป็นหัวข้อตามรายละเอียดของเนื้อหา

1.6 บทสรุป (Conclusion) เป็นการสรุปเนื้อหาในบทความทั้งหมดออกมาอย่างชัดเจน และกระชับ โดยมีการสรุป ปิดท้ายเนื้อหาที่เราได้นำเสนอว่ามีข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ ผลดี หรือผลเสียเป็นอย่างไร

1.7 เอกสารอ้างอิง (Reference) เขียนบรรณานุกรมในรูปแบบ APA 6 th edition (American Psychological Association)

บทความวิจัย ควรมีการนำเสนอผลการวิจัยที่ได้รับอย่างเป็นระบบ โดยควรมีองค์ประกอบดังต่อไปนี้

2.1 ชื่อเรื่อง (Title) ชื่อควรมีทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ โดยพิมพ์ชื่อเรื่องเป็นภาษาไทยและตามด้วยชื่อภาษาอังกฤษในบรรทัดต่อมา ความสอดคล้องกับสาระสำคัญของการวิจัย การใช้คำศัพท์ทางวิชาการได้อย่างถูกต้องตามศัพท์บัญญัติของแต่ละสาขาวิชา (discipline) และความสามารถในการสื่อสารได้อย่างชัดเจนในแวดวงวิชาการและวิชาชีพ

2.2 ชื่อผู้เขียนและหน่วยงานสังกัด ให้ระบุชื่อ-นามสกุลของผู้เขียนทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ไม่ต้องระบุตำแหน่งหรือคำนำหน้าชื่อแต่ให้ระบุงานประจำและหน่วยงานสังกัดที่เชิงอรรถ

2.3 บทคัดย่อ (Abstract) ควรมีทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ โดยเขียนเป็นภาษาไทยก่อน ความยาวไม่เกิน 15 บรรทัด (การเขียนบทคัดย่อ คือการสรุปสาระสำคัญของเรื่องโดยเฉพาะวัตถุประสงค์ วิธีการ และผลการวิจัย)

2.4 คำสำคัญ (Keyword) ระบุคำที่เป็นคำสำคัญของเนื้อหาเหมาะสมสำหรับนำไปใช้เป็นคำค้นในระบบฐานข้อมูล

2.5 บทนำ (Introduction) เป็นการอธิบายถึงที่มาและความสำคัญของปัญหา และเหตุผลที่นำไปสู่การวิจัยมีข้อมูลทางวิชาการสนับสนุนหรือโต้แย้ง รวมถึงแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

2.6 วัตถุประสงค์ (Research Objectives) ระบุถึงวัตถุประสงค์และเป้าหมายของการวิจัย

2.7 วิธีการวิจัย (Research Methodology) อธิบายถึงกระบวนการดำเนินการวิจัยอย่างละเอียดและชัดเจน ประกอบด้วยหัวข้อย่อยดังนี้ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง พื้นที่ศึกษา เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล

2.8 ผลการวิจัย (Results) เสนอผลการวิจัยที่ตรงประเด็นตามลำดับขั้นของการวิจัย การใช้ตารางหรือแผนภูมิไม่ควรเกิน 5 ตารางหรือแผนภูมิโดยมีการแปลความหมายและวิเคราะห์ผลที่ค้นพบอย่างชัดเจน

2.9 สรุป อภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ (Conclusion Discussion and Suggestions) สรุปสาระสำคัญของผลการวิจัย ผสมผสานเปรียบเทียบและตีความผลการวิจัยให้เข้ากับหลักทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งเชื่อมโยงผลการวิจัยให้สอดคล้องกับประเด็นปัญหาการวิจัย และให้ข้อเสนอแนะที่จะนำผลการวิจัยนั้นไปใช้ประโยชน์

2.11 เอกสารอ้างอิง (Reference) เขียนบรรณานุกรมในรูปแบบของ APA (American Psychological Association)

จริยธรรมของการตีพิมพ์ (Publication Ethics)

บทบาทและหน้าที่ของผู้เขียน (Duties of Authors)

1. ผลงานของผู้เขียนต้องเป็นผลงานใหม่และไม่เคยตีพิมพ์หรือเผยแพร่ในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งจากที่ใดมาก่อน
2. ผู้เขียนต้องรายงานข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นจากการทำวิจัย ไม่บิดเบือนข้อมูล หรือให้ข้อมูลที่เป็นเท็จ
3. ผู้เขียนต้องอ้างอิงผลงานของผู้อื่น หากมีการนำข้อความใด ๆ มาใช้ประกอบการเขียนบทความของตนเอง รวมทั้งมีการจัดทำรายการอ้างอิงท้ายบทความให้ครบถ้วน
4. ผู้เขียนต้องเขียนบทความวิจัยให้ถูกต้องตามรูปแบบที่กำหนดไว้ในวารสาร
5. ผู้เขียนที่มีชื่อปรากฏในบทความทุกคนต้องเป็นผู้ที่มีส่วนร่วมในการดำเนินการวิจัยจริง
6. ผู้เขียนต้องระบุแหล่งทุนที่สนับสนุนในการทำวิจัยนี้ (ถ้ามี)
7. ผู้เขียนต้องไม่นำผลงานที่ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่กับวารสารเศรษฐศาสตร์และกลยุทธ์การจัดการไปตีพิมพ์หรือเผยแพร่กับแหล่งอื่นในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง

บทบาทและหน้าที่ของบรรณาธิการ (Duties of Editors)

1. บรรณาธิการมีหน้าที่พิจารณาและตรวจสอบบทความ ทั้งรูปแบบ ความครบถ้วน และคุณภาพของบทความ ก่อนเริ่มกระบวนการประเมินบทความโดยผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารที่ตนรับผิดชอบ
2. บรรณาธิการต้องใช้เหตุผลทางวิชาการในการพิจารณาบทความโดยปราศจากอคติที่มีต่อผู้เขียนทั้งในด้านเชื้อชาติ เพศ ศาสนา วัฒนธรรม การเมือง และสังกัดของผู้เขียน
3. บรรณาธิการต้องไม่เปิดเผยข้อมูลของผู้เขียนและผู้ประเมินบทความ ในช่วงระยะเวลาของการประเมินบทความ ให้แก่บุคคลอื่น ๆ ที่ไม่เกี่ยวข้อง
4. บรรณาธิการจะเป็นผู้ตัดสินใจคัดเลือกบทความเข้าสู่กระบวนการตีพิมพ์ โดยพิจารณาจากผลการประเมินของผู้ประเมินบทความ รวมทั้งความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์และขอบเขตเนื้อหาของวารสาร
5. บรรณาธิการต้องไม่ตีพิมพ์บทความที่เคยตีพิมพ์หรือเผยแพร่ในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งจากที่อื่นมาแล้ว
6. บรรณาธิการต้องไม่มีส่วนได้ส่วนเสียกับผู้เขียนบทความ ผู้ประเมินบทความ และทีมผู้บริหาร
7. บรรณาธิการต้องไม่นำบทความหรือวารสารไปใช้ประโยชน์ในเชิงธุรกิจหรือนำไปเป็นผลงานวิชาการของตนเอง
8. บรรณาธิการต้องมีการตรวจสอบบทความในด้านการคัดลอกผลงานผู้อื่น (Plagiarism) อย่างจริงจัง โดยใช้โปรแกรมที่มีความน่าเชื่อถือ โดยหากมีหลักฐานชัดเจนว่ามีการคัดลอกผลงานผู้อื่น

บรรณาธิการต้องหยุดกระบวนการประเมิน และทำการติดต่อผู้เขียนเพื่อขอคำชี้แจงตามหลักวิชาการ ประกอบการพิจารณาตอบรับหรือปฏิเสธการตีพิมพ์บทความนั้น

บทบาทและหน้าที่ของผู้ประเมินบทความ (Duties of Reviewers)

1. ผู้ประเมินบทความต้องไม่เปิดเผยข้อมูลเกี่ยวกับบทความที่ส่งมาแก่บุคคลอื่น ๆ ที่ไม่เกี่ยวข้อง ตลอดระยะเวลาของการประเมินบทความ
2. ผู้ประเมินบทความต้องไม่มีผลประโยชน์ทับซ้อนกับผู้เขียน เช่น เป็นผู้ร่วมโครงการ หรือรู้จักผู้เขียน เป็นการส่วนตัว หรือเหตุผลอื่นที่ทำให้ไม่สามารถประเมินบทความหรือให้ข้อเสนอแนะได้อย่างเป็นอิสระ
3. ผู้ประเมินบทความควรประเมินบทความในสาขาวิชาที่ตนมีความเชี่ยวชาญ โดยพิจารณาจากเนื้อหาในบทความที่จะมีต่อสาขานั้น ๆ คุณภาพของการวิเคราะห์และความเข้มข้นของผลงาน ไม่ควรใช้ความคิดเห็นส่วนตัวที่ไม่มีข้อมูลรองรับมาเป็นเกณฑ์ในการตัดสินบทความวิจัย
4. ผู้ประเมินบทความต้องระบุผลงานวิจัยที่สำคัญและสอดคล้องกับบทความที่กำลังประเมินในกรณีที่ผู้เขียนไม่ได้อ้างถึง เข้าไปในการประเมินบทความด้วย
5. หากผู้ประเมินบทความตรวจสอบพบว่ามีส่วนใดของบทความที่มีความเหมือนหรือซ้ำซ้อนกับผลงานชิ้นอื่นโดยมีหลักฐานชัดเจน ผู้ประเมินบทความต้องแจ้งให้บรรณาธิการทราบ

วารสาร JLMD

การจัดการและพัฒนาท้องถิ่น

มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2568)

Vol.5 No.1 (January - June 2025)

LOCAL MANAGEMENT AND DEVELOPMENT
PIBULSONGKRAM RAJABHAT UNIVERSITY